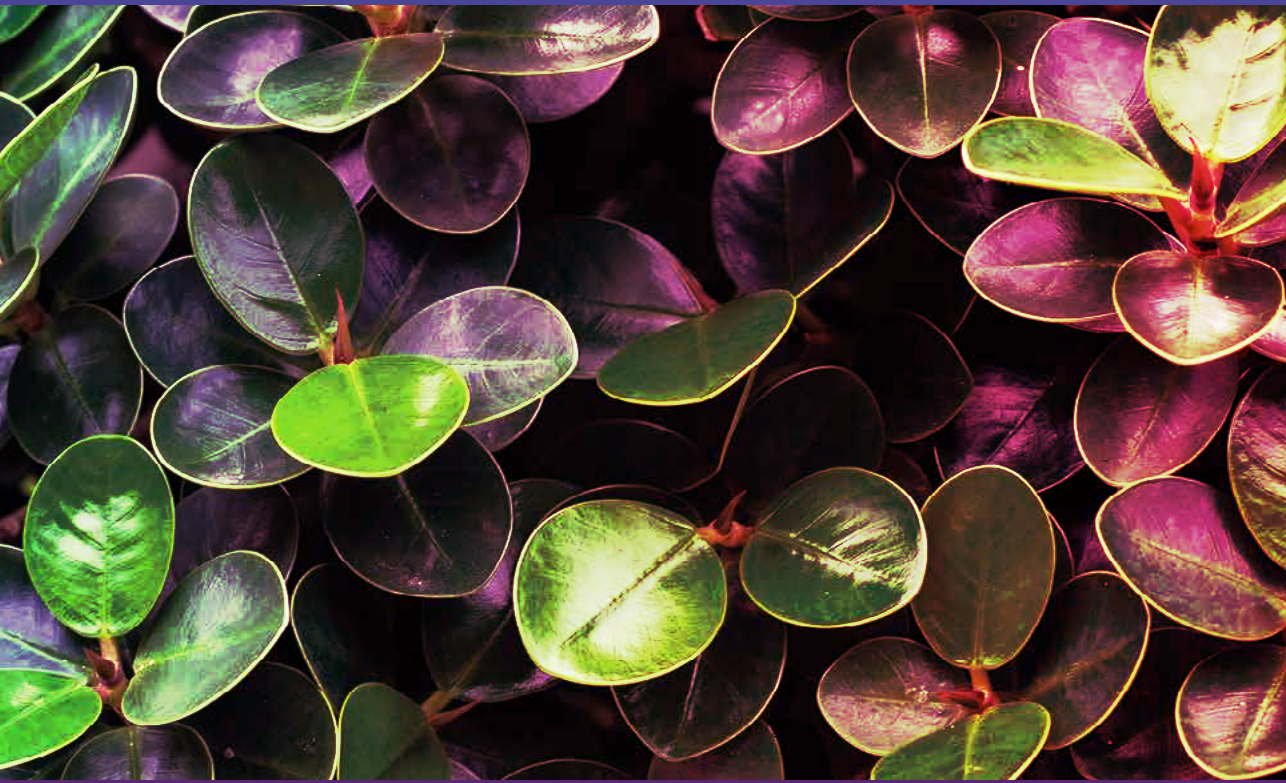

nr 1(26)/2026

ISSN 2391-5137

Językoznawstwo

Współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

Komitet redakcyjny

prof. nadzw. dr hab. Krzysztof Kusal (redaktor naczelny)

prof. nadzw. dr hab. Joanna Satola-Staškowiak (z-ca redaktora naczelnego)

Redaktorzy tematyczni

prof. nadzw. dr hab. Krzysztof Kusal, dr Anna Fadecka

Redaktorzy językowi

Anna Fadecka (jęz. polski), Michael Fleming (jęz. angielski), Wiesław Przybyła (jęz. francuski), Radosław Lis (jęz. niemiecki), Irina Kabyszewa (jęz. rosyjski)

Rada Naukowa

prof. dr hab. Diana Blagoeva (Instytut Języka Bułgarskiego, Bułgarska Akademia Nauk, Bułgaria)

prof. dr hab. Grażyna Habrajska (Uniwersytet Łódzki)

prof. dr hab. Eugene Ivanov (Mohylev State A. Kuleshov University, Białoruś)

dr Anna Kisiel (KU Leuven, Belgia)

prof. dr hab. Siya Kolkovska (Instytut Języka Bułgarskiego, Bułgarska Akademia Nauk, Bułgaria)

dr Beata Nawrot-Lis (Uniwersytet Radomski im. Kazimierza Pułaskiego)

prof. nadzw. dr hab. Julia Mazurkiewicz-Sułkowska (Uniwersytet Łódzki)

prof. dr hab. Wolfgang Mieder (University of Vermont, USA)

prof. dr hab. Jan Miodek (Uniwersytet Wrocławski)

prof. dr hab. Valerij Mokienko (Petersburski Uniwersytet Państwowy, Rosja)

prof. dr hab. Tatiana Shkapenko (Bałtycki Uniwersytet Federalny im. E. Kanta, Rosja)

prof. nadzw. dr hab. Andrzej Sitarski (UAM w Poznaniu)

dr hab. Dalibor Sokolović (Uniwersytet Belgradzki, Serbia)

dr Slávka Tomaščíková (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach, Słowacja)

prof. dr hab. Harry Walter (Universität Greifswald, Niemcy)

prof. dr hab. Włodzimierz Wysoczański (Uniwersytet Wrocławski)

Redaktorzy naukowemu numeru

prof. nadzw. dr hab. Krzysztof Kusal

Recenzenci numeru

prof. dr hab. Gintautas Kundrotas (Vytautas Magnus University, Litwa)

prof. dr hab. Andrey Zaynuldinov (University of Barcelona, Hiszpania)

dr Dorota Drużyłowska (Uniwersytet Wrocławski)

Redakcja „Językoznawstwa” Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

Katedra Komunikacji Językowej

90-212 Łódź, ul. Sterlinga 26, pok. K315

e-mail: jezykoznawstwo@ahelodz.pl, tel. 42 29 95 676

www.jezykoznawstwo.ahelodz.pl

© Copyright by Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

Łódź 2026

ISSN 1897-0389 e-ISSN 2391-5137

Wersją podstawową jest wersja drukowana. Numeracja stron zgodna z wydaniem papierowym.

Skład DTP Monika Poradecka

Druk i oprawa SOWA – Druk na życzenie

Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi

90-212 Łódź, ul. Sterlinga 26, tel. 42 63 15 908

e-mail: wydawnictwo@ahelodz.pl

www.wydawnictwo.ahelodz.pl

Spis treści

Krystyna Ratajczyk Неологизмы с префиксоидом <i>кибер-</i> и их польские эквиваленты в сопоставительном аспекте	7
Karolina Jankowska, Mikołaj Pieniowski Domain linguistics resources for discovering criminal activities in Polish texts	21
Zuzanna Bodziony Between form and meaning: Translating nursery rhymes	35
Yuliya Matysiak, Michalina Piotrowska Visualizing through language: A study on generative language models	55
Angelika Lis <i>Malina</i> in Poland – reception and translation analysis of selected fragments of the Polish translation	79
Piotr A. Owsiniński Die Stimme hinter dem Stein. Eine sprach- und kulturwissenschaftliche Analyse ausgewählter gegenwärtiger Epitaphe als Spiegel individueller und kollektiver Identitätskonstruktion	93
Łukasz Kocira Preglotalizacja serii lenis jako możliwe źródło przydechu w językach germańskich	115
Arkadiusz Piętaś „Tryb bezokoliczny nagi” oraz „słowa nieprawidłowe” – analiza rozwiązań językoznawczych, gramatycznych i glottodydaktycznych zawartych w <i>Samouczku polsko-niemieckim</i> autorstwa Plato v. Reussnera z 1910 roku	125
Leon Żółty Próba standaryzacji słownictwa religijnego języka migowego w 1991 roku	135
Barbara Grobelna Domy seniora w języku i świadomości Polaków: spokój czy utrata tożsamości?	149
Monika Rarak Celebracja codzienności oczami młodzieży – językowa analiza wypowiedzi uczniów	161

Magdalena Kądzioła

Wykorzystanie metody TF-IDF w badaniu wypowiedzi mówców z różnych grup wiekowych

175

List of Contents

Krystyna Ratajczyk	
Neologisms with the prefixoid <i>кубер-</i> and their Polish equivalents in a comparative aspect	7
Karolina Jankowska, Mikołaj Pieniowski	
Domain linguistics resources for discovering criminal activities in Polish texts	21
Zuzanna Bodziony	
Between form and meaning: Translating nursery rhymes	35
Yuliya Matysiak, Michalina Piotrowska	
Visualizing through language: A study on generative language models	55
Angelika Lis	
<i>Malina</i> in Poland – reception and translation analysis of selected fragments of the Polish translation	79
Piotr A. Owsiniński	
The voice behind the stone. A linguistic and cultural analysis of selected contemporary epitaphs as mirrors of individual and collective identity construction	93
Łukasz Kocira	
Pre-glottalization of the lenis series as a possible source of aspiration in the Germanic languages	115
Arkadiusz Pięta	
“Naked infinitive mood” and “incorrect words” – analysis of linguistic, grammatical and language teaching solutions contained in the <i>Polish-German Tutorial</i> by Plato v. Reussner from 1910	125
Leon Żółty	
Standardizing the religious vocabulary of sign language used in Poland: The 1991 attempt	135
Barbara Grobelna	
Senior care homes in the Polish language and social consciousness of Poles: Peace or loss of identity?	149

Monika Rarak

**Celebrating everyday life through the eyes of the youth – a linguistic analysis
of students' statements** 161

Magdalena Kądzioła

**TF-IDF method in the analysis of utterances of Polish speakers: A comparative
study of different age groups** 175

Krystyna Ratajczyk <https://orcid.org/0000-0001-8519-709X>
University of Lodz
e-mail: krystyna.ratajczyk@uni.lodz.pl

Неологизмы с префиксоидом *кибер-* и их польские эквиваленты в сопоставительном аспекте

Neologisms with the prefixoid *кибер-* and their Polish equivalents in a comparative aspect

Аннотация

Статья посвящена анализу русских неологизмов с префиксоидом *кибер-* и их польских эквивалентов. Материалом исследования послужили русские сложные слова с префиксоидом *кибер-*, для которых были установлены польские эквиваленты. Цель работы заключается в выявлении структурных и орфографических сходств и различий между русско-польскими аналогами с компонентом *кибер-/cyber-*, а также в определении типов переводной эквивалентности исходных единиц. В статье анализируется также корпусная частотность переводных пар с префиксоидом *кибер-/cyber-* и репрезентация данного компонента в словарях обоих языков. В качестве основных методов исследования используются – метод переводной эквивалентности, метод сопоставительного анализа, количественный метод и метод корпусного анализа частотности языковых единиц.

Ключевые слова: неологизм, сложное слово, префиксоид *кибер-/cyber-*, переводная эквивалентность, эквивалент, сопоставление, русский язык, польский язык

Abstract

This article analyses Russian neologisms with the prefixoid *кибер-* and their Polish equivalents. The research material consists of Russian compound words containing the prefixoid *кибер-*, for which Polish equivalents have been identified. The aim of the study is to reveal structural and orthographic similarities and differences

between Russian–Polish analogues with the component *кибер-/cyber-*, as well as to determine the types of translation equivalence of the source units. The article also analyzes the corpus frequency of translation pairs with the prefixoid *кибер-/cyber-* and the representation of this component in dictionaries of both languages. The main research methods used in the article are the method of translation equivalence, the method of comparative analysis, the quantitative method and corpus-based frequency analysis of linguistic units.

Keywords: neologism, compound word, prefixoid *кибер-/cyber-*, translation equivalence, equivalent, comparison, Russian language, Polish language

Введение

В современном языке ярко отражаются новейшие достижения науки и техники, что проявляется, в частности, в активном пополнении лексического состава новыми единицами. Одним из наиболее продуктивных элементов неологизации в последние десятилетия стал префиксоид *кибер*¹, происходящий от слова *кибернетика*². Первоначально связанный исключительно с научной сферой, данный префикс постепенно расширил свои функции и стал маркером принадлежности к цифровой культуре, информационным технологиям и виртуальной реальности. Если изначально исследования подобных единиц фокусировались преимущественно на их функционально-семантических характеристиках (как в польском языке, см. Ochmann, 2004: 143–173), то в настоящей статье акцент смещен на переводческий и сопоставительный аспекты. Особый интерес представляет соотнесение русских новообразований с компонентом *кибер*- с их польскими эквивалентами. Цель работы заключается в выявлении сходств и различий в структурном и орфографическом аспектах русско-польских аналогов с *кибер-/cyber-*, в указании переводного потенциала польского языка, а также в установлении типов эквивалентности неологизмов с *кибер*-. В статье рассматриваются также вопросы фиксации префиксоида *кибер-/cyber-* в словарях и частотности употребления переводный пар с этим элементом в национальных корпусах обоих языков.

Исследовательский материал, количеством в 72 примера, был извлечен методом сплошной выборки с российских интернет-сайтов (КСВ; ВС) с однократной фиксацией повторяющихся примеров. К русским лексемам были подобраны соответствующие им польские эквиваленты. Найденные единицы языка-источника и их польские аналоги были проверены на интернет-сайтах, а также в национальных корпусах языков (НКJP, KWJP, НКРЯ).

¹ Мы признаем компонент *кибер*- префиксоидом вслед за российскими исследователями, которые отмечают, что «более глубокое изучение словообразовательного потенциала позволяет говорить о компоненте *кибер*- как о префиксоиде, поскольку он способен выступать и в качестве самостоятельного слова, и в качестве префикса» (Меркушева, Попова / Merkuševa, Popova, 2021: 143). Кроме того, о *кибер*- как префиксоиде свидетельствует его семантическая и формальная устойчивость, повторяемость в словах и ощущаемое иностранное происхождение.

² Это общепризнанное мнение в русском языкознании (см. Меркушева, Попова / Merkuševa, Popova, 2021: 143).

Кибер-/cyber- в словарях

В толковых словарях русского и польского языков (БТСК, USJP) не фиксируются префиксоиды *кибер-/cyber-*. Зато в них отмечены слова, мотивирующие данные префиксоиды: *кибернетика*, *кибернетический*; *cybernetyka*, *cybernetyczny*, а также производные: *кибернетик*, *кибернетизировать*, *кибернетизация*; *cybernetyk*, *cybernetyzacja*, *cybernetyzować*. В USJP дополнительно зафиксированы неологизм *cyberprzestrzeń* и сокращение *cyborg*³.

Отсутствие элементов *кибер-/cyber-* в толковых словарях стало стимулом для их поиска в словарях иностранных слов обоих языков.

В русских словарях иностранных слов префиксоид *кибер-* не фиксируется. Однако в них можно найти мотивирующие, производные, а также сложные слова и аббревиатуры с *кибер-*: *кибернетика*, *кибернетик*, *кибернетический* (ТСИС); *кибернетика* (ССИС); *кибернетика*, *киборг* (БСИС); *киберсквоттер*, *киберсквоттинг*, *киборг* (СНТСРЯ).

Среди польских словарей иностранных слов компонент *cyber-* регистрируется лишь в WSWOiT и WSWOB, сопровождаясь словами: *cybernetyka*, *cybernetyk*, *cybernetyczny*, *cyborg*, *cybercafe*, *cyberprzestrzeń*, *cyberseks* (WSWOiT); *cybernetyczny*, *cybernetyk*, *cybernetyka*, *cyberprzestrzeń*, *cyberpunk*, *cyborg*, *cyborgizacja* (WSWOB).

Переводная эквивалентность

Структура и орфография русско-польских аналогов с префиксоидом *кибер-/cyber-*

Неологизмы с *кибер-* и их польские эквиваленты с *cyber-* представляют собой сложные слова⁴, где вторая часть – это самостоятельное слово (чаще всего имя существительное), а первая – префиксоид *кибер-/cyber*, возникший в результате дезинтеграции прилагательного⁵, напр.: *кибератака* < *кибер(нетическая) атака* – *cyberatak* < *cyber(netyczny) atak*; *кибербезопасность* < *кибер(нетическая) безопасность* – *cyberbezpieczeństwo* < *cyber(netyczne) bezpieczeństwo*; *кибервзлом* < *кибер(нетический) взлом* – *cyberwłamanie* < *cyber(netyczne) włamanie*; *кибервойна* < *кибер(нетическая) война* – *cyberwojna* < *cyber(netyczna) wojna*; *киберпространство* < *кибер(нетическое) пространство* – *cyberprzestrzeń* < *cyber(netyczna)*

³ *Cyborg* в польских словарях фиксируется как аббревиатура от англ. *cyb(ernetiс) org(anism)* ‘кибернетический организм’.

⁴ Российский исследователь Леонид Крысин подобные неологизмы метафорически назвал «словами кентаврами», поскольку данная метафора, по его мнению, точно отражает их природу, как «нечто единое, но состоящее из разных, трудно совместимых (и все же совмещаемых) частей» (Крысин / Krysin, 2010: 575).

⁵ Подобного мнения придерживается польский лингвист Доната Охманн, интерпретируя элемент *cyber-* как связанный компонент, возникший в результате дезинтеграции, несоответствующей морфологическим границам мотивирующего слова (Ochmann, 2010: 433).

przestrzeń; киберсанкция < кибер(нетическая) санкция – *cybersankcja* < *cyber(netyczna) sankcja* и др.

В некоторых случаях префиксоиды *кибер-/cyber-* могут переводиться посредством других прилагательных, напр.: *кибервек* (цифровой век) – *cyberwiek* (cyfrowy wiek); *киберкафе* (интернет-кафе) – *cybercafe* (kafejka internetowa, Internet cafe); *киберкоммуникация* (интернет-коммуникация, цифровая коммуникация) – *cyberkomunikacja* (komunikacja cyfrowa); *киберкультура* (цифровая культура) – *cyberkultura* (kultura cyfrowa).

Вышеуказанные лексемы пишутся слитно. Такой способ записи свойствен словам с элементом *кибер-/cyber-* в функции префикса.

На интернет-сайтах (особенно польских) встречаются немногочисленные примеры раздельного написания, напр.: *cyber włamanie*, *cyber cafe*, *cyber higiena*, *cyber kawiarnia*, *cyber dowództwo*, *cyber patrol*, *cyber operacja*, *operacja cyber*, *cyber ryzyko*, *ryzyko cyber*⁶.

В исследовательском материале русского языка подтвержден лишь один пример раздельного написания – *кибер игрушка* (наряду со слитной формой – *киберигрушка*), поскольку, как отмечают Оксана Меркушева и Марина Попова, «с точки зрения грамматических правил русского языка данные неологизмы пишутся слитно» (Меркушева, Попова / Merkuševa, Popova, 2021: 144).

На основе раздельного написания элемент *кибер/cyber* можно рассматривать как самостоятельное слово⁷ (чаще всего несклоняемое прилагательное).

Интересно отметить, что среди польских эквивалентов неологизмов с *кибер-* встречаются варианты формы (слитное и раздельное написание), а также окказиональное употребление только с раздельным написанием: *кибервзлом* – *cyber włamanie*, *cyberwłamanie*; *кибергигиена* – *cyberhigiena*, *cyber higiena*, (*cyber*)*higiena*; *кибердружина* – *cyberdrużyna*, *cyberpatrol*, *cyber patrol*; *киберзащита* – *cyberochrona*, *Cyber Ochrona*, *CyberOchrona*; *киберкафе* – *cybercafe*, *cyber cafe*, *cyber kawiarnia*; *киберкомандование* – *cyberdowództwo*, *cyber dowództwo*; *кибероперация* – *cyber operacja*, *operacja cyber*, *cyber-operacja*; *киберприключения* – *cyberryzyko*, *cyber ryzyko*, *ryzyko cyber*; *киберсыщик* – *cyber-detektyw*, *cyberdetektyw*.

⁶ В словарях и в корпусных ресурсах зафиксированы некоторые из приведенных примеров. Они представлены в слитном написании, а именно: *cyberwłamanie* (KWJP), *cybercafe* (SWOiT), *cyberdowództwo* (KWJP), *CyberPatrol* (NKJP), *cyberryzyko* (KWJP). Раздельное написание *Cyber Cafe* фиксируется в NKJP, как правило, в функции наименования.

⁷ Такого мнения придерживается Д. Охманн по отношению к компоненту *cyber-*, отмечая при этом сохраняющиеся трудности орфографической кодификации, обусловленные отсутствием нормативных решений (Ochmann, 2004: 173). С января 2026 г. подобные решения официально введены Советом Польского Языка (Rada Języka Polskiego) в обновленном своде правил орфографии и пунктуации (*Zasady pisowni i interpunkcji polskiej*). В частности, пункт 9b допускает раздельное написание ряда префиксоидных компонентов (напр. *super-*, *ekstra-*, *eko-*, *wege-*, *mini-*, *maksi-*, *midi-*, *mega-*, *makro-*), при условии, что они могут функционировать как семантически самостоятельные слова (SJPPWN). Это правило, опирающееся на функционально-семантический критерий, может быть распространено и на компонент *cyber-*. Что касается префиксоида *кибер-*, то, несмотря на преобладающее слитное написание в русской практике, в отечественной лингвистике данный элемент признается также самостоятельным словом (см. примечание 1).

Синонимия и вариантность

Исследовательский материал позволил выявить среди неологизмов с префиксоидом *кибер-* и их польских аналогов наличие синонимических и вариантных форм.

По ходу анализа было установлено, что синонимическим русским лексемам в польском языке может соответствовать один эквивалент, напр.: *кибератака*, *кибернападение* – *cyberatak*⁸; *киберзлоумышленник*, *киберпреступник* – *cyberprzestępca*; *киберпреступление*, *киберкриминал* – *cyberprzestępstwo*; *киберпространство*, *киберспейс* – *cyberprzestrzeń*⁹ или (редко) несколько аналогов: *кибербуллинг*, *кибермоббинг*, *кибертравля* – *cyberbullying*, *cybermobbing*, *cyberprzemoc*, *cybernękanie*; *киберкриминал*, *киберкриминалитет* – *świat cyberprzestępczy*, *społeczność cyberprzestępcza*.

Аналогичным образом одной русской лексеме могут соответствовать синонимические и графически вариантные польские эквиваленты, ср.: *киберкафе* (чаще *интернет-кафе*) – *Cybercafe*, *Cyber Cafe*, *Internet cafe*, *cyber kawiarnia*, *kafejka internetowa*; *кибердружина* – *cyberdrużyna*¹⁰, *cyberpatrol*, *cyber patrol*; *киберпонедельник* – *cyberponiedziałek*, *Cyber Monday*; *киберспорт* – *cybersport*, *e-sport*; *киберспортивный* – *cybersportowy*, *e-sportowy*; *киберспортсмен* – *cybersportowiec*, *e-sportowiec*; *киберспортсменка* – *e-sportowczyni*, *e-sportsmenka*, *zawodniczka e-sportowa*.

Типы эквивалентности неологизмов с префиксоидом кибер-

Исходным исследовательским материалом статьи являются более или менее распространенные в русском языке сложные слова с префиксоидом *кибер-*. Для некоторых из них не удалось найти польских эквивалентов: либо они полностью отсутствуют (хотя это редкие случаи) либо отсутствуют формальные соответствия – при наличии понятийных или функциональных¹¹. Имеются также неологизмы, для которых в польском языке установлено два и более аналога с редкими в польском языке формальными эквивалентами с префиксоидом *cyber-*. Тем не менее большинство

⁸ В польском интернет-пространстве встречаются также словосочетания *atak cybernetyczny*, *atak hakerski*, являющиеся понятийными аналогами лексемы *cyberatak*. В свою очередь Д. Охманн (Ochmann, 2004: 150) отмечает словоформу *cyber-napad* в контексте нападения на интернет-банк. Подобное новообразование не фиксируется в сети и в корпусных ресурсах польского языка, поэтому не учитывается в статье.

⁹ В корпусах польского языка фиксируется лексема *cyberspace*, но только как компонент англоязычных заглавий в польскоязычном контексте или как иноязычное вкрапление для определения американских реалий, ср.: *Pomysł wywodzi się z ostatecznej wersji dokumentu „The National Strategy to Secure Cyberspace” – (Narodowa Strategia Zabezpieczenia Cyberprzestrzeni), który ma być zatwierdzony na początku roku 2003* (Cygan, 2002); *Innymi słowy tylko 11 milionów Amerykanów – tylu jest też zresztą posiadaczy telefonów komórkowych – porusza się po „Cyberspace” (przestrzeni cybernetycznej)* (Kalabiński, 1995). В НКРЯ, напротив, форма *киберспейс* встречается в русскоязычных текстах, где она морфологически адаптируется к системе русского языка, ср.: *Потому что в киберспейсе нет всепроникающей телесной вещественности* (Водин / Vođin, 1996).

¹⁰ Данный эквивалент подтверждается в четырех контекстах в KWJP, описывающих реалии современной России, а именно роль кибердружин в защите виртуальных и культурных границ страны, ср.: *Udział w cyberdrużynach, które pojawiły się w różnych regionach, wymaga złożenia przysięgi kozackiej; Od 2016 roku przedmiot „komponent kozacki” objął także kształcenie w zakresie walki informacyjnej. Potwierdzają to coraz liczniejsze doniesienia o kozackich cyberdrużynach* (Darczewska, 2017). Следовательно, *cyberdrużyna* это соответствие российских реалий.

¹¹ Типы переводных эквивалентов объясняются ниже.

исследуемых нами русских неологизмов с *кибер-* имеет формальные соответствия в польском языке в пропорции один к одному, что будет доказано ниже.

Исходя из вышесказанного, мы выделили три основных типа эквивалентности на уровне лексических единиц: нулевую эквивалентность (отсутствие эквивалентов), полную эквивалентность (идеальное соответствие на формальном и семантическом уровнях между двумя языковыми формами – оно действует в двух направлениях) и факультативную эквивалентность¹² (одна форма языка-источника соответствует многим формам языка перевода и наоборот).

В рамках указанных эквивалентностей нами выделены следующие типы эквивалентов¹³: формальные¹⁴ (Ф), функциональные¹⁵ (Фк), понятийные¹⁶ (П), описательные¹⁷ (О) и прагматические¹⁸ (Пр).

Ниже дается анализ неологизмов с префиксоидом *кибер-* в аспекте переводной эквивалентности с учетом всех возможных (найденных нами) польских аналогов:

1. Нулевая эквивалентность (отсутствие эквивалентов): *кибердружинник*, *киберспекуляция*¹⁹, *киберунижение*.
2. Полная эквивалентность (один к одному): *кибербезопасность* – *cyberbezpieczeństwo*; *кибербуллинг* – *cyberbullying*; *кибервзлом* – *cyberwłamanie*; *кибервойна* – *cyberwojna*; *кибергигиена* – *cyberhigiena*; *киберзащита* – *cyberochrona*; *киберкомандование* – *cyberdowództwo*; *кибермир* – *cyberświat*; *кибермоббинг* – *cybertobbing*; *кибермошенник* – *cyberoszust*; *кибероружие* – *cyberbroń*; *киберпорнография* – *cyberpornografia*; *киберсекс* – *cyberseks*; *кибертерроризм* – *cyberterroryzm*; *кибертеррорист* – *cyberterrorysta*; *киберсыщик* – *cyberdetektyw*; *киберугроза* – *cyberzagrożenie*; *кибершпионаж* – *cyberszpiegostwo* itp.
3. Факультативная эквивалентность (один ко многим или многие к одному²⁰): *кибератака*, *кибернападение* – *cyberatak* (Ф); *киберзлоумышленник*, *киберпре-*

¹² Указанные типы эквивалентности извлечены из польской Википедии на основе деления Отто Каде: *ekwiwalencja zerowa*, *ekwiwalencja całkowita* и *ekwiwalencja fakultatywna* (перевод на русский язык – К.Р.) (ЕР).

¹³ Выделенные типы эквивалентов почерпнуты из статьи Мацея Калиша (Kalisz, 2023: 220–224; перевод на русский язык – К.Р.).

¹⁴ Формальный эквивалент это буквальный эквивалент, максимально близкий по форме и значению к исходному слову.

¹⁵ Функциональный эквивалент ориентирован на сохранение коммуникативной ценности и функциональных признаков исходного текста «даже в случае несохранения формальных особенностей языка оригинала» (Чернякова / Černáková, 2008: 10). Функциональный эквивалент передает реалии исходного языка из его культуры, из культуры языка перевода или из культуры третьего языка (см. Kalisz, 2023: 224–226).

¹⁶ Понятийный эквивалент фокусируется на передаче смысла/концепта исходной лексемы. Может быть выражен одним словом или словосочетанием, которое уже существует в языке перевода.

¹⁷ Описательный эквивалент исключает применение лексического соответствия для исходной единицы, предлагая заместить лексику исходного языка формой краткого описания (см. Kalisz, 2023: 223).

¹⁸ Прагматический эквивалент концентрируется на получателе перевода. Перевод сохраняет цель коммуникации и коммуникативный эффект (ЭЛ).

¹⁹ Данное слово редко употребляется в русском языке, поэтому оправданным можно считать отсутствие польского эквивалента.

²⁰ Данная модель эквивалентности, обозначаемая в англоязычной литературе как *one-to-several* or *several-to-one equivalence*, соответствует типологии переводной эквивалентности Отто Каде (Alrymayh, 2024).

стунник – *cyberprzestępca* (Ф); киберкриминал²¹ – *cyberprzestępcstwo* (Ф), *świat cyberprzestępczy* (П), *społeczność cyberprzestępcza* (П); киберармия – *cyberarmia* (Ф), *Wojska Obrony Cyberprzestrzeni* (П); кибервойска – *cyberwojska* (Ф), *Wojska Obrony Cyberprzestrzeni* (П); кибердружина – *cyberdrużyna*²² (Фк), *cyberpatrol* (Фк); киберигрушка²³ – *zabawka elektroniczna* (П), *zabawka interaktywna* (П); киберполиция – *cyberpolicja* (Ф), *Biuro do walki z cyberprzestępczością* (П); киберпонедельник – *cyberponiedziałek* (Ф), *Cyber Monday*²⁴ (Фк); киберпорнография – *cyberpornografia* (Ф), *pornografia internetowa* (П); киберпространство, киберспейс – *cyberprzestrzeń* (Ф); киберсеть – *cybersieć* (Ф), *sieć komputerowa* (П); киберспорт – *cybersport* (Ф), *e-sport* (Пр); кибертрапля – *cyberprzemoc* (П), *cybernękanie* (П).

4. Факультативная эквивалентность, включающая редкие в польском языке формальные аналоги с *cyber-*: кибервек (чаще *цифровой век*) – *cyberwiek* (Ф), *cyfrowy wiek* (П); киберигрок – *cybergracz* (Ф), *gracz komputerowy* (П), *gamer* (Пр); киберкафе (чаще *интернет-кафе*) – *cybercafe/cyber cafe* (Ф), *Internet cafe* (П), *cyber kawiarnia* (П), *kafajka internetowa* (П); киберкоммуникация – *cyberkomunikacja* (Ф), *komunikacja cyfrowa* (П); киберсанкция – *cybersankcje* (Ф), *sankcje za cyberataki* (О), *sankcje cybernetyczne* (П); киберспециалист – *cyberspecjalista* (Ф), *specjalista ds. cyberbezpieczeństwa* (П); киберспортивный – *cybersportowy* (Ф), *e-sportowy* (Пр); киберспортсмен – *cybersportowiec* (Ф), *e-sportowiec* (Пр); киберспортсменка – *e-sportowczyni* (Пр), *e-sportsmenka* (Пр), *zawodniczka e-sportowa* (П); киберфутбол – *cyberfutbol* (Ф), *e-futbol* (Пр).

В данной группе более употребительными и известными в польском языке по сравнению с формальными аналогами являются описательные и прагматические эквиваленты неологизмов с *кибер-*, напр. *gracz komputerowy*, *gamer*, *kafajka internetowa*, *komunikacja cyfrowa*, *specjalista ds. cyberbezpieczeństwa*, *e-sportowiec*, *e-futbol*.

5. Полная эквивалентность (один к одному) со специальными, очень редкими в польском языке формальными аналогами: киберинцидент – *cyberincydent*; киберпространственный – *cyberprzestrzenny*; киберсексуальный – *cyberseksualny*; кибершпион – *cyberszpieg*; кибершпионский – *cyberszpiegowski*.

Ниже приводятся примеры новообразований с *кибер-*, которые не подлежат представленной выше группировке. Для них не удалось найти формальных эквивалентов в польском языке, поэтому представлены только понятийные соответствия

²¹ Это многозначное слово. Выбор соответствующего эквивалента зависит от контекста.

²² См. примечание 10.

²³ Мы отметили в НКЯР единственный пример употребления неологизма *cyberzabawka* (в форме мн. числа) в переносном значении 'протез сердца', которое не соответствует исходной лексеме. Таким образом данное новообразование не может рассматриваться как эквивалент единицы *киберигрушка*.

²⁴ Заимствование *Cyber Monday* встречается на польских интернет-страницах чаще, чем калька *cyberponiedziałek*. В российском виртуальном пространстве оно не подтверждается.

в соотношении один к одному²⁵: *кибербанда – grupa cyberprzestępcza*; *кибермашина – robot*²⁶; *киберперчатка – rękawica haptyczna*.

В исследовательском материале статьи обнаружены формальные эквиваленты с префиксоидом *cyber-* в соотношении *один к одному*, что обозначает полную эквивалентность, для 52% анализируемых русских неологизмов.

Второе место (40 %) занимает факультативная эквивалентность (*один ко многим* или *многие к одному*), когда одной исходной единице соответствует несколько эквивалентов: в основном формальные и понятийные (реже прагматические и описательные). Возможны и обратные случаи, когда один эквивалент целевого языка (как правило формальный) соответствует нескольким единицам (преимущественно двум) языка-источника.

Остальные примеры сложных слов с префиксоидом *кибер-* характеризуются нулевой эквивалентностью (отсутствие эквивалентов – 4%) и соответствиями, не входящими в указанные группы эквивалентности (4%).

Корпусная частотность неологизмов с префиксоидом *кибер-* и их польских эквивалентов

Среди собранных нами 72 новообразований с префиксоидом *кибер-* лишь четыре не подтверждаются в НКРЯ, а именно: *киберкоммуникация*, *киберкриминалитет*, *киберперчатка* и *киберспекуляция*. Установленные нами их польские эквиваленты (при отсутствии аналога для *киберспекуляция*) представлены в корпусе только одной лексемой – *cyberkomunikacja* (1 раз в KWJP).

В свою очередь, девять русских единиц характеризуются низкой частотностью употребления в корпусе – они фиксируются один или два раза: *киберигрушка*, *киберкафе*, *кибермашина*, *кибермоббинг*, *киберпорно*, *киберрасследование*, *киберспортсменка*, *киберсыщик* и *киберфобия*. Среди их польских эквивалентов в корпусах подтверждаются только аналоги лексем *киберкафе* и *кибермоббинг*: *Internet Cafe* (NKJP – 12 раз), *Cyber Cafe* (NKJP – 4), *kafejka internetowa* (NKJP – 200; KWJP – 32); *cybermobbing* (NKJP – 1).

В польском материале, учитывая отсутствие аналогов для трех единиц языка-источника, 19 примеров не подтверждаются ни в NKJP, ни в KWJP, напр.: *cyberwiek*, *cyberhigiena*, *cybergracz*, *cyberincydent*, *cyberoperacja*, *cyberdochodzenie*, *cybersankcje*, *cyberspecjalista* и др. Отдельные лексемы фиксируются только в одном из корпусов, ср.: *cyberarmia*, *cyberprześladowca*, *cyberwojsko*, *cyberdrużyna*, *cyberdowództwo*,

²⁵ Данную группу не относим к полной эквивалентности, поскольку она не проявляет соответствия на формальном уровне, а семантическое сходство переводных пар может быть только приблизительным.

²⁶ В польском интернет-пространстве фиксируется омонимичное русскому *кибермашина* соответствие в нескольких графических вариантах: *cybermachina*, *Cybermachina*, *CyberMachina*. Оно употребляется преимущественно в значении 'названия пабов, баров для киберигроков'. Однако Д. Охманн приводит пример употребления *Cyber Machina*, кажется, в значении, соответствующем исходной единице: *Kliknij na Cyber Machinie, a ona teleportuje Cię do innego, losowo wybranego wymiaru...* (Ochmann, 2004: 171). В польском интернете и в корпусах польского языка не удалось найти подобных примеров. Следовательно, данный эквивалент в статье не учитывается.

cyberkomunikacja, cyberryzyko (KWJP – 7); *cybercafe* (в форме *Cyber Cafe*), *internetcafe* (в форме *Internet cafe, Internet Cafe*), *cyberbroń, cybermobbing, cyberoszust, cyberpatrol, cyberpolicja, cyberpornografia, cybersquatter, cybersport* и др. (NKJP – 18). Все примеры из KWJP отличаются низкой частотностью употребления (1–4).

По ходу анализа мы констатировали высокую частотность употребления большинства исходных единиц в НКРЯ и одновременно диспропорцию в фиксации их формальных эквивалентов в обоих польских корпусах. Например, *кибератака* подтверждена в НКРЯ 5675 раз, тогда как соответствующий ей *cyberatak* – в NKJP лишь 49 раз, а в KWJP – 73 раза.

Подобные диспропорции наблюдаются и в других переводных парах. Так, *кибербезопасность* фиксируется в НКРЯ 3112 раз, тогда как ее эквивалент *cyberbezpieczeństwo* подтвержден в NKJP только 18 раз, зато в KWJP – 122 раза.

Еще несколько примеров по частотности употребления в НКРЯ (формат: НКРЯ/ NKJP/KWJP): *киберпространство* – *cyberprzestrzeń* (1120/350/142); *киберпреступник* – *cyberprzestępca* (923/603/38); *киберпреступление* – *cyberprzestępstwo* (890/28/4); *киберпреступность* – *cyberprzestępczość* – (725/91/53); *киберугроза* – *cyberzagrożenie* (645/5/16); *киберспорт* – *cybersport* (558/34/0); *кибервойна* – *cyberwojna* (364/17/5); *киберспортивный* – *cybersportowy* (353/8/0); *кибермошенничество* – *cyberoszustwo* (304/0/0); *кибершпионаж* – *cyberszpiegostwo* (285/1/3); *кибермошенник* – *cyberoszust* (243/13/0).

Как видно, среди польских эквивалентов наиболее высокой корпусной частотностью отличаются: *cyberprzestrzeń, cyberprzestępca, cyberbezpieczeństwo, cyberatak* и *cyberprzestępczość*²⁷. Несоразмерность частотности употребления русских неологизмов с префиксоидом *кибер-* и их польских эквивалентов можно объяснить актуальностью и объемом национальных корпусов обоих языков²⁸.

Заключение

Предметом анализа в настоящей статье было сопоставление русских новообразований с префиксоидом *кибер-* с их польскими эквивалентами.

²⁷ Указанные единицы широко употребляются в языке СМИ, ср.: *Cyberatak na szpital w Krakowie* (TVP Info); *Cyberatak na szpital. Szpital zaatakowali cyberprzestępcy. Cyberprzestępcy mają być ścigani do skutku* (W1); *Cyberatak na szpital w Krakowie. Gawkowski reaguje*. [...] *Służby odpowiedzialne za cyberbezpieczeństwo, w tym CERT Polska, Centrum eZdrowie i Centralne Biuro Zwalczania Cyberprzestępczości pracują nad zabezpieczeniem śladów i wspierają placówkę w szybkim powrocie do normalnego funkcjonowania*. [...] – *dodał Krzysztof Gawkowski* (Int); *Cyberatak na system informatyczny Platformy Obywatelskiej* (W2); *Cyberatak ze Wschodu* (W3); *Bo dzisiaj cyberprzestrzeń jest narażona na ataki wszędzie, szczególnie, jeżeli mamy do czynienia z cyberterrorystami. A Rosja w cyberprzestrzeni nikogo nie szanuje, z nikim nie współpracuje, tylko atakuje*. [...] *Ja też pełnię funkcję pełnomocnika rządu do spraw cyberbezpieczeństwa* (GW).

²⁸ Национальный корпус русского языка (НКРЯ) постоянно актуализируется и в настоящее время насчитывает более двух миллиардов словоупотреблений. Национальный корпус польского языка (NKJP) включает тексты, созданные до 2010 года, и содержит свыше полутора миллиардов слов. Корпус современного польского языка (KWJP), являющийся продолжением NKJP, объединяет тексты, появившиеся в 2011–2020 гг., и на данный момент включает более одного миллиарда слов.

Различия выявляются уже на уровне самой частицы *кибер-/cyber-*, а именно в отношении ее фиксации в словарях. Итак, обнаружено отсутствие в словарях русского языка префиксоида *кибер-* при одновременной регистрации его аналога *cyber-* в польских словарях иностранных слов (WSWoIT, WSWOB).

Структурно-орфографическое сопоставление русско-польских переводных пар выявило некоторые различия в их графическом оформлении. Эти различия касаются раздельного написания отдельных польских эквивалентов (при общепринятом слитном написании), что может быть оправдано лишь сферой употребления слов (Интернет).

Особое внимание было уделено типам эквивалентности и корпусной частотности переводных пар.

Анализ показал преобладание полной эквивалентности, охватывающей 52% исходных единиц. 40% исходного материала характеризуется факультативной эквивалентностью. Лишь 4% единиц языка-источника остались без переводных соответствий, то есть с нулевой эквивалентностью.

В пределах указанных групп были выделены формальные, функциональные, понятийные, описательные и прагматические эквиваленты. Доминирование полной эквивалентности подтверждает явный перевес формальных аналогов.

Сопоставление частотности употребления переводных пар с префиксоидом *кибер-/cyber-* в национальных корпусах обоих языков выявило существенные диспропорции в пользу единиц исходного языка. Это связано с различиями в темпах актуализации и интенсивности пополнения словарного запаса национальных корпусов русского и польского языков.

Библиография / Bibliografiâ

Водин Р. (1996), *Дискуссия об инфосети Internet. Пауки и сети*, «Коммерсант», НКРЯ, Corpora Media, <https://ruscorpora.ru/en/results?search=CrgBEpEBCo4BChMKCWRpc2FtYm1vZBIGCgRtYWluChcKB2Rpc3Rtb2QSDAoKd2l0aF96ZXJvcxJeCh0KA2xleBIWChTQutC40LHQtdGA0YHQv9C10LnRgQoKCgRmb3JtEgIKAAoLCgVncmFtbRICCgAKCQoDc2VtEgIKAAoMCgZzeW50YXgSAgoACgsKBWZsYWdzEgIKACobCggIABAKGDIgChAFIABABWoEMC45NXgBoAEbMgIIAzoBAQ%253D%253D> [доступ: 5.04.2025] / Vodin R. (1996), *Dyskusjiâ ob infoсети Internet. Pauki i seti*, «Kommersant», NKRA, <https://ruscorpora.ru/en/results?search=CrgBEpEBCo4BChMKCWRpc2FtYm1vZBIGCgRtYWluChcKB2Rpc3Rtb2QSDAoKd2l0aF96ZXJvcxJeCh0KA2xleBIWChTQutC40LHQtdGA0YHQv9C10LnRgQoKCgRmb3JtEgIKAAoLCgVncmFtbRICCgAKCQoDc2VtEgIKAAoMCgZzeW50YXgSAgoACgsKBWZsYWdzEgIKACobCggIABAKGDIgChAFIABABWoEMC45NXgBoAEbMgIIAzoBAQ%253D%253D> [dostup: 5.04.2025].

Крысин Л.П. (2010), *О некоторых новых типах слов в русском языке: слова-«кентавры»*, «Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского», № 4(2), с. 575–579 / Krysin L.P. (2010), *O nekotoryh novyh tipah slov v russkom âzyke: slova-«kentavry»*, «Vestnik Nižegorodskogo universiteta im. N.I. Lobačevskogo», № 4(2), s. 575–579.

Меркушева О.В., Попова М.В. (2021), *Современные процессы словообразования в аспекте когнитивной семантики*, «Известия Волгоградского государственного педагогического университета», № 4(157), с. 142–146 / Merkuševa O.V., Popova M.V. (2021), *Sovremennye processy slovoobrazovaniâ v aspekte kognitivnoj semantiki*, «Izvestiâ Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta», № 4(157), s. 142–146.

Чернякова Ю.С. (2008), *Способы достижения функциональной эквивалентности в переводе художественного текста (на материале английского и русского языков)*, Москва: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, <https://dspace.kpfu.ru/xmlui/bitstream/handle/net/106426/0-773171.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [доступ: 16.11.2025] / Černâkova Ů.S. (2008), *Sposoby dostižení funkcional'noj êkvivalentnosti v perevode hudožestvennogo teksta (na materiale anglijskogo i russkogo âzykov)*, Moskva: Avtoreferat dissertacii na soiskanie učenoi stepeni kandidata filologičeskikh nauk, <https://dspace.kpfu.ru/xmlui/bitstream/handle/net/106426/0-773171.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostup: 16.11.2025].

Alrymayh A.N. (2024), *Historical Overview of Equivalence in Translation Studies*, «European Journal of Language and Culture Studies», vol. 3(6), s. 1–8, <https://eu-opensci.org/index.php/ejlang/article/view/4138?utm> [dostęp: 29.12.2025].

Cygan P. (2002), *Monitoring Sieci w USA – Nowy BigBrother*, „Dziennik Internautów”, NKJP, Pelcra, https://pelcra-nkjp.clarin-pl.eu/ParagraphMetadata?pid=46ffa707a6993f4c46ed5b-95656c1551&match_start=240&match_end=250&wynik=7#the_match [dostęp: 27.12.2025].

Darczewska J. (2017), *Kozacy Putina. Folklor, biznes czy polityka?*, KWJP, hasło: cyberdrużyna, https://kwjp.ipipan.waw.pl/query_corpus/21/ [dostęp: 27.12.2025].

Kalabiński J. (1995), *Przepaść między najbardziej uprzywilejowanymi a najuboższymi Amerykanami zaczyna być nie do przebycia*, «Gazeta Wyborcza», NKJP, Pelcra, https://pelcra-nkjp.clarin-pl.eu/ParagraphMetadata?pid=725244e442210ab2858ccfd8c1cf6fab&match_start=311&match_end=321&wynik=2#the_match [dostęp: 27.12.2025].

Kalisz M. (2023), *Nowoczesne techniki tłumaczeniowe na przykładzie ekwiwalentu i transferu*, «Forum Filologiczne Ateneum», nr 1(11), s. 217–230.

Ochmann D. (2004), *Nowe wyrazy złożone o podstawie zdeintegrowanej w języku polskim*, Kraków: Księgarnia Akademicka.

Ochmann D. (2010), *Współczesne polskie composita. Próba typologii*, [w:] R. Przybylska, J. Kaś, K. Sikora (red.), *Symbolae grammaticae in honorem Boguslai Dunaj*, Kraków: Księgarnia Akademicka, s. 427–436.

Сокращения – источники материала, словари

БСИС – Москвин А.Ю. (сост.) (2008), *Большой словарь иностранных слов, 7-е издание, исправленное и дополненное*, Москва: ЗАО Центрполиграф / BSIS – Moskvin A.Ů. (sost.) (2008), *Bol'šoj slovar' inostrannyh slov, 7-eizdanie, ispravlennoe i dopolnennoe*, Moskva: ZAO Centrpoligraf.

БТСК – Кузнецов С.А. (2000), *Большой толковый словарь русского языка*, Санкт-Петербург: «Норинт» / BTSK – Kuznecov S.A. (2000), *Bol'šoj tolkovyy slovar' russkogo âzyka*, Sankt-Peterburg: «Norint».

BC – Викисловарь (т. г.), Категория: *Русские слова с префиксоидом кибер-*, <https://ru.wiktionary.org/wiki/Категория:Русские слова с префиксоидом кибер-> [доступ: 3.03.2025] / VS – Wikislovar' (b.r.), Kategoriâ: *Russkie slova sprefiksoidom kiber-*, <https://ru.wiktionary.org/wiki/Категория:Русские слова с префиксоидом кибер-> [dostup: 3.03.2025].

KCB – Карта слов и выражений русского языка (т. г.), <https://kartaslov.ru/слова-содержащие/кибер> [доступ: 3.03.2025] / KSV – Karta slov i vyraženij russkogo žyka (b.r.), <https://kartaslov.ru/слова-содержащие/кибер> [dostup: 3.03.2025].

НКРЯ – Национальный корпус русского языка, corpora Media, <https://ruscorpora.ru/en/search?search=CgQyAggD> [доступ: 28.04.–20.06.2025] / НКРÂ – Nacional'nyj korpus russkogo žyka, corpora Media, <https://ruscorpora.ru/en/search?search=CgQyAggD> [dostup: 28.04.–20.06.2025].

СНТСРЯ – Шагалова Е.Н. (2012), *Самый новейший толковый словарь русского языка XXI века*, Москва: «Астрель» / SNTSRÂ – Šagalova E.N. (2012), *Samyj novejšij tolkovyj slovar' russkogo žyka XXI veka*, Moskva: «Astrel'».

ССИС – Гришина Е.А. (ред.) (2000), *Современный словарь иностранных слов*, 3-издание, стереотипное, Москва: «Русский язык» / SSIS – Grišina E.A. (red.) (2000), *Sovremennyy slovar' inostrannyh slov*, 3-izdanie, stereotipnoe, Moskva: «Russkij žyzyk».

ТСИС – Крысин Л.П. (2000), *Толковый словарь иноязычных слов*, 2-издание, дополненное, Москва: «Русский язык» / TSIS – Krysin L.P. (2000), *Tolkovyy slovar' inoazyčnyh slov*, 2-izdanie, dopolnennoe, Moskva: «Russkij žyzyk».

ЭЛ – РУВИКИ, Статья: *Эквивалентность (лингвистика)* (т. г.), [https://ru.ruwiki.ru/wiki/Эквивалентность_\(лингвистика\)](https://ru.ruwiki.ru/wiki/Эквивалентность_(лингвистика)) [доступ: 21.11.2025] / ÈL – RUVIKI, Stat'â: *Èkvivalentnost' (lingvistika)*, [https://ru.ruwiki.ru/wiki/Эквивалентность_\(лингвистика\)](https://ru.ruwiki.ru/wiki/Эквивалентность_(лингвистика)) [dostup: 21.11.2025].

ЕР – Wikipedia, hasło: *Ekwiwalencja (przekład)* (b.r.), [https://pl.wikipedia.org/wiki/Ekwiwalencja_\(przekład\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Ekwiwalencja_(przekład)) [dostęp: 22.11.2025].

GW – *Gość Wydarzeń*, Telewizja Polsat [dostęp: 4.11.2025].

Int – *Cyberatak na szpital w Krakowie. Gawkowski reaguje* (2025), <https://www.msn.com/pl-pl/wiadomosci/polska/cyberatak-na-szpital-w-krakowie-gawkowski-reaguje/ar-AA1AyhdJ?ocid=entnewsntp&pc=U531&cvid=f9ad3316573a4e21bd1fa8628324e152&ei=68> [dostęp: 9.03.2025].

KWJP – Kieraś W., Marciniak M., Łaziński M., Woliński M., Bojałkowska K., Eźlakowski W., Kobyliński Ł., Komosińska D., Krasnowska-Kieraś K., Rudolf M., Tomaszewska A., Wołoszyn J., Zawadzka-Paluckta N. (2025), *Korpus Współczesnego Języka Polskiego. Dekada 2011–2020*, «Język Polski», nr 105(2), s. 5–20, <https://jezyk-polski.pl/index.php/jp/article/view/1062> [dostęp: 23.06.2025].

NKJP – Pęzik P. (2012), *Wyszukiwarka PELCRA dla danych NKJP*, <https://pelcra-nkjp.clarin-pl.eu> [dostęp: 20.06.2025].

SJPPWN – *Słownik języka polskiego PWN* (b.r.), <https://sjp.pwn.pl/zasady/komunikat-rady-jezyka-polskiego-w-sprawie-zmian-w-ortografii-od-stycznia-2026-r:3866473.html> [dostęp: 8.01.2026].

TVP Info – kanał informacyjny Telewizji Polskiej [dostęp: 9.03.2025].

USJP – Dubisz S. (red.) (2006), *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*, t. A–J, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

W1 – *Wydarzenia*, Telewizja Polsat [dostęp: 10.03.2025].

W2 – *Wydarzenia*, Telewizja Polsat [dostęp: 2.04.2025].

W3 – *Wydarzenia*, Telewizja Polsat [dostęp: 3.04.2025].

WSWOB – Bańko M. (red.) (2003), *Wielki słownik wyrazów obcych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

WSWOiT – Markowski A., Pawelec R. (2001), *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych*, Warszawa: WILGA.

Streszczenie

Neologizmy z prefiksoidem *кибер*- i ich polskie ekwiwalenty w aspekcie porównawczym

Artykuł poświęcony jest analizie rosyjskich neologizmów z prefiksoidem *кибер*- i ich polskich odpowiedników. Materiał badawczy stanowiły rosyjskie złożenia z prefiksoidem *кибер*-, dla których ustalono ekwiwalenty w języku polskim. Celem pracy jest identyfikacja podobieństw i różnic strukturalnych oraz ortograficznych między rosyjsko-polskimi odpowiednikami z komponentem *кибер/cyber*-, a także określenie typów ekwiwalencji przekładowej jednostek wyjściowych. W artykule poddano również analizie frekwencję korpusową par przekładowych z prefiksoidem *кибер/cyber*- oraz reprezentację danego komponentu w słownikach obu języków. W badaniu zastosowano następujące metody: metodę ekwiwalencji przekładowej, metodę analizy porównawczej, metodę ilościową oraz analizę korpusową frekwencji jednostek językowych.

Słowa kluczowe: neologizm, złożenie, prefiksoid *кибер/cyber*-, ekwiwalencja przekładowa, ekwiwalent, porównanie, język rosyjski, język polski

Karolina Jankowska <https://orcid.org/0000-0002-5023-8952>
Adam Mickiewicz University Poznań
e-mail: karolina.jankowska@wsjo.pl

Mikołaj Pieniowski <https://orcid.org/0000-0002-9613-6134>
Adam Mickiewicz University Poznań
e-mail: mpieniowski@gmail.com

Domain linguistics resources for discovering criminal activities in Polish texts¹

Domenowe zasoby lingwistyczne do wykrywania aktywności przestępczych w tekstach polskich

Abstract

This article considers the process of obtaining text data and the methodology of creating text corpora as well as the selection and the definition of individual lexical units in order to create a lexicon of crime vocabulary in Polish. The language material was developed and used in order to create an IT system supporting Polish uniformed services in searching for crimes committed or planned on the Internet. The crime categories considered were the following: smuggling and trafficking of drugs, cigarettes, alcohol, vehicles and machinery, weapons and explosives, trafficking in human goods and organs, trafficking and falsification of documents, sexual crimes and paedophilia. As a result of the work, a collection of over three thousand words and phrases was created. Additionally, a linguistic dataset of 3337 full texts from online sources was collected. The lexicon has been adapted to the requirements of computer processing for the needs of three system modules: Definition, Context, and Translator. The linguistic material was collected from various types of anonymous forums,

advertising sites online, where there is no content control, moderation and administration. The linguistic material has been tested and implemented in the *AISearcher* Border Guard System¹

Keywords: domain lexicon creation, text corpora creation, linguistic resources, web-based crime detection

Streszczenie

Praca przedstawia proces pozyskiwania danych tekstowych i metodologię tworzenia korpusów leksykalnych, a także selekcję i definicję poszczególnych jednostek leksykalnych w celu stworzenia leksykonu słownictwa kryminalnego w języku polskim. Materiał językowy został opracowany i wykorzystany w celu stworzenia systemu informatycznego wspomagającego polskie służby mundurowe w poszukiwaniu przestępstw popełnionych lub planowanych w Internecie. Rozpatrywane kategorie przestępstw to: przemyt i handel narkotykami, papierosami, alkoholem, pojazdami i maszynami, bronią i materiałami wybuchowymi, handel ludzkimi dobrami i narzędziami, handel i fałszowanie dokumentów, przestępstwa seksualne oraz pedofilia. W wyniku prac stworzono zbiór ponad 3000 słów i fraz. Dodatkowo zebrano zbiór danych lingwistycznych składający się z 3337 pełnych tekstów ze źródeł internetowych. Leksykon dostosowano do wymogów przetwarzania komputerowego na potrzeby trzech modułów systemu: definicja, kontekst i tłumacz. Materiał językowy zebrano z różnego rodzaju anonimowych forów, witryn ogłoszeniowych online, gdzie nie ma kontroli, moderacji i administrowania treścią. Materiał językowy został przetestowany i wdrożony w systemie Straży Granicznej *AISearcher*.

Słowa kluczowe: tworzenie leksykonów domenowych, tworzenie korpusów tekstowych, zasoby językowe, wykrywanie przestępstw w internecie

Introduction

The Internet is a platform where people perform more and more everyday activities, such as private and work-related communication, data transfer, official matters, booking services and shopping, or barter goods exchange. Many security features and functions are used to identify the authors of entries and their location, but despite this, the Internet allows people to remain anonymous. This, in turn, enables illegal activities such as trafficking in illegal goods, distribution of illegal materials (e.g. child pornography) and other illegal activity. The Internet can function as a communication platform for those interested in taking part in this type of transactions and activities, which has long become the object of interest to services such as the Police, Border Guard and others. On the Internet, the main means of communication is natural, written language. Most advertisements, entries contain written content and possibly additional material in the form of photos, audio or video recordings. Due to the number of websites, users and the amount of content for potential analysis, attempts were made to automate the process of searching and detecting specific text content.

This article presents the process of collecting, normalizing and annotating the linguistic materials that were used to create a system for searching and identifying criminal activities on the Internet. These materials constitute tests of criminal advertisements, lexicons of domain (crime) vocabulary and others.

¹ Advanced analysis of Internet resources supporting the detection of criminal groups (*AI Searcher*) no. DOB-BIO9 /19/01/2018

State of the art

Computational lexicography deals with the study and modelling of the automatic acquisition of lexical units from collections of texts, the construction of lexicons on the basis of corpus, automatic extraction of syntactic and semantic information, creating, extending and maintaining machine-readable dictionaries (Van Eynde, Gibbon, 2000). There are many ready-made, generally available language sources in various languages, i.e. resources provided by the European Language Resources Association (ELRA), the Linguistic Data Consortium (LDC) or the ELSNET group. However, these resources are mainly in English and dedicated to the general language.

There are many language resources, both written and spoken, in Polish. In recent years, very high-quality, annotated language corpora and tools for their analysis have been developed. One of the examples of the Polish language corpus is National Corpus of Polish (Narodowy Korpus Języka Polskiego, n.d.) containing over 1 billion words, of which a 300-million word subcorpus has been carefully balanced, and a manually-annotated 1-million corpus has been released under an open license. The corpus offers two tools for searching and analysing – PELCA and Poliqarp (Pęzik, 2012).

There are also other text corpora in Polish, such as: (1) PICLE corpus – the Polish sub-corpus of the International Corpus of Learner English (ICLE) (n.d.)², (2) IMPACT – ground-truth data for selected Polish historical documents from PIONIER Digital Libraries Federation (*Results of the IMPACT project*, n.d.), (3) KPWr – a collection of documents annotated with syntactic chunks, proper names, semantic relations, anaphora and word senses (KPWr, n.d.), (4) Polish Corpus of Suicide Notes (Polski Korpus Listów Pożegnalnych, n.d.), (5) Polish Wikipedia Corpus ([Polish Wikipedia Corpus](#), n.d.), (6) gpwEcono – a corpus of stock market reports with manual word sense annotation ([gpwEcono](#), n.d.), (7) plWikiEcono – a corpus of Polish Wikipedia articles from the domain of economy ([plWikiEcono](#), n.d.b), (8) Polish Coreference Corpus – a corpus of Polish coreference relations, created as part of the CORE project ([Polish Coreference Corpus / Korpus zależności referencyjnych](#), n.d.), (9) Microcorpus of Synesthetic Metaphors ([Polski Korpus Metafor Synestezyjnych SYNAMET](#), n.d.).

An example of a scientific group working on tools and language resources for Polish is the Polish consortium partner within the Common Language Resources and Technology Infrastructure (CLARIN) initiative ([CLARIN-PL](#), n.d.). CLARIN-PL provides software tools for the use of existing digital archives and corpora. It also creates, stores and shares new resources for natural language processing. The software enables working on raw text from the Internet such as articles, blogs and other documents. The basic language processing tasks that can be performed with CLARIN software are: automatic text summarisation, search for entity names, morphological and syntactic analysis. CLARIN-PL offers resources, such as Spokes – conversation data search engine, ChronoPress – test version of the Chronological Corps of Polish Press Texts (1945–1954), Parallel – Polish-English parallel corpus search engine, Words of the day – a list of words from media discourse

² <http://www.fltr.ucl.ac.be/fltr/germ/etan/cecl/Cecl-Projects/Icle/icle.html> [accessed: 3.09.2025].

the frequency of use in seven selected daily newspapers on a given day is clearly higher compared to the frequency of these words in the last twelve months, Walenty – valence dictionary of the Polish language. Such task are very useful in, for example, discourse studies.

The wordnet for the Polish language developed within the CLARIN-PL project is Słowosieć 3.0 ([Słowosieć](#), n.d.). This presents lexical system of the Polish language. Słowosieć 3.0 is a set of lexical items that have specific semantic relations based on their meaning, e.g. hyponyms, meronyms, synonyms and antonyms. One lexical item gets its meaning by referring to another lexical item within the system. The structure of the Słowosieć 3.0 addresses the requirements of automatic text analysis which is crucial for artificial intelligence studies in Polish. Currently, Słowosieć 3.0 consists of 178.000 verbs, nouns, adjectives and adverbs. It contains nearly 259.000 unique meanings and 600.000 relations (Maziarz et al., 2016).

Another example of a group of scientists working in the field of language technologies and dedicated resources is the Group of Language Technologies of the Wrocław University of Technology (GTJ PWr) ([Apache2 Ubuntu Default Page](#), n.d.). GTJ PWr works on the development and implementation of natural language computer processing tools, including the creation and expansion of applications and language resources for the Polish language. The GTJ PWr website presents the following linguistic resources: (1) CEN – economic content corpus containing 797 documents from the Polish edition of Wikipedia ([CEN](#), n.d.), (2) KPWr – Polish Language Corpus of Wrocław University of Science and Technology – corpus text files annotated at various levels, e.g. phrases, spatial expressions, temporal expressions, keywords, situations ([KPWr](#), n.d.), (3) KPWr lemma – corpus, hand-lemmatized Polish noun and adjective phrases ([Corpus of manually lemmatized Polish noun and adjective phrases](#), n.d.), (4) list of distributive semantic similarity ([Lista dystrybucyjnego podobieństwa semantycznego](#), n.d.), (5) frequency lists generated on the basis of large text corpora ([Lista frekwencyjna](#), n.d.), (6) NELexicon – a list of proper names noting over 1.4 million unique onyms and NELexicon2 being an extended version containing over 2.3 million unique onomastic words ([NELexicon](#), n.d.).

The most extensive language resources practically tested in the Polish LVCR system is the Polish Lexical SpeechLabs Database created at Adam Mickiewicz University in Poznań (Demenko, 2015), which includes 3 lexicons containing: common words, proper names and special application words, (several million noted units) and resources text from various fields (tens of thousands).

Several groups of scientists work in this field of science and provide qualitative, useful materials and tools useful in text processing. However, for language analysis technology research and development in a specific thematic category, specialized linguistic resources are required, which are usually not available and must be developed specifically for the project. For the project described in this article, text analysis to identify criminal content, no existing material was found to meet the requirements of specific application of language information processing for detecting criminal activities in web texts.

Methodology

Texts corpora

The first step towards the creation of a crime-related text corpus to serve as the basis for lexicon creation was the analysis of requirements, which the texts were to meet (Gibbon, Moore, Winski, 1997; Demenko, 2015). The main criteria for the inclusion of texts in the corpus were their language, richness in domain-specific lexis, representativeness and authenticity, as well as an adequate structure enabling the extraction of entities belonging to many diverse categories of entities and crimes. Nine categories of entities were identified for the entity extraction purposes (Demenko et al., 2022). Table 1 lists each of the categories together with brief descriptions.

Table 1. Named entity categories

Category	Description
Location	Includes all terms indicating the location of the event described in the text under analysis.
Object – person	Includes entities referring to persons
Object – thing	Includes entities referring to items
Action	Includes all actions related to criminal activities
Organization	Includes the names of organizations of all kinds
Identifier	Includes all units enabling the identification of the author of the text.
Time	Includes temporal expressions including, but not limited to, dates, times, durations, etc.
Measure	Includes terms referring to the volume or physical size of specific items.
Description	Includes all kinds of descriptions, comments and explanations.

Source: author's own work

In order to meet all the criteria mentioned above, it was crucial to identify the types and then specific addresses of websites, which could potentially contain authentic texts of advertisements for illegal activities. For this purpose, usually simple, two-part queries were entered into the Google search engine. The queries consisted of an action verb, mainly *I'll sell* or *I'll buy*, followed by the name of an illegal item. In the case of any of the search results being deemed relevant, the query was re-entered into the internal search engine of the website. Using this approach, three Polish websites containing ample relevant linguistic material were identified. These included two advertising websites, namely [Oglaszamy24h.pl](#) (n.d.) and [TOPogłoszenia](#) (n.d.) as well as an online shop offering illegal drugs and so-called research chemicals, namely [Dopalacze-sklep](#) (n.d.).

In order to obtain more texts abundant in domain-specific lexis, attempt was made to identify relevant sources of such data in the TOR (The Onion Router) network. The TOR network enables the user to hide their activity in the Internet ([Tor Browser](#), n.d.). Given this characteristic of the TOR network, it is often used for illegal activities, such as on-

line drugs, medicine or even child pornography trafficking. Various TOR sites serve as auction sites dedicated to trafficking illegal goods. The sites are not reachable through any search engines and their URLs constitute random strings of letters and numbers, each ending with the “onion” domain (Krauz, 2017). Those factors generated the need for the use of lists of working TOR links published in Clearnet. Using a listing published by ITcontent ([ITcontent](#), n.d.), it was possible to identify five relevant TOR websites, which later served as a source of linguistic data. The sites identified included two Polish forums, namely *Cebulka* and *Darknet* and three international auction sites, namely *Apollon Market*, *Dream Market* and *White House Market*. TOR sites, with their clearly defined target audience, enabled detailed filtering of content by, for example, product category or country of origin, which made it much easier to identify relevant texts. The categories of products or advertisements were often corresponding to the aforementioned categories of crimes relevant in the context of preparing the lexicon. Except for *Cebulka*, each of the sites required registration in order to view their content in its entirety, as it is with most of illegal activity related TOR network websites (Mider, 2019). Moreover, the sites were also protected by challenge-response tests, which prevent bots from entering the sites and browsing their contents. This fact rendered automatic data extraction inefficient when compared to manual approach in the case of TOR sites.

In the case of Clearnet data sources, the linguistic material was obtained automatically using a proprietary web scraper adjusted individually to each of the sites. The programming language of choice for the web scraper development was Python ([python](#), n.d.). It was also necessary to select modules responsible for handling HTTP requests, regular expressions, and parsing the HTML code. The tools selected for this purpose include [Requests: HTTP for Humans](#) (n.d.), Beautiful Soup ([Beautiful Soup Documentation](#), n.d.) as well as the *re* (*re – Regular expression operations*, n.d.) module enabling the use of regular expressions. Besides capturing the texts, the script was also removing duplicates on an ongoing basis. The results were saved in *txt* files, where each text was separated by an outstanding symbol and later in the *csv* format as well, to facilitate manual analysis of the results.

Alongside the web scraper, two additional, simple programs for semi-automatic analysis of the obtained results were developed. Both were developed using Python programming language and the NLTK ([Natural Language Processing Toolkit](#), n.d.) library. The first one was responsible for generating frequency lists with stop words excluded. The second program enabled quickly generating concordances based on the previously obtained corpus for given lexical units.

Creating lexicons

First, the types of crimes the project administrator was interested in were defined. The following crime categories were defined: smuggling, trafficking, production of drugs, trafficking of human beings and organs, smuggling and trafficking of cigarettes, smuggling and trafficking of alcohol, pornographic industry and paedophilia, forgery and trafficking of documents, smuggling and trafficking of arms and explosives, smuggling and

illicit trade in passenger vehicles, trucks, agricultural and construction machinery. Due to the wide range of criminal categories and time and personnel constraints, prioritization of crimes of interest was introduced. It was decided that crimes related to the trafficking and smuggling of drugs, alcohol and cigarettes will be of the highest priority. Secondly, sex crimes and human trafficking. Illicit trafficking in vehicles, machinery, weapons and explosives remained in third place. This decision was made by contractors and recipients (end users) of the project and was based on arguments such as the frequency of crimes committed, the ability to detect them online and, consequently, the extensive linguistic resources. Secondly, the modules and technical methods for which the linguistic material was to be used were identified. Within the project, a criminal language translation module was developed in Polish-Belarusian, Polish-Russian and Polish-Ukrainian. The AI Searcher context module extends user queries, uses synonyms of a keyword or phrase to search the Internet, based on a lexicon of jargon vocabulary and general equivalents. The definition module uses lexicons to recognize specific text elements - Named Entity Recognition (NER). Therefore, for the purposes of the project, the following requirements for lexicons were defined: (1) to contain vocabulary relating to trackable online crimes, (2) to contain vocabulary relating to the illegal trafficking and smuggling of drugs and drugs, cigarettes, alcohol, vehicles, agricultural and construction machinery, weapons and explosives, trafficking in human goods and organs, sexual crimes and paedophilia, trafficking and falsification of documents, (3) crimes related to the trafficking and smuggling of drugs, cigarettes, alcohol, sexual crimes and paedophilia were included in the most important categories, (4) the lexicon must be computer and AI Searcher modules readable, (5) the lexicon must be open-ended, allowing the addition and modification of its content.

The procedure included the following steps: (1) creating frequency lists from all existing lexical units occurring in the text corpora created within the project, (2) expert linguistic analysis of lexical units and phrases, (3) context, semantic and pragmatic analysis, (4) compilation of collected data with existing sources (Demenko, 2015). In order to create a dictionary and analyse the Polish lexica related to drugs, the existing dictionaries and texts from the Internet forums and other Internet sources were collected. The dictionaries considered are mainly collections for the police, support centres for troubled youth and their parents, forensics and various social campaigns.

In order to collect vocabulary characteristic of trafficking (forced prostitution, slave labour), the porn industry and paedophilia, linguistic material was collected from various online sources such as sites with pornographic material, anonymous forums with user contributions containing pornographic and paedophilic material etc. For smuggling and illegal trade of alcohol and cigarettes, proper names and names of types of articles were collected from generally accessible websites of online stores. The Register of Explosives was used for the category of illegal possession and trafficking of weapons and explosives intended for civilian use, names of weapons from online stores. For the category of trade in passenger vehicles, trucks, agricultural and construction machinery, dictionary synonyms for keywords and brand names from intermediary portals were used. To complete the lexicon, synonyms of keywords available in general dictionaries of the Polish language and jargon dictionaries were used.

Domain linguistic resources

Text corpora

As mentioned, texts were stored in both *txt* and *csv* format files. In the case of *txt* files, each text was separated by an outstanding symbol, which facilitated automatic processing of the corpus. The *csv* format facilitated manual analysis of the corpus contents. The corpus was divided into two subcorpora corresponding with the crime categories of their contents. The division created *Alcohol/Tobacco* and *Drugs/Medicine* subcorpora.

For validation purposes, another subcorpus consisting of 450 full texts was isolated from the general dataset in the *txt* version in order to be annotated subsequently. The subcorpus dedicated to evaluation was then divided into a total of 45 files, each containing 10 texts. Each of the files was given an identifier. Section “Annotation” describes the process during which the evaluation subcorpus was annotated.

Annotation

After completing the pre-processing of the evaluation subcorpus explained in this section, the process of annotating the linguistic data can be divided into several pivotal steps: (1) Preparation of an adequate training for the annotators, (2) Preparation of a workspace for the annotators and selecting a method of work progress tracking (3) Tracking the work progress and staying in constant touch with the annotators.

A total of nine annotators were engaged to work with the collected linguistic material. Within the first step, which was to prepare the training for the annotators, two documents containing annotation instructions were produced. One of them very briefly presented a list of categories of entities to be tagged in the texts, together with the method of tagging and additional assumptions, such as cases as nested tags, etc. The entity categories used for annotation differ slightly from those shown in Table 1. Table 2 presents the annotation categories together with the method of entities tagging.

Table. 2. Categories and their corresponding tags used within the annotation process.

Category	Tags
Identifier	<I></I>
Identifier – Signature	<SIG></SIG>
Identifier – Contact	<K></K>
Object – Person	<O></O>
Object – Thing	<P></P>
Action	<A>
Organization	<ORG></ORG>
Location	<L></L>
Time	<T></T>
Measure	<M></M>
Description	<D></D>

Source: author’s own work

As shown in the table above, the aforementioned expansion of the categories from nine to eleven is due to the division of the “Identifier” category into two subcategories – Signature (all the entities that constitute the first name, surname, or pseudonym of the author of the text) and Contact (a category that includes all the elements of the text that enable contact with its author, i.e. contact forms, email addresses, telephone numbers, etc.). The aim of dividing the Identifier category was to achieve higher accuracy.

The other document describes in great detail each of the entity categories giving sets of examples for each one of them. A dedicated group of 10 advanced students in linguistics in Microsoft Teams was created, where both annotation manuals were made available to the annotators, and an implementation meeting was organized and held, during which both annotation manuals were discussed, some practical examples of annotating criminal texts were presented, and a discussion in the Q&A format was held, during which the most troublesome issues and all kinds of questions from annotators about the work were clarified. In addition, the platform served as a communicator enabling constant contact between annotators and the lead annotator, which increased the efficiency of the entire process.

Within the second step, whose aim was to provide the annotators with an adequate workspace, a cloud space was allocated in which the repository of pre-processed texts was stored. The repository comprised the 45 bundles of texts, each having an individual identifier. The cloud location contained two folders, namely *Data* and *Instructions* as well as one file, namely *Annotators' IDs*. As the file name suggests, each annotator was assigned an identification number to facilitate the allocation of texts and to improve communication. As the name of the last listed file suggests, each annotator was assigned an identification number in order to facilitate the allocation of texts and to improve communication. The file *Annotators' IDs* contained information on who exactly receives what ID. All IDs were complying with the simple structure of “A<No.>” (e.g., A1, A2, A3 etc.). The *Instruction* folder contained the two aforementioned documents describing the guidelines for crime texts annotation. The *Data* folder contained multiple subfolders and a file named *Text Allocation* representing the allocations of texts for each annotator. Simultaneously, the *Text Allocation* spreadsheet served as a simple work progress tracking tool. Each sheet of the spreadsheet was named after the ID of a given annotator and contained a list of the files, which were to be tagged by them. Alongside the filenames, there were two columns, which the annotators were supposed to fill after the completion of each text bundle. The first one of the columns contained simple checkboxes to be marked once a given bundle was fully tagged and the second one containing the space for entering the time it took to complete the work on the given bundle. Nine of the subfolders located in the *Data* folder were the designated spaces for placing completed (tagged) text bundles. The final subfolder in this location – *Texts* – served as the raw linguistic data bundles repository.

Lexicons

As a result of automatic and manual analysis and the compilation of a dictionary created from collections of texts with the existing resources, a new domain lexicon in Polish was created. It is divided into categories of crimes (trackable crimes on the Internet related

to smuggling and illegal trade in drugs, alcohol, cigarettes, cars and machines, weapons and explosives, organs, document forgery, human trafficking, procurement and prostitution, pornography and paedophilia) and named entities categories (object, action, description, measure). There are more named entities categories defined (see table 1), however they are not included in the lexicon of criminal vocabulary, but a general language vocabulary. That is why these lexical items are not included in the lexicon and statistics. The lexicon is saved as an *xls* file, where one sheet corresponds to one crime or named entity category. The drugs category is the most extensive due to the volume of linguistic material and the priority given by the end users of the system.

Evaluation

Text corpora statistics

The process of searching and collecting criminal texts resulted in the creation of a corpus containing a total of 3337 texts corresponding to a total of four categories of crime, namely trafficking of drugs, medicine, alcohol and cigarettes. This number breaks down into 2261 full texts corresponding to drugs and medicine trafficking and 1076 texts corresponding to tobacco and alcohol trafficking.

The entire endeavour of evaluation subcorpus annotation resulted in obtaining a set of 9464 annotated text fragments and an additional subset, whose elements amounted to 855, which were annotated by two independent annotators. The annotated dataset served as was used for automatic evaluation of the name entity recognition algorithm being developed in parallel, however what is more important from the point of view of creating a domain-specific lexicon, the tagged linguistic material could facilitate the search for more domain-specific lexis, as it could be browsed by marked categories of entities.

Lexicon's statistics

The entire lexicon contains 3135 lexical units. The table below presents the number of individual lexical units and phrases in categories and their percentage in relation to the entire lexicon.

Table 3. Lexicon's statistics

Named entity categories	Units	Percent
object	2225	70%
action	284	10%
description	566	18%
measure	60	2%
Crime categories		
drugs	706	23%
alcohol	850	27%
cigarettes	255	8%

Named entity categories	Units	Percent
cars and machines	997	32%
weapons and explosives	68	2%
organs, document forgery	40	1%
human trafficking	72	2%
sexual offences	147	5%

Source: author's own work

The lack of balance in the number of vocabulary in individual categories results from the aforementioned prioritization of crime categories, the degree of vocabulary development in a given field as well as their popularity and availability of linguistic material. In the case of drugs, verbal language is the highest, as there are many forums where users talk about their experiences anonymously. For each drug there is a common word, a chemical compound, more or less known abbreviations and terms. In the case of pharmaceutical drugs used as psychoactive substances, intoxicating drugs come with trade names, usually in several variants. On the other hand, the category related to the trade in organs and documents contains the fewest terms due to the fact that they are usually general language words and their few variants.

The lexicon has the characteristics of a valuable linguistic resource such as: (1) up-to-date – it contains terms currently used by Internet users in specific thematic areas, (2) extensive – it includes vocabulary and phrases from general language, jargon (cryptolect), (3) computer-readable – its content is easy to read, automatic processing, (4) universal – it can be used for various scientific and practical purposes (e.g. as support for the work of the police, social welfare, caretakers of troubled youth, etc.).

Conclusion

Creating domain resources is a difficult task, especially in the case of criminal vocabulary, i.e. secret language, cryptolect. Getting to the right materials is difficult and understanding the content requires getting to the context, which is usually non-obvious and difficult to understand. In such situations, the only solution was to analyse a given linguistic unit in many use cases and contexts.

In the course of compiling language materials and searching available glossaries and other materials, it was noticeable that this vocabulary was changing quite dynamically. This phenomenon is related to the need to create new terms so that they are understandable only to a specific group of people. When vocabulary becomes more popular, its meaning becomes clear to people outside the group, it ceases to function. In the case of drugs, it is also important that new psychoactive substances with different chemical and commercial names are constantly emerging, which is also reflected in the language. Similarly, but to a lesser extent, this applies to the trade names of alcohol, cigarettes, vehicles, etc.

Due to these issues, we conclude that such reference books should be supplemented and updated on a regular basis.

Searching the Internet for linguistic data relevant to the task of composing a domain corpus described in this article has proven that the Internet is an exceptionally rich source of linguistic data and is abundant in authentic linguistic samples crowded with domain-specific lexis of various kinds. Even in the case of the desired language field being closely related to illegal activities, there are ample sources capable of providing expansive collections of data. Mention of the Internet includes both Clearnet and the TOR network, which has provided much valuable data within the task. The vast majority Clearnet sites provide the possibility to gather, normalize and finally process their contents automatically due to the lack or simplicity of anti-bot security measures. The majority of them also do not require any form of registration, which makes the task of developing a suitable web scraper easier.

The results of the corpus creation shed some light on which categories of crimes are the most prevalent among the Internet's auction and advertising sites. We were able to either automatically, as in the case of Clearnet sources, or manually, as in the case of TOR network sources, obtain over three thousand full texts belonging to one of the following categories of crime – trafficking of drugs, medicine, alcohol and tobacco. Locating Polish texts related to forgery, car trafficking or firearms trafficking were much more rare and their number was insufficient for composing an adequate subcorpora. The hardest to locate in both Clearnet and the TOR network were Polish texts related to sex trafficking, human cargo trafficking and paedophilia. On the other hand, the most popular category of crimes among the located linguistic data sources were illegal drugs and medicine requiring prescription. Even on the regular Internet websites such as Oglaszamy24h.pl, more texts were found related to illegal drugs than those offering illegal alcohol or tobacco.

The lexicon is currently being supplemented by a group of specialists in the field of international crime on the Internet from the Polish Border Guard, using the designed AISearcher system. The lexicon is expected to have an increasingly practical dimension due to the continuous collection of text by border guards.

Acknowledgements

The research has been conducted within the project *Advanced analysis of Internet resources supporting the detection of criminal groups (AI Searcher)* financed by the National Center for Research and Development (no. DOB-BIO9 / 19/01/2018).

References

- Demenko G. (2015), *Korpusowe badania języka mówionego*, Poznań: Akademicka Oficyna Wydawnicza EXIT.
- Demenko G., Skórzewski P., Kuczmarski T., Pieniowski M. (2022), *Linguistic Information Extraction from Text-based Web to Discover Criminal Activity*, s.l.: unpublished manuscript.

Eynde Van F., Gibbon D. (2000), *Processing, Lexicon Development for Speech and Language*, Berlin: Springer.

Gibbon D., Moore R., Winski R. (1997), *Handbook of standards and resources for spoken language systems*, Berlin: Walter de Gruyter.

Krauz A. (2017), *Mroczna strona Internetu – tor niebezpieczna forma cybertechnologii*, „Dydaktyka informatyki”, nr 12, pp. 63–74.

Maziarz M., Piasecki M., Rudnicka E., Szpakowicz S., Kędzia P. (2016), *plWordNet 3.0 – a Comprehensive Lexical-Semantic Resource*, [in:] Y. Matsumoto, R. Prasad (eds.), *26th International Conference on Computational Linguistics, Proceedings of the Conference: Technical Papers*, Osaka: The COLING 2016 Organizing Committee, pp. 2259–2268.

Mider D. (2019), *Czarny i czerwony rynek w sieci The Onion Router – analiza funkcjonowania darkmarketów*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, nr 29, pp. 154–190.

Pęzik P. (2012), *Wyszukiwarka PELCRA dla danych NKJP*, [in:] A. Przepiórkowski, M. Bańko, R.L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk, *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Warszawa: PWN, pp. 253–273.

Websites

Apache2 Ubuntu Default Page (n.d.), <http://www.nlp.pwr.wroc.pl/> [accessed: 23.02.2026].

Beautiful Soup Documentation (n.d.), <https://www.crummy.com/software/BeautifulSoup/bs4/doc/> [accessed: 3.03.2026].

CEN (n.d.), Grupa Technologii Językowych G4.19 Politechniki Wrocławskiej, <http://www.nlp.pwr.wroc.pl/narzedzia-i-zasoby/zasoby/cen> [accessed: 3.09.2025].

CLARIN-PL (n.d.), <https://clarin-pl.eu/> [accessed: 3.03.2026].

Corpus of manually lemmatised Polish noun and adjective phrases (n.d.), (n.d.), Grupa Technologii Językowych G4.19 Politechniki Wrocławskiej, <http://www.nlp.pwr.wroc.pl/narzedzia-i-zasoby/zasoby/kpwr-lemma> [accessed: 3.09.2025].

Dopalacze-sklep (n.d.), <https://dopalacze-sklep.org/> [accessed: 3.09.2025].

gpwEcono (n.d.), <https://zil.ipipan.waw.pl/gpwEcono> [accessed: 23.02.2026].

ITcontent (n.d.), <https://itcontent.eu/> [accessed: 23.02.2026].

KPWr (n.d.), Grupa Technologii Językowych G4.19 Politechniki Wrocławskiej, <http://www.nlp.pwr.wroc.pl/narzedzia-i-zasoby/zasoby/kpwr> [accessed: 3.09.2025].

Lista dystrybucyjnego podobieństwa semantycznego (n.d.), Grupa Technologii Językowych G4.19 Politechniki Wrocławskiej, <http://www.nlp.pwr.wroc.pl/narzedzia-i-zasoby/zasoby/lista-podobienstwa> [accessed: 3.09.2025].

Lista frekwencyjna (n.d.), Grupa Technologii Językowych G4.19 Politechniki Wrocławskiej, <http://www.nlp.pwr.wroc.pl/narzedzia-i-zasoby/zasoby/lista-frekwencyjna> [accessed: 3.09.2025].

Narodowy Korpus Języka Polskiego (n.d.), <http://nkjp.pl/> [accessed: 23.02.2026].

Natural Language Toolkit (n.d.), <https://www.nltk.org/> [accessed: 23.02.2026].

NELexicon (n.d.), Grupa Technologii Językowych G4.19 Politechniki Wrocławskiej, <http://www.nlp.pwr.wroc.pl/narzedzia-i-zasoby/zasoby/nelexicon> [accessed: 3.09.2025].

Ogłaszamy24h.pl (n.d.), <https://oglaszamy24h.pl/> [accessed: 23.02.2026].

plWikiEcono (n.d.), <http://zil.ipipan.waw.pl/plWikiEcono> [accessed: 23.02.2026].

Polish Coreference Corpus / Korpus zależności referencyjnych (n.d.), <http://zil.ipipan.waw.pl/PolishCoreferenceCorpus> [accessed: 23.02.2026].

Polish Wikipedia Corpus (n.d.), <http://clip.ipipan.waw.pl/PolishWikipediaCorpus> [accessed: 23.02.2026].

Polski Korpus Listów Pożegnalnych (n.d.), <http://www.pcsn.uni.wroc.pl/> [accessed: 23.02.2026].

Polski Korpus Metafor Synestezyjnych SYNAMET (n.d.), <http://synamet.polon.uw.edu.pl/> [accessed: 23.02.2026].

python (n.d.), <https://www.python.org/> [accessed: 23.02.2026].

re – Regular expression operations (n.d.), <https://docs.python.org/3/library/re.html> [accessed: 23.02.2026].

Requests: HTTP for Humans™ (n.d.), <https://docs.python-requests.org/en/latest/> [accessed: 23.02.2026].

Results of the IMPACT project (n.d.), Digital Libraries and Knowledge Platforms Department, <http://dl.psnc.pl/activities/projekty/impact/results/> [accessed: 3.09.2025].

SłowoSieć (n.d.), <http://plwordnet.pwr.wroc.pl/wordnet/> [accessed: 23.02.2026].

TOPOgłoszenia (n.d.), <https://top-ogloszenia.net/> [accessed: 23.02.2026].

Tor Browser (n.d.), <https://www.torproject.org/> [accessed: 23.02.2026].

Zuzanna Bodziony <https://orcid.org/0000-0002-8910-7394>
Jagiellonian University
e-mail: zuzanna.bodziony@uj.edu.pl

Between form and meaning: Translating nursery rhymes

Pomiędzy formą i znaczeniem: metody tłumaczenia piosenek dla dzieci

Abstract

This article addresses translation strategies which are applied in children's songs. Based on a detailed line-by-line analysis of eight popular English nursery rhymes and their Polish and Hungarian versions, the study identifies and compares dominant tendencies: meaning-oriented versus form-oriented approaches. The results indicate that Polish translations exhibit a slight predominance of form-oriented strategies (53%), whereas Hungarian ones show a slight preference for meaning-oriented approaches (53%). A key conclusion, however, is the significant variation observed across individual songs, proving that the choice of strategy is influenced not only by the general characteristics of the target language but mainly by the specific requirements and nature of each particular song.

Keywords: nursery rhymes, translation, English, Polish, Hungarian, poetic stylistic means, meaning-orientated translation, form-oriented translation, translation accuracy

Streszczenie

Niniejszy artykuł podejmuje tematykę strategii translatorskich w przekładzie piosenek dziecięcych. Na podstawie szczegółowej, linearnej analizy ośmiu popularnych angielskich piosenek i ich polskich oraz węgierskich wersji badanie identyfikuje i porównuje dominujące tendencje: orientację na znaczenie lub na formę. Wyniki wskazują, że tłumaczenia polskie cechują się lekką przewagą strategii zorientowanej na formę (53%), podczas gdy węgierskie – na znaczenie (53%). Kluczowym wnioskiem jest jednak znaczące zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi utworami, co podkreśla, że o wyborze strategii decydują nie tylko ogólne cechy języka docelowego, lecz także specyfika i wymagania konkretnego utworu.

Słowa kluczowe: piosenki dla dzieci, translatoryka, język angielski, język polski, język węgierski, poetyckie środki stylistyczne, tłumaczenie skoncentrowane na znaczeniu, tłumaczenie skoncentrowane na formie, adekwatność tłumaczenia

Introduction

Literary translation poses significant challenges for the translator, who must render content in another language using different linguistic means (Catford, 1965: 20, Newmark, 1988: 7). It is hard to deny that translating poetry is even more problematic than translating prose – as it requires focus on both content and form. Extending this logic, musical translation presents a further difficulty: in addition to meaning and form, various musical factors must also be taken into consideration (Franzon, 2014: 376).

Nursery rhymes can hardly be considered a form of art in the same way as poetry, which is often rich in meaning. Although their form relies on the very same stylistic figures, children's songs may be categorized as functional texts: their primary aim is to entertain and teach the simplest things, presenting the closest environment to the child (Pramata, 2017: 2) – and not to express inexpressible. In light of this, an intriguing question arises: are nursery rhymes translated similarly to poetry, or rather to functional texts? The former approach would prioritize form, while the latter would emphasize meaning.

This paper seeks to answer this question through an analysis of eight popular English nursery rhymes and their Polish and Hungarian versions, which have spread globally via platforms like YouTube and Spotify. These languages were chosen not only due to the author's competence – but mainly because these specific translations drew the author's attention to the topic through repeated exposure via listening habits of her toddler.

Framework

Numerous studies highlight the complexities that make song one of the most challenging forms of translation. Antosz-Rekucki (2022) provides a detailed, chronological overview of English and Polish texts on song translation from the early twentieth century onward. This listing effectively illustrates the field's inherent complexity.

While the scope of this paper does not permit an exhaustive review, it is essential to acknowledge key theoretical criteria identified in the literature as vital for song translation. An examination of both theoretical papers (Low, 2005; Frazon, 2008 and 2024) and applied studies (Pratama, 2017; Tekin, 2017; Reus, 2024) reveals the following predominant features of original lyrics which should be preserved in the translated version:

- sense (meaning),
- singability (suitability for singing),
- naturalness (the lexical and stylistic choices natural for native speakers),
- rhythm (mainly the number of syllables),
- rhyme,
- style,

- sound,
- appropriateness (for the given type of listeners).

The above list leads to the conclusion that the translation of nursery rhymes may involve a tension between meaning-oriented and form-oriented approaches. The former represents the most literal method, wherein the translator attempts to express the content word-for-word. However, lexically equivalent words often differ formally across languages. They may vary not only in sound but also in length, and in some cases may require articles while in others articles are either optional or non-existent. All of these factors alter the song's rhythm and rhyme structure – for example, a greater number of syllables must be sung faster to fit within the same music interval as the original words. The latter approach prioritizes stylistic figures: meaning is adjusted to the words which rhyme or otherwise fit within the original structure. Modifications to lyrical content may constitute minor adjustments, though it is also possible that the translator changes so many elements that, without the music, the translated version becomes barely recognizable as a rendition of the original song.

This article seeks to answer the main question: which translational approach (meaning-oriented or form-oriented) predominates in the Polish and Hungarian versions of popular English nursery rhymes? The titles examined are listed below in alphabetical order:

1. “Finger Family”,
2. “Humpty Dumpty”,
3. “If You’re Happy and You Know It”,
4. “Itsy Bitsy Spider”,
5. “Old McDonald Had a Farm”,
6. “Rain, Rain, Go Away”,
7. “Skinamarink”,
8. “Twinkle, Twinkle Little Star”.

The song selection was guided by three criteria: availability in all three languages, genuine popularity on platforms like YouTube and Spotify, and poetic features like rhyme and rhythm. The study does not consider the origin of the songs, so the analysed corpus includes both traditional nursery rhymes with considerable historical depth (such as “Twinkle, Twinkle, Little Star”, which according to the *Encyclopedia Britannica* dates to the early nineteenth century) and more recent compositions.

Polish and Hungarian versions were identified using a consistent search methodology: the English title of each song was combined with the phrases *po polsku* (‘in Polish’) or *magyarul* (‘in Hungarian’) in the Google search engine. The use of target-language phrases was intended to optimize the relevance of search results. From the first five results, the version with most views was selected, unless it substantially diverged from the original (for example, through significant alterations to the music or lyrics) – then it was replaced by the next most popular version. Such cases are mentioned in the analysis. Additionally, reference is occasionally made to less popular translations that present features of particular theoretical interest.

The analysis of the lyrics was conducted according to the following procedure. First, each version was compared line-by-line with the original. Each line was evaluated

on the basis of the question: did the translator prioritize meaning or form? In other words: is the line translated literally, so the same content can be found in the final and original lines, or rather was it adapted to reproduce acoustic features, so the final line contains the same rhythm, the same number of the syllables, the analogical rhymes and so on. Some other language aspects were also taken into account. For example, whether the word order of the translated sentence reflects the natural usage in the target language, or whether it was manipulated to match the form was analysed. Each line was assigned a score: it could receive 1 point for a meaning-orientated translation, 1 point for a form-orientated translation or 0,5 points for each (if a clear classification was not feasible). In rare cases where the translator disregarded both meaning and form, a score of 0 was assigned. Points were then summed up for each version, with separate totals for meaning and form. These totals were converted into percentages to determine the proportion of the translation dominated by semantic fidelity versus formal preservation.

The results of the analysis are presented below, along with a detailed discussion of individual cases and notable observations.

Results of the study

The presentation of the results follows a structured approach. First, the Polish and Hungarian translation of each song are presented and described individually to examine the specific strategies applied by the translators in each language. The translations are presented in the alphabetic order. Then the results from both languages are compared. This comparative phase aims to determine whether observed tendencies in the translation are connected to the content and structure of the original nursery rhymes or are influenced by features inherent to the respective target languages.

The table below illustrates the scoring applied to the Polish translation of the song “Finger Family”, indicating the number of syllables per verse (NS) and the rhyme scheme (R) which is marked with capital letters, in the corresponding columns:

Table 1. Analysis of the Polish translation of the “Finger Family” song

Original lyrics	NS	R	Rodzina Palców (Bajlandia TV)	NS	R	Meaning	Form
<i>Daddy finger, daddy finger</i>	8	A	<i>Tato palec, tato palec</i>	8	A	0	1
<i>where are you?</i>	3	B	<i>gdzie jesteś?</i>	3	B	0,5	0,5
<i>Here I am.</i>	3	C	<i>Jestem tu.</i>	3	C	0,5	0,5
<i>Here I am.</i>	3	C	<i>Jestem tu.</i>	3	C	0,5	0,5
<i>How do you do?</i>	4	B	<i>Jak się masz?</i>	3	D	0,5	0,5
<i>Score in percentage</i>						60%	40%

Source: own elaboration on kanał dla dzieci – bajlandia.tv, 14.05.2020.

The song contains four more stanzas, each differing from the presented example by only one word: subsequent stanzas substitute *daddy* with *mommy*, *brother*, *sister*, and *baby*. The translation maintains this structural pattern – additionally, the variable words have the same number of syllables as their English counterparts (*mamo*, *bracie*, *siostró*, *dziecko*), so there is no need to take those stanzas into consideration.

The final scoring indicates that over half of the translation prioritizes meaning. However, as the detailed analysis reveals, the last verse is the crucial one: it is translated with a Polish phrase commonly used to inquire about someone's well-being. This phrase does not agree with the formal requirements of the nursery rhyme: it contains fewer syllables than the original and fails to rhyme with the second verse. The result is aesthetically discordant, resembling an arbitrary statement rather than a coherent lyrical line. Consequently, the translation loses the characteristic features expected of children's song.

While one might argue that there is no better solution which could be used in Polish to express the same content – an alternative version suggests otherwise. There is another Polish version of "Finger Family" ([HeyKids – Piosenki Dla Dzieci, 24.04.2021](#)) in which the last verse is translated as: *Jak się masz?, Cześć!* 'How do you do?, Hi!'. This solution does not change drastically the original meaning but it maintains rhythmic structure through an additional lexical item. The resulting rhyme (*jesteś – cześć*), though imperfect, successfully recreates the musical quality essential to the genre.

It is interesting that the percentage distribution between meaning-oriented and form-oriented translation approaches in the Hungarian version of the song presents exactly the inverse pattern.

Table 2. Analysis of the Hungarian translation of the "Finger Family" song

Original lyrics	NS	R	Ujj család (LetsgoMartin)	NS	R	Meaning	Form
<i>Daddy finger, daddy finger</i>	8	A	<i>Apa ujjá apa ujjá</i>	8	A	0	1
<i>where are you?</i>	3	B	<i>merre vagy?</i>	3	B	0,5	0,5
<i>Here I am.</i>	3	C	<i>Itt vagyok.</i>	3	C	0,5	0,5
<i>Here I am.</i>	3	C	<i>Itt vagyok.</i>	3	C	0,5	0,5
<i>How do you do?</i>	4	B	<i>Te hogy vagy?</i>	3	B	0,5	0,5
Score in percentage						40%	60%

Source: own elaboration on LetsgoMartin Gyerekdalok és Mondókák, 31.03.2024.

It is also the result of a single line – but this time it is the song's opening verse. The translator uses the form *ujja* which contains the possessive suffix *-a*: thereby the given word means 'his/her finger'. This choice is likely motivated by the fact that the nominative form (*ujj*) would not fit the song's rhythmic structure. The remaining lines are translated literally while maintaining the original syllable count and preserving the rhyme scheme in corresponding positions. The exception is the last verse which contains only three syllables but it rhymes with the second line and it makes a pleasant melody. It is worth noting that this translation should not be regarded as randomly successful. There is another

preposition which can be used to ask ‘Where are you?’ in Hungarian: *hol?* – however, its monosyllabic structure likely precluded its use, as it would not have fulfilled the metrical requirements.

As demonstrated in table 3, a balance between the two translation approaches is achievable:

Table 3. Analysis of the Polish translation of the “Humpty Dumpty” song

Original lyrics	NS	R	Humpty Dumpty (Bobasy TV)	NS	R	Meaning	Form
<i>Humpty Dumpty sat on a wall.</i>	8	A	<i>Humpty Dumpty na murze siadł.</i>	8	A	0	1
<i>Humpty Dumpty had a great fall.</i>	8	A	<i>Humpty Dumpty z tego muru spadł.</i>	9	A	0,5	0,5
<i>All the king’s horses and all the king’s men</i>	10	B	<i>Choć wielu rycerzy pró- bować chciało</i>	11	B	0,5	0,5
<i>couldn’t put Humpty together again.</i>	10	B	<i>poskładać Humpty’ego rady nie dało</i>	11	B	0,5	0,5
Score in percentage						50%	50%

Source: own elaboration on Bobasy TV – Piosenki Dla Dzieci, 27.09.2019.

The first line matches the original one in both meaning and form. The second and final lines preserve the original meaning but diverge in syllable count. Nevertheless, the translator makes a concerted effort to maintain the rhyme scheme by manipulating Polish word order (which is relatively flexible) and mentioning the wall for the second time: *Humpty Dumpty z tego muru spadł* ‘Humpty Dumpty fell from that wall’). Consequently, these lines could not be assigned a score of zero. The zeros gained the meaning and the form of the third line, though. The word-for-word translation of this verse is ‘although many knights wanted to try’, so it expresses more information than the analogical line in English. It also contains more syllables than the original one. It could be argued that the additional syllable has been added in order to maintain the rhythm of the translation (the last verse of the translation contains one supplementary syllable, too). However, the research focuses on the analysis between the original lyrics and their translation, so such internal adjustments within the target language version fall beyond its scope.

A noteworthy finding is that this balance between the semantics and the form in the translation is unique among the analysed translations, yet it also characterizes the Hungarian version of the same nursery rhyme:

Table 4. Analysis of the Hungarian translation of the “Humpty Dumpty” song

Original lyrics	NS	R	Humpty Dumpty (LetsgoMartin)	NS	R	Meaning	Form
<i>Humpty Dumpty sat on a wall.</i>	8	A	<i>Dundi dömpi a falra felment.</i>	9	A	1	0

Original lyrics	NS	R	Humpty Dumpty (LetsgoMartin)	NS	R	Meaning	Form
<i>Humpty Dumpty had a great fall.</i>	8	A	<i>Dundi dömpi nagyot esett.</i>	8	A	0,5	0,5
<i>All the king's horses and all the king's men</i>	10	B	<i>A király összes lovas embere.</i>	10	B	0,5	0,5
<i>couldn't put Humpty together again.</i>	10	B	<i>Kevés volt hogy dömpit össze szedje.</i>	10	B	0	1
Score in percentage						50%	50%

Source: own elaboration on LetsgoMartin Gyerekdalok és Mondókák, 14.06.2022.

It is important to note that the final score is identical in both languages but the details differ from each other. In the Hungarian version the second and third lines achieve a near-perfect balance between meaning and form: semantic content is preserved, syllable counts correspond exactly, and rhyme is maintained (albeit imperfectly). The first line demonstrates a meaning-oriented approach, as it contains more syllables than the original. Conversely, the final line prioritizes formal structure by maintaining the original syllable count, though it introduces new semantic content: a literal translation of this line is: 'there were too few of them to put Humpty together again'). It can be assumed that this change was made in order to establish a rhyme between the third and fourth lines, further reinforcing the form-oriented character of this translation.

Additionally, it should be noted that another Hungarian version of this nursery rhyme exists which is more accurate, almost perfect – but it has fewer views, and thus, under the established selection criteria, could not be considered the primary version for this study. As illustrated in the table below, a balance between meaning and form in this nursery rhyme can be achieved not only in the aggregate score but consistently across each individual line.

Table 5. Analysis of the Hungarian translation of the “Humpty Dumpty” song (II)

Original lyrics	NS	R	Humpty Dumpty leült a falra (Kids Tv)	NS	R	Meaning	Form
<i>Humpty Dumpty sat on a wall.</i>	8	A	<i>Dingi dungi a falra ül.</i>	8	A	0,5	0,5
<i>Humpty Dumpty had a great fall.</i>	8	A	<i>Dingi dungi lependerül.</i>	8	A	0,5	0,5
<i>All the king's horses and all the king's men</i>	10	B	<i>Jöhet a királytól lókatona.</i>	10	B	0,5	0,5
<i>couldn't put Humpty together again.</i>	10	B	<i>Nem rakják dingit össze soha.</i>	9	B	0,5	0,5
Score in percentage						50%	50%

Source: own elaboration on Kids Tv Hungary – Gyerek Dalok Magyarul, 10.08.2023.

The only discrepancy regarding the form is one missing syllable in the last line (what does not spoil overall rhythm). Semantically, only minor modifications are present: the translator uses the present tense (*ül* 'is sitting', *lependerül* 'is rolling down') and introduces a verb in the third line that translates literally as: 'All the knights can come from the king' – which does not impact the meaning.

Regarding the song which is to be analysed as the next one, it is important to highlight two issues. The song – originally titled "If You're Happy and You Know It" – has many (at least four) stanzas, yet this study examines only the first. This limitation is justified by the stanzas' structural uniformity: although the imperative commands vary across stanzas, their formal construction remains consistent, making the analysis of additional stanzas redundant for the present purposes. However, it should be admitted here that it was impossible to find such Polish and Hungarian versions of that song which would contain identical commands in matching sequence. Such discrepancies could influence the evaluation of the translation or at least impede it with no profit of the final result, what validates the decision to restrict analysis to the first stanza.

The Polish translation of the stanza is presented in table 6.

Table 6. Analysis of the Polish translation of the "If You're Happy and You Know It" song

Original lyrics	NS	R	Jeśli jesteś dziś szczęśliwy (Little Baby Bum)	NS	R	Meaning	Form
<i>If you're happy and you know it, clap your hands.</i>	11	A	<i>Jeśli jesteś dziś szczęśliwy, w dłonie klaszcz.</i>	11	A	0,5	0,5
<i>If you're happy and you know it, clap your hands.</i>	11	A	<i>Jeśli jesteś dziś szczęśliwy, w dłonie klaszcz.</i>	11	A	0,5	0,5
<i>If you're happy and you know it.</i>	8	B	<i>Jeśli jesteś dziś szczęśliwy,</i>	8	B	0,5	0,5
<i>Then your face will surely show it.</i>	8	B	<i>w sercu pokój masz prawdziwy.</i>	8	B	0	1
<i>If you're happy and you know it, clap your hands.</i>	11	A	<i>Jeśli jesteś dziś szczęśliwy, w dłonie klaszcz.</i>	11	A	0,5	0,5
Score in percentage						40%	60%

Source: own elaboration on Little Baby Bum po polsku, 10.08.2020.

This translation presented notable challenges for evaluation. It should be emphasized that the only part demonstrating full correspondence with the original in both meaning and form is the imperative *w ręce klaszcz* 'clap your hands'. While semantically equivalent (the only difference is the lack of the possessive pronoun in Polish) this phrase, being a loan translation, may not represent the most natural expression for native Polish speakers. The construction is pleonastic in the target language (the act of clapping inherently involves hands, making the explicit specification redundant). The 50:50 score is fully justified only in this case.

The first part of the line is translated with the additional information (*Jeśli jesteście dziś szczęśliwy* ‘If you’re happy **today**’) but without the phrase analogous to *and you know it* which helps to main the rhythm of the song. Although this omission might suggest a form-oriented approach, such classification would be inaccurate for this specific nursery rhyme. The reason for that is the forth verse which is translated to Polish as ‘in your heart, you have true peace’ – so with totally different meaning and with the extraordinary word order. These modifications serve primarily to preserve rhythm and rhyme, indicating a decidedly form-oriented strategy. Admittedly, these adjustments contribute to the song’s overall melodic quality. By comparison, the previous mentioned alterations (such as lexical additions) appear relatively inconsequential from this perspective.

It is interesting that the Hungarian translation of this nursery rhyme demonstrates a predominantly meaning-oriented approach.

Table 7. Analysis of the Hungarian translation of the “If You’re Happy and You Know It” song

Original lyrics	NS	R	Ha Jó A Kedved Tapsolj Egy Nagyot (HeyKids)	NS	R	Meaning	Form
<i>If you’re happy and you know it, clap your hands</i>	11	A	<i>Ha jó a kedved tapsolj egy nagyot.</i>	10	A	1	0
<i>If you’re happy and you know it, clap your hands</i>	11	A	<i>Ha jó a kedved tapsolj egy nagyot.</i>	10	A	1	0
<i>If you’re happy and you know it</i>	8	B	<i>Ha velünk vagy és jó a kedved.</i>	8–9	B	0	1
<i>Then your face will surely show it</i>	8	B	<i>Másoknak is mutasd ezt meg.</i>	8	B	0,5	0,5
<i>If you’re happy and you know it, clap your hands</i>	11	A	<i>Ha jó a kedved tapsolj egy nagyot.</i>	10	A	1	0
Score in percentage						70%	30%

Source: own elaboration on HeyKids – Gyerekdalok és Mondókák, 20.10.2016.

The repeated verses contain almost the same meaning as the original ones: *Ha jó a kedved tapsolj egy nagyot* means literally ‘If you’re happy give a big clap’, in Hungarian there is a self-sufficient verb *tapsol* ‘to clap sb’s hands’, making the explicit addition of ‘hand’ semantically redundant and stylistically unnatural. While the equivalent of *and you know it* is absent, the verses diverge from the original in both rhythm and the number of the syllables, so it seems they are translated rather with regard to meaning.

Such evaluation seems right in comparison to the translation of the fourth line where a minor semantic alteration successfully preserves both the rhythmic structure and syllabic pattern of the original: *másoknak is mutasd ezt meg* ‘show it to the others’. The third line presents the most complex case. There is the entirely new semantic content added which does not appear either in the analogical phrase in the first and second verse, or in the original (*velünk vagy* ‘If you are with us’) – that precludes its classification as meaning-oriented. One might note the syllabic discrepancy in this verse, yet it is relevant

to observe that the Hungarian copulative conjunction *és* ‘and’ is frequently realized in its contracted form *s* – thanks to that the number of the syllables is equal in both, original and translated, lyrics.

Even a preliminary examination of table 8 reveals that the Polish translation of the subsequent song exhibits a strongly meaning-oriented approach.

Table 8. Analysis of the Polish translation of the “Itsy, Bitsy Spider” song

Original lyrics	NS	R	Itsy Bitsy Spider (Maluch TV)	NS	R	Meaning	Form
<i>The itsy bitsy spider went up the water spout.</i>	13	A	<i>Maluteńki pająk po rynnie wspinał się.</i>	12	A	1	0
<i>Down came the rain and washed the spider out.</i>	10	A	<i>Nagle spadł deszcz i pająka splukał z niej.</i>	11	A	1	0
<i>Out came the sun and dried up all the rain.</i>	10	B	<i>Potem wyszło słońce i wyparował deszcz.</i>	12	A	1	0
<i>Then the itsy bitsy spider went up the spout again.</i>	14	B	<i>Więc maluteńki pająk znowu wspinał się.</i>	12	A	1	0
Score in percentage						100%	0%

Source: own elaboration on Maluch TV, 17.11.2015.

Not only the number of syllables differs in each verse but also the rhyme scheme is different from the original. This divergence results in a markedly different rhythm of the nursery rhyme which (without the music) would be identifiable as the translation of the original song primarily through its literal lexical correspondence. The biggest alteration is to be observed in the third line, where agency shifts: rather than being dried by the sun, the rain dries itself.

In light of that, it is particularly noteworthy that an alternative Polish version of this song exists in which the two translation approaches achieve a near-perfect equilibrium.

Table 9. Analysis of the Polish translation of the “Itsy, Bitsy Spider” song (II)

Original lyrics	NS	R	Tyciutki pajaczek (Bobasy tv)	NS	R	Meaning	Form
<i>The itsy bitsy spider went up the water spout.</i>	13	A	<i>Tyciutki pajaczek na górze rynny był.</i>	12	A	0,5	0,5
<i>Down came the rain and washed the spider out.</i>	10	A	<i>Nagle przyszedł deszcz i w dół pajaczka zmył.</i>	11	A	0,5	0,5
<i>Out came the sun and dried up all the rain.</i>	10	B	<i>Wyszło słoneczko, deszcz wysuszyło wnet.</i>	11	B	0,5	0,5
<i>Then the itsy bitsy spider went up the spout again.</i>	14	B	<i>Tyciutki pajaczek po rynnie znowu wszedł.</i>	12	B	0,5	0,5
Score in percentage						50%	50%

Source: own elaboration on Bobasy TV – Piosenki Dla Dzieci, 24.03.2017.

This translation maintains the original rhyme scheme and the differences in the number of syllables is not as significant as in the previously analysed version. Furthermore, the lyrics remain semantically faithful to the source text. These features collectively makes the song much more pleasant to the ear. Probably that is the explanation why this alternative version has garnered substantially more views than the first translation examined (66 millions compared to 114 thousands). Nevertheless, it could have not been chosen as the primary version for analysis because the creators have adapted it to a different narrative framework: as the accompanying video illustrates, the song tells a story about a spider family (three kids and their father), so the modifier of the *spider* noun changes in each stanza addressing different referents. The first and final stanzas use a *tyciutki pajaczek* ‘itsy bitsy spider’, the second: *maluški pajaczek* ‘little spider’, whereas the fourth introduces *byczo duży pajak* ‘jumbo spider’.

As presented in table 10, the Hungarian translation of this nursery rhyme also focuses on the meaning.

Table 10. Analysis of the Hungarian translation of the “Itsy, Bitsy Spider” song

Original lyrics	NS	R	Ici Pici Pók (LetsgoMartin)	NS	R	Meaning	Form
<i>The itsy bitsy spider went up the water spout.</i>	13	A	<i>Egy ici pók felmászott az ereszen.</i>	13	A	0,5	0,5
<i>Down came the rain and washed the spider out.</i>	10	A	<i>Jött egy nagy zápor lemosta hirtelen.</i>	11	A	0,5	0,5
<i>Out came the sun and dried up all the rain.</i>	10	B	<i>De ki sütött a nap és az eső felszaradt.</i>	13	B	1	0
<i>Then the itsy bitsy spider went up the spout again.</i>	14	B	<i>Így az ici-pici pók hát újra felszaladt.</i>	13	B	0,5	0,5
Score in percentage						63%	37%

Source: own elaboration on LetsgoMartin Gyerekdalok és Mondókák, 9.11.2018.

Nevertheless, the formal discrepancies between the original song and this translation are less significant than in the initially analysed Polish version. The present translation maintains the original rhyme scheme and largely the number of syllables (the main exception is the third line). The whole song sounds much better compared to the former translation.

Regarding the analysis of the next song, it is worth noting that the vocables (E-I-E-I-O) appearing on the ending of the first, second and final verse, are excluded from evaluation: they are not taken into consideration either as the rhymes, or as the additional syllables, so they are not marked in the transcribed lyrics either. As they have an identical equivalent in both translations, there is no point to examine those.

Table 11. Analysis of the Polish translation of the “Old MacDonald Had a Farm” song

Original lyrics	NS	R	Dziadek fajną farmę miał (BZYK tv)	NS	R	Meaning	Form
<i>Old MacDonald had a farm.</i>	7	A	<i>Dziadek fajną farmę miał.</i>	7	A	0	1
<i>And on that farm he had a pig.</i>	8	B	<i>Kurki na niej hodował.</i>	7	A	1	0
<i>With an oink oink here.</i>	5	C	<i>Kurki koko tu.</i>	5	B	0,5	0,5
<i>And an oink oink there.</i>	5	D	<i>I koko tam.</i>	4	C	0,5	0,5
<i>Here an oink.</i>	3	E	<i>Koko tu.</i>	3	B	0,5	0,5
<i>There an oink.</i>	3	E	<i>Koko tam.</i>	3	C	0,5	0,5
<i>Everywhere an oink oink.</i>	6	E	<i>Ciągle tylko koko.</i>	6	D	0	1
<i>Old MacDonald had a farm.</i>	7	A	<i>Dziadek fajną farmę miał.</i>	7	A	0	1
Score in percentage						38%	62%

Source: own elaboration on PIOSENKI DLA DZIECI BZYK tv, 20.02.2014.

It must be acknowledged here that the original form of the song has a complex formal structure. In fact there is no rhyme (just the first line repeated twice and the sound of the animals appearing at the end of three verses) and no structured rhythm. Despite this, the Polish translation demonstrates a form-oriented approach. Nearly all verses have the same number of the syllables. Thanks to that the translated text remains readily adaptable to the original melody.

However, there are some significant modifications of its semantic content. The most important to mention is the replacement of the main figure (Old MacDonald) with *dziadek* ‘grandpa’ – who is someone similar but closer to the Polish audience’s environment.

It is interesting that a similar methodological approach is observable in the Hungarian translation of this nursery rhyme.

Table 12. Analysis of the Hungarian translation of the “Old MacDonald Had a Farm” song

Original lyrics	NS	R	Régi Macdonald-nak volt gazdasága (Kids Tv)	NS	R	Meaning	Form
<i>Old MacDonald had a farm.</i>	7	A	<i>Józsi bácsi a tanyán.</i>	7	A	0	1
<i>And on that farm he had a pig.</i>	8	B	<i>Volt pár csirke a tanyán.</i>	7	A	0,5	0,5
<i>With an oink oink here.</i>	5	C	<i>Egy csip-csip itt.</i>	4	B	1	0
<i>And an oink oink there.</i>	5	D	<i>És egy csip-csip ott.</i>	5	C	0,5	0,5
<i>Here an oink.</i>	3	E	<i>Itt egy csip.</i>	3	D	0,5	0,5
<i>There an oink.</i>	3	E	<i>Ott egy csip.</i>	3	D	0,5	0,5
<i>Everywhere an oink oink.</i>	6	E	<i>Mindenhol egy csip-csip.</i>	6	D	0,5	0,5

Original lyrics	NS	R	Régi Macdonald-nak volt gazdasága (Kids Tv)	NS	R	Meaning	Form
<i>Old MacDonald had a farm.</i>	7	A	<i>Józsi bácsi a tanyán.</i>	7	A	0	1
Score in percentage						44%	56%

Source: own elaboration on Kids Tv Hungary, 11.02.2019.

The translator connects with the rhymes the first and the second verse by repeating the phrase *a tanyán* ‘on the farm’. They also replace Old MacDonald with *Józsi bácsi* ‘uncle Joe’ – this intervention has similar motivation as the analogical one in the Polish version.

The subsequent nursery rhyme appears to feature lyrics that are ostensibly straightforward to translate; however, as illustrated in the table below, the translator engages in substantial manipulation of both meaning and form.

Table 13. Analysis of the Polish translation of the “Rain, Rain, Go Away” song

Original lyrics	NS	R	“Deszczowa piosenka” (CoComelon)	NS	R	Meaning	Form
<i>Rain, rain, go away.</i>	5	A	<i>Idź stąd deszczu gdzieś.</i>	5	A	0,5	0,5
<i>Come again another day.</i>	7	A	<i>Tata chce dziś bawić się.</i>	7	A	0	1
<i>Daddy wants to play.</i>	5	A	<i>Padaj sobie w inny dzień.</i>	7	A	0	0
<i>Rain, rain, go away.</i>	5	A	<i>Idź stąd deszczu gdzieś.</i>	5	A	0,5	0,5
Score in percentage						33%	67%

Source: CoComelon po polsku – Piosenki dla dzieci, 27.11.2021.

The first verse – which is also the last one – matches the original line perfectly. However, some significant divergences characterize the other part of the song. The translator not only adds some new information to each verse but also switches the content of the second and third line: *Tata chce dziś bawić się / Padaj sobie w inny dzień* ‘Daddy wants to play today / Just rain another day’ what makes impossible to classify the translation of these verses as the meaning-orientated. The reason of this alternation is ambiguous: it appears unrelated to rhyme or syllabic requirements. It is hard to explain why the translator uses this rather radical method.

It is interesting that the semantic modifications in the Hungarian translation are even more extensive:

Tab. 14. The analysis of the Hungarian translation of the “Rain, Rain, Go Away” song

Original lyrics	NS	R	Rain Rain Go Away (LetsgoMartin)	NS	R	Meaning	Form
<i>Rain, rain, go away.</i>	5	A	<i>Hess hess eső hess.</i>	5	A	0,5	0,5
<i>Come again another day.</i>	7	A	<i>Megkérlek hogy máshol ess.</i>	7	A	0	1
<i>Daddy wants to play.</i>	5	A	<i>A baba játszana.</i>	6	B	0	0
<i>Rain, rain, go away.</i>	5	A	<i>Süssön csak a napocka.</i>	7	B	0	0
Score in percentage						17%	83%

Source: LetsgoMartin Gyerekdalok és Mondókák, 27.09.2022.

The table above proves that only the initial verse is translated accordingly to both meaning and form of the original lyrics. The translation of the second verse must be classified as form-orientated as its literal meaning (‘I’m asking you to rain somewhere else’) differs significantly from the source text. The remaining two lines differ not only in the number of syllables and another pair of rhymes but also in the content: ‘A baby would play / Just let the sun shine’. The noun *baby* is not a main problem here. The song contains more (together 6–7) stanzas that systematically reference different family members and finally all the family together. The case is similar to the “Finger Family” structure: the variable words have the same number of syllables and finally all the same members appear in the song, so such changes should not be taken into consideration. More significant modifications are present in that part of the song: the declarative *wants to play* is replaced with the conditional mood and the first line does not appear as the final one – it is replaced by an entirely new sentence.

The next song is a particular case as it contains some made-up words.

Table 15. Analysis of the Polish translation of the “Skidamarink” song

Original lyrics	NS	R	Kocham cię! (HeyKids)	NS	R	Meaning	Form
<i>Skidamarink a dink a dink.</i>	8	A	<i>Skidamarink a dink a dink.</i>	8	A	0,5	0,5
<i>Skidamarink a doo.</i>	6	B	<i>Skidamarink a de.</i>	6	B	0	1
<i>I love you!</i>	3	B	<i>Kocham cię.</i>	3	B	0,5	0,5
<i>I love you in the morning,</i>	7	C	<i>Kocham cię co rano.</i>	6	C	0	0
<i>And in the afternoon,</i>	6	D	<i>I po południu też.</i>	6	D	0,5	0,5
<i>I love you in the evening,</i>	7	C	<i>Kocham cię wieczorem.</i>	6	E	1	0
<i>And underneath the moon.</i>	6	D	<i>I nocą kocham też.</i>	6	D	0	1
Score in percentage						42%	58%

Source: own elaboration on HeyKids – Piosenki Dla Dzieci, 24.09.2023.

It is particularly noteworthy that these made-up words are modified in the Polish translation to preserve the rhyme scheme between the second and third lines. It seems to be

a clever step to prioritize formal structure over meaningless literal fidelity as the changed words lack semantic content. The proof of how meaningless these words are is further evidenced by their historical orthographic variations: the song currently titled “Skidamarink” or “Skinnamarink” originally appeared in forms such as *Skid-dy-mer-rink-adink-aboomp* or *Skiddy-Mer-Rink-A-Doo*.

The rest of the translation does not focus on the form in such extend. The number of syllables and the rhymes maintain the same only in the fifth and seventh verse, while the fourth and the sixth line match the original ones only in regard to the semantic content (however, there is a slight modification in the fourth line which literally means ‘I love you **every** morning’, likely added introduced to maintain rhythmic consistency by aligning its syllable count with the sixth line. Despite this adjustment, the absence of a coherent rhyme scheme significantly diminishes the translation’s melodic quality.

The Hungarian translation, though comes from the same YouTube channel, applies a distinctly different approach.

Table 16. Analysis of the Hungarian translation of the “Skidamarink” song

Original lyrics	NS	R	Szeretlek dal (HeyKids)	NS	R	Meaning	Form
<i>Skidamarink a dink a dink.</i>	8	A	<i>Skidamarink a dink a dink.</i>	8	A	0,5	0,5
<i>Skidamarink a doo.</i>	6	B	<i>Skidamarink a doo.</i>	6	B	1	0
<i>I love you!</i>	3	B	<i>Szeretlek!</i>	3	C	0,5	0,5
<i>I love you in the morning,</i>	7	C	<i>Szeretlek reggel.</i>	5	D	1	0
<i>And in the afternoon,</i>	6	D	<i>És délután.</i>	4	E	1	0
<i>I love you in the evening,</i>	7	C	<i>Szeretlek este.</i>	5	F	1	0
<i>And underneath the moon.</i>	6	D	<i>És a hold alatt.</i>	5	G	1	0
Score in percentage						86%	14%

Source: own elaboration on HeyKids – Gyerekdalok és Mondókák, 23.07.2023.

What is the most disturbing, the translator retains the original endings of the invented word, so it does not rhyme with the Hungarian equivalent of *I love you* which naturally exists only in one version. The translator demonstrates a strictly meaning-oriented approach: they translate the lyrics word-for-word while disregarding rhyme and rhythmic structure. The third verse’s alignment with the original syllabic count appears coincidental rather than intentional. Consequently, the translated text lacks melodic coherence and resembles a series of disjointed statements.

The last song included in the analysis features a highly structured original form, characterized by isosyllabic verses and monorhyme, making it particularly relevant to examine whether translators have preserved these features. As table 17 illustrates, the Polish translation indeed prioritizes formal elements.

Table 17. Analysis of the Polish translation of the “Twinkle, Twinkle, Little Star” song

Original lyrics	NS	R	Mrugaj, mrugaj gwiazd-ko ma (HeyKids)	NS	R	Meaning	Form
<i>Twinkle, twinkle, little star.</i>	7	A	<i>Mrugaj, mrugaj gwiazdko ma.</i>	7	A	0,5	0,5
<i>How I wonder what you are.</i>	7	A	<i>Cudna jest uroda twa.</i>	7	A	0	1
<i>Up above the world so high</i>	7	A	<i>Leć wysoko, w niebo leć.</i>	7	B	0	1
<i>Like a diamond in the sky.</i>	7	A	<i>Jak diamencik jasno świeć.</i>	7	B	0	1
Score in percentage						13%	87%

Source: own elaboration on HeyKids – Piosenki Dla Dzieci, 29.10.2021.

Although the translator does not keep the monorhyme, they establish an alternative rhyme scheme and maintain consistent syllable counts across lines. The priority of the form necessitates semantic modifications as in the second verse of the translation which means literally ‘your beauty is wonderful’. While alterations in the third and fourth verses are less substantial, they cannot be ignored. The translator adds here the imperative verbs: ‘fly high into the sky / shine bright like a diamond’ which do not match the original lyrics.

The Hungarian translation similarly departs from monorhyme but, in contrast, achieves a more balanced integration of semantic fidelity and formal accommodation.

Table 18. Analysis of the Hungarian translation of the “Twinkle, Twinkle, Little Star” song

Original lyrics	NS	R	Ragyogj, Ragyogj, Kis Csillag (LetsgoMartin)	NS	R	Meaning	Form
<i>Twinkle, twinkle, little star.</i>	7	A	<i>Ragyogj ragyogj kis csillag.</i>	7	A	0,5	0,5
<i>How I wonder what you are.</i>	7	A	<i>Bárcsak tudnám hogy mi vagy.</i>	7	A	0,5	0,5
<i>Up above the world so high.</i>	7	A	<i>Az égben a föld fölött.</i>	7	B	0,5	0,5
<i>Like a diamond in the sky.</i>	7	A	<i>Te gyémántként tündökölsz.</i>	7	B	0,5	0,5
Score in percentage						50%	50%

Source: own elaboration on LetsgoMartin Gyerekdalok és Mondókák, 22.03.2019.

The semantic content remains largely consistent with the original: the first and the second verses constitute literal translations. The fourth one introduces the verb (‘you **shine** like a diamond’) and the third one contains the information which appears in the final line of the original lyrics (‘in the sky above the world’). Unlike the Polish version, which

employs imperative constructions, this translation refrains from altering core meaning; instead, it modifies information sequencing and makes implicit verb grammatically explicit.

The preceding analysis has examined numerous different elements. It is impossible to compare all of those beyond the overviewed pairs of the same titles – but for the sake of this study it is sufficient to identify prevailing tendencies within the Polish and Hungarian translations. The following table gathers the percentage results of the meaning- and form-orientated efforts of the translators:

Table 19. Percentage of the meaning- and form-orientated translations in the Polish and Hungarian versions of the selected nursery rhymes

The original title of the song	The Polish version of the song		The Hungarian version of the song	
	The meaning-orientated translation (%)	The form-orientated translation (%)	The meaning-orientated translation (%)	The form-orientated translation (%)
“Finger Family”	60	40	40	60
“Humpty Dumpty”	50	50	50	50
“If You’re Happy and You Know It”	40	60	70	30
“Itsy Bitsy Spider”	100	0	63	37
“Old McDonald Had a Farm”	38	62	44	56
“Rain, Raing, Go Away”	33	67	17	83
“Skidamarink”	42	58	86	14
“Twinkle, Twinkle Little Star”	13	87	50	50
Average	47	53	53	47

Source: own elaboration.

It is surprising that the average results are mirror images: Polish translations exhibit a slight preference for form-oriented approaches, whereas Hungarian versions lean marginally toward meaning-oriented strategies. However, both averages remain close to an equal distribution. The 3% difference does not mean much, especially taking into consideration how great discrepancy can be observed in individual translations.

Nevertheless, this overview reveals several noteworthy particularities. For instance, only one case demonstrates complete alignment with a single translation method: the Polish version of “Itsy Bitsy Spider” received a 100% meaning-oriented evaluation.. There is no other similar case either among the Polish, or among the Hungarian translations. No other translation in either language achieved a similarly unequivocal classification. The second most pronounced discrepancy also occurs among the Polish samples, with the translation of “Twinkle, Twinkle Little Star” rated 87% meaning-oriented. The Hungarian translations

show their greatest methodological divergence in “Skidamarink” titled song which ranks as the third most polarized case at 86% meaning-oriented.

Additionally, several translations achieved balanced approaches between the two methods. Interestingly, two such cases appear in the Hungarian corpus (“Humpty Dumpty” and “Twinkle, Twinkle Little Star”) while there is only one such translation on the Polish side (it also concerns “Humpty Dumpty”). When excluding the balanced translations from consideration, a notable disparity emerges: a form-oriented approach predominates in five of the Polish versions, whereas a meaning-oriented approach characterizes only three. In contrast, the distribution of these approaches across the Hungarian versions is even.

Conclusion

The research presented in this paper, while limited by editorial constraints to a select number of examples, has opened the for further discussion regarding the methods applied in Polish and Hungarian translations of English nursery rhymes.

The central question concerning the primacy of meaning or form arrives at a surprising resolution. The averaged result suggests a near balance between semantic content and stylistic structure in both languages, albeit with a slight preference for form in the Polish versions and a corresponding emphasis on meaning in the Hungarian ones.

This average, however, obscures considerable variation evident in the analysis of individual songs. The collected data demonstrates that extreme cases exist, particularly among the Polish translations, including instances of nursery rhymes translated with almost exclusive regard for meaning, thereby disregarding the original rhythm, syllabic structure, and rhyme scheme.

Consequently, the definitive classification of nursery rhyme translation remains elusive. It exhibits complete alignment neither with the translation of poetry nor with that of purely functional texts. Instead, it persists – like the genre itself – as a phenomenon situated between meaning and form.

References

- Antosz-Rekucki J. (2022), *Poetycka piosenka autorska a przekład – Przegląd badań w językach angielskim i polskim*, “Przekładaniec”, nr 45, pp. 19–55.
- Britannica, entry: *Nursery rhyme* (n.d.), <https://www.britannica.com/art/nursery-rhyme> [accessed: 29.09.2025].
- Catford J.C. (1965), *A Linguistic Theory of Translation*, Oxford: Oxford University Press.
- Franzon J. (2008), *Choices in song translation: Singability in print, subtitles and sung performance*, “The Translator”, no. 14, pp. 373–399.
- Frazon J. (2014), *Choices in Song Translation*, “The Translator”, no. 14, pp. 373–399, <https://doi.org/10.1080/13556509.2008.10799263>

Frazon J. (2024), *Song and Translation – Song Translation Studies*, “*Studia Translatorica*”, no. 15, pp. 31–52, <https://doi.org/10.23817/strans.15-3>

Low P. (2005), *Song Translation*, [in:] K. Brown, A. Anderson (ed.), *The Elsevier Encyclopedia of Language and Linguistics*, Oxford: Elsevier.

Newmark P. (1988), *A Textbook of Translation*, New York: Prentice Hall.

Pratama I.D. (2017), *Meaning and Form in Nursery Rhymes Translation*, “*Humanus*”, vol. XVI, no. 1, pp. 1–12, <https://doi.org/10.4467/16891864PC.22.009.17170>

Reus T. (2024), *How music and lyrics interact: A translation-oriented analysis of musical narrative in Disney’s “Let it go”*, “*Studia Translatorica*”, no. 15, pp. 133–153. <https://doi.org/10.23817/strans.15-8>

Tekin B.M. (2017), *A Comparative Analysis of Translation Strategies in the Translation of Songs in Walt Disney’s Animated Musical Movies, Namely “Hercules” and “Frozen” into Turkish*, “*International Journal of Languages Education*”, no. 5, pp. 132–148.

Songs

Bobasy TV – Piosenki Dla Dzieci (24.03.2017), *Tyciutki pajęczonek 1. Piosenki dla dzieci – Bobasy tv – N*, https://www.youtube.com/watch?v=iyUHe_mw1cE [accessed: 20.02.2026].

Bobasy TV – Piosenki Dla Dzieci (27.09.2019), *Humpty Dumpty – Znana Piosenka Dla Dzieci Po Polsku – Bobasy TV – N*, <https://www.youtube.com/watch?v=W7G98D2VF1Y> [accessed: 20.02.2026].

CoComelon po polsku – Piosenki dla dzieci (27.11.2021), *Deszczowa piosenka | CoComelon po polsku – piosenki dla dzieci!*, <https://www.youtube.com/watch?v=bitFFx1y-Gg> [accessed: 20.02.2026].

HeyKids – Gyerekdalok és Mondókák (20.10.2016), *Ha Jó A Kedved Tapsolj Egy Nagyot – Gyerekdalok – HeyKids.hu*, <https://www.youtube.com/watch?v=GxjIlyxBh4M> [accessed: 20.02.2026].

HeyKids – Gyerekdalok és Mondókák (23.07.2023), *Szeretlek dal. Gyerekdalok és mondókák | Rajzfilm gyerekeknek – HeyKids*, <https://www.youtube.com/watch?v=P2IIXm3Z580> [accessed: 20.02.2026].

HeyKids – Piosenki Dla Dzieci (24.02.2021), *Rodzina Paluszków po polsku. Tata Palec | HeyKids – Piosenki dla dzieci*, <https://www.youtube.com/watch?v=vopmhAz-4ik> [accessed: 20.02.2026].

HeyKids – Piosenki Dla Dzieci (24.09.2023), *Kocham Cię! Skidamarink po Polsku | Piosenka dla dzieci | HeyKids*, <https://www.youtube.com/watch?v=sTYISS5tGwk> [accessed: 20.02.2026].

HeyKids – Piosenki Dla Dzieci (29.10.2021), *Mrugaj, Mrugaj Gwiazdko Ma ★ Kolysanka dla dzieci – HeyKids po Polsku*, <https://www.youtube.com/watch?v=dXUJumHxNso> [accessed: 20.02.2026].

kanal dla dzieci – bajlandia.tv (14.05.2020), *Rodzina Palców / Wesole Pieski – Bajlandia TV – Piosenki dla Dzieci po Polsku – N*, <https://www.youtube.com/watch?v=43qbqZmEHiw> [accessed: 20.02.2026].

Kids Tv Hungary – Gyerek Dalok Magyarul (10.08.2023), *Humpty Dumpty leült a falra*

Népszerű költemény gyerekeknek – Bob A Vonat, <https://www.youtube.com/watch?v=b2vvE-cir1ml> [accessed: 20.02.2026].

Kids Tv Hungary (11.02.2019), *Régi Macdonald-nak volt gazdasága | Old Macdonald Had Farm | Kids Tv Hungary | Gyerek Dalok Magyarul*, <https://www.youtube.com/watch?v=90ox-8zQ8efw> [accessed: 20.02.2026].

LetsgoMartin Gyerekdalok és Mondókák (14.06.2022), *Humpty Dumpty Magyarul, Nursery Rhymes, Letsgomartin 3d*, <https://www.youtube.com/watch?v=5IEM9IJ-JgQ> [accessed: 20.02.2026].

LetsgoMartin Gyerekdalok és Mondókák (22.03.2019), *Twinkle Twinkle Little Star Ragyogj, Ragyogj, Kis Csillag – Baba altató zene*, <https://www.youtube.com/watch?v=CACySVOuRxE> [accessed: 20.02.2026].

LetsgoMartin Gyerekdalok és Mondókák (27.09.2022), *Rain Rain Go Away Magyarul és Más Gyerekdalok Egybefűzve ABCkidtv*, https://www.youtube.com/watch?v=vg5YUFQmu_Y [accessed: 20.02.2026].

LetsgoMartin Gyerekdalok és Mondókák (31.03.2024), *Finger Family magyarul, Ujj család és más gyerekdalok LetsgoMartin*, <https://www.youtube.com/watch?v=InR5VG5phWE> [accessed: 20.02.2026].

LetsgoMartin Gyerekdalok és Mondókák (9.11.2018), *Ici Pici Pók, Itsy Bitsy Spider Magyarul és más gyerekdalok LETSGOMARTIN 3D*, <https://www.youtube.com/watch?v=Zsiqf1LHuCU> [accessed: 20.02.2026].

Little Baby Bum po polsku (15.02.2020), *Jeśli jesteś dziś szczęśliwy... (If You're Happy And You Know It) | Piosenki Little Baby Bum po polsku*, <https://www.youtube.com/watch?v=VkEa7y-bveYU> [accessed: 20.02.2026].

Maluch TV (17.11.2015), *Itsy Bitsy Spider po polsku – piosenka dla dzieci*, <https://www.youtube.com/watch?v=cO1stksI7wU> [accessed: 20.02.2026].

PIOSENKI DLA DZIECI BZYK tv (20.02.2014), *Dziadek fajną farmę miał – piosenki dla dzieci Old McDonald po polsku BZYK.tv*, <https://www.youtube.com/watch?v=fUX5kYzzi5Q> [accessed: 20.02.2026].

Yuliya Matysiak <https://orcid.org/0009-0002-2035-8440>
Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

Michalina Piotrowska <https://orcid.org/0009-0002-8199-5072>
Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi
e-mail: moli3339@gmail.com

Visualizing through language: A study on generative language models

Wizualizacja poprzez język: badanie generatywnych modeli języka

Abstract

The article addresses the relationship between language, literary translation, and visualization generated by artificial intelligence. The analysis focuses on selected fragments of works by Pavel Bazhov and Fyodor Dostoevsky, examined in the original Russian as well as in Polish and English translations. The study consisted of two stages: (1) a comparative analysis of translations in terms of semantics, style, and cultural aspects, and (2) a survey experiment with 220 Polish-speaking respondents who evaluated AI-generated illustrations based on three language variants of the same fragments.

The results show that even subtle translational shifts influence how artificial intelligence interprets and visualizes literary texts. Moreover, respondents preferred illustrations generated from Polish prompts (52.5% of choices), which supports the hypothesis of “imagining in one’s own language” and confirms the concept of the linguistic worldview. This effect proved statistically significant and relatively stable regardless of participants’ age.

The article demonstrates that combining traditional methods of translation studies with new AI tools opens new perspectives for interdisciplinary research on the role of language in shaping literary and visual imagination.

Keywords: literary translation; linguistic worldview; artificial intelligence; text visualization; survey study

Streszczenie

Artykuł podejmuje problem relacji między językiem, przekładem literackim a wizualizacją generowaną przez sztuczną inteligencję. Analizie poddano fragmenty twórczości Pawła Bażowa i Fiodora Dostojewskiego w oryginale rosyjskim oraz w przekładach na język polski i angielski. Badanie obejmowało dwa etapy: (1) analizę porównawczą tłumaczeń pod kątem semantycznym, stylistycznym i kulturowym oraz (2) eksperyment ankietowy z udziałem 220 polskojęzycznych respondentów, którzy oceniali ilustracje wygenerowane przez modele AI na podstawie trzech wariantów językowych tych samych fragmentów.

Wyniki wskazują, że nawet subtelne przesunięcia translatorskie wpływają na sposób, w jaki sztuczna inteligencja interpretuje i wizualizuje tekst literacki. Co więcej, respondenci preferowali ilustracje tworzone na podstawie polskich promptów (52,5% wyborów), co potwierdza tezę o „obrazowaniu we własnym języku” i wspiera koncepcję językowego obrazu świata. Efekt ten okazał się statystycznie istotny i względnie stabilny niezależnie od wieku uczestników.

Artykuł pokazuje, że łączenie tradycyjnych metod przekładowawczych z nowymi narzędziami sztucznej inteligencji otwiera perspektywę dla interdyscyplinarnych badań nad rolą języka w kształtowaniu wyobraźni literackiej i wizualnej.

Słowa kluczowe: przekład literacki; językowy obraz świata; sztuczna inteligencja; wizualizacja tekstu; badanie ankietowe

Introduction

This article presents an interdisciplinary study aimed at demonstrating how subtle lexical, stylistic, and cultural differences in translations of classical literature influence the perception of a text and its visualization – both in the reader’s imagination and in illustrations generated by artificial intelligence (AI). The analysis focuses on selected fragments from works by Pavel Bazhov and Fyodor Dostoevsky in three linguistic variants: Russian (the original), Polish, and English (translations).

A key component of this research is a comparative examination of translations – both along the Russian–Polish axis and the Polish–English axis. The study examines semantic, stylistic, and culturally conditioned shifts, with a particular focus on translation strategies and their impact on the reader’s mental imagery, as well as on AI-driven interpretation. Investigating the visual consequences of translation reveals how even minor semantic or stylistic modifications may lead to markedly different representations – both in readers’ minds and in AI-generated imagery.

In the experimental part of the study, each language variant was used as input to AI-based image generation tools (ChatGPT and Sora). Three separate visualizations were produced for each fragment, corresponding to the Russian original and the Polish and English translations. Subsequently, an online survey was conducted among Polish-speaking participants. Each respondent read a short fragment in their native language and then selected, from three illustrations, the one that, in their opinion, best reflected the textual content and atmosphere of the scene.

This approach made it possible not only to examine individual visual preferences among Polish readers but also to determine whether they more frequently choose illustrations generated from their mother tongue or from foreign-language prompts. The findings suggest that the language used by AI during the image-generation process reflects not only semantic content but also culturally embedded interpretive frameworks associated with

a given linguistic code. The study, therefore, highlights the interplay between language, visual perception, and imagination and points to the potential of AI in translation analysis, education, and intercultural communication.

This project constitutes the first attempt in Poland to combine literary studies, translation studies, and contemporary AI-based tools in research on translations of canonical literary texts. The results demonstrate the relationships between language, translation, visual perception, and imagination, while also indicating both the possibilities and limitations of employing AI in the humanities and intercultural mediation. The observations presented here have practical implications for translators, literary scholars, and developers of AI technologies, emphasizing the need to account for cultural and linguistic context in the interpretation and visualization of literary texts.

Theoretical background

Language and the visualization of reality

The relationship between language and the perception of reality has long been the subject of linguistic inquiry. Edward Sapir (1929) and Benjamin Lee Whorf (1956) emphasized that the structure of a language influences how its speakers conceptualize the world. In the Polish tradition, this line of thinking is further developed in the framework of the *linguistic worldview* (*językowy obraz świata*) proposed by Jerzy Bartmiński and Ryszard Tokarski, which argues that language preserves culturally specific categories and values (Bartmiński, 2009; Tokarski, 2013). Thus, every lexical item carries not only denotative meaning but also culturally embedded connotations.

Metaphor plays a particularly important role in both fairy-tale and realist literature, as noted by George Lakoff and Mark Johnson (1980), who argue that metaphor structures the way in which we think and imagine. Translating metaphors often results in interpretive shifts: for example, the Russian *алмаз* carries a sense of magical aura, whereas the Polish *diamant* shifts the meaning toward the domain of jewelry and aesthetic value.

Therefore, literary translation is not merely a transfer of content but a reinterpretation of the linguistic worldview encoded in the source text. Each language – through its semantics and metaphorical system – organizes perception differently, affecting the imagery that emerges in the reader's imagination. This assumption forms the basis for our comparative analysis, which investigates how differences between the original and its translations shape both human perception and AI-generated visualizations.

Translation as an interlingual and intercultural process

Literary translation involves navigating between fidelity and creative freedom. Eugene Nida (1964) distinguished between formal equivalence – focused on preserving the structure of the source text – and dynamic equivalence, oriented toward achieving a comparable effect on the target audience. A similar dichotomy was proposed by Peter Newmark (1988), who contrasted semantic translation, faithful to the meanings of the source text, with communicative translation, which prioritizes stylistic norms and naturalness

for the target-language reader. In both frameworks, it becomes evident that translating classical literature often requires departing from literalness in order to maintain the atmosphere and aesthetic qualities of the original work.

This dimension is further complicated by cultural factors. Lawrence Venuti (1995) highlights the opposition between foreignization and domestication strategies. Foreignization exposes the foreignness of the text and invites the reader into the world of the original culture, while domestication adapts the text to the literary expectations of the target culture. Thus, translations of Russian literature into Polish or English may differ in solemnity, simplicity, or realism – depending on the literary and cultural conventions of the receiving audience. Translation therefore becomes not only a transfer of content, but also an adaptation to the expectations and interpretive habits shaped within a given cultural environment.

Translation techniques

The style and genre of the original text may lead the translator to adopt different translation techniques. In classical and fairy-tale literature, the decision whether to preserve local colour or to adapt the text to the conventions of the target culture is reflected in specific translational solutions. Jean-Paul Vinay and Jean Darbelnet (1958/1995) emphasised in their classification that translation is not limited to copying linguistic structures but involves the use of various procedures that enable a more flexible adjustment of the text to the requirements of another linguistic and cultural system.

Given the nature and stylistic features of classical literature, it is reasonable to expect that translators frequently employ techniques leading to subtle semantic and stylistic shifts. The most relevant among them include transposition (changing the grammatical category), modulation (altering the semantic perspective), equivalence (searching for a situational counterpart, e.g. in idioms or proverbs), and adaptation (aligning elements of the text with the cultural reality of the target audience). These techniques, due to their influence on style, imagery, and cultural embeddedness, appear particularly likely to shape the translations examined in this study.

AI as a new research tool

The application of artificial intelligence in the humanities is a relatively new phenomenon and still lacks clearly defined theoretical frameworks. Although recent years have seen numerous attempts to employ generative models across diverse disciplines, literary studies and translation studies remain fields where such approaches are only beginning to emerge. The absence of an established theoretical background means that current research initiatives are often experimental and interdisciplinary, combining linguistic, cultural, and technological perspectives.

This study aligns with these innovative developments, as it goes beyond linguistic analysis of translation and incorporates AI-generated visualisation as an additional research lens. Such an approach enables not only the identification of semantic and stylistic differences but also their transformation into visual forms that concretely demonstrate how language and translation shape imagination. The fact that no unified theory exists

yet for this kind of methodology underscores the experimental nature of the project and highlights the need for further work toward establishing methodological tools for digital humanities.

Methodology

The methodology of the study comprised two complementary stages. The first focused on the analysis of literary translations, in which selected fragments from the Russian originals were compared with their Polish and English translations in terms of semantic, stylistic, and cultural differences. The second stage involved a questionnaire-based experiment aimed at empirically verifying the influence of the prompt language on respondents' visual choices regarding illustrations generated by artificial intelligence. The combination of qualitative text analysis and quantitative survey research made it possible to capture both the specific mechanisms of translation and their potential impact on the visual reception of literary texts.

Part I: Analysis of literary translations

The research material was selected based on the works of authors who hold a prominent position in Russian literature and enjoy global recognition. The choice of passages from Pavel Bazhov and Fyodor Dostoevsky was motivated by their strong cultural significance and deep rootedness in Russian tradition, which enabled the study to capture the specificity of translating texts firmly embedded in a given cultural context. The analysis encompassed a variety of fragment types – descriptive passages (e.g., the interior of a chamber), depictions of nature (a stone forest, a stormy night), and character portrayal (an elderly woman). This diversity made it possible to explore different translational challenges and observe how various forms of description influence both the translation process and subsequent visualizations.

The study examined original Russian fragments alongside their Polish and English translations. The juxtaposition of these three linguistic versions enabled a comparison of different literary and aesthetic traditions – from the Slavic, rich in folklore and metaphor, through the Polish, often characterized by elevated and fairy-tale-like narrative, to the more restrained and realistic Anglo-Saxon tradition. This allowed the identification of differences stemming not only from linguistic systems but also from culturally conditioned stylistic norms.

The analysis focused on the semantic and stylistic layers of the texts, particularly the use of metaphor, changes in register, and stylistic shifts introduced by translators. Attention was also given to the potential impact of these shifts on the readers' mental imagery as well as on the behavior of artificial intelligence models generating images from textual prompts. The interpretive basis for this part of the study drew on the theoretical concepts discussed in the earlier section of the article, including the linguistic worldview framework and classical theories of equivalence and translation strategies.

The analysis was qualitative and descriptive in nature. Rather than aiming to statistically capture phenomena across entire works, it sought to provide a detailed comparison of selected excerpts in three linguistic versions. This approach helped illustrate how translational decisions lead to semantic and stylistic shifts that may subsequently affect the visual reception of literature.

Part II: Survey study

Prior to conducting the survey, a set of illustrations was generated using artificial intelligence tools. The images were created on the basis of selected fragments of Russian literature and their Polish and English translations. Each fragment was visualized through three distinct illustrations, corresponding to prompts in three languages: Russian, Polish, and English. This visual dataset then served as the basis for the empirical study.

The goal of the survey was to examine whether speakers of Polish would prefer illustrations generated from prompts written in their native language, or whether the language of the prompt plays no significant role in evaluating the adequacy of visualizations relative to the literary text. The use of a questionnaire allowed for the collection of responses from a larger group of participants, thus enabling a broader verification of the hypothesis.

The survey was administered electronically via the Google Forms platform. Participants were asked to read a literary fragment in Polish and subsequently select the one illustration – out of three presented – that they believed best reflected the content of the passage. The study was anonymous and conducted under identical conditions for all respondents.

A total of 220 individuals took part in the survey. Demographic characteristics were not analyzed in detail, as they were not the primary focus of the research. The results were examined using statistical procedures, including dependence tests and regression models, which made it possible to explore the relationship between the language of the prompt and the participants' choices. The study can be described as experimental and exploratory in nature – not aimed at confirming established theoretical claims, but rather at empirically testing a new hypothesis and identifying directions for further research in this emerging area.

Analysis of translations of selected Russian literary fragments

The purpose of this section is to compare three linguistic versions of the same literary fragments: the Russian original and its translations into Polish and English. Such comparison enables us to identify differences in how imagery and interpretation of narrative scenes are constructed across languages, and thus demonstrates the impact of linguistic coding on the representation of the literary world.

The analysis includes fragments of diverse character: metaphorical descriptions rich in symbolic content, depictions of natural landscapes, and character portrayals. Each of these text types poses different challenges for the translator and reveals the use of different translation strategies – from metaphor rendering, through the representation

of environmental details, to the depiction of a character's physical features. The analysis focuses on semantic, stylistic, and cultural differences, showing how one literary passage can be interpreted differently depending on the language.

This comparative approach is particularly important for the subsequent empirical section of the study. It highlights that translational shifts do not only affect the linguistic layer of the text, but may also influence visual representations generated by artificial intelligence. If such differences shape how readers conceptualize literary scenes, they may likewise affect respondents' choices in the survey, thus demonstrating the role of the prompt language in visual interpretation.

The analysis follows a two-directional structure. First, the Russian original is compared with the Polish translation to identify specific translational procedures applied in relation to the source text. Second, the Polish and English versions are juxtaposed, revealing interpretative differences resulting from the particularities of the respective linguistic and literary traditions – independent of the Russian original.

Fragment 1. Description of the chamber

The first analysed passage comes from Bazhov's work and presents a description of an interior chamber. It was selected due to its richness of detail and the symbolic dimension of space, which in the Russian original carries a distinctly cultural meaning. The translation of this fragment therefore requires rendering not only material reality, but also the metaphorical character embedded in the description.

Павел Петрович Бажов „Госпожа Медной горы”

И видит Степан огромную комнату, а в ней постели, столы, табуреточки – все из корольковой меди. Стены малахитовые с алмазом, а потолок темно-красный под чернью, а на нем цветки медны.

Bażow Paweł “Gospodyni Góry Miedzianej”

Widzi Stiepan ogromną komnatę, a w niej pościel, stoły, stołeczki - wszystko z kryształów samorodnej miedzi. Ściany malachitowe z diamentami, powała czarniawo-łosowa, na niej miedziane kwiatki.

Pavel Bazhov “The Mistress of the Copper Mountain”

Stepan saw they were in a huge chamber, with a couch, and tables and stools all pure copper. The walls were of malachite studded with diamonds and the roof dark crimson with a tinge of black, and flowers of copper on it.

Comparative analysis: Russian original vs. Polish translation

At the lexico-semantic level, the Russian term “корольковая медь” used by Bazhov carries both a folkloric and a mineralogical dimension, referring to a material of almost magical nature deeply rooted in the Ural fairy-tale tradition. In the Polish translation, this expression becomes “*kryształy samorodnej miedzi*”, which emphasizes the natural value and shine of the material. However, this modification results in the loss of local, culturally anchored specificity. Similarly, the Russian “алмаз” conveys a sense of magical power important in the fairy-tale context, whereas Polish “*diamenty*” evokes associations with the world of jewelry and luxury, shifting the interpretation towards material wealth rather

than enchanted luminosity. As a result, the described interior appears more decorative and ornate rather than mysteriously radiant.

The phrase “темно-красный под чернотью” represents a nuanced, poetic description of color balancing between light and darkness with a strong dramatic undertone. Its Polish counterpart “czarniawo-pąsowa” reinforces the impression of opulence and ornamentality, softening the contrast present in the original.

Stylistically, Bazhov’s prose relies on a folkloric register: short, concrete constructions, clear rhythm, and simple syntax build authenticity and oral-tale dynamics. In contrast, the Polish translation introduces a more elevated, literary tone, visible in vocabulary choices such as “pościel”, “czarniawo-pąsowa”, and “z kryształów samorodnej miedzi”, which makes the text sound more refined and embellished.

In summary, the Polish translation shifts the emphasis from the folk simplicity and restrained magical realism of the Russian original toward a more aesthetically opulent, decorative representation. While the Russian text preserves an aura of mystery and enchanted restraint, the Polish version brings the scene closer to a baroque-like richness. These differences demonstrate how translational choices shape the mood and interpretation of the literary image.

Comparative analysis: Polish translation and English translation

At the stylistic level, the Polish translation of the first fragment from Paweł Bażow’s *Gospodyni Góry Miedzianej* is characterized by a richness of metaphors and vividness of description. Expressions such as „ściany malachitowe z diamentami” or “powala czarniawo-pąsowa, a na niej miedziane kwiatki” create a suggestive, almost oneiric image of the interior of the chamber. The sentence structure and the choice of epithets build an atmosphere of mystery and fairy-tale character, which is consistent with the tradition of Russian folk literature. The Polish text maintains dynamic equivalence, conveying not only the content but also the emotional atmosphere of the original.

At the lexical and syntactic level, significant differences can be observed in the English translation. Already in the first sentence, the emphasis on the participation of persons in the plural – “Stepan saw they were in a huge chamber” – introduces an additional narrative distance and suggests the presence of other characters, although in the Polish version the focus was placed solely on Stepan’s perspective. Another interesting device is the use of the phrase “the walls were of malachite studded with diamonds,” where the addition of “studded with” enriches the visual aspect of the description but at the same time shifts the emphasis from the material of the walls to their ornamentation. It is also worth noting the unusual in English noun + adjective order in the expression “the roof dark crimson,” which deviates from the natural English word order (crimson roof). This may be a deliberate stylistic choice aimed at preserving the rhythm of the original or giving the text an archaizing tone. Only in the later part of the sentence does the classical order appear: “with a tinge of black.” Such solutions indicate the use of the strategy of modulation and deliberate transposition, in accordance with Vinay and Darbelnet’s classification.

Fragment 2. Description of the stone forest

The second fragment presents a metaphorical image of nature – the description of the so-called “stone forest.” It is distinguished by an unusual combination of natural elements with mineral motifs, which creates a fairy-tale and simultaneously oneiric atmosphere. The analysis of this fragment makes it possible to show how translators deal with metaphors deeply rooted in Russian folklore and symbolism.

Павел Петрович Бажов “Каменный цветок”

Деревья стоят высоченные, только не такие, как в наших лесах, а каменные. Которые мраморные, которые из змеевика-камня... Ну, всякие... Только живые, с сучьями, с листочками. От ветру-то покачиваются и голк дают, как галечками кто подбрасывает. Понизу трава, тоже каменная. Лазоревая, красная... разная... Солнышка не видно, а светло, как перед закатом. Промеж деревьев змейки золотенькие трепыхаются, как пляшут. От них и свет идет.

Bažow Paweł “Kamienny kwiat”

Rosną drzewa wysokie, tylko że nie takie, jak w naszych lasach, lecz kamienne. Niektóre marmurowe, niektóre z węzowego kamienia... Wszelakie... I wszystkie żywe, z sieczkami, z listeczkami. Kołyszą się na wietrze, wydają szmer. Dolem – trawa również kamienna: lazurowa, czerwona. Słonka nie widać, lecz jest widno niby przed zachodem. Pomiędzy drzewem śmigają złociutkie wężyki, jakby tańczyły. To od nich bije jasność.

Pavel Bazhov “The Flower of Stone”

All round him were tall, tall trees, but not like the ones in our woods, they were made of stone. Some were marble, some were serpentine – every kind. But they were living trees, with little twigs and leaves. When the wind swayed them there was a sound like when you throw down a handful of pebbles. And underfoot the grass was of stone too, of lapis lazuli and red stone – all sorts. There was no sun, but the light was like it is just before sunset. In between the trees were golden serpents swaying and twisting as though in some dance. It was from them the light came.

Comparative analysis: Russian original and Polish translation

At the lexico-semantic level, in the Russian original the term „змеевик-камень” refers directly to Ural mineralogy, carrying a precise, local meaning. In the Polish translation, „węzowy kamień” takes the form of a stylised metaphor, which results in the loss of the mineralogical specificity and authenticity of the term. As a consequence, the Polish reader may interpret this element more as a poetic allusion to serpentine matter than as a real reference to a specific mineral.

Another significant difference concerns the rendering of the colourful comparison „голк дают, как галечками кто подбрасывает” – a folk, locally marked image with a clearly audiovisual character. The Polish translation „wydają szmer” sounds soft and aesthetically pleasing, yet loses the original metaphor, the force and originality of the image, causing the fragment to lose its vividness and local colour.

On the level of movement dynamics, the way the description of the snakes is rendered is noteworthy: the Russian „трепыхаются змейки золотенькие” was translated as

„śmigając złociutkie wężyki.” Although the Polish translator preserves rhythm and dynamism, the verb *śmigać* (which suggests rapid, intense motion) introduces a different impression from the Russian „трепыхаются”, which refers more to trembling or light flickering.

Stylistically, Bazhov’s original employs language that allows one to “dream while awake” – elements of nature are simultaneously stone and alive, and repetitions such as „каменные... живые” reinforce the paradoxical, magical realism of the described world. In the Polish translation, this fragment sounds smoother and more harmonious, which leads to the loss of the internal tension between what is living and what is non-living, and between stillness and pulsing life.

In summary, the Polish translator introduces shifts that soften the local colour and reduce the ambivalent tensions present in the original. While the Russian text remains deeply rooted in Ural tradition and emphasises the contradictions between nature and its marvellous transformations, the Polish version leans toward a more harmonious and fairy-tale-like mode of representation.

Comparative analysis: The Polish translation and the English translation

In the analysed fragment of *The Stone Flower*, the very first sentence in the English version draws attention through the use of the operator “*All round him,*” which firmly anchors the perspective of the description in the protagonist’s experience. In the Polish translation there is no direct equivalent of this construction – the description is more universal and general. Additionally, the use of the operator “*they were made of stone*” in English, although dictated by grammatical requirements, emphasises the stony nature of the trees, whereas the Polish version maintains a more impressionistic tone: “*drzewa wysokie, tylko że nie takie, jak w naszych lasach, lecz kamiennie.*”

At the semantic level, the introduction of the term “*serpentine*” in the English translation is particularly noteworthy, as it precisely identifies the type of stone (serpentinite). This solution increases terminological precision, but it was not adopted in the Polish version – perhaps due to the risk of ambiguity (“*serpentynowy*” in Polish tends to connote decoration rather than mineralogy). The phrase “*every kind*” exemplifies amplification: the translator reinforces the impression of diversity, whereas the Polish version remains laconic. By contrast, the Polish “*I wszystkie żywe*” underscores that each of the listed forms of trees is alive, while the English “*But they were living trees*” introduces a contrast between dead matter and vitality, but does not emphasise this collective aspect as strongly.

Clear differences also appear in the rendering of sound. The Polish description “*kołyszą się na wietrze, wydają szmer*” is general and subtle, whereas the English translator elaborates on this idea, introducing a highly evocative comparison: “*there was a sound like when you throw down a handful of pebbles.*” This technique fits within the strategies of amplification and modulation, making the description more vivid and sensory for an English-speaking reader.

Further distinctions can be found in the depiction of grass and light. The Polish text focuses on colours: “*trawa również kamienna: lazurowa, czerwona,*” while the English translation specifies types of stones: “*lapis lazuli and red stone – all sorts,*” which gives

the fragment an exotic and more concrete quality. With respect to light, the Polish text employs the present tense (*“jest widno niby przed zachodem”*), which adds immediacy to the scene, whereas the English uses the past tense (*“the light was like it is just before sunset”*), consistent with typical narrative conventions in English literature.

At the level of dynamic movement, the Polish description *“śmigają złociutkie wężyki, jakby tańczyły”* is energetic and uses diminutives, whereas the English conveys movement more realistically and in greater detail: *“golden serpents swaying and twisting as though in some dance.”* The phrase *“swaying and twisting”* better captures the characteristic motion of snakes, enhancing the viscosity of the scene. The final sentence *“To od nich bije jasność”* is rendered in the English version as *“It was from them the light came,”* which constitutes a faithful equivalence preserving both the sense and the structure of the original.

Fragment 3. The description of a stormy night

The next example is a fragment of a dynamic nature, depicting a violent natural phenomenon – a stormy night. Translating this type of description requires precision in conveying the rhythm of the narration and the intensity of sensations that, in the original language, create an atmosphere of dread and drama. A comparison of the Polish and English versions makes it possible to observe how different literary traditions transpose the emotional charge of the text.

Фёдор Достоевский “Преступление и наказание” выдержка 1

Между тем вечер был душный и мрачный. К десяти часам надвинулись со всех сторон страшные тучи; ударил гром, и дождь хлынул, как водопад. Вода падала не каплями, а целыми струями хлестала на землю.

Fiodor Dostojewski “Zbrodnia i kara” fragment 1

Wieczór był ponury i duszny. O dziesiątej całe niebo było groźnie zachmurzone; uderzył piorun i deszcz lunął, jak wodospad. Woda nie spadała kroplami, lecz całymi strugami zalewała ziemię. Błyskawice połyskiwały co chwila i można było doliczyć do pięciu w ciągu każdego błysnięcia.

Fyodor Dostoevsky “Crime and Punishment” excerpt 1

It was a dark and stifling evening. Threatening storm-clouds came over the sky about ten o'clock. There was a clap of thunder, and the rain came down like a waterfall. The water fell not in drops, but beat on the earth in streams. There were flashes of lightning every minute and each flash lasted while one could count five.

Comparative analysis: The Russian original and the Polish translation

At the lexical–stylistic level, both versions of the text create an overwhelming, tense atmosphere, expressed in the Russian original through the phrases *“душный и мрачный,”* and in the Polish translation through *“ponury i duszny.”* The description of the rain in the original is reinforced by strong, expressive verbs such as *“hlynul”* and *“chlestała,”* which emphasize the violence and intensity of the downpour. In the Polish translation, a similar construction is used *“lunął jak wodospad... zalewała ziemię”* yet these verbs, although expressive, do not achieve as sharp or as dynamic an effect as in the original.

It is worth noting the additional insertion in the Polish text: the description “*Błyskawice połyskiwały... można było doliczyć do pięciu*” does not appear in the Russian original. This translational intervention strengthens the visual effect and gives the scene a cinematic quality; however, at the same time, it disrupts the precision of the author’s description by introducing a degree of dynamism and rhythm that is absent from the source text.

In summary, the Polish translation largely preserves the structure and atmosphere of the original, yet through additional stylistic devices it shifts the emphasis toward a more spectacular and dramatic depiction of the storm. While the Russian text presents it as an overwhelming and inevitable force of nature, the Polish version lends the scene more dramatic and evocative qualities.

Comparative analysis: The Polish translation and the English translation

At the level of sentence structure, the first sentence of both versions – the Polish and the English – preserves essentially the same meaning, although the order of elements differs. The Polish text „*Wieczór był ponury i duszny*” and the English “*It was a dark and stifling evening*” are natural and typical constructions for both languages, effectively introducing the reader to the gloomy mood of the scene being described. Both versions employ a simple sentence structure, which underscores the universality and clarity of the message.

In terms of narrative dynamics, greater differences appear in the weather description in the following sentence. In the Polish version „*O dziesiątej całe niebo było groźnie zachmurzone; uderzył piorun i deszcz lunął, jak wodospad*” we encounter one long, complex sentence that naturally links the atmospheric conditions with the violent weather phenomenon. In the English translation, the sentence is divided into two: “*Threatening storm-clouds came over the sky about ten o’clock. There was a clap of thunder, and the rain came down like a waterfall.*” Such a division is typical of English narrative style and gives the text greater clarity and rhythm. Furthermore, the different placement of the time reference (“*o dziesiątej*” at the beginning in Polish and “*about ten o’clock*” at the end of the first English sentence) influences how the chronology of events is perceived by the reader.

Regarding verbal aspect, the Polish phrase „*było groźnie zachmurzone*” indicates a completed state by that hour, the sky was already stormy. In contrast, the English “*Threatening storm-clouds came over*” emphasizes the moment when the storm clouds arrived, lending the narrative greater dynamism and a sense of movement. This solution may be interpreted as an example of modulation, which shifts the temporal and aspectual perspective of the event.

In terms of imagery and lexis, the differences are particularly visible in the description of the rain. The Polish text „*Woda nie spadała kroplami, lecz całymi strugami zalewała ziemię*” has an archaic and poetic character, and the phrase „*całymi strugami*” highlights the intensity of the rainfall in a vivid yet static way. The English equivalent “*The water fell not in drops, but beat on the earth in streams*” is more dynamic thanks to the verb “*beat*,” which suggests the force and rhythm of the falling rain. The use of “*streams*” instead of the more metaphorical “*strugami*” introduces a more tangible image, bringing the description closer to dynamic equivalence with elements of modulation.

Temporal and stylistic differences also emerge in the description of the lightning. The Polish „*Błyskawice połyskiwały co chwila i można było doliczyć do pięciu w ciągu każdego błysnięcia*” is more general and subjective, whereas the English “*There were flashes of lightning every minute and each flash lasted while one could count five*” suggests regularity and a precise rhythm. Both translations employ constructions natural to their respective languages, which reflects the translator’s concern for idiomaticity and fluency. The difference therefore lies in the degree of formality: the Polish description has a more impressionistic character, while the English one is more precise and formal.

Fragment 4. Description of the old woman

The final analysed fragment is a character description – that of an elderly woman with a small frame and distinctive facial features. This is an example in which the translator must make lexical and stylistic choices that directly influence how the reader envisions the character. The analysis of this fragment demonstrates how differences in translation can shape not only specific physiognomic details, but also the overall impression and emotional reception of the character.

Фёдор Достоевский “Преступление и наказание” выдержка 2

Это была крошечная сухая старушонка, лет шестидесяти, с острыми и злыми глазками, с маленьким острым носом и простоволосая. Белобрысые, мало поседевшие волосы ее были жирно смазаны маслом. На ее тонкой и длинной шее, похожей на куриную ногу, было навячено какое-то фланелевое тряпье, а на плечах несмотря на жару, болталась вся истрепанная и пожелтелая меховая кацавейка.

Fiodor Dostojewski “Zbrodnia i kara” fragment 2

Była to drobniutka, sucha starowinka, wieku jakich sześćdziesięciu lat, z ostrymi złymi oczkami, z malutkim, spiczastym nosem, bez chustki na głowie. Płowe, ledwie siwizną przypruszone włosy były tłusto nasmarowane olejem. Cienka i długa szyja, podobna do kurzej łapki, była omotana jakimiś flanelowymi gałgankami, a z ramion, mimo upału, zwisała zniszczona i pożółkła salopka na futrze.

Fyodor Dostoevsky “Crime and Punishment” excerpt 2

She was a diminutive, withered up old woman of sixty, with sharp malignant eyes and a sharp little nose. Her colourless, somewhat grizzled hair was thickly smeared with oil, and she wore no kerchief over it. Round her thin long neck, which looked like a hen’s leg, was knotted some sort of flannel rag, and, in spite of the heat, there hung flapping on her shoulders, a mangy fur cape, yellow with age.

Comparative analysis: Russian original and Polish translation

At the lexical level, in the description of the elderly woman, the Russian expression “*крошечная сухая старушонка*” is faithfully rendered as “*drobniutka, sucha starowinka*,” which constitutes an accurate reflection of the original. The phrase “*острые и злые глазки*” is translated as “*ostre, złe oczka*” despite minimal differences in emotional intensity, the Polish language does not possess equally strong expressive force in diminutive forms, yet the meaning remains preserved. A noteworthy semantic shift occurs

in the translation of the word “белобрысые” as “*plowe*”: the Russian term carries a rougher, slightly disparaging connotation, associated with the pale-straw colour of the hair of common folk, whereas the Polish “*plowe*” is a softer and more neutral designation.

The metaphorical comparison “*куриная нога*” – “*kurza łapka*” is retained, and in Polish it functions as a physiologically unpleasant image. However, the translation of the colloquial, folk term “*меховая кацавейка*” as “*salopka na futrze*” is particularly significant: “*кацавейка*” carries a strong connotation of colloquialness and poverty, while “*salopka*” is a literary and archaic term, which affects the visualisation of the character and shifts her portrayal toward a more neutral register.

In summary, the Polish translation conveys the overall meaning of the original faithfully, but in several places it softens the expression and harshness of the Russian description. These differences concern primarily emotional colouring and linguistic register, which makes the character appear less repulsive and more rooted in a literary rather than colloquial style in the Polish version.

Comparative analysis: Polish translation and English translation

At the level of lexis and emotional colouring, differences can be observed between the expressions used in the Polish and English translations. The Polish term “*starowinka*” has a poetic quality and conveys a subtle tone; it suggests a small, perhaps even somewhat endearing elderly woman, evoking associations with a grandmother or a familiar figure. The English version uses the phrase “withered up old woman,” which is more literal and more harshly connoted, emphasising the physical signs of age and frailty. This difference influences the reader’s emotional stance; the Polish reader may feel greater empathy or warmth, whereas the English-speaking reader perceives the character more directly and realistically.

In terms of the construction of age and sentence segmentation, differing solutions also appear. The Polish “*w wieku jakich sześćdziesięciu lat*” is more elaborate and poetic, while the English “of sixty” sounds simple and concise. Sentence segmentation likewise differs between the versions; in the Polish text the phrase “*bez chustki na głowie*” appears at the end of the first sentence, whereas in the English translation it is moved to the end of the next sentence, which alters the rhythm and fluidity of the narration.

The description of the hair in both versions shows further subtle shifts. The Polish text “*Płowe, ledwie siwizną przypruszone włosy były tłusto nasmarowane olejem*” features the vivid term “*plowe*” and the addition “*ledwie siwizną przypruszone*,” creating an image of light hair with a slight grey sheen. The English equivalent “*Her colourless, somewhat grizzled hair was thickly smeared with oil*” is more neutral – it highlights rather the lack of colour and signs of fatigue than the warmth of the shade. Both translations consistently emphasise the greasiness of the hair, rendering it through “*tłusto nasmarowane olejem*” and “*thickly smeared with oil*.”

The final sentence concerning the neck and clothing differs in detail and stylistic colouring. In the Polish text – “*Cienka i długa szyja, podobna do kurzej łapki, była omotana jakimś flanelowymi gałankami, a z ramion, mimo upału, zwisała zniszczona i pożółkła salopka na futrze*” – we find the image of a thin, frail figure, with the details of clothing

presented in a visual yet neutral manner. The English translation expands the description: *“Round her thin long neck, which looked like a hen’s leg, was knotted some sort of flannel rag, and, in spite of the heat, there hung flapping on her shoulders, a mangy fur cape, yellow with age.”* The addition of the adjectives *“flapping,” “mangy,”* and *“yellow with age”* enhances the visual vividness and dynamism, while also introducing more strongly negative connotations. Sentence segmentation in the English version is more complex, yet remains clear through the use of commas and conjunctions.

Conclusions from the entire translation analysis

A comparative analysis of the Polish and English translations of selected excerpts from Russian literature reveals significant differences at the lexical, syntactic, and stylistic levels, resulting both from the translators’ differing strategies and from the linguistic characteristics of the two target languages. The Polish versions are marked by a more frequent use of dynamic equivalence, which manifests in the preservation of metaphorical, poetic tones and an impressionistic quality of description. In contrast, the English translations more often employ formal equivalence, enriching the text through amplification, modulation, and precise detail, as well as dividing longer sentences into shorter ones – all of which contributes to clarity and rhythmic narration. This approach results in a more realistic and dynamic perception of the text.

At the lexical level, the English translations often introduce additional elements that do not always have a direct equivalent in the Polish text, such as *“studded with,” “every kind,” “beat on the earth,”* or *“mangy.”* These differences are not errors but rather deliberate translational choices made to adapt the content to the linguistic norms and expectations of the target audience. Syntactic differences – including temporal shifts or sentence segmentation – likewise influence the narrative dynamics and shape how the reader experiences the described scenes.

From the perspective of equivalence theory and Vinay and Darbelnet’s translation strategies, these differences may be interpreted as reflections of distinct cultural and linguistic priorities. In Polish culture – strongly shaped by the traditions of Romanticism and folk literature – greater emphasis is placed on mood, symbolism, and the emotional dimension of the text. In Anglophone culture, however, precision, clarity, and detail are preferred, which translates into more literal and richly elaborated descriptions. Such translational choices may therefore reflect different cultural perceptions and interpretative tendencies among speakers of each language.

In the context of the experimental study combining textual analysis with AI-generated illustrations, these subtle differences take on particular significance. AI systems interpret descriptions and atmospheres directly from the text, meaning that even slight stylistic, lexical, or syntactic shifts can result in different visual outputs. The Polish text – due to its metaphorical and poetic character – may encourage algorithms to generate more symbolic, atmospheric, and emotionally charged images. Meanwhile, the English version, with its precise and detailed descriptions, may produce illustrations that are more realistic, intricate, and dynamic. In this way, the language of translation influences not only the literary reception of the text but also its visual representation.

To conclude, the analysis demonstrates that even seemingly minor differences between translations may reflect deeper cultural and perceptual distinctions that shape how users of different languages process and interpret literary texts and their associated imagery. These findings may have meaningful implications for fields such as translation studies, intercultural education, and the development of AI tools for generating visual and textual content.

Generated illustrations

After completing the linguistic and translational analysis, the next stage of the study involved comparing its findings with the illustrations generated by artificial intelligence. This section of the article presents the images created on the basis of selected excerpts from Russian literature in their original versions as well as in translation.

Each illustration is accompanied by a brief commentary indicating how the differences between the source and target texts are reflected in the visualizations. Such a comparative approach makes it possible to trace how translational shifts influence not only the reader's reception but also the way artificial intelligence interprets and materializes literary imagery.

Figure 1. Description of the chamber

The visualization based on the Russian original presents a more subdued interior, furnished with laconic pieces such as a bed, two stools, and a table. The copper elements are rendered realistically, without excessive ornamentation, and the ceiling appears muted, with a subtle allusion to floral motifs but without any strong gleam. The protagonist, Stepan, is depicted as young, full of astonishment, and positioned close to the viewer.

In the case of the Polish translation, the interior adopts features of Baroque opulence: the forms of the bed, cabinets, and tables are elaborate, and the copper elements resemble

inlays of precious stones. Diamonds create patterns on the walls reminiscent of luxurious embellishments, while the ceiling becomes bright and richly decorated, with a clearly exaggerated floral ornament. The figure of Stefan is shown as older, often turned away from the viewer, which increases the distance between the protagonist and the observer.

The illustration generated on the basis of the English translation differs markedly from the other two. The room's décor resembles an elegant sitting room rather than a bedroom, and the space itself is noticeably smaller and more intimate. It lacks both the figure of Stepan and the bed present in the previous visualizations. The impression of an exclusive alcove – at times even resembling a bar-like niche – can be linked to the use of the plural form “they” in the English text, which shifts the interpretation of the scene toward a less private, more communal space.

Figure 2. Description of the stone forest

The visualization based on the Russian original presents the trees as tall and majestic, with a distinct marbled and serpentine pattern. The trunks are massive and immobile, and the light has a soft, sunset-like quality, gently dispersing in the background. Golden lines ripple subtly like fireflies, creating a restrained sense of magic. The stone grass is rendered in both cool and warm tones, and the entire landscape appears monumental and mysterious.

In the Polish translation, the trees acquire greater elegance and plasticity – especially those “made of serpentine stone,” which take on a nearly twisting, snake-like form. The light emitted by the “tiny golden serpents” is more intense and dynamic, and the stone grass assumes vivid red and blue hues, enriched with decorative, lighter accents. The entire scene gains a more fairy-tale and picturesque character, visually approaching the aesthetics of fantasy.

The English version differs from the other two primarily in its depiction of the snakes’ movement: they seem to rise vertically from the ground, whereas in the Russian and Polish texts they “dance” mainly among the treetops. The bark of the trees is noticeably more

stone-like than in the other versions, and the trunks – similarly to the Russian visualization – remain straight, lacking the serpentine deformations present in the Polish version. The grass, meanwhile, appears as clusters of colorful tufts, which is a unique element absent from the remaining illustrations.

Figure 3. Description of the stormy night

The illustration based on the Russian original depicts a stormy night with dense rain falling in vertical streams. It is dominated by a single lightning bolt and dimmed light, while nature appears as an overwhelming, elemental force. The vertical currents of water and light intensify the feeling of claustrophobia and enclosure, and the water striking the ground reinforces the atmosphere of hopelessness and the protagonist's inner tension.

In the case of the Polish translation, the scene is visually more elaborate. The presence of two lightning bolts heightens the dramatic effect, and the landscape appears open, with a clearly defined horizon and vegetation in the background. The perspective is elongated, the light is brighter, and the entire scene acquires greater dynamism, resembling a cinematic drama rather than an intimate, internal monologue.

The illustration generated on the basis of the English translation turns out to be closest to the Polish version in terms of color palette, which is cooler in tone than the Russian variant. However, it is dominated by a single lightning bolt descending vertically in the center of the composition. The overall image is significantly darker than in the remaining versions, which enhances the impression of gloom and makes the rain streaks less visible. The contrast between the flash of lightning and the dark clouds thus becomes exceptionally sharp, and its light strongly reflects off the water's surface, giving the scene a dramatic intensity.

Figure 4. Description of the old woman

Based on the Russian text, the old woman appears as a threatening, stern, almost demonic figure – with a distinctly furrowed brow and narrowed, malicious eyes. Her clothing is visibly worn, the collar is dirty, and the fur is deformed. Cooler colours dominate, along with a neutral background that emphasizes the portrait-like rigidity and distance from the viewer.

In the Polish translation, the image of the character becomes softened – her gaze is alert but less malevolent. The clothes, though old, appear tidier, and the fabric of the *salopka* shows no clear signs of heavy wear. Overall, the illustration creates a more realistic, portrait-like representation, devoid of the caricature-like or demonic effect.

The English version presents the figure frontally, which clearly distinguishes it from the other two visualizations, where the character is shown at an angle. In this version, the old woman's face has a harsh, threatening expression, closer to the Russian original than to the softened Polish depiction. A noticeable detail is also the darkest hair among all versions, and the scarf tied under her neck resembles the one in the Russian original. The clothing remains very dark, which makes signs of wear less visible than in the other illustrations.

Summary: Comparison of the generated images

The comparison of visualizations based on the Russian originals and their Polish and English translations demonstrates that even subtle lexical, stylistic, and cultural differences can lead to significant shifts in how artificial intelligence interprets and materialises a literary text.

The illustrations generated from the Russian texts are characterised by greater restraint and a more symbolic dimension. The colour palette is muted, and the details are minimal, reflecting cultural and mythological contexts as well as the atmosphere of fairy-tale or

realist prose. The Polish translation in many cases shifts the emphasis towards ornamentation and vividness – the images are richer, more detailed, and often more fairy-tale-like, which corresponds to the literary and elevated tone of the translations and a tendency toward modulation or amplification. The English versions, in turn, are marked by greater precision and a drive for clarity of depiction. At times they produce visualizations that are more realistic or neutral, and at other times they introduce new elements – such as a different movement of the snakes or a reinterpreted type of room – resulting from distinct translational choices and conventions of the target language.

A comparison of all three versions therefore shows that language not only shapes the reception of a literary fragment but also directly influences the visualisation generated by AI. The Russian original brings restrained magic and symbolism; the Polish version adds ornamentation and expressiveness; and the English one contributes precision, clarity, or further reinterpretation. Taken together, this demonstrates that artificial intelligence, as a research tool, makes it possible to capture differences that may be difficult to discern solely through linguistic analysis, opening new possibilities for interdisciplinary studies at the intersection of literary scholarship, translation studies, and digital technologies.

Survey study

The aim of the survey study was to examine whether the language of the prompt influences the visual preferences of Polish-speaking participants. The respondents, all users of the Polish language, read literary fragments translated into their mother tongue and subsequently selected the illustration which, in their view, best reflected the content and atmosphere of the scene. The images differed solely in the language of the prompt used to generate them (Russian, Polish, or English).

Detailed information concerning the selection of material and the research procedure is provided in the methodological section. In the present section, we focus exclusively on the results and their interpretation.

The study encompassed 880 individual decisions (220 respondents $\times$ 4 fragments). Each choice concerned one of the three illustrations generated from a prompt in Russian, Polish, or English. Based on these responses, the frequency of selections for each option was calculated, along with the proportion of choices favouring the illustration generated from the Polish prompt.

Table 1. Choices of illustrations depending on the prompt language

Fragment	Option $\Rightarrow$ prompt language	Choice of PL-prompt (n)	Proportion PL
1 (Bazhov, “The Mistress of the Copper Mountain”)	1 = RU · 2 = EN · 3 = PL	187 / 220	0,850
2 (Bazhov, “The Stone Flower”)	1 = EN · 2 = RU · 3 = PL	91 / 220	0,414
3 (Dostoevsky #1)	1 = EN · 2 = PL · 3 = RU	96 / 220	0,436
4 (Dostoevsky #2)	1 = PL · 2 = RU · 3 = EN	88 / 220	0,400
Total (880 responses)	–	462 / 880	0,525

At the descriptive level, clear differences can be observed between the fragments. In the case of the first fragment (“*The Mistress of the Copper Mountain*”), as many as 85% of participants (187/220) selected the illustration generated from the Polish prompt. In the remaining three fragments, the dominance of this option was smaller and amounted to 41% (“*The Stone Flower*”), 44% (Dostoevsky fragment 3), and 40% (Dostoevsky fragment 4). Overall, across the entire experiment, the proportion of choices for illustrations generated from the Polish prompt reached 52.5% (462/880), which suggests a substantial deviation from the expected value under random choice (33.3%).

The results clearly indicate that the prompt language was a significant factor shaping the visual preferences of Polish-speaking respondents. Overall, illustrations generated from the Polish text were selected in 52.5% of cases (462 out of 880 decisions), a value substantially higher than the expected 33.3% under random choice. This finding supports the existence of a “visualizing in one’s own language” effect, consistent with the concept of the linguistic worldview: our imagination and visual perception are strongly rooted in the native linguistic code.

However, the strength of this effect varied depending on the fragment. The most striking result was observed for the first fragment from Bazhov’s “*The Mistress of the Copper Mountain*”, where 85% of participants selected the illustration based on the Polish prompt. This suggests that texts deeply embedded in cultural tradition may particularly reinforce the mechanism of identification with one’s own language.

In the remaining fragments, the dominance of the Polish prompt was moderate (40–44%). For Bazhov’s “*The Stone Flower*”, the proportion of choices reached 41%, which may indicate that the aesthetic or compositional qualities of the image played a more significant role than the prompt language itself. Even more intriguing are the results for the fragments from Dostoevsky’s “*Crime and Punishment*”: in one case, the illustration from the Polish prompt received 44% of the selections, while in the other – 40%. Notably, in the third fragment, the highest proportion of choices (48.6%) went to the illustration generated from the Russian prompt, which may be interpreted as an effect of the universality and emotional intensity of Dostoevsky’s prose, resonating more strongly with the original language.

Additional analysis – respondents' age

The aim of the additional analysis was to examine whether preferences for illustrations generated from the Polish prompt varied across age groups. This question was motivated by the hypothesis that the way literary content is conceptualized – and visually interpreted – may differ across generations.

The analysis included 219 respondents who indicated belonging to one of six age groups, yielding a total of 876 decisions (four picture selections per person). The dependent variable was a binary category: “selection of an illustration generated from the Polish prompt” (1 = selection of the “native-language” illustration; 0 = all other choices).

Descriptive statistics showed that in the three main age groups (21–50 years, accounting for 96% of all decisions), the proportion of “native-language” selections ranged from 47% to 54%, with an overall value of 53% for the entire sample. The highest proportion was observed in the ≤ 20 age group (75%), but this result was based on a very small number of observations ($n = 16$), which substantially limits its reliability.

The absence of an age effect indicates that the preference for illustrations generated from the Polish prompt was similar across all age groups. The effect therefore appears to be cross-generational in nature. However, it must be emphasized that the youngest and oldest age groups were very small in size, which makes their estimates unstable and non-representative.

The lack of an age-related effect suggests that the primary preference for illustrations generated from the native-language prompt is a transgenerational phenomenon – it remains consistent among both younger and older adults. Nevertheless, future replications should aim for a more balanced sample and should also control for potential mediating factors (e.g., cultural exposure, multilingual competence) to more precisely identify the mechanisms underlying the preference for “national language” in visual interpretation.

Limitations and directions for future research

Although the study presented here made it possible to capture a clear effect of visual preferences associated with the language of the prompt, it also has several limitations. First, the sample included only Polish-speaking participants, which restricts the generalizability of the findings to other linguistic groups. Future research should therefore conduct analogous experiments among Russian- and English-speaking audiences to determine whether the phenomenon of “imagining in one’s own language” is universal.

Another limitation concerns the selection of literary fragments, which was intentionally restricted to the works of Pavel Bazhov and Fyodor Dostoevsky. While this choice was appropriate for the interdisciplinary nature of the project and allowed for a focus on culturally grounded descriptions, the results may be specific to these authors and their stylistic conventions. Expanding the study to include a broader repertoire of texts – both classical and contemporary – would allow for a more precise delineation of the scope of the phenomenon.

A further important limitation relates to the technology itself. The study used illustrations generated by specific AI tools (ChatGPT and Sora). Each system relies on its own algorithms and training data, which may have influenced the final output. Future research should compare results obtained using different generative models to assess the extent to which the observed effects depend on the language of the prompt versus the specific tool used for image generation.

Finally, the study was descriptive in nature and focused on participants' choices within a survey context. Qualitative follow-up studies – such as in-depth interviews – could provide valuable insights into respondents' motivations, as well as the role of aesthetic and cultural factors in the evaluation of illustrations.

In sum, the findings confirm the importance of one's native language in shaping the visual perception of literary text, while simultaneously opening avenues for further research on the relationship between language, translation, artificial intelligence, and the imagination of the reader. Deepening these analyses could contribute not only to literary studies and translation studies, but also to research in digital culture and the digital humanities.

Conclusion

The study demonstrated that combining literary translation analysis with AI-generated visualizations offers a new way to capture the relationships between language, culture, and reader perception. The analysis of examples drawn from the works of Pavel Bazhov and Fyodor Dostoevsky revealed that even subtle differences in translation lead to stylistic, semantic, and cultural shifts, which are subsequently reflected in the images produced by AI models.

The results of the survey confirmed that respondents more frequently selected illustrations generated from Polish prompts, a finding that can be interpreted as an instance of “imagining in one's own language” and as empirical support for the concept of the linguistic worldview. This phenomenon proved to be statistically significant and relatively stable across different age groups, indicating its general and transgenerational character.

The article thus highlights that language – with its specific categories and connotations – shapes not only the interpretation of literary texts but also the visualizations and modes of reception of digitally generated images. The integration of translation studies methodologies with artificial intelligence technologies opens new perspectives for interdisciplinary research in which the humanities and technology complement one another, enriching our understanding of the role of language in shaping and transforming mental imagery.

References

- Bartmiński J. (2009), *Aspects of cognitive ethnolinguistics*, London: Equinox.
 Lakoff G., Johnson M. (1980), *Metaphors we live by*, Chicago: University of Chicago Press.

- Newmark P. (1988), *A textbook of translation*, New York: Prentice Hall.
- Nida E.A. (1964), *Toward a science of translating*, Leiden: E.J. Brill.
- Sapir E. (1929), *The status of linguistics as a science*, "Language", vol. 5(4), pp. 207–214, <https://doi.org/10.2307/409588>
- Tokarski R. (2013), *Językowy obraz świata i kultura*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Venuti L. (1995), *The translator's invisibility: A history of translation*, London: Routledge.
- Vinay J.-P., Darbelnet J. (1995), *Comparative stylistics of French and English: A methodology for translation* (J.C. Sager & M.-J. Hamel, Trans.), Amsterdam: John Benjamins.
- Whorf B.L. (1956) *Language, thought, and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf* (J.B. Carroll, Ed.), Cambridge, MA: MIT Press.

Online Sources

- Freebooksforkids.net (n.d.), *Mistress of the Copper Mountain*, <http://freebooksforkids.net/mistress-of-the-copper-mountain.html> [accessed: 3.03.2026].
- Freebooksforkids.net (n.d.), *Flower of Stone*, <http://freebooksforkids.net/flower-of-stone3.html> [accessed: 3.03.2026].
- Project Gutenberg (n.d.), Dostoevsky F. (1866), *Crime and punishment*, <https://www.gutenberg.org/files/2554/2554-h/2554-h.htm> [accessed: 3.03.2026].

Angelika Lis <https://orcid.org/0009-0007-7720-430X>
University of Humanities and Economics in Lodz
e-mail: angelikalis@interia.eu

***Malina* in Poland – reception and translation analysis of selected fragments of the Polish translation**

***Malina* w Polsce – recepcja i analiza translatologiczna wybranych fragmentów polskiego przekładu**

Abstract

This article analyses *Malina* by Ingeborg Bachmann, focusing on its structure, themes, reception and translation into Polish. The author discusses the challenges faced by translator Sławomir Błaut, emphasising his fidelity to the original, linguistic precision and ability to convey Bachmann's poetic and fragmentary style. The text indicates that the difficult language, literary innovation and cultural differences influenced the niche reception of the novel in Poland, despite its high artistic and research value.

Keywords: Ingeborg Bachmann, *Malina*, translation

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest analizie powieści *Malina* Ingeborg Bachmann, ze szczególnym uwzględnieniem jej struktury, tematyki oraz recepcji i przekładu na język polski. Autorka omawia wyzwania, przed jakimi stanął tłumacz Sławomir Błaut, podkreślając jego wierność oryginałowi, precyzję językową oraz umiejętność oddania poetyckiego i fragmentarycznego stylu Bachmann. Tekst wskazuje, że trudny język, nowatorstwo literackie oraz różnice kulturowe wpłynęły na niszowy odbiór powieści w Polsce, mimo jej wysokiej wartości artystycznej i badawczej.

Słowa kluczowe: Ingeborg Bachmann, *Malina*, przekład

Malina – structure, characters, content

Ingeborg Bachmann's phantasmagorical novel *Malina*, which she began in 1967 alongside other texts, was published on 17th March 1971 by Suhrkamp Verlag, ending Bachmann's several-year hiatus from publishing. The once-esteemed poet now appeared in a new guise as a novelist, which she sought to promote during two promotional tours and numerous interviews. The book, considered rather inappropriate after the 1968 revolution, remained on the bestseller list for many weeks, despite harsh criticism and serious accusations from literary critics (Albrecht, Götttsche, 2002: 130).

In terms of structure, the novel *Malina* is divided into a list of characters, a prologue and three consecutive chapters. In addition, it contains the legend *Die Geschehnisse der Prinzessin von Kagra*n, which is a graphically distinguished part of the novel.

Malina marks both the beginning and the end of a long writing process that is similar to a musical composition. Recurring themes and motifs intertwine, and Bachmann consciously uses musical intertexts such as sheet music, librettos and allusions to composers and singers. Furthermore, while reading, one repeatedly encounters intratextual references within the novel, which in turn are linked to the themes, characters and motifs of other texts in the Todesarten series, making the novel appear as part of a whole. References and allusions to literature, philosophy, music and cultural history are equally numerous and blur the genre boundaries of the novel.

This is characterised by a contradictory juxtaposition of texts and paratexts. Thus, although *Malina* is titled as a novel on the title page, the list of characters at the beginning of the book and the reflection on place and time resemble a drama, and the musical instructions at the end of the dialogues, which are intended exclusively for the first-person character and contain tempo, volume, expression, etc., but are not marked with quotation marks, allow us to perceive two-person dialogues (Albrecht, Götttsche, 2002: 131).

Difficulties arise not only in determining the genre, but also in misleading readers' expectations. The text on the cover suggests that this is a story about an unhappy love affair, while the text on the back cover points to a crime novel and a murder story.

This polyphony is also continued in the narrative style. There is a first-person character who writes and eludes all possibilities of narration, approaching it through telephone conversations, interviews, monologue duets, quotations, allusions and references, dream analyses and the legend of his own history, but cannot be captured narratively.

In this way, readers learn neither the narrator's name nor the reason for the gaps or difficulties in his memory, and the story in question is not explicitly mentioned (Ibidem). At the end of the book, the reader is faced with the mystery of the sentence 'It was murder', as no subject of the action can be identified.

The narrative tense is, with few exceptions, the present tense. In the first chapter, the historical present tense is used throughout, which at the end of the third chapter changes to the simple present tense, referring to the action taking place at the moment of speaking. This type of present tense also dominates the prologue and the beginning of the second chapter. In the legend *Die Geschehnisse der Prinzessin von Kagra*n (*The Events of the Princess of Kagra*n), it shifts to the past tense, which is also used when the narrator

describes something from her past. Excerpts from the ‘beautiful book’ that the narrator wants to create for Ivan are presented in the future tense.

The sentences are mostly fragmentary, which is particularly evident in the dialogues, as well as confusing and multi-line. The use of foreign expressions and the repetition of certain expressions in the text are also striking.

A certain structure can also be discerned from the dialogues. While the first chapter contains dialogues, mainly telephone conversations between the narrator and Ivan, and none with Malina, in the second chapter, the dialogue with Ivan is interrupted and replaced by dialogues with Malina. The third chapter contains dialogues with Malina, but only three conversations with Ivan. This structure allows us to draw conclusions about the changing relationships between the characters.

The main characters in the novel *Malina* are the narrator, Malina, Ivan and the narrator’s father. There are also other characters, such as Ivan’s children, Béla and Andrés, Lina, Miss Jellinek and Mr Mühlbauer. All the other characters do not actively participate in the events, i.e. they are talked or written about, thought about or dreamed about.

It can be said that the novel tells the story of the process of overcoming the traditional concept of love, which is brutal and painful. The murder of a woman by a man who prevented her from breaking free from her role is the main theme of the novel. Therefore, it is not about a woman’s suicide, but about her being driven to death by Ivan’s resignation, which is specifically expressed in the words: ‘I live in Ivan and die in Malina’.

Malina and its reception in Poland

Bachmann’s public image is ambivalent, as is her work. An important aspect is her biographical ambivalence. On the one hand, she was a ‘diva’, and on the other, a ‘victim’. Her public image was therefore full of contradictions. Bachmann was undoubtedly the ‘first lady’ of post-war literature, a confident intellectual with a doctorate who shone in Group 47. In her private life, however, she was an extremely sensitive person, struggling with addictions and fears, which often led to her being perceived (often unfairly and hurtfully) solely through the prism of her suffering and her relationships with men.

On the one hand, she is considered one of the classics of German-language literature, but on the other hand, the above-mentioned legends surrounding her private life are more popular (Bartsch, 1997: VII). Her works play a secondary role in this constellation, which is due to the stereotypes circulating about her. This is evidenced by the fact that the prose writer’s works only gained recognition among literary scholars in the late 1970s (Bartsch, 1997: VII).

Ingeborg Bachmann was one of the most influential and enigmatic figures in the landscape of post-war German-language literature. Her work, which included poetry, prose, radio plays and essays, is an artistic testimony to the trauma of the Second World War and a radical reflection on the condition of the individual, especially women, in a society of consumerism and regained freedom.

Knowing Bachmann’s biography, we can conclude that despite the many awards and distinctions she received, her work was not properly appreciated by contemporary literary

scholars. Furthermore, we can venture to say that Ingeborg Bachmann's work, although more noticed today, is still not fully discovered, which means that it remains a challenging field of research.

The key to understanding Bachmann's reception in Poland, and especially her flagship novel *Malina*, is to understand the Austrian writer's message, which is presented in the following quote:

I prefer to read on the floor, or on my bed, almost everything lying down. No, it's not so much about the books, it's mainly about reading, black on white, letters, syllables, poems, these inhuman fixations, signs, these arrangements, this madness frozen in expression that comes out of people. Believe me, expression is madness, it flows from our madness. What also matters is turning the pages, rushing from one side to the other, escaping, participating in a frenzied, congealed outpouring, what matters is the wickedness of metastasis, insuring life in a single sentence, insuring the secondary sentences in life. Reading is an addiction that can replace all other addictions or sometimes, instead of them, help everyone live more intensely; it is debauchery, a miserable mania. No, I don't take drugs, I take books, and of course I have my preferences, many books don't appeal to me, some I only swallow before noon, others only at night. There are books I cannot put down, I walk around the flat with them, I move them from the room to the kitchen, I read standing in the hallway, I don't use bookmarks, I don't move my lips when I read (...) (Bachmann, 2015: 86, transl. A.L.).

The Austrian expressed herself, her being and her experiences through words. Without her writing, Bachmann felt incomplete. The numerous letters and poems that the poet wrote were a source of spiritual strength for her, a special kind of omnipotence, as well as an attempt to cope with the hardships of everyday life, which often took away a part of herself.

Bachmann's work exuded a love of literature, which can be seen, for example, in the imaginative novel *Malina*, where the narrator 'consumes books' and 'cannot tear herself away from them'.

The psychological study and philosophical trends that often creep into her works make the plot more realistic, and the poetic language of her work, full of understatements, undoubtedly enriches the literary quality of Bachmann's works. However, discussing Bachmann's work is an extremely difficult task, as, despite half a century of reception, the writing of the author of *Malina* has received relatively few comprehensive reviews, especially on the Polish publishing market.

This fact undoubtedly prompts reflection on why the reception of *Malina*'s work, especially in Poland, has met with niche interest among researchers. What was the factor that hindered the reception of Bachmann's *Malina* in Poland? Does Bachmann's unconventional, understatement-filled literary language, which is difficult to translate, generate a problem with the reception of the writer's autobiographical novel?

The reception of Ingeborg Bachmann's work is not a popular topic in Poland, and thus an interesting one from a research perspective. The reason for the poor reception of Bachmann's *Malina* is not entirely clear. Based on an analysis of source materials, it can be assumed that the inhibiting factor is that only Germanists have access to Bachmann's complete works, which means that only a few people who are fluent in the Austrian

writer's language are familiar with her work. Another research hypothesis that explains the limited reception of Bachmann's *Malina* is that the writer's sensitivity and language, full of understatements that blur the line between reality and dream, have not been fully expressed in the translation of her works.

Tackling the absorbing and ambiguous research problem concerning the reception of the author of *Malina* requires conducting multidirectional research covering linguistic conditions (textual) conditions, translating into an in-depth analysis of the Polish translation in search of the degree of equivalence of the target text at the level of intention operis (according to Umberto Eco's terminology = the intention of the text) manifested in Bachmann's style, linguistic depiction of the world, intertextual dialogue with philosophical and literary works, and intratextual dialogue (references to her own work), and finally the innovativeness of form, as well as extratextual conditions, i.e. contextual conditions including cultural differences, different historical and literary situations, including political ones, and different points of view in the source and target cultures with regard to recent historical events.

Ingeborg Bachmann's flagship novel is an extraordinary love story that exposes every possible aspect of a woman's love for a man. It could be said that Ingeborg Bachmann's artistic autobiography is primarily a book pleading for love, a confession of passion and a portrayal of difficult love. The story of an unusual love triangle presented in *Malina* can be treated as a kind of psychological study, as Bachmann presents the emotions and experiences of the characters in her imaginative autobiographical novel with great precision and accuracy.

Moreover, the unusual plot of *Malina* is ennobled by its unconventional, poetic and full of understatement language, which certainly makes Ingeborg Bachmann's novel difficult to read. The theatrical drama depicted in *Malina*, as well as the digressions and side stories introduced by the writer, deepen, as Monika Roszak-Malanowicz points out, the dual nature of the work and allow the reader to observe with distance the successive scenes sketched by the narrator, which may also contribute to the difficulty of reading *Malina* among Polish readers. One of the most important European novels of the 20th century was summed up by German literary critic Joachim Kaiser in the German daily *Süddeutsche Zeitung* as follows:

Malina has something of a protocol in its eccentric fragments, something of a text documenting a troubled soul... This confessional book, often rich in literary variations, can only be read properly if one is aware of the dizzying chasm that separates it from contemporary literary production. A love story that is an absolute renunciation of even the slightest erotic provocation... Written in a language that attempts to capture the earliest feelings. An exciting, beautiful, anti-fashionable book. Poetic in its collection of human possibilities (Bachmann, 2015: I, transl. A.L.).

But *Malina* is above all, as Monika Roszak-Malanowicz writes, the story of a woman whose relationships with the three men in her life – her father, Malina and Ivan – strongly influence the disintegration of her identity (Roszak, Musiał, 2010: 78).

This novel is primarily a study of a woman's search for identity, or perhaps the loss of that identity and the torment of living without it. The lost identity of a modern woman

and, ultimately, her escape into the crevice of existence, until she is lost. It is not difficult to see that Ingeborg Bachmann's phantasmagorical autobiographical novel was well received by German literary critics. Joachim Kaiser draws attention to the poetic language of the novel and the literary innovation of the author of *Malina*, which set new trends in European literature. Due to its emotionality and poetic nature, the work was highly regarded, which resulted in the translation of *Malina* into other languages.

The Polish edition of Bachmann's first novel did not take long to appear. The poet's first and only completed novel was published for the first time in Poland four years after its premiere, translated by Sławomir Błaut and published by Czytelnik. In the 1970s, Poland opened up to Western literary trends and Polish magazines such as *Nowe Książki*, *Nurt*, *Tygodnik Kulturalny* and *Nurt* attempted to engage in dialogue with Bachmann's difficult prose (Roszak, Musiał, 2010: 7–8).

Bachmann's language, previously unknown to Polish readers, full of emotional ferocity, dynamism and violence, broken by a certain dose of melancholy, irretrievable loss and sadness, introduced Polish readers to new literary territory, which resulted in an empathetic reception of the Austrian author's work. However, over time, interest in Bachmann's prose among readers became increasingly lukewarm. The reason for this can be found in the fact that in the 1980s and 1990s, the empathetic reception of Bachmann's work in Poland was replaced by a stereotypical view of the writer, which resulted in reduced interest in her work (Roszak, Musiał, 2010: 8).

According to the editors of *Konstelacje*, the poor reception of *Malina* in Poland was influenced by stereotypes present in the Polish reception of the novel, such as the 'neuroticism' of the Austrian writer's work, her "colonising" language, and the man who enslaves the female 'self' (Roszak, Musiał, 2010: 9).

Furthermore, it should be noted that in *Malina*, the woman is portrayed by the writer as silent and even submissive to the man, which is inconsistent with the established Western European pattern of representing the 'female self', as a result of which Bachmann's *Malina* can be seen as a gendered presentation of both the female and male self.

In the Polish reception of the Austrian author's first novel, clichés caused interest in Bachmann's flagship novel to wane. The 40th anniversary of the author's death provided an excellent reason to revisit the difficult subject matter of Bachmann's prose, thanks to Wydawnictwo A5, which released *Time of the Heart. Letters* and *Malina*. The published collection of correspondence *Time of the Heart. Letters*, which contains letters reflecting the love between Bachmann and Celan, became the cornerstone for the reissue of *Malina* in a translation by Sławomir Błaut, published by Wydawnictwo A5.

Reviews of *Malina* were favourable. In her article "The Woman Who Wasn't There", Eliza Szybowicz writes a relatively extensive review of Ingeborg Bachmann's *Malina* in *Dwutygodnik*. The author presents an authoritative summary of the Austrian writer's novel. Szybowicz sums up *Malina* as 'a clearly autobiographical novel by Ingeborg Bachmann' (Szybowicz, 2011), which, as the literary critic writes, "is actually an anti-autobiographical anti-novel, because the narrator cannot, though she must, tell her own story" (Szybowicz, 2011).

These words support the earlier thesis that Bachmann's prose is difficult to read and understand for those who are unfamiliar with Bachmann's biography. The literary critic presents her opinion of Bachmann's novel as follows:

By reissuing Ingeborg Bachmann's *Malina*, a novel written 40 years ago, the Wydawnictwo A5 offers us a difficult piece of prose that has much in common with the late European avant-garde. Everything in this book is problematic: the characters, the plot, the drama, the logic of the sentences, even individual words. The formal explorations of the Austrian poet and writer, a predecessor of Elfriede Jelinek, are anchored in psychological and social specifics, particularities, thanks to which they can be followed today without impatience, even though we have already read quite a few novels about the inexpressible. The universalist ambitions that have befallen avant-garde prose usually make it indigestible. Literary particularism, such as that practised by Bachmann, clearly ages more slowly (Szybowicz, 2011, transl. A.L.).

The website niewinni-czarodzieje.pl (Rogacz, 2011) has a few words to say about Bachmann's style:

Bachmann rightly rejects quick metaphors, dispassionately devoured incomprehensible paragraphs, and easy comparisons. She aims at the reader with words, which she herself described as a powerful weapon. This is probably why *Malina* reads so slowly, as we follow – sometimes clumsily – this peculiar stream of thought. The words connect with the consciousness of the here and now, and the reader gets the impression that the prose uncontrollably turns into poetry, which in turn creates a drama without the appropriate structure characteristic of drama. After a while, however, it turns out that we are reading a lyrical diary interspersed with excerpts from a philosophical treatise on the meaning of existence. This, however, quite unexpectedly, is concluded with what may seem to be the most absurd sentence in the world. The language of the novel is therefore an experiment that needs to be matured, because if carried out improperly, it can have unpleasant consequences (transl. A.L.).

The reviews of *Malina* presented here confirm that the emotional nature of the novel and the poet's unusual language may influence the restrained reception of *Malina* in Poland. However, as presented in the above reviews, *Malina* is a novel with extraordinary research potential, where the words, the author's character and the aura of the novel encourage reflection on the legitimacy of rediscovering this remarkable writer.

Nevertheless, it can be said that the factor inhibiting the reception of Ingeborg Bachmann's *Malina* in Poland is its unusual language, full of understatements and metaphors, blurring the line between reality and dream. One could also venture to say that the literary innovation (in terms of form) and the unprecedented linguistic sensitivity of the author of *Malina* have not been fully noticed, and perhaps not fully understood, by Polish readers, which has contributed to the poor reception of Ingeborg Bachmann's artistic autobiography.

The author of *Malina* undoubtedly set new trends in literature, for which Polish readers may not have been fully prepared, as Poland and Austria were not culturally close. Furthermore, it should also be noted that interpreting the Austrian writer's novel may undoubtedly be difficult for Polish readers who are unfamiliar with Ingeborg Bachmann's biography, which also does not contribute to increasing interest in the Austrian writer's

novel. Polish readers who do not speak the writer's language know Ingeborg Bachmann's biography only from what they have heard about her. The mentioned legends and rumours surrounding Bachmann, which have largely found their way into Polish reading circles, have undoubtedly influenced the reception of the Austrian poet's prose.

However, it should be mentioned here that even literary scholars who were aware of the interpretative risk often admitted to interpretative errors (Roszak, Musiał, 2010: 8). Even a personal conversation with Ingeborg Bachmann did not protect against interpretative failures, as literary scholar Stefan Kaszyński points out in his review of *Malina* prepared for *Miesięcznik Literacki*:

During conversations, she would sometimes fall into deep thought. It was then that one could see how intensely she experienced simple human emotions. Her statements, often interrupted mid-sentence or expressed in a single word, were the result of fascinating intellectual journeys, the intricate paths of which none of us questioners could fathom (Roszak, Musiał, 2010: 8, transl. A.L.).

It can be said that Ingeborg Bachmann's work undoubtedly constitutes an interesting field of research for literary scholars, which is to a large extent an intellectual challenge for researchers, resulting in her work enjoying increasing interest among young people, as evidenced by the growing number of publications about the author of *Malina*.

Bachmann's *Malina* in Polish translation by Sławomir Błaut

It is worth noting that Bachmann's novel *Malina*, translated by Sławomir Błaut, is an absolute classic of Polish German studies and one of the most important translations of Austrian literature into Polish. Sławomir Błaut's translation of *Malina* is the first and so far the only complete translation of this novel into Polish.

The first edition was published in 1975 by Czytelnik. Years later, in 2010, the translation was reissued by Wydawnictwo a5. This edition is currently the most widely available in bookshops and libraries.

Sławomir Błaut was one of the most outstanding Polish translators of German-language literature (he translated works by Günter Grass, Jan de Hartog and Hermann Kant, among others) (Gedanopedia). It should be mentioned here that his translation of *Malina* was faithful to the spirit of modernism. Błaut perfectly captured the complex structure of the novel, which mixes first-person narration, almost musical passages, dreams and letters.

Above all, it should be emphasised that the translation of *Malina* is extremely precise in terms of language. The translator coped with Bachmann's extremely dense, poetic language, while preserving its specific rhythm and anxiety.

Translation analysis of selected fragments of the Polish translation of *Malina*

A translation analysis of Sławomir Błażowski's translation of *Malina* is a very interesting topic from a research perspective, as Ingeborg Bachmann's text is considered one of the most difficult to translate in 20th-century German-language literature. Błażowski had to tackle prose that balances on the border between poetry, philosophical treatise and musical score.

Bachmann was fascinated by music, which is also evident in the structure of the sentences that appear in *Malina*. The challenge for Błażowski was that the Austrian author uses long, complex sentences that have their own specific 'breath' and rhythm, which can often be considered close to poetic metre, which should come as no surprise, as Bachmann was a poet. Błażowski's strategy in this case was to focus on functional equivalence. Instead of shortening the sentences for the convenience of the Polish reader, he preserved their dreamlike, sometimes even stifling, heavy character. Błażowski skilfully uses inverted syntax to convey the narrator's growing emotional tension.

It should also be noted here that *Malina* is a study of the disintegration of the female 'I' in confrontation with the male order of the world, which is why the translator is faced with the problem of the 'gender' of language. In German, articles and endings often allow for subtle games with identity. *Malina* (a male character) and the narrator often merge into 'one'. The translator had to use Polish inflection, i.e. feminine and masculine endings, very precisely in order not to 'betray' the secret of *Malina*'s identity too early, while at the same time conveying the process of annihilation of the female voice. In the last chapter, Błażowski masterfully conveys the painful process of the narrator's disappearance into the 'wall'.

The novel is saturated with references to Viennese culture, Wittgenstein's philosophy and the topography of Vienna (e.g. Ungargasse). Błażowski decided to leave the Viennese realities in their original form, which creates distance and a specific coldness in Bachmann's prose. Bachmann quotes, among other things, opera texts. The translator had to decide whether to translate these passages anew or to use existing Polish librettos. He chose stylistic consistency with the rest of the text, which reinforces the protagonist's internal monologue.

Błażowski's translation is an example of a translation that is modernising in an artistic sense, but remains faithful to the letter of the text. The translator did not try to 'facilitate' reading. The Polish *Malina* is as demanding, dense and painful as the original, which testifies to the highest level of translation craftsmanship.

It should be noted that the most famous and shocking sentence in Bachmann's entire novel, which is key to the translational and philosophical interpretation of the entire work, is one of the examples of the brilliant translation of *Malina* into Polish:

Es war Mord. (Bachmann, 2015: 354)

To było morderstwo. (Bachmann, 2010: 322)

In German, there is a distinction between 'Mord' (premeditated murder) and 'Totschlag' (manslaughter). Bachmann uses the most emotionally charged word, and it should be

emphasised that this is a word with ‘great impact’. By choosing the word ‘murder’ rather than the milder ‘killing’, Błaut perfectly captures Bachmann’s idea and intentions in the text of *Malina*. This emphasises that the narrator’s disappearance into the wall was not an accident, but the result of systematic, slow violence.

Bachmann ends the novel with an extremely short, dry, cold sentence that follows hundreds of pages of rich, dreamlike text. The translator has retained the same structure (subject + predicate + complement). In Polish, we often tend to add inflectional endings, e.g. “To było morderstwem” (“It was murder”). Błaut, however, opted for the nominative case (“To było morderstwo” – “It was murder”), which gives the sentence a serious, heavy character, often found in final judgments or court records.

A comparative analysis shows that Błaut did not attempt to ‘soften’ Bachmann’s language. His Polish in *Malina* is at times rough, difficult and disturbing – exactly as it should be to convey the trauma recorded in the original. The translator was aware that in Bachmann’s novel, language itself is a weapon.

The excerpt from Ingeborg Bachmann’s novel *Malina*, translated by Sławomir Błaut, shows the clash of two linguistic systems and an attempt to convey the specific, existential suffocation of the Austrian author’s prose:

Denn Heute ist ein Wort, das nur Selbstmörder verwenden dürften, für alle anderen hat es schlechterdings keinen Sinn, »heute« ist bloß die Bezeichnung eines beliebigen Tages für sie, eben für heute, ihnen ist klar, daß sie wieder nur acht Stunden zu arbeiten haben oder sich freinehmen, ein paar Wege machen werden, etwas einkaufen müssen, eine Morgen- und eine Abendzeitung lesen, einen Kaffee trinken, etwas vergessen haben, verabredet sind, jemand anrufen müssen, ein Tag also, an dem etwas zu geschehen hat oder besser doch nicht zu viel geschieht. (Bachmann, 2015: 9)

Bo „dzisiaj” to słowo, które powinno być zastrzeżone tylko dla samobójców, dla wszystkich innych nie ma po prostu sensu, „dzisiaj” to dla nich jedynie określenie dowolnego dnia, właśnie dzisiejszego, zdają sobie sprawę, że znów muszą pracować osiem godzin albo zwolnić się z pracy, pójść tu i tam, kupić coś, przeczytać poranną i wieczorną gazetę, wypiją kawę, zapomną o czymś, umówią się, zadzwonią do kogoś, jest to zatem dzień, w którym musi się coś wydarzyć, lepiej jednak, żeby nie wydarzyło się za wiele. (Bachmann, 2010: 7)

Błaut opts for a translation that is faithful in terms of meaning, but makes certain shifts to give the Polish translation the appropriate emotional weight and poetic character.

In the case of the translation of the word ‘Selbstmörder’, i.e. suicide, the German term is key here. Bachmann gives the word ‘today’ / ‘heute’ an exclusive status – a word that is meaningful to someone who does not plan for ‘tomorrow’. Błaut accurately preserves this radicalism.

The German adverb schlechterdings has a more absolute, almost archaic connotation, which can be translated as ‘utterly’ or ‘downright’. Błaut’s translation simply colloquialises this lack of meaning, making it more colloquial, which may slightly weaken the philosophical rigour of the original.

In addition, Bachmann’s original is characterised by a long, almost claustrophobic phrase that is intended to convey the monotony and compulsion of everyday life. Bachmann uses a series of infinitives, i.e. ‘arbeiten haben’, ‘freinehmen’, ‘einkaufen müssen’, ‘vergessen haben’, which creates the effect of a list of duties from which there is no es-

cape. The translator adapts the text of the translation to Polish linguistic conditions. Błaut changes the structure to the personal forms of the future/present tense, e.g. ‘pójdą, kupią, przeczytają, zapomną’, even though this slightly changes the perspective, i.e. from a description of a state to a description of an action, it effectively conveys the Polish narrative dynamics, while maintaining the rhythm of the ‘spinning wheel’ in which the author spins.

In Bachmann’s text, Heute is objectified. The original reads: ‘»heute« ist bloß die Bezeichnung eines beliebigen Tages für sie’, and Błaut translates this as: ‘today’ is just a term for any day for them. The use of quotation marks/emphasis in both languages emphasises the narrator’s distance from this word. For ‘others’ (people living normal lives), today is just an empty label of time. For the narrator and the aforementioned suicides, it should be something special and, at the same time, final.

It is also worth noting the passage about newspapers, i.e. eine Morgen- und eine Abendzeitung lesen / they will read the morning and evening newspapers. In Bachmann’s time, the rhythm of the day set by newspaper publications was a symbol of bourgeois stability. Błaut preserves this image, which today has taken on a nostalgic and ironic character.

In the original, Bachmann uses an infinitive construction with ‘zu’, which is very strong in German – it falls between having to and being obliged to. Błaut rightly abandons the literal ‘mają do przepracowania’ (‘they have to work’) in favour of the verb ‘muszą’ (‘they must’). In Polish, ‘must’ is harsh, inexorable and physically palpable, which perfectly conveys the existential burden of an eight-hour working day in the world of *Malina*.

Błaut compensates stylistically. In places where German grammar allows for cold, impersonal modal constructions with ‘zu’, Polish could sound too stiff. The translator replaces them with the strong pressure of the verb ‘must’ and the mechanical rhythm of the future tense, which takes away their agency and gives them an automatic character. Thanks to this, the Polish reader not only learns that the narrator feels compulsion, but actually hears this compulsion in the rhythm of the sentences.

Sławomir Błaut’s translation is very reliable. The translator is aware that *Malina* is not only about content, but also about rendering Bachmann’s language. By preserving long strings of sentences, Błaut manages to transfer to Polish the specific atmosphere of fear of an ‘ordinary day’ that is the foundation of Bachmann’s prose.

The following example reveals a deep understanding of the rhythm and emotional charge of the original:

Oft kann ich es in deinem Gesicht sehen
 Damals hast du alt ausgesehen
 Manchmal siehst du richtig alt aus
 Heute siehst du zwanzig Jahre jünger aus
 Lach mehr, lies weniger, schlaf mehr, denk weniger
 Das macht dich doch alt, was du machst
 Graue und braune Kleider machen dich alt
 Verschenk deine Trauerkleider ans Rote Kreuz
 Wer hat dir diese Grabkleider erlaubt?

Często widzę to w twojej twarzy
 Wtedy wyglądałaś staro
 Nieraz wyglądasz naprawdę staro
 Dzisiaj wyglądasz dwadzieścia lat młodziej
 Więcej śmiej się, mniej czytaj, więcej śpij, mniej myśl
 Postarza cię to, co robisz
 Postarzają cię szare i brązowe suknie
 Podaruj swoje żałobne suknie Czerwonemu Krzyżowi
 Kto ci pozwolił na te cmentarne suknie?

Natürlich bin ich böse, ich habe Lust, böse zu sein	Naturalnie jestem zły, mam chęć być zły
Gleich siehst du jünger aus, ich treib dir das Alter aus! (Bachmann, 2015: 104)	Od razu wyglądasz młodziej, wybije ci to z głowy tę starość! (Bachmann, 2010: 95)

In the original, Bachmann uses short, almost abrupt phrases that convey the anxiety and internal linguistic tension in the novel. Błaut skilfully preserves this staccato rhythm. In the sentence ‘Lach mehr, lies weniger, schlaf mehr, denk weniger’ / ‘Laugh more, read less, sleep more, think less’ the translator used inversion (placing the adverb before the verb), which in Polish gives the sentence the character of an almost maxim, a golden thought or a strict recommendation, perfectly reflecting the imperative tone of the original.

Błaut opts here for vocabulary that reinforces the dark, existential dimension of the text. The German word ‘Grabkleider’ (literally, grave clothes) has been translated as ‘cemetery dresses’. This is an amplification technique that gives the translation a more poetic, yet incredibly tragic and shocking tone, which fits in with the obsession with ageing and death present in this passage.

It is also worth noting the translation of ‘Graue und braune Kleider’, in which the translator translated the word ‘Kleider’ as ‘dresses’ instead of the neutral clothing. This emphasises the female point of view of the protagonist and sets the text in a specific, stifling aesthetic.

In addition, the translator shows great freedom in rendering German idiomatic constructions, seeking natural Polish equivalents. The sentence ‘ich treib dir das Alter aus!’ / ‘I’ll knock that old age out of your head!’ is a good example of functional equivalence. The German *austreiben* (to drive out, e.g. demons) has been replaced by the Polish phrase *wybijać z głowy*, which retains the slightly aggressive but also protective nature of the statement.

Sławomir Błaut’s translation is faithful to the Austrian author’s language while paying attention to the vividness of the Polish language. The translator is not afraid of strong words, e.g. ‘cmentarne’ (‘cemetery’), ‘wybiję Ci z głowy’ (‘I’ll knock it out of your head’), which allows the Polish reader to feel the same pressure and coldness in the relationships between the characters that are the foundation of Bachmann’s prose.

Concluding remarks

This article analyses Ingeborg Bachmann’s novel *Malina*, focusing on its structure, themes, reception and translation into Polish. *Malina* is a work with a complex, multi-layered structure, combining elements of novel, drama and music, with numerous inter- and intra-textual references. The narrative is fragmentary, often in the present tense, with numerous dialogues and references to other works by the author and to culture in the broad sense.

The reception of Bachmann’s work in Poland has been limited – despite recognition among literary scholars, her works, including *Malina*, have remained niche, mainly due to their difficult, poetic language and specific themes. Sławomir Błaut’s translation,

the only complete translation of the novel into Polish, is considered to be very faithful to the original and to convey both the rhythm and emotional weight of the text. The translator had to face challenges related to the gendered nature of the language, long, complex sentences and numerous cultural references.

Translation analysis indicates that Błaut preserved the difficulty and density of the original, without attempting to ‘simplify’ it for the Polish reader. The translation is an example of a modernising translation that remains faithful to the letter of the text. Particular attention was paid to key passages, such as the famous sentence ‘It was murder’, which retains the power and coldness of the original in the Polish version.

It should be emphasised that the factors hindering a wider reception of *Malina* in Poland are not only Bachmann’s difficult language and literary innovation, but also cultural differences and Polish readers’ lack of knowledge about the author’s biography. Nevertheless, the novel remains an important field of research and an inspiration for future generations of literary scholars.

References

- Albrecht M., Götsche D. (2002), *Bachmann-Handbuch: Leben – Werk – Wirkung*, Stuttgart/Weimar: J.B. Metzler.
- Bachmann I. (2010), *Malina*, Kraków: Wydawnictwo a5.
- Bachmann I. (2015), *Malina*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Bartsch K. (1997), *Ingeborg Bachmann. Zweite, überarbeitete und erweiterte Auflage*, Stuttgart/Weimar: J.B. Metzler.
- Gedanopedia, entry: *BŁAUT SŁAWOMIR, tłumacz* (n.d.), https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=B%C5%81AUT_S%C5%81AWOMIR,_t%C5%82umacz [accessed: 21.01.2026].
- Rogacz P. (2011), „Gdybyśmy mieli słowo, gdybyśmy mieli język, nie potrzebowalibyśmy broni” – o „Malinie” Ingeborg Bachmann, <https://niewinni-czarodzieje.pl/gdybysmy-mieli-slowo-gdybysmy-mieli-jezyk-nie-potrzebowalibysmy-broni-o-malinie-ingeborg-bachmann> [accessed: 21.01.2026].
- Roszak J., Musiał Ł. (red.) (2010), *Konstellacje Ingeborg Bachmann*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- Szybowicz E. (2011), *Kobieta, której nie było*, “Dwutygodnik”, nr 60, <https://www.dwutygodnik.com/arttykul/2401-kobieta-ktorej-nie-bylo.html> [accessed: 21.01.2026].

Piotr A. Owsiniński <https://orcid.org/0000-0001-7862-3345>
Jagiellonian University
e-mail: piotr.owsinski@uj.edu.pl

Die Stimme hinter dem Stein. Eine sprach- und kulturwissenschaftliche Analyse ausgewählter gegenwärtiger Epitaphe als Spiegel individueller und kollektiver Identitätskonstruktion

The voice behind the stone. A linguistic and cultural analysis of selected contemporary epitaphs as mirrors of individual and collective identity construction

Abstract

Dieser Beitrag präsentiert eine sprach- und kulturwissenschaftliche Pilotstudie zu zeitgenössischen polnisch- und lateinsprachigen Epitaphen anhand von Inschriften auf dem Friedhof in Busko-Zdrój (Woiwodschaft Heiligkreuz), der sowohl einen kommunalen als auch einen pfarrlichen Teil umfasst. Ziel der Untersuchung ist es, erste Einblicke in die sprachlichen, stilistischen und semantischen Merkmale moderner Grabepitaphe zu gewinnen sowie deren Rolle in der Konstruktion individueller und kollektiver Identität im Kontext der lokalen Erinnerungskultur zu analysieren. Die exemplarische Analyse ausgewählter Inschriften zeigt, wie sich traditionelle religiöse Formeln mit zeitgenössischen, oft personalisierten Ausdrucksformen des Gedenkens verbinden. Der Vergleich zwischen dem kommunalen und dem pfarrlichen Teil des Friedhofs erlaubt zudem Rückschlüsse auf potenzielle Unterschiede im Ausdruck religiöser und kultureller Werte. Die Studie versteht Epitaphe als hybride Texte an der Schnittstelle zwischen privater Trauer und öffentlicher Repräsentation von

Leben, Tod und gesellschaftlichen Normen im heutigen Polen. Sie bildet eine Grundlage für weiterführende Untersuchungen im regionalen und überregionalen Kontext.

Schlüsselwörter: Grabepitaph, Erinnerungskultur, Identitätskonstruktion, Friedhof, Grab

Abstract

This article presents a pilot linguistic and cultural study of contemporary Polish- and Latin-language epitaphs based on inscriptions from the cemetery in Busko-Zdrój (Świętokrzyskie Voivodeship), which includes both a municipal and a parish section. The aim of the study is to gain initial insights into the linguistic, stylistic, and semantic features of modern grave epitaphs, as well as to analyze their role in the construction of individual and collective identity within the context of the local culture of memory. The exemplary analysis of selected inscriptions reveals how traditional religious formulas merge with contemporary, often personalized forms of commemoration. The comparison between the municipal and parish sections of the cemetery also allows conclusions to be drawn regarding potential differences in the expression of religious and cultural values. The study regards epitaphs as hybrid texts situated at the intersection of private mourning and public representation of life, death, and social norms in contemporary Poland. It provides a basis for further research in regional and broader contexts.

Keywords: grave epitaph, culture of memory, identity construction, cemetery, grave

Einleitende und theoretische Vorbemerkungen

Das Epitaph fungiert als spezifische literarische und kulturelle Textsorte, die seit jeher eine zentrale Rolle im kollektiven Gedächtnis und in der symbolischen Repräsentation des Todes spielt. Es übernimmt im Rahmen der Erinnerungskultur nicht nur eine kommemorative Funktion, sondern wirkt zugleich identitätsstiftend auf individueller und kollektiver Ebene (vgl. Jakobson, 1990; Assmann, 2010). Auch in seiner gegenwärtigen, häufig reduzierten und formalisierten Gestalt bleibt das Grabepitaph ein signifikanter Träger sozialer Erinnerung, durch den religiöse Wertvorstellungen, moralische Orientierungen sowie kulturelle Normsysteme lokaler Gemeinschaften sprachlich kodiert und vermittelt werden. Die diskursive Analyse dieser Texte erlaubt tiefgehende Einblicke in das Spannungsfeld zwischen überlieferten Traditionsmustern und modernen Formen der Todessemantisierung (vgl. Nora, 1989; Halbwachs, 1997). Diese Beobachtungen sind in breitere kulturanthropologische und sprachphilosophische Kontexte einzubetten, in denen das Phänomen des Todes als kulturkonstitutives Moment verstanden wird. Der Tod und die ihn begleitenden Riten bilden ein semiotisches Feld, innerhalb dessen sich die kulturspezifischen Konzeptualisierungsmuster des Endlichen befinden. Diese Muster reflektieren nicht nur die normativen und ethischen Grundannahmen einer jeweiligen Sprach- und Kulturgemeinschaft, sondern prägen auch nachhaltig deren öffentlichen und privaten Diskurs (Gawel, 2020: 207). Das Epitaph vereint individuelle Trauer mit kulturellen Deutungsmustern und gesellschaftlichen Werten in sprachlich-symbolischer Form.

Polnisch- und lateinsprachige Epitaphe prägen das Friedhofsbild in Polen, indem sie religiöse Symbolik mit individuellen Lebens- und Sterbensnarrativen verbinden. Besonders auf kommunalen und pfarrlichen Friedhofsteilen zeigen sich Unterschiede in Form, Inhalt und Funktion – bedingt durch vielfältige soziale und administrative Kontexte.

Der Friedhof als sozio-kulturell codierter Raum und symbolisch aufgeladene Topographie rückt zunehmend in den Fokus sprachwissenschaftlicher und kultursemiotischer Forschung. Im Zentrum stehen dabei sowohl der Ort selbst als auch seine diskursive Konstruktion in funéraires Textsorten. Exemplarisch zeigt sich dies in den interdisziplinären Arbeiten von Biszczanik (u. a. 2023), der epigraphische Texte älterer Grabstätten diachron analysiert und linguistische mit kulturhistorischen Ansätzen verbindet. Wichtige Beiträge liefern Borkowski (2000), Steczko (2011), Gawel (2020) und Hajduk (u. a. 2009; 2011; 2015; 2017), die sich mit dem sprachlichen Bild des Todes, der Darstellung von Ehepartnern in Grabinschriften sowie dem sprachlich geprägten Weltbild städtischer Friedhöfe befassen. Hajduk analysiert zudem Beziehungsmodelle und sprachliche Marker zur Identifikation ‚einfacher Menschen‘. Daran anknüpfend versteht Jarosz (2017) das Epitaph als wandelbare, historisch gewachsene Textsorte, die sich im diachronen Verlauf vielfältigen semantischen und kulturellen Re-Kontextualisierungen unterzieht. Ergänzend betrachtet Owsinski (2022) Friedhöfe im Rahmen onomastischer Studien als symbolisch überformte ‚Städte der Toten‘ mit straßenähnlichen Namensstrukturen.

Zielsetzung und Forschungskorpus

Als erkenntnisfördernd und philologisch geboten erscheint es, eine vertiefte Auseinandersetzung mit dem ontologischen Status sowie den funktionalen Dimensionen der Epitaphien (vgl. Krzyżanowski, 1984: 157) vorzunehmen. Bei diesen handelt es sich um literarische Kleinformen, primär poetischer Provenienz, deren ursprüngliche Zielsetzung in der posthumen Memorialisierung einer verstorbenen Person besteht. In ihrer traditionellen Verwendungsweise finden sie sich u. a. auf Grabmälern oder epigraphischen Gedenktafeln und sind in semantischer Hinsicht als textuelle Manifestationen existenzieller Reflexion über Tod, Vergänglichkeit und menschliche Endlichkeit zu begreifen. Das konstitutive Wesen des Epitaphs erschöpft sich jedoch nicht in der bloßen Aktualisierung individueller Erinnerung, sondern umfasst zugleich eine emotionale Ausdrucksdimension, in der affektive Reaktionen der Hinterbliebenen – wie Trauer, Schmerz oder Sehnsucht – zur Artikulation gelangen. Im Rahmen einer funktionalen Typologisierung sind den Epitaphien mehrere Wirkungsebenen zuordenbar: memorative Funktion [kulturell und textuell bewahren sie das individuelle Andenken an die Verstorbene(n)] und reflexive Funktion (als Medium existenzieller Selbstvergewisserung regen sie die Rezipient:innen zur kontemplativen Auseinandersetzung mit der Lebensendlichkeit an) (vgl. Tatarkiewicz, 1976: 239). Je nach kulturellem und zeitlichem Kontext können zudem expressive, religiöse, ethisch-moralische und ästhetische Funktionen hinzukommen. Dem expressiven Funktionsaspekt des Epitaphs kommt eine vorrangige Rolle zu, insofern dieser die textuelle Artikulation von Emotionen ermöglicht, die im Kontext des Todesgeschehens stehen. Das Epitaph ist nicht nur dokumentarisch oder genealogisch, sondern vor allem eine emotional aufgeladene Stimme der Hinterbliebenen, oft in Form von Lament oder Elegie. So wird es zum kulturellen Zeugnis einer persönlichen Beziehung zwischen den Verstorbenen und der Gemeinschaft (Tatarkiewicz, 1976: 239). Die religiöse Funktion des Epitaphs ist besonders

in der christlichen Tradition bedeutend. Epitaphien enthalten häufig Gebete, Bitten um Seelenheil und Verweise auf Gott oder das Jüngste Gericht. So dient das Epitaph nicht nur als ästhetisches Artefakt, sondern als vermittelndes Medium zwischen diesseitiger Welt und transzendenter Wirklichkeit. Nicht unbeachtet bleiben darf die ästhetische Funktion des Epitaphs, die sich aus dessen genuin literarischem Charakter ableitet. Das Epitaph als poetische Kurzform zeichnet sich durch formale Raffinesse wie kunstvolle Komposition, Metaphern und Rhythmus aus. Die Ästhetisierung des Todes dient nicht nur der ‚Todesdomestizierung‘, sondern verstärkt auch das rhetorische und affektive Wirkungspotenzial (Krzyżanowski, 1984: 158). Ein weiterer Aspekt ist die didaktische Funktion, die in ihrer Ausprägung häufig einen moralischen bzw. moralisierenden Charakter annimmt. Sie erinnert an die Vergänglichkeit des Lebens, die Unausweichlichkeit des Todes und die Notwendigkeit eines tugendhaften Lebens. Eng verbunden ist dies mit der *Ars Moriendi*, die den Tod als Teil der menschlichen Existenz darstellt und erzieherisch wirkt. Die Funktionsbereiche des Epitaphs sind nicht isoliert, sondern durchdringen sich gegenseitig. So entsteht ein vielschichtiger, kulturell codierter Text, der individuelle und universale sowie private und öffentliche, emotionale und theologische Dimensionen vereint.

Ziel des vorliegenden Aufsatzes ist eine pilotartige Analyse zeitgenössischer polnisch- bzw. lateinsprachiger Epitaphe auf dem gegen Ende des 19. Jahrhunderts gegründeten Friedhof in Busko-Zdrój¹. Die Untersuchung sprachlicher und kultureller Aspekte zeigt, wie in einer mittelgroßen polnischen Stadt individuelle und kollektive Identität sowie Erinnerung an Verstorbene gestaltet werden. Die Fallstudie soll als Basis für weitere regionale und nationale Vergleichsstudien dienen. Die präzise Ermittlung der Grabanzahl auf dem Pfarr- und Kommunalfriedhof in Busko-Zdrój ist aus mehreren typischen Gründen schwierig². Daher sieht die vorliegende Analyse bewusst von einer quantitativ belastbaren Erhebung der exakten Grabanzahl ab. Zwar wird die Gesamtzahl der Grabstellen durch die zuständige Friedhofsverwaltung auf etwa 7000 beziffert, jedoch stellt diese Angabe eine orientierende Schätzung dar und kann mangels konsolidierter Primärdaten nicht als verifizierbare statistische Größe im engeren Sinne gewertet werden.

Moderne Epitaphien als Spiegel gesellschaftlicher und religiöser Veränderungen

In der nachstehenden Analyse epigraphischer Inschriften auf Grabstätten verdient insbesondere der Vergleich zwischen Epitaphien auf Gräbern von Erwachsenen und jenen auf

¹ Busko-Zdrój – eine Kreisstadt mit fast 20 000 Einwohnern in der Woiwodschaft Heiligkreuz, ca. 50 km südlich von Kielce und ca. 90 km nördlich von Krakau gelegen.

² Familiengräber mit mehreren Beisetzungen führen dazu, dass die Anzahl der Gräber nicht mit der Zahl der Bestatteten übereinstimmt. Viele ältere Gräber sind unleserlich, beschädigt oder nicht beschildert, was die Identifizierung erschwert. Die Friedhofsdokumentation wurde oft über Jahrzehnte nicht aktualisiert, wodurch zwangsläufig Lücken entstanden sind. Frühere Bestattungen wurden teilweise überlagert oder aufgehoben, ohne dies systematisch zu dokumentieren. Zudem fehlt eine zentrale, öffentliche Datenbank, die eine systematische Erfassung beider Friedhöfe ermöglicht.

Kindergräbern besondere Aufmerksamkeit. Beide Textformen erfüllen eine erinnerungskulturelle Funktion, unterscheiden sich jedoch signifikant in sprachlicher Gestaltung, semantischer Symbolik sowie emotionaler Ausdrucksweise. Diese Divergenzen resultieren aus kulturellen, sozialen und psychologischen Kontexten, in denen der Tod eines Erwachsenen gegenüber jenem eines Kindes rezipiert wird. Diese Unterschiede spiegeln altersbedingte Todesvorstellungen sowie verschiedene kulturelle und psychodynamische Trauermechanismen wider, je nach Wahrnehmung eines vollendeten oder vorzeitig beendeten Lebens.

Charakteristika und Ausdrucksformen von Epitaphien auf Erwachsenen-Gräbern

Epitaphien auf Gräbern von Erwachsenen und Kindern unterscheiden sich primär in Tonfall, Inhalt und emotionalem Gehalt, was auf verschiedene gesellschaftliche Narrative und Deutungsmuster des Todes in Relation zum Lebensalter der Verstorbenen zurückzuführen ist. Inschriften für Erwachsene sind meist reflektierend, biografisch oder religiös geprägt, betonen soziale Rollen und Verdienste und sind oft formal oder liturgisch formuliert. Der ruhige Ton zeigt die kulturelle Akzeptanz von Leben und Tod.

Auf einem Großteil der Gräber auf den Friedhöfen in Busko-Zdrój fehlt aus verschiedenen lokalen und allgemein gültigen Gründen ein Epitaph. Dabei spielen vielleicht ökonomische Faktoren eine Rolle, da sich nicht alle Hinterbliebenen die Anfertigung dauerhafter Grabinschriften leisten konnten, was insbesondere auf kommunale Gräber und Personen mit geringeren finanziellen Mitteln zutrifft. Auf Friedhöfen gibt es auch temporäre Grabstellen und Sammelgräber, bei denen Epitaphe meist fehlen. Familien verzichten oft bewusst darauf, aus religiösen, kulturellen oder persönlichen Gründen. Besonders in älteren Nekropolenbereichen herrscht zudem eine minimalistische Grabgestaltung ohne zusätzliche Inschriften. Auf der überwiegenden Mehrheit der mit einem Epitaph versehenen Gräber lassen sich nachfolgende Inschriften feststellen:

	<i>Boże zbaw</i> 'Gott erbarme sich'
Textform und -aufbau	Das Epitaph ist ein kurzer, elliptischer Ausdruck. Die Form ist minimalistisch und direkt, ohne vollständigen Satzbau, was die Konzentration auf das Wesentliche verstärkt. Es handelt sich um eine Aufforderung im Imperativ, die sich direkt an Gott richtet.
expressive Funktion	Der Text drückt ein tiefes Bedürfnis nach göttlicher Rettung und Fürsorge aus. Als Appell vermittelt er Verzweiflung und Hoffnung zugleich, wobei die Emotionalität in der Kompaktheit der Form verdichtet ist.
reflexive und philosophische Funktion	Das Epitaph verweist auf die metaphysische Dimension des Todes, in der menschliches Schicksal der göttlichen Willkür unterworfen ist. Es bringt die Grundannahme zum Ausdruck, dass das endgültige Heil allein von Gott abhängt, was die Begrenztheit menschlicher Kontrolle über Leben und Tod reflektiert.

<i>Boże zbaw</i> 'Gott erbarme sich'	
religiöse Funktion	Die religiöse Funktion ist zentral: Das Epitaph fungiert als Gebet, als inständige Bitte um Erlösung, die sich im christlichen Kontext mit der Hoffnung auf das ewige Leben verbindet. Es ist ein Ausdruck des Glaubens an die göttliche Barmherzigkeit und Gnade.
didaktische Funktion	Implizit ruft das Epitaph die Leser dazu auf, sich ebenfalls auf Gott zu verlassen und im Glauben Trost zu suchen. Es vermittelt die Botschaft der Hoffnung angesichts der Endlichkeit des Lebens.
ästhetische Funktion	Die Schlichtheit und Kürze verleihen dem Text eine starke expressive Kraft. Die Aufforderung wird durch die Reduktion auf das Wesentliche zu einem intensiven, beinahe meditativen Ausdruck.

<i>Pokój jego / jej / ich duszy(-om)</i> 'Friede seiner/ihrer/ihrer Seele(-n)'	
Textform und -aufbau	Das Epitaph besteht aus einem kurzen, syntaktisch einfachen Wunsch oder Segensspruch. Die Form ist prosaisch, ohne metrische oder poetische Elemente, was die Direktheit und Schlichtheit des Ausdrucks betont. Die Verwendung von Possessivpronomen (<i>jego, jej, ich</i>) individualisiert und personalisiert den Text.
expressive Funktion	Der Text vermittelt einen friedlichen Wunsch für die verstorbene Person bzw. Personen. Er drückt Respekt und Mitgefühl aus und stellt die Sehnsucht nach innerem Frieden als zentrale Botschaft in den Vordergrund.
reflexive und philosophische Funktion	Das Epitaph reflektiert die Vorstellung von der Seele als immateriellem, unsterblichem Bestandteil des Menschen, dessen Frieden auch nach dem Tod erstrebt wird. Es impliziert eine dualistische Sichtweise von Körper und Seele sowie die Hoffnung auf ein jenseitiges Leben.
religiöse Funktion	Im christlichen Kontext ist der Wunsch nach 'Frieden der Seele' eng mit dem Gebet um ewige Ruhe und Erlösung verbunden. Das Epitaph hat eine sakrale Dimension, da es auf göttlichen Schutz und Fürsorge für die Seele hinweist.
didaktische Funktion	Das Epitaph ermutigt dazu, den Verstorbenen in Frieden ruhen zu lassen und selbst die Ruhe als Ziel im eigenen Leben anzustreben. Es trägt eine beruhigende Botschaft für die Hinterbliebenen.
ästhetische Funktion	Die Einfachheit und Direktheit wirken tröstlich und respektvoll. Die Variation der Possessivformen zeigt die Anpassungsfähigkeit des Textes an verschiedene individuelle Situationen und macht ihn universell einsetzbar.

<i>Bóg tak chciał</i> 'So wollte es Gott'	
Textform und -aufbau	Das Epitaph ist ein kurzer, abschließender Satz aus drei Wörtern. Die Satzstruktur ist einfach und prägnant, wodurch die Autorität der Aussage betont wird. Die Aussage wirkt endgültig und resignativ zugleich.

<i>Bóg tak chciał</i> 'So wollte es Gott'	
expressive Funktion	Der Text drückt Akzeptanz und Hingabe an den göttlichen Willen aus. Er vermittelt eine Haltung des Einverständnisses, aber auch der Passivität angesichts des unvermeidlichen Schicksals.
reflexive und philosophische Funktion	Das Epitaph reflektiert eine theologische Haltung der Vorherbestimmung und des göttlichen, das Leben und Sterben der Menschen bestimmenden Plans. Es verweist auf die menschliche Ohnmacht und die Notwendigkeit, sich dem höheren Willen zu fügen.
religiöse Funktion	Das Bekenntnis zu Gottes Willen ist zentral im christlichen Glauben und steht für Vertrauen in Gottes Weisheit und Gerechtigkeit, auch wenn diese für Menschen oft unergründlich sind. Das Epitaph fungiert als Ausdruck des Glaubens und der Unterordnung unter Gott.
didaktische Funktion	Die kurze Aussage kann als Aufforderung verstanden werden, Leid und Tod als Teil eines göttlichen Plans anzuerkennen und zu akzeptieren. Sie soll zur gläubigen Annahme des Schicksals ermutigen und zu innerer Ruhe führen.
ästhetische Funktion	Die knappe Form und der einfache Satz verleihen dem Text eine Würde und Klarheit. Durch Direktheit schafft die Absolutheit der Aussage eine starke emotionale Wirkung.

<i>Cześć ich / jego / jej pamięci</i> ≈ 'Zum ehrenden Gedenken an sie / ihn / sie'	
Textform und -aufbau	Das Epitaph ist eine kurze, einfach strukturierte Phrase, die durch Personalpronomen individuell auf Anzahl und Geschlecht der Verstorbenen angepasst wird. Die schlichte Form betont die klare und nüchterne Ausdrucksweise.
expressive Funktion	Der Text zeigt Respekt gegenüber den Verstorbenen und dient als würdevoller Tribut, der die soziale und moralische Bedeutung der Erinnerung betont.
reflexive und philosophische Funktion	Das Epitaph zeigt, wie Erinnerung die Vergänglichkeit überwindet und symbolisches Weiterleben ermöglicht, wodurch kollektives Gedächtnis entsteht.
religiöse Funktion	Obwohl das Epitaph keine direkten religiösen Bezüge hat, gilt es im christlichen Kontext als Ausdruck spiritueller Ehrung und Gebet, unterstützt rituelle Erinnerung.
didaktische Funktion	Der Text fordert moralisch zur Bewahrung des Gedenkens auf, betont Erinnerung als identitätsstiftendes kulturelles Element und richtet sich an ein universelles Publikum.
ästhetische Funktion	Die einfache Form verleiht dem Epitaph Wirkung und Einprägsamkeit, verstärkt Authentizität und Würde und macht es zeitlos und universell.

Jezu, ufam Tobie 'Jesus, ich vertraue auf Dich'

Seit den 1980er Jahren ist das Epitaph *Jezu, ufam Tobie* aufgrund der mystischen Erfahrungen der hl. Faustina Kowalska und ihrer offiziellen Anerkennung (Seligsprechung, 1993; Kanonisierung, 2000; vgl. Seewald, 2021: 715) weit verbreitet. Es steht auf vielen religiösen Objekten und Grabinschriften als Zeichen von Hoffnung und Vertrauen ins ewige Leben.

<i>Jezu, ufam Tobie</i> 'Jesus, ich vertraue auf Dich'	
Textform und -aufbau	Das Epitaph ist ein kurzer, klar strukturierter Satz im Präsens, der persönliches Vertrauen ausdrückt. Ohne komplexe Formen wirkt es universell und zeitlos.
expressive Funktion	Der Text vermittelt Hoffnung und Trost, drückt Vertrauen aus und mildert Ängste vor Tod und Unbekanntem.
reflexive und philosophische Funktion	Das Epitaph impliziert eine Haltung des Vertrauens auf eine transzendente Wirklichkeit jenseits des irdischen Lebens, wenn auch ohne explizite philosophische Reflexion.
religiöse Funktion	Die religiöse Dimension ist evident: Das Epitaph bekräftigt im christlichen Kontext den Glauben an Jesus und seine Barmherzigkeit als spirituelle Antwort auf die Endlichkeit des Lebens.
didaktische Funktion	Das Epitaph regt Leser und Hinterbliebene moralisch-didaktisch zur Nachahmung des Vertrauens in Gott an und fördert Zuversicht und innere Ruhe gegenüber Tod und Leben.
ästhetische Funktion	Trotz sprachlicher Schlichtheit besitzt das Epitaph hohe ästhetische Kraft durch konzentrierte, bedeutungsvolle Worte, die meditative Tiefe und persönliche Interpretation ermöglichen.

Einige polnische und lateinische Grabinschriften sind sprachlich vielfältig und literarisch anspruchsvoll. Sie verbinden Theologie und Poesie, um Individualität auszudrücken und Vergänglichkeit sowie Ewigkeit zu reflektieren. Diese Epitaphien dienen als theologische Bekenntnisse, ästhetisch-emotionale Texte und moralische Lehrstücke, oft mit biblischem Bezug:

<i>Beati qui in Domino moriuntur</i> 'Selig sind die Toten, die im Herrn sterben'	
Textform und -aufbau	Das Epitaph ist ein syntaktisch vollständiger, semantisch kondensierter Relativsatz mit implizitem Prädikat, der durch lateinische Wortstellung aphoristisch wirkt. Das Partizip <i>moriuntur</i> mit <i>in Domino</i> betont eine theologische Todesauffassung. Die bibelsprachliche und liturgische Prägung verleiht dem Text universelle, transkonfessionelle Gültigkeit.
expressive Funktion	Der Text vermittelt Trost und Hoffnung: Der Tod im Herrn wird als Übergang in Glückseligkeit dargestellt und verwandelt Sterblichkeit in spirituelle Kontinuität.

<i>Beati qui in Domino moriuntur</i> 'Selig sind die Toten, die im Herrn sterben'	
reflexive und philosophische Funktion	Er impliziert eine eschatologische Sicht, in der der Tod ein Durchgang zu einem göttlich verankerten Sein ist, symbolisiert durch <i>in Domino</i> als Zeichen unantastbarer Existenz.
religiöse Funktion	Der Text verweist auf Offb. 14,13, hebt die Christusbindung über den Tod hinaus hervor und bestätigt auf dem Grabstein die Hoffnung auf Auferstehung.
didaktische Funktion	Der Text fordert eine positive Annahme des Todes im Glauben und sieht das Sterben ‚im Herrn‘ als entscheidend an.
ästhetische Funktion	Die lateinische Formulierung wirkt würdevoll und kultisch, ihre Kürze verstärkt die Bedeutung und macht das Epitaph zum kraftvollen Symbol christlicher Hoffnung.

<i>Bądź wola Twoja</i> 'Dein Wille geschehe'	
Textform und -aufbau	Das Epitaph ist ein elliptischer, semantisch verdichteter Vers mit performativem Imperativ (<i>Twoja, bądź</i>), der aktive Hingabe ausdrückt. Aphoristisch und liturgisch, erreicht er formale Geschlossenheit und transsubjektive Gültigkeit.
expressive Funktion	Der Text zeigt existenzielle Akzeptanz: Selbstzurücknahme zugunsten eines transzendenten Willens schafft ambivalente Gefühle von Unterordnung und Trost, wirkt in Trauer rituell stabilisierend.
reflexive und philosophische Funktion	Die Formulierung postuliert einen unwiderstehlichen Willen (<i>wola Twoja</i>) als metaphysische Instanz. Philosophisch gelesen symbolisiert das Epitaph radikale Selbsttranszendenz und überbrückt durch Vertrauen die Spannung zwischen Freiheit und Determination.
religiöse Funktion	Die religiöse Dimension zeigt sich im Zitat aus Mt 6,10, das als Teil des Vaterunsers tief im christlichen Kontext verankert ist. Auf dem Epitaph wird es zur Geste der Unterwerfung unter den göttlichen Heilsplan und verweist auf ein Leben nach dem Tod.
didaktische Funktion	Didaktisch vermittelt der Text religiöse Gelassenheit gegenüber dem Tod und fordert Vertrauen sowie Selbstrelativierung als ethisch-spirituelle Haltung im transzendenten Sinn.
ästhetische Funktion	Ästhetisch wirkt das Epitaph durch formale Kürze und semantische Tiefe. Der Imperativ erscheint als rituelle Demutsformel, deren Offenheit vielfältige religiöse und kulturelle Interpretationen zulässt.

<i>Boże, w Twoich rękach początek i koniec</i> 'Herr, in Deinen Händen sind Anfang und Ende'	
Textform und -aufbau	Der Text ist ein elliptischer, komprimierter Hauptsatz mit nominaler Struktur, der durch metaphorische Bilder eine transzendente Ordnung andeutet.

<i>Boże, w Twoich rękach początek i koniec</i> 'Herr, in Deinen Händen sind Anfang und Ende'	
expressive Funktion	Das Epitaph drückt Hingabe und Akzeptanz gegenüber Gottes Herrschaft aus und vermittelt Trost, Vertrauen und spirituelle Gelassenheit.
reflexive und philosophische Funktion	Die Aussage reflektiert die Fremdbestimmtheit des Menschen und überbrückt die Spannung zwischen Freiheit und Determination durch stillschweigendes Vertrauen.
religiöse Funktion	Als Kurzform eines Glaubensbekenntnisses verweist die Formulierung auf ein eschatologisches Verständnis von Leben und Tod im göttlichen Heilsplan.
didaktische Funktion	Das Epitaph zeigt religiöse Resilienz und Demut, indem es Sinnfindung durch Anbindung an eine transzendente Ordnung betont.
ästhetische Funktion	Seine Wirkung beruht auf formaler Reduktion und semantischer Tiefe, die zur meditativen Rezeption einlädt. Die universelle Bildsprache ermöglicht kulturelle und konfessionelle Anschlussfähigkeit.

<i>Co mnie spotkało</i> 'Was mich traf, <i>i was nie minie,</i> wird euch nicht entflieh'n, <i>bom ja już w domu,</i> denn ich bin am Ziel, <i>wy jeszcze w gościnie</i> ihr noch auf den Müh'n'	
Textform und -aufbau	Das Epitaph besteht aus vier eng verbundenen Verszeilen mit klarem Parallelismus zwischen Erlebtem und Zukünftigem sowie zwischen Ort der Verstorbenen und Zustand der Lebenden. Archaische Formen verleihen ihm Tradition. Persönliche Bezüge fehlen, wodurch es allgemein gilt.
expressive Funktion	Es drückt Fürsorge für die Hinterbliebenen aus, warnt vor der Unausweichlichkeit des Todes und spendet Trost durch das Bild eines erreichten Ziels, während sich die Lebenden noch im Übergang befinden.
reflexive und philosophische Funktion	Die zweite Hälfte des Epitaphs zeigt metaphorisch das Verhältnis von Leben (,Müh'n') und Tod (,Ziel') als Übergang in einen anderen Seinszustand, ohne theologische Details und mit Raum für persönliche Deutungen.
religiöse Funktion	Obwohl ohne direkte Gottesbezüge, verweist das Epitaph implizit auf ein spirituelles Ziel und vermittelt so zurückhaltend Trost und Hoffnung auf Fortbestehen.
didaktische Funktion	Es vermittelt eine moralische Lehre, erinnert an Vergänglichkeit und fordert zu Akzeptanz und bewusster Auseinandersetzung mit Leben und Tod auf.
ästhetische Funktion	Die einfache, kurze Sprache macht den Text eindringlich. Parallelismus und Rhythmus schaffen Klarheit, archaische Formen verleihen feierlichen Charakter. Metaphorische Bilder geben dem Epitaph emotionale Tiefe und spirituelle Wirkung.

Abb. 1. Grabinschrift: „Dzieli nas tylko czas”

Quelle: eigene Aufnahme

<i>Dzieli nas tylko czas</i> ‘Nur die Zeit trennt uns’	
Textform und -aufbau	Das Epitaph ist ein einfacher, elliptischer Satz mit verdichteter Aussage: Trennung ist nur zeitlich. Die Schlichtheit ermöglicht eine universelle, meditative Deutung.
expressive Funktion	Emotional vermittelt der Text Hoffnung und Kontinuität. <i>Tylko</i> (‘nur’) relativiert die Trennung und spendet Trost durch die Aussicht auf Wiedersehen.
reflexive und philosophische Funktion	Das Epitaph thematisiert Zeitlichkeit als Übergang zwischen Abwesenheit und möglicher Präsenz, verbindet Endlichkeit mit Hoffnung.
religiöse Funktion	Das Epitaph vermeidet religiöse Begriffe, deutet aber spirituelle Hoffnung durch zeitliche Trennung an. Es symbolisiert den Übergang zwischen Diesseits und Jenseits.
didaktische Funktion	Es vermittelt Ruhe und ermutigt, Zeit als Übergang zu sehen und auf Wiedersehen zu hoffen statt aufzugeben.
ästhetische Funktion	Die formale Kürze und poetische Gestaltung schaffen meditative Klarheit und eine feierliche, zeitlose Atmosphäre.

<i>Można odejść na zawsze, by być stale blisko</i> ‘Man kann für immer fortgehen – und dennoch für immer nahe bleiben’	
Textform und -aufbau	Das Epitaph besteht aus zwei elliptisch verkürzten Sätzen, die durch die Antinomie von ‚Entfernung‘ und ‚Nähe‘ eine transzendente Überwindung der physischen Trennung andeuten.
expressive Funktion	Der Text vermittelt stillen Trost und eine liebevolle Verbundenheit jenseits des Todes, wobei Emotionen kontemplativ sublimiert werden.

<i>Można odejść na zawsze, by być stale blisko</i> 'Man kann für immer fortgehen – und dennoch für immer nahe bleiben'	
reflexive und philosophische Funktion	Die Aussage reflektiert das Fortbestehen menschlicher Präsenz im Gedächtnis, in der Liebe oder im Geist. Dadurch wird die Dichotomie von Sein und Nichtsein aufgehoben zugunsten eines relationalen Kontinuitätsbegriffs.
religiöse Funktion	Obwohl nicht ausdrücklich religiös, bietet die Aussage Raum für spirituelle Deutungen wie Seele und Ewigkeit.
didaktische Funktion	Das Epitaph beschreibt Trauerbewältigung durch innere Verbindung, Erinnerung und Liebe statt Verzweiflung.
ästhetische Funktion	Die poetische Paradoxie (,weg' – ,nah') erzeugt eine kontemplative Spannung. Durch die sprachliche Schlichtheit wird ein offener Rezeptionsraum eröffnet, der kulturell und weltanschaulich vielfältig anschlussfähig ist.

<i>Nic tu skończonym nie jest i nie jest przeżytek, lecz wszystko trwa pod błękitem</i> 'Nichts ist vollendet, nichts vergeht, doch was hier war, unter dem Blau des Himmels besteht'	
Textform und -aufbau	Das Epitaph besteht aus zwei formal und inhaltlich verbundenen Verszeilen mit Negationen, die Endlichkeit abgrenzen und zeitlose Kontinuität andeuten. Die einfache, asymmetrische Form wirkt meditativ.
expressive Funktion	Der Text vermittelt Trost: Trotz Vergänglichkeit bleibt Existenz bestehen. Die Verneinungen lehnen Ende und Bedeutungslosigkeit ab und laden zu Ruhe und Akzeptanz ein. Das Bild <i>pod błękitem</i> symbolisiert Geborgenheit und Transzendenz.
reflexive und philosophische Funktion	Das Epitaph reflektiert Endlichkeit vs. Kontinuität und thematisiert Dauer und Fortbestehen als philosophische Fragen zu Zeit und Dasein jenseits des Körpers.
religiöse Funktion	Ohne religiöse Begriffe deutet die zweite Zeile metaphysisches Weiterleben an. <i>Trwa pod błękitem</i> symbolisiert eine spirituelle Existenz jenseits, offen für konfessionsübergreifende Deutung und erfüllt eine spirituelle Funktion.
didaktische Funktion	Das Epitaph fordert auf, Abschied nicht als endgültigen Verlust zu sehen. Es betont, dass Tod weder Ende noch Bedeutungslosigkeit ist, und ermutigt zu Hoffnung und Vertrauen auf Fortbestehen.
ästhetische Funktion	Die Wirkung beruht auf Schlichtheit, klarem Rhythmus und poetischer Bildsprache. Die Verneinungen schaffen einen ruhigen, liturgischen Ton, <i>pod błękitem</i> verleiht lyrische Tiefe und Emotion.

<i>nie czekajcie, nie wróćę...</i> 'Erwartet mich nicht, ich kehre nicht zurück... <i>nie spieszcie się, ja poczekam...</i> Beeilt euch nicht, ich werde auf euch warten...'	
Textform und -aufbau	Das Epitaph besteht aus zwei kurzen, durch Verneinungen verknüpften Versen. Die erste betont das Fernbleiben, die zweite vermittelt Geduld und Weiterwirken. Rhythmus und Aufbau fördern eine nachdenkliche Wirkung.
expressive Funktion	Der Text vereint Abschied und bleibende Nähe: <i>nie wróćę</i> signalisiert Trennung, <i>ja poczekam</i> Trost und Geduld. Die emotionale Spannung spendet beruhigenden Trost für Hinterbliebenen.
reflexive und philosophische Funktion	Thematisiert wird die Spannung zwischen Ende und Fortdauer. Das Epitaph deutet eine bleibende Beziehung trotz physischer Abwesenheit an und eröffnet Raum für Reflexion über Zeit und Ewigkeit.
religiöse Funktion	Trotz fehlender religiöser Symbole kann das Warten als spirituelle Metapher für Hoffnung und Weiterbestehen gelesen werden. Das Epitaph spendet Trost ohne dogmatisch zu wirken.
didaktische Funktion	Es ruft zur Akzeptanz des Abschieds auf (<i>nie wróćę</i>) und ermutigt zugleich zu Geduld und Hoffnung (<i>ja poczekam</i>). Die Botschaft ist universell und zeitlos.
ästhetische Funktion	Die Kürze und Wiederholung erzeugen meditativen Rhythmus. Der Kontrast von Abschied und Warten verleiht dem Text poetische Tiefe und stille emotionale Kraft.

<i>Nie trwój się, nie drzyj,</i> 'Nichts soll dich verwirren, <i>Wśród życia dróg,</i> nichts soll dich beirren, <i>Tu wszystko mija,</i> alles vergeht. <i>Trwa tylko Bóg!</i> Gott wird sich stets gleichen. św. Teresa z Ávili Teresa von Ávila'	
Textform und -aufbau	Das Epitaph ist eine vierzeilige poetische Form mit syntaktischem Parallelismus und rhythmischer Balance. Die doppelte Negation erzeugt einen beruhigenden Ton.
expressive Funktion	Es spendet Trost und spricht eine tröstende Ermutigung aus, Angst und Unsicherheit zu überwinden (<i>Nie trwój się, nie drzyj</i>).
reflexive und philosophische Funktion	Die letzten Zeilen formulieren eine Vanitas-Reflexion: Alles vergeht – nur Gott bleibt. Das Epitaph verbindet Vergänglichkeit mit der Idee göttlicher Beständigkeit.
religiöse Funktion	Das Epitaph verweist klar auf den Glauben an Gott als ewige Konstante und bietet Trost durch theologische Hoffnung trotz irdischer Vergänglichkeit.
didaktische Funktion	Es erfüllt eine moralisch-didaktische Funktion, indem es zur Gelassenheit angesichts von Tod und Lebenskrisen aufruft – zeitlos und universell.

	<i>Nie trwóż się, nie drżysz, Wśród życia dróg, Tu wszystko mija, Trwa tylko Bóg!</i> św. Teresa z Ávili	’Nichts soll dich verwirren, nichts soll dich beirren, alles vergeht. Gott wird sich stets gleichen. Teresa von Ávila’
ästhetische Funktion	Trotz einfacher Sprache entfaltet es starke literarische Wirkung: Der Ursprung bei Teresa von Ávila (1515–1582), die Negationswiederholung und der Kontrast von Vergänglichkeit und Ewigkeit verleihen ihm spirituelle Tiefe.	

	<i>SIC TRANSIT GLORIA MUNDI</i>	’So vergeht der Glanz der Welt‘
Textform und -aufbau	Das Epitaph besteht aus einem kurzen, klar strukturierten Satz mit aphoristischer Stilistik. Die demonstrative Adverbialkonstruktion und das Präsens schaffen einen zeitlosen, allgemeingültigen Befund.	
expressive Funktion	Der Text drückt eine resignative Haltung zur Vergänglichkeit weltlicher Größe aus. <i>Gloria mundi</i> steht für Ruhm, der unausweichlich vergeht, und ruft zu Distanz gegenüber Eitelkeit auf.	
reflexive und philosophische Funktion	Die Vanitas-Thematik verweist auf die Endlichkeit allen Irdischen. Zugleich eröffnet der Text Raum für metaphysische Reflexion und die Suche nach bleibenden Werten.	
religiöse Funktion	Obwohl keine religiösen Termini genannt werden, steht das Epitaph in der christlichen Memento-mori-Tradition und wirkt als Mahnung zur Demut und spirituellen Hinwendung.	
didaktische Funktion	Es fordert zur Besinnung auf Vergänglichkeit und innerer Distanz zu Eitelkeiten auf. Der Text fördert die Reflexion über Prioritäten und dauerhafte Werte.	
ästhetische Funktion	Die ästhetische Wirkung beruht auf formaler Kürze und stilistischer Eleganz. Die einfache Syntax und klangliche Prägnanz verleihen dem Text meditative Würde und symbolische Kraft.	

	<i>Ty zawołasz, a ja Ci odpowiem</i> Hiob 14,15	’Du riefest und ich gäbe Antwort Ijob 14,15
Textform und -aufbau	Das Epitaph zitiert einen biblischen Vers mit geschlossener, dialogischer Struktur. Die Parallelität (<i>Ty zawołasz – a ja Ci odpowiem</i>) betont die wechselseitige Beziehung zwischen Gott und Mensch über den Tod hinaus. Der Minimalismus und Verzicht auf konkrete Angaben ermöglichen eine kontemplative, universelle Lesart.	
expressive Funktion	Emotional wirkt der Text durch das Bild künftiger Kommunikation mit Gott. Die Anrede <i>Ty</i> schafft Intimität und Trost. Der Verstorbene erscheint als hörbereit, was Hoffnung auf Fortbestehen vermittelt.	

<i>Ty zawołasz, a ja Ci odpowiem</i> Hiob 14,15	'Du riefest und ich gäbe Antwort Ijob 14,15
reflexive und philosophische Funktion	Im biblischen Kontext steht der Vers am Ende eines Diskurses über Leid. Philosophisch reflektiert er Transzendenz: Gottes Ruf bedeutet nicht Ende, sondern Wandlung. Die Offenheit des Textes erlaubt vielfältige Deutungen jenseits konfessioneller Grenzen.
religiöse Funktion	Trotz fehlender Dogmatik wirkt der Text durch biblische Symbolik religiös. Die göttliche Initiative (<i>Ty zawołasz</i>) verweist auf eine jenseitige Realität und erfüllt eine spirituelle Funktion, indem sie Hoffnung auf Fortbestehen andeutet, ohne Himmel oder Auferstehung zu benennen.
didaktische Funktion	Der Vers ruft zur Besinnung auf, indem er göttliches Erbarmen und ein metaphysisches Weiterleben nahelegt. Er erinnert an Vergänglichkeit und eröffnet Raum für existenzielle Reflexion, ohne moralisch zu belehren.
ästhetische Funktion	Die formale Schlichtheit und syntaktische Parallelität verleihen dem Epitaph Rhythmus und Balance. Die dialogische Struktur ruft eine meditative, emotionale Atmosphäre hervor und verleiht dem Text eine feierliche, zeitlose Ästhetik.

<i>Zacny przechodniu Jeśliś w cnej wierze, a do modlitwy chęć tutaj masz racz za ich dusze zmówić pacierze Zdrowaś Maryjo i Ojcze nasz</i>	'Edler Wand'rer, tritt leis' und still, bist du im rechten Glaubenswill'. Spürst du im Herzen Andacht, Gnad', so sprich ein Gebet in stiller Tat. Ein Ave Maria, voll Demut und Kraft, ein Vaterunser, das Frieden erschafft'
Textform und -aufbau	Das fünfzeilige, poetisch strukturierte Epitaph mit universellem Anspruch verwendet ein regelmäßiges Reimschema (<i>masz – nasz; wierze – pacierze</i>), das dem Text formale Geschlossenheit verleiht. Die direkte Anrede (<i>zacny przechodniu</i>) schafft ein dialogisches Moment und bindet den Leser ein. In seiner Form orientiert sich das Epitaph an der barocken Memorial- und Tröstitliteratur, die religiöse Botschaft, ästhetische Gestaltung und moralische Funktion verbindet.
expressive Funktion	Die höfliche Ansprache (z. B. <i>zacny przechodniu</i>) vermittelt Respekt und emotionale Nähe. Die Bitte um Gebet wirkt als Geste mitmenschlicher Fürsorge und aktiviert Empathie sowie moralische Verantwortung des Textempfängers.
reflexive und philosophische Funktion	Implizit reflektiert der Text Vergänglichkeit und metaphysische Kontinuität. Die Vorstellung vom Fegefeuer verweist auf eine Zwischenexistenz, in der die Lebenden durch Gebet Einfluss auf das Schicksal der Verstorbenen nehmen können.

	<i>Zacny przechodniu Jeśliś w cnej wierze, a do modlitwy chęć tutaj masz racz za ich dusze zmówić pacierze Zdrowaś Maryjo i Ojcie nasz</i>	‘Edler Wand’rer, tritt leis’ und still, bist du im rechten Glaubenswill’. Spürst du im Herzen Andacht, Gnad’, so sprich ein Gebet in stiller Tat. Ein Ave Maria, voll Demut und Kraft, ein Vaterunser, das Frieden erschafft’
religiöse Funktion	Die religiöse Funktion des Textes ist unmittelbar erkennbar, denn das Epitaph wurzelt in katholischer Eschatologie und unterstreicht die soteriologische Bedeutung des <i>Vaterunsers</i> und <i>Ave Maria</i> . Es dient zugleich als Mahnmal und liturgische Anleitung im Sinne eines post-humum Heilsweges.	
didaktische Funktion	Der Text fordert zu einem Akt tätiger Nächstenliebe auf. Das Gebet ist hier als einfache, aber wirksame Form spiritueller Solidarität dargestellt und verweist auf zentrale Werte katholischer Ethik wie Barmherzigkeit und Verantwortung.	
ästhetische Funktion	Die klare Versform, stilisierte Sprache und Reimstruktur erzeugen eine meditative, würdige Wirkung. Das Epitaph fungiert als Ausdruck religiöser Volksästhetik, die emotional wie spirituell anschlussfähig bleibt.	

	<i>Zamknęły się ukochane oczy Spoczęły spracowane dłonie Przestało bić kochane serce</i>	‘Die geliebten Augen haben sich geschlossen, die müden Hände ruhen still, das liebe Herz hat aufgehört zu schlagen’
Textform und -aufbau	Das Epitaph besteht aus drei kurzen, klaren Verszeilen ohne Reim, die universell vom Tod sprechen. Es verzichtet auf direkte Anrede, wodurch eine stille, nachdenkliche Atmosphäre entsteht. Formal knüpft es an traditionelle Gedenkliteratur an.	
expressive Funktion	Das Epitaph vermittelt Ruhe und Abschied durch einfache, liebevolle Bilder wie <i>ukochane oczy</i> und <i>kochane serce</i> . Die schlichte, warme Sprache drückt tiefe Wertschätzung und eine friedvolle Atmosphäre aus, die den Verlust sanft einfängt.	
reflexive und philosophische Funktion	Der Text regt stille Reflexion über Vergänglichkeit an, nutzt universelle Symbole wie geschlossene Augen und ruhende Hände und würdigt das Leben. So entsteht eine leise metaphysische Tiefe ohne philosophische Argumentation.	
religiöse Funktion	Obwohl keine direkten religiösen Hinweise vorhanden sind, ist das Epitaph in christlich-katholischer Kultur verwurzelt. Die ehrfürchtige Sprache erinnert an heiligen Übergang, stilles Gedenken und Hoffnung auf ewigen Frieden.	

	<i>Zamknęły się ukochane oczy</i> <i>Spoczęły spracowane dłonie</i> <i>Przestało bić kochane serce</i>	'Die geliebten Augen haben sich geschlossen, die müden Hände ruhen still, das liebe Herz hat aufgehört zu schlagen'
didaktische Funktion	Das Epitaph vermittelt eine ruhige, liebevolle Stimmung. Die einfachen Ausdrücke zeigen tiefe Zuneigung und schaffen eine friedvolle Atmosphäre, die den Verlust sanft einfängt. Es lädt zur stillen Reflexion über Vergänglichkeit ein, nutzt universelle Symbole und verweist indirekt auf christliche Traditionen des ehrenden Gedenkens und stiller Fürbitte.	
ästhetische Funktion	Das Epitaph fordert ohne direkte Anweisung zu Respekt vor Leben und Sterben auf. Es betont Empathie und Erinnerung, hebt Liebe und Fürsorge hervor. Die schlichte, bildhafte Sprache und die Konzentration auf Körper und Herz schaffen eine meditative Ruhe und laden zur stillen Besinnung ein.	

Charakteristika und Ausdrucksformen von Epitaphien auf Kindergräbern

Die Kinder-Epitaphien auf Gräbern zeichnen sich durch besondere stilistische und emotionale Feinheit aus. Dies liegt an kulturellen und theologischen Vorstellungen, die Kinder als unschuldig, rein und Gott nahe sehen. In der christlichen Tradition gilt das Kind als frei von moralischer Schuld, weshalb die Inschriften eine weichere, metaphysische Sprache nutzen, die statt Vergänglichkeit auf Transzendenz und himmlische Hoffnung fokussiert (vgl. Abb. 2). Zudem sind diese Epitaphien deutlich emotionaler und oft von tiefem Schmerz sowie existenziellem Unverständnis geprägt. Derartige Inschriften artikulieren Trauer und Verlust in besonders unmittelbarer Form, häufig als direkte Ansprache an das verstorbene Kind. Der Gebrauch diminutiver Formen und liebevoller Kosenamen – wie etwa *unser Schatz* oder *Engelchen* – ist typisch. Inhaltlich dominieren metaphorische Bilder der Unschuld, Zerbrechlichkeit und Transzendenz, etwa in Gestalt von Engeln oder Träumen. Der Himmel erscheint dabei oftmals als neuer Aufenthaltsort des Kindes. Die kindlichen Epitaphien sind mit intensiver emotionaler Dichte versehen, wobei philosophisch-theologische Reflexionen zumeist fehlen.

Abb. 2. Kindergrabinschrift: „Powiększyła grono aniołków“

Quelle: eigene Aufnahme

NIE SZUM GAŁĄZECZKO, NIE ZBUDŹ NAM SYNECZKA. NIECH ŚPI SNEM ANIOŁA, NIECH BÓG GO DO SWEGO GRO- NA POWOŁA	≈ 'Rausche nicht, Zweiglein sacht, weck uns das Kind nicht auf zur Nacht. Es schlafe sanft im Engelsruh, Gott rufe es in seinen Himmel zu'
<i>Powiększyła grono aniołków</i>	≈ 'Sie ist in die Gemeinschaft der Engel im Himmel eingegangen'
<i>Śpij z aniołkami</i>	≈ 'Schlaf mit den Engelchen'
Textform und -aufbau	Alle drei Epitaphien sind sprachlich knapp und poetisch verdichtet. Das dritte verwendet eine elliptische, personalisierte Metapher der Engelschar, die den Tod als Übergang in Transzendenz darstellt. Das zweite ist ein elliptischer Satz mit narrativer Miniatur, der durch das Verb <i>powiększyła</i> eine persönliche Note erhält. Das erste besteht aus kurzen Imperativsätzen mit Naturmetaphern, die Schutz für das Kind ausdrücken.
expressive Funktion	Die Texte strahlen Zärtlichkeit und Trost aus. Die Diminutivformen wie <i>aniołkami</i>, <i>aniołków</i> und <i>gałązeczek</i> erhöhen die Intimität. Während das zweite und dritte Epitaph den Tod als liebevolle Aufnahme in den Himmel zeigen, vermittelt das erste behütenden Schutz und eine friedliche Stimmung für das Kind.
reflexive und philosophische Funktion	Die Epitaphien thematisieren den Übergang von Leben zu Tod als Eintritt in eine göttliche Sphäre. Alle drei appellieren an Vertrauen in metaphysische Kontinuität.

<i>NIE SZUM GAŁĄZECZKO, NIE ZBUDŹ NAM SYNECZKA. NIECH ŚPI SNEM ANIOŁA, NIECH BÓG GODO SWEGO GRO- NA POWOŁA</i>	≈ 'Rausche nicht, Zweiglein sacht, weck uns das Kind nicht auf zur Nacht. Es schlafe sanft im Engelsruh, Gott rufe es in seinen Himmel zu'
<i>Powiększyła grono aniołków</i>	≈ 'Sie ist in die Gemeinschaft der Engel im Himmel eingegangen'
<i>Śpij z aniołkami</i>	≈ 'Schlaf mit den Engelchen'
religiöse Funktion	Trotz unterschiedlicher Formulierungen sind alle Texte im christlichen Glauben verankert. Engelsbilder und Gottesbezüge verweisen auf Unschuld, himmlischen Schutz und eschatologische Hoffnung.
didaktische Funktion	Die Epitaphien vermitteln Trost und Akzeptanz. Sie deuten den Tod als Teil einer göttlichen Ordnung und laden zu Fürsorge, Gebet und innerer Ruhe ein.
ästhetische Funktion	Die poetische Sprache verbindet Einfachheit mit starker Bildkraft. Diminutive schaffen Nähe, während Rhythmus und Klang – besonders im ersten Text – eine meditative Wirkung entfalten.

Abschließende Bemerkungen und Resümee

Die obige Analyse erhebt keineswegs den Anspruch auf Vollständigkeit und kann jederzeit um weitere Epitaphien ergänzt werden. Aufgrund des begrenzten Beitragsrahmens war eine exemplarische Auswahl von Epitaphien nötig. Künftig sollte das geographische Spektrum erweitert werden, um weitere regionale Tendenzen zu erfassen.

Den durchgeführten Untersuchungen lässt sich entnehmen, dass die Epitaphien eine Vielfalt von Formen und Funktionen gedenkender Texte zeigen, die sowohl diverse emotionale Bedürfnisse als auch kulturelle Kontexte der Gesellschaft zum Ausdruck bringen. Poetisch gestaltete Epitaphien mit Verweisen auf Gott, Unsterblichkeit oder Vergänglichkeit erfüllen religiöse, philosophische und tröstende Funktionen und stärken moralische Überzeugungen. Demgegenüber zeichnet sich das Epitaph *Cześć ich/jego/jej pamięci* durch eine knappe, neutrale Form aus und verzichtet auf theologische oder metaphysische Bezüge. Es dient der respektvollen Erinnerung an Verstorbene (z. B. Soldaten oder Aufständische) in universeller Weise und betont das Gedenken als eigenständigen Wert, unabhängig von religiösen Vorstellungen.

Die Analyse zeigt deutliche Unterschiede zwischen Epitaphen für Kinder und Erwachsene. Die Kinder-Epitaphe verwenden zärtliche, tröstliche Bilder und Diminutive, um Unschuld zu betonen und den Verlust zu mildern. Bei den Epitaphen für Erwachsene dominiert eine allgemein gehaltene, nachdenkliche Sprache, die den Tod im Rahmen eines göttlichen Plans interpretiert. Zudem nutzen die Kinder-Epitaphe häufig metaphysische Metaphern wie Engelscharen, um Trost und himmlische Aufnahme zu symbolisieren. Der Gebrauch

solcher bildhaften und konkreten Symbole steht im Gegensatz zu der eher abstrakten und liturgischen Ausdrucksweise bei Erwachsenengräbern, die eine philosophisch-theologische Reflexion über Vergänglichkeit und Ewigkeit ermöglichen. Beide Arten von Epitaphen erfüllen eine wichtige funktionale Rolle: Sie unterstützen die emotionale Bewältigung und spirituelle Vergewisserung im Umgang mit Tod und Trauer. Während die Kinder-Epitaphe intensive tröstende Bilder und die Hoffnung auf himmlische Geborgenheit vermitteln, betonen die Inschriften auf den Erwachsenengräbern eine kontemplative Akzeptanz des Todes als natürlichen Lebensabschluss und die spirituelle Integration in das göttliche Ganze. Beide Ausdrucksformen spiegeln gesellschaftliche Vorstellungen und Rituale wider und fordern zu religiösen Praktiken wie Gebet und Erinnerung auf.

Zusammenfassend illustriert die Vielfalt der Epitaphien sowohl differente Arten der Auseinandersetzung mit dem Tod als auch die Anpassung der Ausdrucksformen an individuelle und gesellschaftliche Bedürfnisse. Als gemeinsames Element bleibt jedoch das Bestreben, die Erinnerung zu bewahren und den Verstorbenen Ehre zu erweisen, was die grundlegende funktionale Dimension von Epitaphien als Kommunikationsform zwischen Lebenden und Verstorbenen darstellt.

Literaturverzeichnis

Assmann J. (2010), *Cultural Memory and Early Civilization. Writing, Remembrance and Political Imagination*, Cambridge: Cambridge University Press.

Biszczanik M. (2023), *Was Historiker ohne Sprachgeschichtler (wohl) kaum leisten können. Eine interdisziplinäre epigraphisch-sprachgeschichtliche Fallstudie*, „Linguistische Treffen in Wrocław“, Vol. 24(2), S. 17–33, <https://doi.org/10.23817/lingtreff.24-1>

Borkowski I. (2000), *Śmierci tajemnicze wrota. Językowy świat inskrypcji nagrobnych*, [in:] A. Dąbrowska, J. Anusiewicz (Hrsg.), *Językowy obraz świata i kultura. Język a kultura*, t. 13, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, S. 343–354.

Gawel A. (2020), *Zur sprachlichen Konstruktion des Todes. Historische Grabinschriften auf dem Rakowicki-Friedhof in Krakau*, „Colloquia Germanica Stetinensia“, Vol. 29, S. 205–224, <https://doi.org/10.18276/CGS.2020.29-11>

Hajduk J. (2009), *Ein Grabstein erzählt – ein Versuch der Rekonstruktion des sprachlichen Bildes von Emmendingen anhand der Grabinschriften*, „Linguistische Treffen in Wrocław“, Vol. 4, S. 163–170, https://linguistische-treffen.pl/issues/linguistische_treffen_04.pdf [Zugriff am: 19.06.2025].

Hajduk J. (2011), *Mors certa. Zum sprachlichen Bild des Todes*, „Linguistische Treffen in Wrocław“, Vol. 7, S. 213–228, https://linguistische-treffen.pl/issues/linguistische_treffen_07.pdf [Zugriff am: 19.06.2025].

Hajduk J. (2015), *Językowo-kulturowe wykładniki identyfikujące „zwykłych ludzi” w inskrypcjach nagrobnych na przykładzie Liechtensteinu*, „Zeszyty Naukowe KUL“, nr 58(3), S. 41–55, <https://czasopisma.kul.pl/index.php/znkul/article/view/11419/9781> [Zugriff am: 19.06.2025].

Hajduk J. (2017), *Ubi tu, ibi ego. Zum sprachlich-kulturellen Bild von Eheleuten in Grabinschriften*, „Germanica Wratislaviensia“ Bd. 142, S. 213–228, <https://doi.org/10.19195/0435-5865.142.14>

- Halbwachs M. (1997), *On Collective Memory*, Chicago – London: University of Chicago Press.
- Jakobson R. (1990), *Linguistics and Poetics*, [in:] T.A. Sebeok (Hrsg.), *Style in Language*, New York – London: The Technology Press of Massachusetts Institute of Technology and John Wiley & Sons, Inc, S. 350–377.
- Jarosław J. (2017), *Grabinschrift – eine Textsorte im Wandel. Eine diachrone Studie am deutschen epigrafischen Material 1780-2015*, Wrocław – Dresden: Atut – Neisse Verlag.
- Krzyżanowski J. (1984), *Historia literatury polskiej*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Nora P. (1989), *Between Memory and History. Les Lieux de Mémoire*, „Representations“, Vol. 26, S. 7–24.
- Owsiński P.A. (2022), *Bezeichnungen von Friedhofsalleen als Gegenstand der onomastisch fundierten Untersuchungen*, „Neuphilologische Mitteilungen“, Vol. 123(2), S. 136–161, <https://doi.org/10.51814/nm.110998>
- Seewald P. (2021), *Benedykt XVI. Życie*, Kraków: Znak.
- Steczko I. (2011), *Językowe sposoby wyrażania aktu śmierci w dawnych inskrypcjach nagrobnych z cmentarza Rakowickiego w Krakowie*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica“, Vol. 6, S. 92–108.
- Tatarkiewicz W. (1976), *Dzieje sześciu pojęć*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Streszczenie

Głos zza kamienia. Językoznawcza i kulturoznawcza analiza wybranych współczesnych epitafiów jako zwierciadła konstrukcji tożsamości indywidualnej i zbiorowej

Niniejszy artykuł przedstawia pilotażowe badanie językoznawcze i kulturoznawcze dotyczące współczesnych polsko- i łacińskojęzycznych epitafiów na podstawie inskrypcji z cmentarza w Busku-Zdroju (województwo świętokrzyskie), który obejmuje zarówno część komunalną, jak i parafialną. Celem badania jest uzyskanie pierwszych wglądów w cechy językowe, stylistyczne i semantyczne nowoczesnych epitafiów nagrobnych oraz analiza ich roli w konstrukcji indywidualnej i zbiorowej tożsamości w kontekście lokalnej kultury pamięci. Przykładowa analiza wybranych inskrypcji ukazuje, jak tradycyjne formuły religijne łączą się z współczesnymi, często spersonalizowanymi formami upamiętnienia. Porównanie między częściami komunalną a parafialną cmentarza pozwala także na wyciągnięcie wniosków dotyczących potencjalnych różnic w wyrażaniu wartości religijnych i kulturowych. Badanie traktuje epitafia jako hybrydowe teksty na styku prywatnej żałoby i publicznej reprezentacji życia, śmierci oraz norm społecznych we współczesnej Polsce. Stanowi ono podstawę do dalszych badań w kontekście regionalnym i ponadregionalnym.

Słowa kluczowe: epitafium nagrobne, kultura pamięci, konstrukcja tożsamości, cmentarz, grób

Łukasz Kocira
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: luukkoc3@amu.edu.pl

Preglotalizacja serii lenis jako możliwe źródło przydechu w językach germańskich

Pre-glottalization of the lenis series as a possible source of aspiration in the Germanic languages

Streszczenie

Dla języka praindoeuropejskiego przyjęło się rekonstruować trzy serie spółgłosek zwarto-wybuchowych. Według tradycyjnej rekonstrukcji są to kolejno spółgłoski bezdźwięczne, dźwięczne i dźwięczno-przydechowe. Główną wadą takiego domniemanego systemu fonologicznego jest jego typologiczna osobliwość, dlatego też proponuje się alternatywne modele. Część z nich zakłada istnienie serii preglotalizowanej w miejsce dźwięcznej. W niniejszym artykule na rzecz takiej rekonstrukcji przedstawiono dotychczas przywoływane przesłanki, takie jak bezpośrednie poświadczenie preglotalizacji w różnych gałęziach języków indoeuropejskich, w tym języków germańskich. Ponadto wzięto pod uwagę możliwość, że alofoniczny przydech w językach germańskich pochodzi z preglotalizacji. Jest to uargumentowane zbieżnością w dystrybucji serii preglotalizowanej w języku praindoeuropejskim z przydechem w bardziej konserwatywnych językach germańskich, a także podobną zmianą znaną z języków ofo czy islandzkiego.

Słowa kluczowe: preglotalizacja, przydech, alofonia, zmiany fonetyczne, język praindoeuropejski, języki indoeuropejskie, języki germańskie, język angielski

Abstract

For Proto-Indo-European languages (PIE), three series of stops are commonly reconstructed. According to the traditional reconstruction these are voiceless, voiced, and voiced aspirated stops. The principal shortcoming of this reconstruction lies in its typological peculiarity, which has prompted the proposal of alternative models. Some of them posit a pre-glottalized series in place of the voiced one. In support of such

a reconstruction, the evidence adduced thus far is presented, including the direct attestation of pre-glottalization in various branches of the Indo-European languages, among them the Germanic languages. The article also proposes the possibility that the allophonic aspiration found in the Germanic languages originated from pre-glottalization. This is argued on the basis of the convergence between the distribution of the pre-glottalized series in PIE and the aspiration in the more conservative Germanic languages, as well as by analogy with similar developments attested in Ofo and in Icelandic.

Keywords: pre-glottalization, aspiration, allophony, sound change, Proto-Indo-European language, Indo-European languages, Germanic languages, English language

Wprowadzenie

W języku praindoeuropejskim występowały trzy serie spółgłosek zwarto-wybuchowych. Tradycyjnie przyjęło się je rekonstruować jako serie spółgłosek bezdźwięcznych *T*, dźwięcznych *D* i dźwięcznych przydechowych *D^h* (Mallory, Adams, 2006: 51). Taka rekonstrukcja systemu fonologicznego prajęzyka jest jednak problematyczna, ponieważ wydaje się typologicznie nieprawdopodobna. Znamy tylko jeden język austronezyjski, w którym jeden z dialektów wyróżnia serię spółgłosek dźwięcznych przydechowych przy nieobecności serii spółgłosek bezdźwięcznych przydechowych (Kapović, 2019: 20–21). Na obszarze całego kontynentalnego Starego i Nowego Świata nie ma języka o podobnym systemie fonologicznym. Z tej przyczyny część lingwistów proponuje odmienną rekonstrukcję serii spółgłosek zwarto-wybuchowych języka praindoeuropejskiego, bardziej typologicznie prawdopodobną, zwłaszcza dla obszaru Kaukazu i terenów do niego przylegających. W 1973 roku Hopper (1973) oraz Gamkrelidze z Iwanowem (1973) w oddzielnych artykułach zaproponowali teorię glotalną. Według nich seria spółgłosek zwarto-wybuchowych, tradycyjnie rekonstruowana jako dźwięczna, była glotalizowana, czyli ejektywna. Późniejsi badacze, na przykład Kortlandt (2010: 173–174), Beekes (2011: 128–129) czy Klockhorst (2016: 226–228), zaproponowali alternatywne, podobne do siebie modele, pod pewnymi względami stanowiące rewizję wcześniejszej teorii glotalnej. Rekonstruują oni owe serie następująco: *geminowane fortis*, *(pre)glotalizowane lenis* i (przydechowe) *lenis*. Podważają zatem status fonemiczności opozycji dźwięczne–bezdźwięczne w języku praindoeuropejskim, zastępując ten kontrast geminacją lub jej brakiem, a także wskazują na obecność jakiegoś rodzaju glotalności w jednej z serii *lenis*. Beekes (2011: 128–129) i Klockhorst (2016: 226–228) opowiadają się za tym, że była to ściślej preglotalizacja.

Przesłanki na rzecz pierwotnej preglotalizacji serii *D*

Jedną z cech rekonstruowanego praindoeuropejskiego systemu fonologicznego jest niezwykła rzadkość spółgłoski /b/ (Pedersen, 1951: 10–16). Część badaczy sugeruje, że taka spółgłoska nie istniała jako odrębny fonem w rodzimym słownictwie języka praindoeuropejskiego. Przyjmuje się zatem, że w języku tym pierwotnie [b] nie miało statusu fonemicznego, a wszystkie jego wystąpienia są prawdopodobnie wynikiem późniejszych zapożyczeń bądź początkowej alofonii, która w językach potomnych

przestała nią być (Kapović, 2019: 16–17). Według tradycyjnej rekonstrukcji w języku praindoeuropejskim obecne były również wargowe spółgłoski zwarto-wybuchowe /p/ i /b^h/. Taki system fonologiczny, który je zawierał, lecz jednocześnie z brakiem /b/, byłby z punktu widzenia typologicznego wręcz niespotykany. Istnieją języki, w których istnieje asymetria wśród wargowych spółgłosek zwarto-wybuchowych (choć nie jest to za częste zjawisko), jednakże wtedy nie występuje w nich spółgłoska /p/, podczas gdy dźwięczne /b/ jest obecne. Przykładami języków z tego rodzaju asymetrią w systemie fonologicznym są kecki (Georg, 2007: 69) i arabski (Danecki, 2012: 106). Gdyby jednak założyć, że tak naprawdę spółgłoski tradycyjnie rekonstruowane jako dźwięczne zwarto-wybuchowe były w rzeczywistości (pre)glotalizowane, to tego typu asymetria wydaje się uzasadniona typologicznie. Glotalizację lub preglotalizację można znacznie częściej spotykać wśród spółgłosek tylnych niż przednich, a owa dysproporcja szczególnie wyraźnie się zaznacza w przypadku wargowych spółgłosek (pre)glotalizowanych, które to w językach posiadających oddzielną serię spółgłoskową glotalną często są rzadkie lub wcale nieobecne (Bruin, 2015: 48). Przykładem języka, w którym glotalizowane *p* (tu: [pʰ]) występuje bardzo rzadko i spotykane jest niemal wyłącznie w zapożyczeniach lub onomatopejach, jest język gyʼyz (Leslau, 1991: 414–416). Spośród języków, w których w ogóle nie występuje glotalizowane *p* (tu: [pʰ]) mimo obecności innych spółgłosek glotalizowanych, można wymienić między innymi język nawaho (McDonough, 2003: 3–4).

Typologiczne nieprawdopodobieństwo tradycyjnej rekonstrukcji praindoeuropejskiego systemu fonologicznego jest także, jak zostało to wspomniane, spowodowane niezwykle rzadkością systemów fonologicznych, w których brakuje spółgłosek bezdźwięcznych przydechowych przy obecności jej dźwięcznych odpowiedników. Jedyne znany język z systemem serii spółgłoskowych identycznym do tego rekonstruowanego tradycyjnie dla języka praindoeuropejskiego to używany wiele tysięcy kilometrów od obszaru zamieszkiwanego przez praindoeuropejczyków, czyli od Stepu Pontyjskiego, dialekt języka kelabit. Używa się go na wyspie Borneo (Anthony, 2007: 83–101; Kapović, 2019: 20–21). Z kolei system fonologiczny zawierający serię glotalną obok zwykłych serii *fortis* i *lenis* jest dość typowy dla obszaru Kaukazu. Najczęściej serię glotalną reprezentują tam spółgłoski ejektywne, a nie preglotalizowane (Maddieson, 2013).

Oprócz przesłanek wynikających z typologii silnym argumentem na rzecz obecności preglotalizacji niektórych głosek w języku praindoeuropejskim jest jej bezpośrednie poświadczenie w językach przynależących do różnych gałęzi rodziny indoeuropejskiej. Występuje ona zarówno w języku angielskim¹, należącym do języków germańskich, jak i języku łotewskim z grupy języków bałtośłowiańskich pośród kontynuantów praindoeuropejskiej serii *D*, tradycyjnie rekonstruowanej jako dźwięcznej (Kortlandt, 2010: 55).

W języku angielskim kontynuanty praindoeuropejskiej serii *D* poprzedzone samogłoską konsekwentnie zachowują preglotalizację, jeśli kolejna sylaba nie jest akcentowana.

¹ Język niemiecki jest pod tym względem znacznie bardziej innowacyjny, stąd jako przykład języka germańskiego w tym artykule przywołano język angielski, który pod tym względem okazuje się znacznie bardziej konserwatywny. Innowacyjność języka niemieckiego wynika z II przesuwki spółgłoskowej, która zaszła w nim już po rozpadzie języka pragermańskiego (Bosquette, Salmons, 2019: 393–394).

W przeszłości ową preglotalizację uznawano za późniejszą innowację. Jednakże analiza najstarszych nagrań głosowych w języku angielskim wykazała, że jeszcze około sto lat temu jej zasięg występowania był znacznie szerszy i obserwowany niezależnie od warstwy społecznej. Jej zanik w języku, na przykład wyższych sfer, wynikał najprawdopodobniej ze skojarzenia z debukalizacją /t/. Wymowa ta była rzeczywiście innowacją², a kojarzyła się z niższymi warstwami społecznymi (Kortlandt, 2010: 265–268). Brak zapisu preglotalizacji można by tłumaczyć w pełni alofonicznym charakterem preglotalizacji, a więc z punktu widzenia piszącego jej oznaczanie byłoby redundantne. Ponadto nie istniały dobre narzędzia w alfabecie łacińskim do jej zapisu, co było spowodowane nieobecnością w nim znaku dla zwarcia krtaniowego, w czasie gdy powstawała ortografia języka angielskiego.

Także łotewska preglotalizacja, zwana też akcentem łamanym lub przerywanym (łot. *lauztā intonācija*), zdaje się kontynuować praindoeuropejską preglotalizację serii *D*. Jednakże w odróżnieniu od języków germańskich preglotalizacja w językach bałtosłowiańskich musiała dość wcześnie się złąć ze spółgłoskami laryngalnymi. Z tej przyczyny zarówno kontynuanty serii *D*, jak i innych spółgłosek w towarzystwie laryngalnych *H* dają ten sam kontynuant w postaci preglotalizacji w języku łotewskim. Nie zawsze zatem dysytrybucja łotewskiego akcentu łamanego pokrywa się z dysytrybucją praindoeuropejskiego *D* (tak jak to jest w językach germańskich), jako że może ona również kontynuować *H* w prajęzyku. Oprócz języka łotewskiego prabałtosłowiańską preglotalizację (powstałą ze zlania się spółgłosek laryngalnych i elementu glotalnego serii *D*) kontynuuje język żmudzki, czasem uznawany za dialekt języka litewskiego, jednakże w nim zachowała się ona jedynie w sylabach akcentowanych (Kortlandt, 2010: 55–56). Przykładem słowa z preglotalizacją kontynuującą praindoeuropejską serię *D* jest łotewski przymiotnik *nuōgs* ‘nagi, biedny’ z praindoeuropejskiego **nogʷós* ‘nagi, goły’ (Kortlandt, 2010: 55; Derksen, 2015: 339). Z kolei słowem z preglotalizacją kontynuującą praindoeuropejską spółgłoskę laryngalną jest łotewski rzeczownik *rīts*³ ‘ranek’, prawdopodobnie pochodzący od praindoeuropejskiego *rih₁tós* ‘wschód słońca, pora wstawania (ze snu)’ z prardzenia *h₁reǵ-* ‘wstawać, podnosić się’ z metatezą spółgłoski laryngalnej *H* w sekwencji *h₁ri-C* (Smoczyński, 2016: 1032). Możliwe, że mogło to być w istocie *h₁riHtós* z tego samego prardzenia, rozszerzonego jednak o przedłużenie w postaci spółgłoski laryngalnej. W takim przypadku nie miałaby tu miejsca żadna metateza.

Spośród języków bałtosłowiańskich, do których należy łotewski, również języki słowiańskie wskazują na obecność jakiegoś elementu, który powodował wydłużenie zastępcze poprzedzającej samogłoski przed praindoeuropejską serią *D*. Zgodnie z prawem Wintera opisującym tę zmianę fonetyczną samogłoski, po których znajduje się spółgłoska tradycyjnie rekonstruowana jako dźwięczna, ulegają wydłużeniu. Prawo to obowiązuje zatem w analogicznych warunkach do tych, w których obserwuje się preglotalizację w języku łotewskim. Naturalną konsekwencją takiego stanu rzeczy jest przypuszczenie, że w językach słowiańskich wydłużenie miało charakter zastępczy, wynikający z zaniku

² Innowacja ta najprawdopodobniej była spowodowana zanikiem zwarcia krtaniowego w zbitce [ʔt] w pozycji podanej na lenicję.

³ Zapisywany częściej jako *rīts*.

preglotalizacji w tej serii spółgłoskowej. Praindoeuropejska seria *D* dała zatem w języku prabalto-słowiańskim preglottalizowane spółgłoski dźwięczne, które zostały zachowane w łotewskim i żmudzkim w formie niezmienionej, a w językach słowiańskich zostawiła ona ślad w postaci wzdłużenia zastępczego (Derksen, 2008: 6–7; Kortlandt, 2010: 56–57).

Glotalizacja jest również obecna w języku sindhi należącym do języków indoirañskich. Implozywność stanowi w nim cechę wyróżniającą kontynuanty praindoeuropejskiej serii *D* i spotykana jest w nagłosie. Cecha ta kontrastuje z przydechem obecnym w kontynuantach praindoeuropejskiej serii *D^h*. Implozywność kontynuantów praindoeuropejskiej preglottalizowanej serii *D* w języku sindhi jest obszarowo nietypowa, ponieważ nie występuje w żadnych sąsiadujących językach indoirañskich lub drawidyjskich. Najprawdopodobniej ma ona zatem charakter archaiczny, będąc pozostałością po preglotalizacji. Ponadto wydaje się, że preglotalizacja do niedawna istniała także w języku pendżabskim, dość blisko spokrewnionym z językiem sandhi. Tam pozostawiła ona po sobie ślad w postaci udziału w tonogenezie – pendżabski jest bowiem jednym z nielicznych indoeuropejskich języków tonalnych (Kortlandt, 2010: 61).

Zdaniem Kloekhorsta (2016: 226–228) w wymarłych językach anatolijskich widać ślady preglotalizacji, zaznaczające się w języku hetyckim, między innymi w sposobie zapisu samogłosek. Wydaje się on nieprzypadkowy i różny w zależności od tego, czy stoją one przed głoską, która w praindoeuropejskim była preglottalizowana czy nie. Możliwe zatem, że najwcześniej poświadczona i najbardziej odrębna gałąź języków indoeuropejskich, czyli języki anatolijskie, również zachowała do pewnego stopnia ową preglotalizację serii *D*.

Przydech w językach germańskich a typologia zmian fonetycznych

Przydech w wielu językach germańskich pojawia się w bezdźwięcznych spółgłoskach zwarto-wybuchowych znajdujących się przed samogłoską akcentowaną. Taka dystrybucja przydechu występuje między innymi w języku angielskim. Istnieją jednak pewne jej ograniczenia zależne od otoczenia fonetycznego słowa. Najważniejszym z nich jest brak aspiracji w sytuacji, kiedy spółgłoska bezdźwięczna znajduje się w zbitce spółgłoskowej, zwłaszcza z *s*. W takim przypadku bezdźwięczną spółgłoskę zwarto-wybuchową wymawia się bez przydechu. Z punktu widzenia typologicznego nie ma nic trudnego w artykulacji takiej zbitki z przydechem, gdyż w wielu językach, w których istnieje aspiracja, zbitki spółgłoskowe typu *st^h* są jak najbardziej możliwe. Znamy je między innymi z greki klasycznej (na przykład *σθένος* ‘siła, moc’), farsi (na przykład *istādan* ‘stać’) czy sanskrytu (na przykład *sthānī* ‘słup, pień drzewa’). Jeżeli zatem przydech byłby wynikiem jedynie „silniejszej” wymowy akcentowanej sylaby, zapewne można by się spodziewać, że w obrębie rodzimej leksyki aspiracja objęłaby także zbitki spółgłoskowe. Brak przydechu w języku angielskim w takim otoczeniu spółgłoskowym jest też o tyle nietypowy, że niektóre inne zbitki, takie jak */tr/*, są przed samogłoskami akcentowanymi wymawiane z aspiracją.

W języku angielskim przydech ma charakter wyłącznie alofoniczny. Przykładowo *[t^h]* jest alofonem */t/* przed samogłoską akcentowaną, a preglottalizowane *[t̚]* jest alofonem */t/*

w pozycji po samogłosce lub sonorancie w wygłosie, lub śródgłosie słowa, chyba że następująca po /t/ samogłoska jest akcentowana. Ta ostatnia sytuacja występuje w języku angielskim często jedynie w zapożyczonej warstwie słownictwa, głównie z języków romańskich. W rodzimej leksyce [ʔt] pojawia się wtedy, gdy angielskie /t/ kontynuuje praindoeuropejskie *d*, które było preglottalizowane i miało wartość /ʔt/. Przypadek, kiedy /t/ nie jest przydechowe, występuje w zbitce /st/. Pojawiające się w niej /t/ nie kontynuuje praindoeuropejskiego *d*, a zamiast tego stanowi kontynuant praindoeuropejskiego *t* znajdującego się w zbitce z *s*, która to spółgłoska powstrzymywała przed spirantyzacją praindoeuropejską serię *T* (Ringe, 2006: 94). Przydech w języku angielskim w obrębie rodzimego słownictwa spotykany jest zatem właściwie wyłącznie wśród kontynuantów preglottalizowanej praindoeuropejskiej serii *D*. Zasadniczo on nie występuje, kiedy angielskie /t/ kontynuuje praindoeuropejską serię *T*. Dystrybucję poszczególnych alofonów /t/ w języku angielskim porównaną z jej źródłem w językach pragermańskim i praindoeuropejskim można zilustrować następującymi przykładami znajdującymi się w poniższej tabeli.

Tab. 1. Kontynuanty poszczególnych praindoeuropejskich serii spółgłoskowych w języku angielskim na przykładzie wybranych słów

Rekonstruowane prasłowo w języku praindoeuropejskim	Kontynuant w rekonstruowanym języku pragermańskim	Kontynuant we współczesnym języku angielskim
*dékṃ 'dziesięć'	*tehun 'ts.'	ten /tɛn/ [tʰɛn] 'ts.'
*h₂ster- 'gwiazda'	*sterra 'ts.'	star /sta:/ [sta:] 'ts.'
*dréwo- 'drzewo, drewno'	*trewa- 'ts.'	tree /tri:/ [tʰɹi:] 'drzewo'
*strongʰo- 'silny, surowy, ścisły'	*stranga- 'silny, surowy'	strong /strɒŋ/ [strʷɒŋ] 'silny'
*sedǵé- 'siedzieć'	*setjan- 'ts.'	sit /sɪt/ [sɪʔt] 'ts.'
*udró- 'wydra'	*utra- 'ts.'	otter /'ɒt.ə / ['ɒ.ʔtə] 'ts.'
*mélde- 'mięknąć, kruszyć (się)'	*meltan- 'rozpuszczać się, być trawionym'	melt /mɛlt/ [mɛʔt] 'topić (się), rozpuszczać (się)'

Źródło: opracowano na podstawie Kroonen, 2013: 363, 434, 478, 483, 512, 522–523, 562.

W trakcie rozwoju języka pragermańskiego z języka praindoeuropejskiego musiało dojść już po zajściu prawa Verner'a do ustabilizowania się akcentu zasadniczo na pierwszej sylabie słowa (Ringe, 2006: 102–105). Silny akcent inicjalny niósł ze sobą liczne konsekwencje dla rozwoju późniejszych języków germańskich i po dziś jest szeroko

rozpowszechniony w wielu językach germańskich, w tym języku angielskim. Jak zostało to wyżej wspomniane, w języku angielskim seria *T* kontynuująca praindoeuropejskie *D* ma alofon przydechowy, gdy znajduje się w akcentowanej sylabie. Z powodu względnej stałości akcentu w języku pragermańskim, który ustalił się na pierwszej zgłosce słowa, przydech wynikający z metatezy pierwotnie towarzyszył na ogół sylabie akcentowanej. Zapewne owa alofonia nagłosowa została później zreinterpretowana jako związana z akcentem, a nie z nagłosem, jak było pierwotnie, stąd też zaczęły się pojawiać w języku słowa, początkowo nie tak liczne, w których aspirowana spółgłoska występowała poza nagłosem. Jednakże sama ta reinterpretacja nabrała prawdopodobnie większego znaczenia dla systemu językowego dopiero wraz z napływem zapożyczeń z języków o innych zasadach akcentowania, gdyż przedtem miejsce akcentu było w języku generalnie przewidywalne. Ani napływ słów obcego pochodzenia, ani reinterpretacja alofonii nie wpłynęły na poszerzenie się alofonicznego przydechu o zbitki spółgłoskowe, takie jak /st/, które wcześniej nie mogły go mieć ze względów etymologicznych.

Preglotalizację w językach angielskim i łotewskim w kontynuantach praindoeuropejskiej serii *D* znacznie łatwiej jest zatem wytłumaczyć jej pierwotnym charakterem, jako że zwarcie krtaniowe między samogłoską lub sonorantem a spółgłoską znacznie rzadziej pojawia się *ex nihilo*, jeżeli w ogóle występuje. Natomiast sytuację odwrotną, czyli jej całkowity zanik, można łatwo wytłumaczyć, gdyż elementy glottalne często mają tendencję do zaniku. Taki całkowity zanik spółgłoski krtaniowej bez śladu znany jest chociażby z łaciny, w której /h/ nie zostawiło po sobie żadnych śladów w językach romańskich za wyjątkiem historyzującej ortografii niektórych z nich (Alkire, Rosen, 2010: 33–35). Czasem jednak spółgłoska krtaniowa w niektórych otoczeniach pozostawia po sobie jakiś ślad. Taka sytuacja występuje w niektórych dialektach arabskich, w których po zaniku pierwotnego /ʔ/, wciąż obecnego we współczesnym standardowym języku arabskim, poʔ jawiło się wzdłużenie zastępcze, jeżeli poprzedzała je jakaś samogłoska (por. standardowe arabskie *biʾr* /biʾr/ ‘studnia’ i egipskie arabskie. *bīr* /bi:r/ ‘ts.’) (Badawi, Hinds, 1986: 118). Analogiczne zjawisko prawdopodobnie miało miejsce na gruncie prasłowiańskim w rozwoju z języka prabalto-słowiańskiego. Z kolei całkowity zanik elementu glottalnego wystąpił prawdopodobnie w wielu gałęziach języków indoeuropejskich. Proces ten zaszedł między nimi niezależnie od siebie, choć możliwe, że czasem był umotywowany wpływem substratu lub sąsiednich języków. Spółgłoski (pre)glottalizowane, choć dość pospolite w systemach fonologicznych języków Kaukazu, nie są szczególnie rozpowszechnione na obszarze Eurazji (Maddieson, 2013). Nie sposób z całą dozą pewności stwierdzić, czy tak samo było też kilka tysięcy lat temu, gdy istniał język praindoeuropejski. Wydaje się jednak, że spółgłoski (pre)glottalizowane nie należały do najczęstszych serii spółgłoskowych w językach w ogóle, a ich częstsze występowanie ograniczało się tak jak dzisiaj do pewnych części świata.

Fonetycznie kontynuant praindoeuropejskiej serii *D* miał postać [ʔ] lub [ʔt]. W pozycji przed samogłoską po dziś w niektórych językach germańskich zachował się on w takiej formie, na przykład w języku angielskim w słowie *water* ['wɔ.ʔtə], jednakże w nagłosie wymowa [ʔt] najwyraźniej była problematyczna dla użytkowników prajęzyka, dlatego

też możliwe, że zamiast zaniku [ʔ] w nagłosowym [ʔt] doszło w nim jednak do metatezy do [tʔ]. Z punktu widzenia typologicznego metatezy zbitek spółgłoskowych polegające na zamianie kolejności spółgłosek zwarto-wybuchowych czasem się zdarzają i mogą mieć charakter regularny. Prawdopodobnie w trakcie rozwoju języka greckiego z języka praindoeuropejskiego doszło do metatezy *TK* w *KT*, na przykład starogreckie *χθών* ‘ziemia’ z praindoeuropejskiego **dʰǵʰem-* i starogreckie *χθές* ‘wczoraj’ z praindoeuropejskiego **dʰǵʰies* (Beekes, 2010: 1632). Bezpośrednie wywodzenie [tʰ] od [tʔ] tłumaczyłoby dystrybucję tej głoski w języku angielskim kontynuującej praindoeuropejską serię preglottalizowaną. Z perspektywy typologicznej jest to również możliwe, ponieważ przejście glotalizacji w przydech znamy właśnie między innymi z języków germańskich. Przykładowo w języku islandzkim pierwotne [ʔt]/[ʔtʰ] przed samogłoską uległo uprzydechowaniu, stąd w tej pozycji znajdziemy tam jego kontynuant w postaci [ht]. Oprócz islandzkiego zmiana ta cechuje też niektóre inne odmiany języków germańskich, w tym języka angielskiego, na przykład dialekt z Tyneside (Bruin, 2015: 53–54). Zmiana identyczna z tą, która mogła mieć miejsce w trakcie rozwoju języków germańskich, jest znana z języka ofo, gdzie zbitka spółgłoskowa [Cʔ] przeszła w [Cʰ], na przykład prasłowo **nāxʔō* w rekonstruowanym pradhegiha daje w ofo *nasʰe* ‘słyszeć’ (por. także wywodzone z pradhegiha *nāxʔō* ‘słyszeć’ w języku quapaw i *nāxe* ‘ts.’ w biloxi) (Bruin, 2015: 54). Być może typologicznie tę zmianę obecną zarówno w rozwoju języka ofo, jak i języka pragermańskiego można uznać za swego rodzaju odmianę lenicji, ponieważ dochodzi w niej do osłabienia spółgłoski zwarto-wybuchowej, a lenicja, ściślej mówiąc: spirantyzacja, jest zjawiskiem znanym z rozwoju języka pragermańskiego z języka praindoeuropejskiego. Niewykluczone zatem, że mogła ona towarzyszyć innemu procesowi lenicyjnemu znanemu z języków germańskich, być może prawom Grimma lub Venera, i tym samym poprzedzać stabilizację akcentu, co nastąpiło później.

Podsumowanie

Dystrybucja przydechu w niektórych językach germańskich, takich jak angielski, pokrywa się w rodzimej leksyce niemalże w pełni z nagłosową praindoeuropejską serią *D*, która pierwotnie była preglottalizowana. Owa preglotalizacja tej serii, zachowana także w języku angielskim w śródgłosie i wygłosie, wskazywana jest przez Beekesa (2011: 128–129) i Kloekhorsta (2016: 226–228) jako cecha dystynktywna tej serii spółgłosek zwarto-wybuchowych obecna już w rekonstruowanym języku praindoeuropejskim. Przemawiają za tym bezpośrednia obecność preglotalizacji w różnych gałęziach języków indoeuropejskich, jak również prawdopodobność systemu fonologicznego rekonstruowanego prajęzyka. Ze względu na tę zbieżność między dystrybucją alofonicznego przydechu w języku angielskim a nagłosowymi kontynuantami serii preglottalizowanej w tym języku wskazano, że przydech w językach germańskich może wywodzić się z elementu glotalnego w [ʔT]. Na rzecz takiego pochodzenia zachowanych w języku angielskim pierwotnych germańskich spółgłosek przydechowych podany jest przykład z ofo. W procesie rozwoju tego ostatniego języka doszło do zmiany [Cʔ-] > [Cʰ-]. Podane też są inne przesłanki

wynikające z typologii zmian fonetycznych, które wskazują na możliwość takiego źródła przydechu w bardziej zachowawczych pod tym względem językach germańskich.

Bibliografia

Alkire T., Rosen C. (2010), *Romance Languages: A Historical Introduction*, Cambridge–New York: Cambridge University Press.

Anthony D. (2007), *The Horse, the Wheel, and Language: How Bronze-Age Riders from the Eurasian Steppes shaped the Modern World*, Princeton–Oksford: Princeton University Press.

Badawi S., Hinds M. (1986), *A Dictionary of Egyptian Arabic*, Beirut: Librairie du Liban.

Beekes R. (2010), *Etymological Dictionary of Greek*, Lejda–Boston: Brill.

Beekes R. (2011), *Comparative Indo-European Linguistics: An Introduction*, Amsterdam–Filadelfia: John Benjamins.

Bosquette J., Salmons J. (2019), *Germanic*, [w:] M. Kapović (red.), *The Indo-European Languages*, Abingdon–New York: Routledge, s. 387–420.

Bruin A. (2015), *The Development of the Aspiration Contrast in Germanic*, Lejda: Uniwersytet w Lejdzie.

Danecki J. (2012), *Gramatyka języka arabskiego*, t. 1, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.

Derksen R. (2008), *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Lejda–Boston: Brill.

Derksen R. (2015), *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*, Lejda–Boston: Brill.

Gamkrelidze T., Ivanov V. (1973), *Sprachtypologie und die Rekonstruktion der gemeinindogermanischen Verschlüsse*, „Phonetica”, nr 27(3), s. 150–156.

Georg S. (2007), *A Descriptive Grammar of Ket (Yenisei-Ostyak): Part 1: Introduction, Phonology and Morphology*, Folkestone: Global Oriental.

Hopper P. (1973), *Glottalized and murmured occlusives in Indo-European*, „Glossa”, nr 7, s. 141–166.

Kapović M. (2019), *Indo-European Languages*, [w:] M. Kapović (red.), *The Indo-European Languages*, Abingdon–New York: Routledge, s. 1–9.

Kloekhorst A. (2016), *The Anatolian stop system and the Indo-Hittite hypothesis*, „Indogermanische Forschungen”, nr 121(1), s. 213–248.

Kortlandt F. (2010), *Studies in Germanic, Indo-European and Indo-Uralic*, Amsterdam–New York: Rodopi.

Kroonen G. (2013), *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*, Lejda–Boston: Brill.

Leslau W. (1991), *Comparative Dictionary of Ge'ez (Classical Ethiopic)*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Maddieson I. (2013), *Glottalized Consonants*, <https://wals.info/chapter/7> [dostęp: 12.09.2025].

Mallory D.Q., Adams J. (2006), *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*, Oxford: Oxford University Press.

McDonough J. (2003), *The Navajo Sound System*, Berlin: Springer Science & Business Media.

Pedersen H. (1951), *Die gemeinindoeuropäischen und die vorindoeuropäischen Verschlußlaute*, Kopenhaga: Munksgaard.

Ringe D. (2006), *From Proto-Indo-European to Proto-Germanic*. Oxford–Nowy Jork: University Press.

Smoczyński W. (2016), *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, <https://archive.org/details/smozynski-slownik-etymologiczny-jezyka-litewskiego-wyd.-2-ie-2016/mode/2up> [dostęp: 12.09.2025].

Arkadiusz Piętak <https://orcid.org/0000-0001-6506-3705>
Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi
e-mail: apietak@interia.eu

„Tryb bezokoliczny nagi” oraz „słowa nieprawidłowe” – analiza rozwiązań językoznawczych, gramatycznych i glottodydaktycznych zawartych w *Samouczku polsko-niemieckim* autorstwa Plato v. Reussnera z 1910 roku

“Naked infinitive mood” and “incorrect words” – analysis of linguistic, grammatical and language teaching solutions contained in the Polish-German Tutorial by Plato v. Reussner from 1910

Streszczenie

W artykule przeprowadzono analizę *Samouczka (zum Selbstunterricht)* do nauki języka niemieckiego z 1910 roku ze szczególnym uwzględnieniem rozwiązań metodycznych i glottodydaktycznych, zastosowanych przez Plato von Reussnera w jego publikacji. Poprzez analizę komparatystyczną wybranych treści natury językoznawczo-wychowawczej autor wprowadza czytelnika w klimat edukacyjny początku XX wieku. Zwraca uwagę na błędne określenie podręcznika mianem samouczka, którego zastosowanie w procesie nauczania i wychowania wymagało jednak obecności nauczyciela. Z kolei wykorzystując strategię interpretacyjną, autor

zwraca uwagę na zawilść wyjaśnień gramatycznych, brak ich logicznego pogrupowania czy metodologicznego uporządkowania. Analiza publikacji von Reussnera wykazała, że w procesie akwizycji języka oraz realizacji celów wychowawczych uczyć się nie może być pozostawiony jedynie z podręcznikiem i przeświadczeniem, że we własnym zakresie opanuje wszystkie kompetencje językowe.

Słowa kluczowe: językoznawstwo, glottodydaktyka, cele wychowawcze, gramatyka

Abstract

The article presents an analysis of the *Samouczek (zum Selbstunterricht)* for learning German published in 1910, with particular emphasis on the methodological and pedagogical solutions applied by Plato von Reussner in his work. Through a comparative analysis of selected linguistically and educationally oriented content, the author introduces the reader to the educational climate of the early twentieth century. Attention is drawn to the incorrect classification of the textbook as a self-study manual, as its effective use in the teaching and educational process nevertheless required the presence of a teacher. By employing an interpretative strategy, the author also highlights the complexity of the grammatical explanations, their lack of logical grouping, and the absence of methodological structuring. The analysis of von Reussner's publication demonstrates that in the process of language acquisition and the achievement of educational objectives, the learner cannot be left solely with a textbook and the belief that all language competences can be mastered independently.

Keywords: linguistic, language pedagogy, educational goals, grammar

Wstęp

Samouczek polsko-niemiecki. Najlepsza metoda do nauczenia się czytać, pisać i rozmawiać po niemiecku w trzech miesiącach bez pomocy, lub z pomocą nauczyciela autorstwa Plato von Reussnera został wydany w Warszawie w 1910 roku drukiem A. Ginsa (Nowozielna 47). Po spisie treści oraz przedmowie autor przedstawia kaligraficzny zapis alfabetu z adnotacją: *Alfabet pisany polski, odpowiadający alfabetowi niemieckiemu*. Należy zaznaczyć, że w dalszej części podręcznika autor rozróżnia *litery niemieckie gotyckie* oraz *litery niemieckie łacińskie*, a w „drugim miesiącu” nauki wprowadza czytanki zredagowane już tylko „gotykiem”.

Analiza językoznawczo-glottodydaktyczna

Treści merytoryczne *Samouczka* zapoczątkowuje glosariusz *Spis wyrazów* wraz z wymową i translacją na języki polski, obejmujący słowa w mniemaniu von Reussnera „najpotrzebniejsze w codziennym życiu” z następujących dziedzin: *I. Die Lebensmittel. Artykuły spożywcze. II. Die Kleidung. Ubranie. III. Die Verwandtschaft. Pokrewieństwo. IV. Der Mensch. Człowiek. V. Die Seele. Dusza. VI. Die Tugenden und Laster. Cnoty i występki. VII. Von den Fehlern und Krankheiten. O błędach i chorobach. VIII. Die Religion. Religia. IX. Von der Welt. O świecie. X. O pogodzie i czasie. Von Wetter und Zeit* (von Reussner, 1910: 1–32)¹. Na potrzeby artykułu wybrano przede wszystkim archaizmy oraz wyjaśnienia, w których zabrakło metodologicznej spójności²:

¹ W rozdziale X autor rozpoczął tytuł w języku polskim.

² W artykule przytacza się treści w oryginalnej pisowni i interpunkcji z 1910 roku.

Spis wyrazów:

Die Lebensmittel. Artykuły spożywcze

zu Abend essen – *cu abend essen* [wymowa] – *wieczerzać*, ale już w przypadku: *zu Mittag Essen* – *zu mittag essen* – *obiadować* w „wymowie” zamiast „cu” podano „zu”;
frühstücken – *früsztikken* – *śniadać*;

das Oel – *das eel* – *oliwa olej*.

Die Kleidung. Ubranie

der Stiefel – *der sztiifel* – *bót*; *stiefeln* – *sztiifeln* – *wciągnąć bóty*; ale dalej możemy już przeczytać, że *der Halbstiefel* – *der halbsztiifel* to pisany przez *u* otwarte *pólbucik*;
der Regenschirm – *regienszirm* – *deszczochron*, ale *der Sonnenschirm* to już *parasol*.

Die Verwandtschaft. Pokrewieństwo

männlich – *mennlich* – *mężki*;

zu Gevatter stehen – *zu giefatter szteen* – *pójść w kumy*.

Der Mensch. Człowiek

munden – *munden* – *iść do ust*; *smakować*;

schwitzen – *szwiccen* – *potnieć*; *pocić się*.

Von den Fehlern und Krankheiten. O błędach i chorobach

schielen – *sziielen* – *zyzem patrzeć*;

der Eiter – *der ajter* – *materya, ropa*;

die Kuhpocken – *dii kuupokken* – *krowianka*;

die Schwindsucht – *dii szwind-zucht* – *suchoty galopujące*;

die Bräune – *dii brajne* [brojne] – *żaba, dawica*.

W Części wstępnej, w oderwaniu od transkrypcji fonetycznej, autor zaznajał czytelnika ze wskazówkami dotyczącymi „wymawiania liter” w języku niemieckim. Samogłoski ustne (otwarte głoski) *a, e, i, o, u, y* zostały określone mianem „pojedynczych” i „pierwotnych”. Z kolei spółgłoski zwarte, szczelinowe, zwarto-szczelinowe, półotwarte, dźwięczne, bezdźwięczne, twarde, miękkie oraz grupy spółgłoskowe (Bąk, 1984: 50–99) podzielono na „pojedyncze”, na przykład *b, c*, „złożone”, na przykład *ch, sp*, oraz „podwójne”, na przykład *nn, rr*. I tak, zgodnie ze wskazówkami von Reussnera należy wymawiać na przykład „*Ei, ei*”, jak polskie *aj*, np. *Ei*, jajo; *mein*, mój”, z kolei „*Pf, pf*”, więcej się wymawia *f*, niż *p*, np. *Pferd*, koń; *pfeifen*, gwizdać; wymów: *pfferd, pffajen*”. W przypadku spółgłoski „złożonej” *th* (*Thor, Thier, rathen*; obecnie *Tor, Tier, raten*) autor powołuje się na uchwałę komisji ortograficznej bawarskiej i pruskiej, ogłoszonej drukiem 29 maja 1880 roku, podług której „wyrzuca się *h* po *t*, w zgłoskach końcowych”. Autor *Samouczka* ubolewa jednak nad tym, że „wiele pisarzy wyrzuca jednak już *h*, po *t*, we wszystkich wyrazach bez różnicy” (von Reussner, 1910: 2–4).

Większość zagadnień gramatycznych przedstawionych w *Samouczku* podana jest w sposób zawity i wybiórczy. Nie ma tutaj metodologicznego uporządkowania, logicznego pogrupowania zagadnień czy ciągłości tematycznej, do których przyzwyczajony jest uczący się współcześnie. Można odnieść wrażenie, że każda „Lekcja” opatrzona jest „przypadkowymi” wskazówkami, które akurat w danej chwili autorowi przyszły na myśl.

Na potrzeby artykułu wybrano jedynie kilkanaście, aby uzmysłowić czytelnikowi obowiązujący wówczas dyskurs, nomenklaturę i stan wiedzy gramatyczno-językoznawczej zastosowanej w procesie akwizycji języka:

- a) zasady stosowania rodzajnika określonego w przypadku materiałów i metali: „Gdy imiona maturalne stanowią podmiot zdania, to je można używać z rodzajnikiem, lub bez rodzajnika, np. *das Silber* [lub tylko *Silber*]; lecz jeżeli są dopełnikami orzeczenia, natenczas się je bierze zawsze bez rodzajnika, np. *ich brauche Gold und Silber, potrzebuję złota i srebra*; lecz błędnie: *ich brauche das Gold und das Silber*” (von Reussner, 1910: 25);
- b) wskazówki dotyczące szyku przestawnego i końcowego: „Szyk odwrotny ma miejsce szczególnie wtenczas, gdy się zdanie zaczyna od przysłówka. Np. *Wczoraj kupował brat zboże. Gestern kaufte der Bruder Getreide*; nie można zaś mówić: *gestern der Bruder kaufte Getreide*” (von Reussner, 1910: 26). I dalej: „Gdy rzeczownik w 4-tym przypadku stoi na samym początku zdania głównego, to zdanie musi być w szyku odwrotnym. Np. *Kij biorę, ale nie nóż. Den Stock nehme ich, aber nicht das Messer*”; „Po spójniku *dass*, kładzie się zawsze słowo na końcu zdania”; „Po wyrazie *weil*, słowo zawsze się kładzie na końcu zdania” (von Reussner, 1910: 34, 46, 47);
- c) znaczenie czasowników modalnych *können, dürfen, mögen*: „Słowo *mögen*, różni się od słowa *können, i dürfen*, tem, że *mögen*, wyraża więcej chcenie, podoleanie, życzenie i służy często nawet do tworzenia trybu rozkazującego w znaczeniu *życzęcem*. Np. *Niech sobie idzie. Er mag gehen*. Słowo *können* wyraża nieograniczoną możebność. Np. *Mogę wszystko robić, co chcę. Ich kann Alles machen, was ich will*. Zaś słowo *dürfen*, wyraża możebność ograniczoną, Np. *Nie śmiem tego robić, ich darf es nicht machen, i t.p.*” (von Reussner, 1910: 67);
- d) tryb przypuszczający, czyli „tryb łączący dla czynności wątpliwej”: „Tak, jak *kaufen*, używają się wszystkie inne słowa w trybie łączącym, który się różni od trybu oznajmującego tem, że się kończy w osobie 3-ej liczby pojedynczej na *e*, tak jak w osobie 1-ej; zaś w 2-ej osobie obu liczb wtrąca się przed końcówką osobową samogłoskę *e*. Gdy czynność jest niepewną, lub wątpliwą, to się zowie taka forma słów trybem łączącym” (von Reussner, 1910: 52);
- e) tryb warunkowy w czasie zaprzeszłym: „Tryb warunkowy czasu przeszłego tworzy się ze słowa posiłkowego *würde*, z imiesłowu czasu przeszłego danego słowa i z trybu bezokolicznego słowa posiłkowego *haben, lub sein*; tryb ten zostaje zawsze w związku z czasem zaprzeszłym trybu łączącego. Np. *Kupiłbym był dom, gdybym był miał pieniądze. Ich würde das Haus gekauft haben, wenn ich Geld gehabt hätte*” (von Reussner, 1910: 105);
- f) formy konkurencyjne dla trybu rozkazującego³: „Tryb rozkazujący złożony przy pomocy słów posiłkowych: *lassen, mögen i sollen*, ma miejsce w 3-ej osobie obu liczb i w 1-ej osobie liczby mn. Np. *niech on robi! möge er machen! er soll machen! lass ihn machen! niech oni robią! mögen sie machen! sie sollen machen! lasst sie machen! róbmy! mögen wir machen! wir sollen machen; lasst uns machen! i t.p.*” (von Reussner, 1910: 141);

³ Zainteresowanych problematyką *Imperativ-Konkurrenzform* odsyłam do pozycji Drosdowski, 1995: 170.

- g) wskazówki dotyczące funkcjonowania bezokolicznika w języku niemieckim: „Tryb bezokoliczny bywa w języku niemieckim dwojaki, t.j. goły, lub z przyimkami: *zu, um zu, ohne zu*. Tryb bezokoliczny goły następuje zwykle po słowach posiłkowych niezupełnych: *können, mögen, dürfen, sollen, wollen, müssen, lassen*; – tudzież po: *helfen, hören, gehen, fahren, kommen, lehren, lernen, sehen*, i t. p. Jednakże przed temiż *słowami* posiłkowymi można kłaść *zu*, np. *um gehen zu können, aby można chodzić*, i t.p.” (von Reussner, 1910: 122);
- h) wskazówki translacyjne dotyczące zaimka nieokreślonego *man* oraz zaimków pytających: „Wyras *man*, jest zaimkiem osobisto-nieokreślonym, który się tłumaczy na język polski rozmaicie, gdy jest osoba trzecia nieokreślona, nieznaną”; „Jeżeli wyraz *gdzie* i *dokąd?* stoi na początku zdania, to się go tłumaczy przez *wo* i *wohin*, zaś w środku i na końcu zdania przez *irgendwo* i *irgendwohin*. Np. *Gdzie byłeś? Wo warst du? Czy byłeś gdzieś? Warst du irgendwo? Dokąd idziesz? Wohin gehst du? Czy idziesz gdzieś [dokąd]? Gehst du irgendwohin?*” (von Reussner, 1910: 43, 82);
- i) zasady stosowania zaimków *beides-beide*: „Wyras *beides*, odnosi się dwóch rzeczowników różnego rodzaju, oznaczających rzeczy wtenczas, gdy wyrazu *beide*, nie poprzedza żaden inny wyraz. Lecz jeżeli *beide*, poprzedza zaimek, lub gdy się wyraz też odnosi do dwóch rzeczowników jednego rodzaju, natenczas nie dodaje się *s*, do *beide*. Np. *Kupiłem wołu i owcę, lecz obydwoje sprzedałem. Ich habe einen Ochsen und ein Schaf gekauft, aber beides verkauft. Zgubiłem nóż i widelec, lecz je obadwa znalazłem. Ich habe das Messer und die Gabel verloren, aber ich habe sie beide gefunden*” (von Reussner, 1910: 105–106);
- j) zasady stosowania przyimków *in, auf, aus, von*, często pomijane we współczesnych podręcznikach do języka niemieckiego: „Przyimek *in*, oznacza kierunek do miejsca zamkniętego, ograniczonego, zaś *auf*, na miejsce nieograniczone, otwarte. Np. *do szkoły, in die Schule; na wieś, prowincję, auf das Land*, i t.p. Przyimek *aus*, oznacza kierunek z miejsca zamkniętego; zaś *von*, z miejsca otwartego. Np. *z kościoła, aus der Kirche; z pola, von dem Felde* i t.p.” (von Reussner, 1910: 81);
- k) wskazówki dotyczące słowotwórstwa oraz rzeczowników złożonych: „W języku niemieckim jest wiele rzeczowników złożonych, które trzeba tłumaczyć na język polski przez dwa, lub nawet więcej wyrazów. Np. *der Kalbsbraten, pieczeń cielęca; das Taschentuch, chustka do nosa, lub chustka kieszonkowa*. W takich wyrazach złożonych nazywa się pierwsza część składowa wyrazem określającym, zaś druga, czyli ostatnia część – wyrazem głównym i do tego ostatniego stosuje się rodzaj. Mówi się więc: *der Kalbsbraten*, bo *der Braten*, jest rodzaju męskiego, a nie *das Kalbsbraten*, chociaż *das Kalb, cielę*, jest rodzaju nijakiego; toż samo: nie *die Taschentuch*, lecz *das Taschentuch*, bo się mówi: *das Tuch, sukno*, zaś *die Tasche, kieszeń*”; „Dla skrócenia łączy się często w języku niemieckim dwa lub więcej rzeczowników w jeden wyraz, który się tłumaczy na język polski po większej części przez dwa rzeczowniki z przyimkami lub przez przymiotniki; jednakże takie rzeczowniki złożone mają inne nieco znaczenie, niż wyrazy pojedyncze, tworzące wyraz złożony. Np. *Die Eier der Vögel*, lub *dieser Vögel, jaja ptaków, tych ptaków*; jest zupełnie co innego, niż *die Vögeleier*,

ptasie jaja; to jest w ogóle wszystkich ptaków. Podobnie *das Obst des Gartens*, lub *des Gartens Obst*, owoc ogrodu, – a *das Gartenobst*, owoc ogrodowy; *der Obstgarten*, znaczy ogród owocowy. W rzeczownikach odmienia się tylko ostatnia część, czyli wyraz główny” (von Reussner, 1910: 20, 93);

- l) zasady dotyczące tworzenia Partizip II od czasowników nieregularnych: „Imiesłów przeszły, czyli bierny słów nieprawidłowych, kończy się na *en*, a nie zaś na *t*. Niektóre słowa nie przybierają w imiesłowie na początku zgłoski *ge*, np. *verkauft*, *sprzeda-ny*; *verloren*, *zgubiony*, i t.p.” (von Reussner, 1910: 98);
- m) wskazówki dotyczące apozycji: „Przydatnie, czyli appozycje, kładzie się po imionach własnych i pisze się je dużymi literami. Np. *Franciszek Pierwszy*, *Franz der Erste*” (von Reussner, 1910: 105).

Wskazówki o charakterze gramatyki kontrastywnej:

- a) o sposobie wyrażania polskiego dopełnienia narzędnikowego w języku niemieckim⁴: „Przypadek szósty polski, oznaczający, że przedmiot jakiś służy drugiemu przedmiotowi za czynnik, lub narzędnik, tłumaczy się na język niemiecki przez przyp. 3. z przyimkiem *mit*. Np. *Zatrudniam się muzyką*. *Ich beschäftige mich mit Musik*” (von Reussner, 1910: 51–52);
- b) wskazówki dotyczące translacji imiesłowu współczesnego i uprzedniego: „Imiesłów przymiotnikowy polski, zakończony na *ąc*, *ący*, tłumaczy się przez tryb bezokoliczny. Np. *Słyszę ptaki śpiewające*. *Ich höre die Vögel singen*. Nie można jednakże mówić *po polsku*: *Słyszę ptaki śpiewać*; Imiesłów polski zakończony na *szy*, z przeczeniem *nie*, tłumaczy się przez tryb bezokoliczny czasu przeszłego z przyimkiem *ohne zu*. Np. *nie kupiwszy*, *ohne gekauft zu haben*; *nie napisawszy*, *ohne geschrieben zu haben*” (von Reussner, 1910: 59, 133);
- c) wskazówki dotyczące liczebnika z uwzględnieniem daty urodzenia: „Liczebniki zbiorowe polskie należy tłumaczyć na język niemiecki przez liczebniki główne. Np. *Mam pięcioro dzieci*. *Ich habe fünf Kinder* i t.p.; Wyrażenie polskie: *ile masz lat?* tłumaczy się: *wie alt bist du?* A nie *wie viel Jahre hast du?* Liczebniki polskie porządkowe, oznaczające datę roku, tłumaczy się przez liczebniki główne. Np. *urodziłem się w roku tysiąc ośmset pięćdziesiątym drugim*. *Ich wurde im Jahre ein tausend acht hundert zwei und fünfzig geboren*. Wyraz *Tausend*, pisze się dużą literą jak rzeczownik, a małą jak liczebnik; np. *tysiąc rubli*, *ein tausend Rubel*; *daj mi dwa tysiące*, *gieb mir zwei Tausend*” (von Reussner, 1910: 59, 100).

W „miesiącu pierwszym” lekcje opatrzone są licznymi wskazówkami natury glotto-dydaktycznej, które zastępowane są w dalszym etapie kształcenia wyjaśnieniami gramatycznymi. Autor opiera się przede wszystkim na metodzie gramatyczno-tłumaczeniowej, pamięciowym przyswajaniu słownictwa i zgodnie z maksymą *repetitio est mater studiorum* na scholastycznym powtarzaniu nowych treści: „Jeżeli uczeń nie potrafi od razu należycie odpowiedzieć na pytanie, to trzeba z nim powtarzać pytania i odpowiedzi tak długo, aż będzie w stanie odpowiedzieć bez błędu. Po przejściu każdych 5 lekcji trzeba zrobić powtórzenie, co nie wiele czasu zabierze, a utrwala w pamięci wyrazy i całe zdania”;

⁴ Zainteresowanych tematyką *Instrumentalergänzung* odsyłam do publikacji Engel, 2000: 240–242.

„Przed rozpoczęciem tłumaczenia ćwiczeń, powinni uczniowie wydać wobec nauczyciela słówka, których się uczyli; a jeśli ich jeszcze nie umieją dobrze, muszą je powtarzać tak długo, aż je wszystkie zapamiętają, a dopiero potem mogą rozpocząć tłumaczenie”; „Uczniowie obdarzeni słabą pamięcią, niechaj sobie wypisują słówka w małej książeczce, którą mają nosić przy sobie i przy każdej sposobności powtarzać wyrazy, skoro im tylko czas pozwoli” (von Reussner, 1910: 8, 12, 16).

Von Reussner zaleca gruntowne przyswajanie leksyki i odradza pośpiech: *Dlatego trzeba się nauczyć najprzód jednego, później drugiego, trzeciego i t.d. wyrazu i wiersza, a dopiero postępować dalej, powtarzając poprzednie wyrazy i zdania.; Nie trzeba nigdy zaglądać do nowej lekcji, dopóki się poprzedniej nie umie gruntownie.; Uczeń nie powinien nigdy brać naraz za wiele do nauki, lecz powinien się uczyć gruntownie* (von Reussner, 1910: 9, 11).

Autor zachęca do pracy „w parach” i wzajemnej korekty w procesie przyswajania języka: „Bardzo korzystne rezultaty przynosi nauka w towarzystwie dwóch lub trzech osób, gdyż błędy popełnione przez jednego ucznia, spostrzeże drugi i tym sposobem poprawiają się wzajemnie” (von Reussner, 1910: 14). Można również odnaleźć we wskazówkach autora elementy *code-switching* w procesie dydaktycznym: „*Ćwiczenia polskie powinni uczniowie w ten sposób opracować, aby mogli przed nauczycielem tylko w myśli po polsku czytać, a po niemiecku głośno wydawać*” (von Reussner, 1910: 15).

Komentarz do tekstów pisanych

Pod koniec *Samouczka* autor zamieścił *Przegląd gramatyczny, Powiastki (Die Erzählungen), Wzory listów (Briefmuster) oraz Poezye (Die Gedichte)* opatrzone dodatkowo *Słowniczkiem do poezyj (Wörterverzeichnis zu den Gedichten)*. *Przegląd gramatyczny* obejmuje między innymi „przypadkowanie” rodzajnika, rzeczownika, przymiotnika, zaimka, „odmianę czasowników czyli słów” z objaśnieniem trybu i czasu gramatycznego, a zamykają go tabele czasowników nieregularnych, określonych mianem „słów nieprawidłowych czyli rdzennych”.

Powiastki to zbiór opowiadań w języku polskim i niemieckim (sporządzone gotykiem) zawierających ówczesne godne do naśladowania wzorce osobowe, które powinny być pielęgnowane w procesie wychowania i kształtowania młodego człowieka. I tak, w opowiadaniach przestrzegano przed pychą i pogardą dla biednego człowieka (*Bestrafter Stolz – Ukarana pycha*), ośmieszano głupotę, potępiano niewierność, a także uczono szacunku dla autorytetu władzy, opiewając na przykład szlachetność cesarza austriackiego Józefa II (*Der Kaiser als Arzt – Cesarz lekarzem*⁵).

⁵ „1. Józef II. Cesarz Austrii, spostrzegł razu pewnego na ulicy małą dziewczynkę, która przechodniów o jałmużnę prosiła. 2. On przyzwał dziewczynkę do siebie i zapytał ją, dlaczego ona żebrze. 3. Dziewczynce stanęły łzy w oczach i nie mogła wydobyć ani słowa. 4. Nakoniec po kilku pytaniach dowiedział się cesarz, że ona potrzebuje pieniędzy, aby lekarza dla swojej chorej matki dostać. 5. Miłość dziecięca wzruszyła bardzo cesarza. 6. On się podał za lekarza i kazał się do chorej matki zaprowadzić. 7. Tu napisał zamiast recepty, asygnację na pięćdziesiąt dukatów ze swej prywatnej kasy” (von Reussner, 1910: 157).

Wzory listów miały zaznajomić ucznia ze sztuką epistolografii⁶, natomiast *Poezye* uwrażliwić go na stylistykę, estetykę, interpretację, zapoznać go z elegancją słowa oraz poszerzyć jego glosariusz o leksykę podniosłą i literacką (*gehoben*), na przykład: ‘fjiołek’ – *das Weilchen*; ‘błogi’ – *seilig*; ‘królestwo niebieskie’ – *das Himmelreich*; ‘opromienić’ – *strahlen*; ‘oblicze’ – *das Angesicht*; ‘gaik’ – *der Hain*; ‘postać obłoków’ – *das Wolkegebilde*; ‘gruchać’ – *girren*; ‘rosa poranna’ – *der Morgentau*; ‘zachwyt’ – *das Entzücken*; ‘światło księżycy’ – *der Mondschein*; ‘droga niebieska’ – *die Himmelsbahn*; ‘uczta wiosenna’ – *das Frühlingsmahl*; ‘niebieski wędrowiec’ – *der Himmelspilger*. Ponadto nauczyciel mógł sięgnąć do twórczości Johanna Wolfganga Goethego, Fryderyka Schillera, Ludwiga Uhlanda czy Friedricha Rückerta, chcąc przeprowadzić zajęcia z wykorzystaniem tekstu poetyckiego.

Na końcu *Samoucška* znajduje się *Klucz* zawierający rozwiązania ćwiczeń, z którymi uczeń mierzył się w trakcie nauki.

Wnioski podsumowujące

Należy postawić pytanie, czy opisany powyżej podręcznik rzeczywiście jest samouczkiem. Plato von Reussner w swoich wskazówkach glottodydaktycznych często odnosi się do osoby nauczyciela, który ma odpowiadać za kreację procesu akwizycji języka. W związku z tym uczeń nie jest „osierocony” w procesie przyswajania wiedzy ani pozostawiony jedynie z podręcznikiem czy swoimi wyobrażeniami na temat natury języka. Zastosowanie *Samoucška* w procesie uczenia wymaga interakcji między nauczycielem i uczniem. Ponadto zawiłość wyjaśnień gramatycznych wymusza wprowadzenie osoby nauczyciela, który będzie nie tylko pełnił funkcję objaśniającą, ale również motywował do opanowywania i zaliczania kolejnych partii materiału.

Czy w takim razie było możliwe samodzielne uczenie się języka niemieckiego na podstawie tego podręcznika bez pomocy nauczyciela? Przede wszystkim uczący musiałby mieć rozległą wiedzę językoznawczą i gramatyczną oraz zdawać sobie sprawę z mechanizmów rządzących językiem. Ponadto wcześniejsze przyswojenie innego języka obcego z grupy anglosaskich ułatwiłoby uczącemu się pracę z *Samouczkiem* w materii na przykład czasów gramatycznych, składni czy trybu. Musiałby on jednak mieć w swoim otoczeniu prywatnym czy zawodowym „rodowitego Niemca”, który grzecznościowo wyjaśniłby wątpliwości natury fonetyczno-artykulacyjnej czy socjolingwistycznej. A co z kompetencją czytania, czytania ze zrozumieniem, pisania, interpretacji czy analizy? Kto

⁶ „Warschau, den 10. März 1898.

Hochgeehrter Herr!

Ich habe die Ehre mich als Überbringer eines, an Ihren Namen von dem Herrn J.Zawisza gerichteten Empfehlungsbriefes vorzustellen und ersuche Sie höflichst, mir die Verständigung nicht abzusagen, na welchem Tage und um wie viel Uhr es Ihnen am bequemsten sein wird, mich zu empfangen, um Ihnen denselben persönlich einreichen (einhändigen) zu können.

Ich habe die Ehre zu verbleiben

Ihr ergebener Diener

Peter Zablocki” (von Reussner, 1910: 187).

miałby poprawić uczącego się, wysłuchać go, zapoznać się z jego pracami pisemnymi bądź translacyjnymi? Kto miałby go motywować do dalszej pracy z językiem niemieckim, gdyby pojawił się problem w mniemaniu uczącego się „nierozwiązywalny” i zniechęcający do dalszej pracy? Można wysnuć wniosek, że określenie *samouczek* zostało użyte przez autora w celach marketingowych, aby przekonać kupującego, że będzie w stanie samodzielnie w *trzech miesiącach* nauczyć się języka niemieckiego. Należy nadmienić, że na końcu podręcznika występuje zbiór tekstów, w których autor zachwala swoje wydawnictwo i przywołuje listy nabywców *Samouczka* z uznaniem wypowiadających się na temat jego pracy.

Nie ulega wątpliwości, że autor *Samouczka* posiadał obszerną wiedzę glottodydaktyczną, ale bez oprawy metodologicznej, która zapewniłaby uporządkowaną i logiczną ciągłość w komponowaniu oraz prezentacji treści gramatycznych.

Bibliografia

Bąk P. (1984), *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa: Wiedza Powszechna.

Drosdowski G. (1995), *Die Grammatik. Bd. 4*, Mannheim: Dudenverlag:.

Engel U. (2000), *Deutsch-polnische kontrastive Grammatik. Bd. 1*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

von Reussner P. (1910), *Samouczek polsko-niemiecki. Najlepsza metoda do nauczania się czytać, pisać i rozmawiać po niemiecku w trzech miesiącach bez pomocy, lub z pomocą nauczyciela*, Warszawa: Druk A. Ginsa.

Leon Żółty <https://orcid.org/0009-0005-5020-4209>
Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi
e-mail: leon.zolty@ahе.email

Próba standaryzacji słownictwa religijnego języka migowego w 1991 roku

Standardizing the religious vocabulary of sign language used in Poland: The 1991 attempt

Streszczenie

W artykule poruszono zagadnienie standaryzacji słownictwa religijnego języka migowego w czasie Konferencji Unifikacyjnej w 1991 roku. Zbadano, czy przyjęty wówczas standard jest używany we współczesnych tłumaczeniach wydarzeń religijnych. W tym celu przeanalizowano materiały wideo zawierające tłumaczenia w środowisku kościelnym z lat 2020–2024, a następnie zestawiono je z hasłami słownika wydanego po Konferencji Unifikacyjnej. Badanie wykazało istotną rolę wspomnianej standaryzacji w kształtowaniu leksyki języka migowego.

Słowa kluczowe: polski język migowy, słownictwo religijne, system językowo-migowy, standaryzacja, tłumaczenie religijne

Abstract

This article addresses the issue of standardization of religious sign language vocabulary during the Unification Conference in 1991. It examines whether the standard adopted at that time is used in contemporary translations of religious events. For this purpose, video materials containing translations in the church environment from 2020–2024 were analysed and then compared with entries in a dictionary published after the Unification Conference. The study showed the significant role of standardization in shaping the lexicon of sign language.

Keywords: Polish Sign Language, religious interpreting, religious vocabulary, Speech and Signed System, standardization

Wprowadzenie

Kwestia standaryzowania, lub niestandaryzowania, polskiego języka migowego oraz ewentualnego jego zakresu i sposobu budzi wiele emocji w środowisku Głuchych, tłumaczy, dydaktyków i innych zainteresowanych. Jest także podnoszona w środowisku naukowym. Stała się choćby tematem ostatniej edycji konferencji „Badania nad PJM i g/Głuchotą”, zorganizowanej przez Pracownię Lingwistyki Migowej Uniwersytetu Warszawskiego w marcu 2025 roku pod hasłem „Między standaryzacją a uzusem”. Podczas niej zaprezentowano wstępne rozważania dotyczące zagadnień poruszonych w niniejszym artykule.

Próby standaryzacji słownictwa religijnego języka migowego podejmowano od XIX wieku, a ostatnią taką próbą była Konferencja Unifikacyjna, która odbyła się w 1991 roku. Celem artykułu jest zbadanie, czy próba z 1991 roku przyniosła zamierzone skutki, a słownictwo wówczas zunifikowane jest aktualnie używane. Jako materiał badawczy do przeprowadzenia niniejszego badania wybrano teksty tłumaczeń mszy świętych rzymskokatolickich oraz koncertów kolęd z lat 2020–2024. Wyniki badania mogą stanowić wkład w dyskusję (zarówno akademicką, jak i społeczną) na temat standaryzacji polskiego języka migowego w przyszłości oraz stanowić pomoc w ocenie jej potencjalnej skuteczności.

W niniejszej pracy znaki języka migowego zanotowano przy pomocy glos, zapisywanych wielkimi literami (na przykład KOŚCIÓŁ, DOM), będącymi ekwiwalentami tych znaków w języku polskim. Pod jedną glosą może się kryć kilka znaków, o ile mają ten sam odpowiednik w polszczyźnie (na przykład glosa JÓZEF oznacza wszelkie znaki w języku migowym mające znaczenie antroponu *św. Józef mąż Maryi*, por. il. 1–2). Brzmienie glos dotyczących słownictwa religijnego zaczerpnięte jest ze *Słownika liturgicznego języka migowego* Bogdana Szczepankowskiego z 2000 roku.

Il. 1. Wariant znaku JÓZEF

Il. 2. Wariant znaku JÓZEF

Kwestie terminologiczne

W komunikacji Głuchych i z Głuchymi na terenie Polski funkcjonują dwa języki wykorzystujące kanał wizualny: polski język migowy, który jest językiem naturalnym, ze wszystkimi jego charakterystycznymi cechami, oraz system językowo-migowy, który w istocie rzeczy jest polskim językiem fonicznym ze zmienioną modalnością z fonicznej na wizualną – pozostaje tożsamy z polszczyzną pod względem gramatyki, semantyki, frazeologii, a w wersji najbardziej skrupulatnej – nawet fleksji, odbiegając jedynie leksyką poprzez zastąpienie słów fonicznych migami wizualnymi (por. Szczepankowski, 2000: 24–30; Szczepankowski i in., 2005: 25–27; Wojda, 2010: 133–136; Tomaszewski, Piekot, 2015: 70–71; Kalata-Zawłocka, 2017: 46–47). Trudno jest rozdzielić w badaniu wpływ standaryzacji słownictwa na każdy z tych systemów oddzielnie, zwłaszcza w kontekście tłumaczeń religijnych, gdyż – jak zostało niżej opisane bardziej szczegółowo – elementy tych systemów się wzajemnie przenikają. Dlatego w niniejszej pracy dokonano uproszczenia i pod terminem *język migowy* rozumie się zarówno polski język migowy, jak i system językowo-migowy.

W artykule pod pojęciem *słownictwo religijne* przyjmuje się słownictwo w obrębie pola tematycznego dotyczącego religii i Kościoła za sposobem wyszczególnienia dokonanego w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN*, obejmującego cztery podpola: wyznania (w tym zasady i prawdy wiary), sakramenty i obrzędy religijne, osoby związane z religią i Kościołem, miejsca związane z religią i Kościołem (por. Batko-Tokarz 2008; 2018).

W artykule w odniesieniu do jednostek leksykalnych języka migowego używa się zamiennie terminu *słowo*, odnoszącego się do jednostek języków zarówno fonicznych, jak i migowych, oraz terminu *znak*, stosowanego w tym znaczeniu wyłącznie w odniesieniu do jednostek języków migowych.

Próby standaryzacji słownictwa religijnego w XIX wieku

Pierwsze próby standaryzacji słownictwa religijnego polskiego języka migowego były związane z prowadzeniem szkół dla Głuchych i istotną w tym rolę kleru i religii. Można

wspomnieć choćby, iż założycielem i pierwszym rektorem najstarszej szkoły dla Głuchych w Warszawie był ksiądz z zakonu pijarów Jakób Falkowski, a lekcje religii pełniły istotną funkcję w kształceniu uczniów, gdyż to na nich zaczynano od nauczania podstawowych prawideł funkcjonowania świata, a dopiero potem przechodzono do nauczania prawd wiary. Na potrzeby tych zajęć powstał w latach 1874–1876 dwutomowy podręcznik dla nauczycieli, który przedstawiał metodykę prowadzenia lekcji wraz z zastosowaniem metody migowej, w tym opisy blisko 200 znaków migowych odnoszących się do religii (por. *Systematyczny sposób wykładu...*, 1874; 1876; Trębicka-Postrzygacz, 2011: 85–93; Linde-Usiekniewicz, Łozińska, 2023: 449–450). Najważniejszą próbą standaryzacji było wydanie w 1879 roku *Słownika mimicznego dla głuchoniemych i osób z nimi styczność mających* Józefa Hollaka i Teofila Jagodzińskiego, czyli pierwszego słownika polskiego języka migowego. Jak twierdzą jego autorzy: „Pożądaną byłoby rzeczą używanie wszędzie jednakowych znaków mimicznych [...]. Drogę zaś do tego celu drukowanie słowników utorować może” (Hollak, Jagodziński, 1879: II). Słownik zawierał około 11 tys. haseł, z czego istotną część stanowiło słownictwo religijne, w tym takie, które nie znalazło się w wydanym kilka lat wcześniej podręczniku. Na samą literę A znalazły się następujące hasła związane z tym aspektem życia: *Aaron, Abel, Abraham, Absalon, absolucja, Adam, administrator (dyecezyi), adorować, adwent, alba, ambona, amen, Andrzej (św. Apostoł), anioł, Anna (prorokini), Anna (matka N.M.P.), Annasz, antepedyjum, antychryst, aparaty (kościelne), apostołowie, archanioł, archidyecezyja, archikatedra, arcybiskup, arcybractwo, arcykapłan, arka (korab Noego), Arka Przymierza, artykuł wiary, ateusz* (por. Hollak, Jagodziński, 1879: 1–6). Sami autorzy słownika zdawali sobie jednak sprawę, iż narzucane, ustandaryzowane formy słów różniły się od uzusu Głuchych, którzy między innymi dla usprawnienia komunikacji upraszczali formy znaków dłuższych i złożonych (por. Hollak, Jagodziński, 1879: VI; Linde-Usiekniewicz, Łozińska, 2023: 450).

Wydanie *Słownika mimicznego* przypada na ostatnie lata złotego okresu rozwoju polskiego języka migowego. Po kongresie mediolańskim w 1880 roku, w czasie którego podjęto decyzję o porzuceniu metody migowej na rzecz metody oralnej w kształceniu głuchych dzieci, oraz w wyniku zaostrzenia polityki władz zaborczych na ziemiach Polski język migowy przestał być obiektem troski pedagogów, a wręcz wielokrotnie na przestrzeni dziesięcioleci jego używanie było zakazywane (por. Trębicka-Postrzygacz, 2011: 62–63, 233–234; Kalata-Zawłocka, 2017: 46; Linde-Usiekniewicz, Łozińska, 2023: 451). Stąd też nie podejmowano już tak istotnych prób standaryzacji języka migowego.

Konferencja Unifikacyjna w 1991 roku

Dla utrzymania obecności słownictwa religijnego w języku migowym kluczowe okazały się duszpasterstwa Głuchych. Za ich początek w zinstytucjonalizowanej formie Szczepankowski (2000: 17) uznaje rok 1905, w którym utworzono Katolickie Stowarzyszenie Głuchoniemych im. Św. Józefa w Katowicach, a pięć lat później odprawiono w nim pierwsze nabożeństwo w języku migowym. Z czasem duszpasterstwa pojawiały się w różnych częściach Polski. W 1953 roku duchowni zaczęli organizować cykliczne kursy

dla duszpasterzy i katechetów Głuchych, w tym uczono kursantów sposobów komunikowania się z Głuchymi. Jednak dopiero w 1991 roku podjęto próbę ujednolicenia słownictwa o charakterze religijnym. Wówczas duszpasterz Głuchych z warszawskiej parafii pw. św. Aleksandra ks. Marian Mikołajczyk wyszedł z inicjatywą zwołania w Otwocku Konferencji Unifikacyjnej. Konferencja trwała trzy dni, a udział w niej wzięło 14 osób. Osiem osób związanych było z duszpasterstwami Głuchych: wspomniany ks. Mikołajczyk, krajowy duszpasterz Głuchych ks. Konrad Lubos, ks. Jerzy Bryła, ks. Marek Macewicz, s. Monika Polok, ks. Roman Poźniak, ks. Ryszard Tujak i ks. Ryszard Wagner. Zaś sześć pozostałych osób było działaczami Polskiego Związku Głuchych: Józef Hendzel, Józef Hłumy, Antoni Morawski, Wacław Morawski, Włodzimierz Pietrzak i Bogdan Szczepankowski (por. Bryła, 1998: 71, 127; Szczepankowski, 2000: strona redakcyjna, 17–19).

W czasie konferencji „zunifikowano ponad 300 znaków migowych niezbędnych w katechezie, duszpasterstwie i liturgii Mszy św.” (Szczepankowski, 2000: 19). Po jej zakończeniu podjęto starania, aby upowszechnić jej postanowienia poprzez publikację słowników. Udało się stworzyć trzy takie słowniki, a autorem wszystkich był Bogdan Szczepankowski. Już w lipcu 1991 roku wydany został niskonakładowy druk kserograficzny *Słownik katechetyczny polskiego języka migowego. Opisy i gestogramy*, który jednak nie zawierał ilustracji, a artykulację słów migowych można było odtworzyć na podstawie opisów w nich zawartych. Słownik z ilustracjami zatytułowany *Słownik religijnych znaków polskiego języka migowego* również w postaci niskonakładowego druku powielaczowego ukazał się w 1996 roku, jednak ze względu na liczne błędy, które zawierał, nie doczekał się pełnonakładowego wydania (por. Szczepankowski, 2000: 19). Dopiero w 2000 roku pojawił się *Słownik liturgiczny języka migowego*, który doczekał się wydania w wydawnictwie i dzięki niemu postanowienia Konferencji Unifikacyjnej mogły stać się powszechnie dostępne. Według autora słownik ma „charakter ekumeniczny, zawiera bowiem hasła odnoszące się także do innych religii chrześcijańskich” (Szczepankowski, 2000: okładka). Jednakże analiza haseł zamieszczonych w tym słowniku prowadzi do wniosku, że ma on charakter wyraźnie rzymskokatolicki. Słownik zawiera bowiem nieliczne hasła odnoszące się do innych wyznań, mianowicie: CERKIEW, EWANGELIK, PRAWOSŁAWNY i PROTESTANT, a do religii/przeświadczeń pozachrześcijańskich: ATEIZM i ISLAM. Są to zatem raczej pojęcia, których mogą używać duszpasterze i katecheci rzymskokatolicy w swoich kazaniach i na lekcjach religii, mówiąc o przedstawicielach innych wyznań, niż przedstawiciele innych wyznań w celu wyrażania swojej religijności. Nie znajdziemy w słowniku pojęć równoważnych dla terminów BIERZMOWANIE i PARAFIA, odnoszących się do ewangelików – KONFIRMACJA czy ZBÓR. W słowniku również nie ma takich pojęć, jak BOSKA LITURGIA czy IKONA, które są jednymi z najważniejszych pojęć związanych z obrzędowością prawosławną czy grekokatolicką. Jedynie CERKIEW wydaje się pojęciem faktycznie ekumenicznym jako swoista nazwa budynku do sprawowania kultu chrześcijańskiego w tradycjach wschodnich, będąca odpowiednikiem słowa KOŚCIÓŁ w tradycjach zachodnich.

Próba standaryzacji z 1991 roku a uzus współczesny – opis badania i analiza wyników

Od Konferencji Unifikacyjnej minęło już ponad ćwierć wieku, uznano zatem za zasadne postawienie pytania, czy była to udana próba standaryzacji słownictwa religijnego. W tym celu dokonano porównania słownictwa zamieszczonego w *Słowniku liturgicznym języka migowego* z 2000 roku ze słownictwem użytym w tłumaczeniach wydarzeń religijnych na język migowy. Przy wyborze słów ze słownika odrzucono znaki niemające typowego charakteru religijnego (np. DOBRY, DOM, SAMOTNOŚĆ), które znalazły się w słowniku, gdyż słownik zbierał nie tylko słownictwo religijne, lecz wszelkie „znaki migowe niezbędne w katechezie, duszpasterstwie i liturgii” (Szczepankowski, 2000: okładka). Z pozostałych haseł, będących między innymi imionami postaci biblijnych, przymiotami opisującymi świętych, określeniami czynności kultowych oraz pojęciami teologicznymi, postanowiono stworzyć próbę badawczą w liczbie 70 znaków, do której w sposób losowy wybrano następujące słowa: ABRAHAM, ADORACJA, ADWENT, ALLELUJA, AMEN, ANIOŁ, APOSTOŁ, ARCHANIOŁ, ARCYBISKUP, ASCEZA, BETLEJEM, BIBLIA, BIERZMOWANIE, BISKUP, BLIŹNI, BLUŹNIERSTWO, BŁOGOSŁAWIEŃSTWO, CHARYZMAT, CHRYSZTUS, CHRZEST, CHRZEŚCIJAŃSTWO, CNOTA, CUD, CZYŚCIEC, DUCH, DUCH ŚWIĘTY, DUSZA, DZIEWICTWO, EUCHARYSTIA, EWANGELIA, FARYZEUSZ, GRZECH, HOSANNA, INTENCJA, IZRAEL, JEROZOLIMA, JEZUS, JÓZEF (mąż Maryi), JUDASZ, KOMUNIA, KRZYŻ, ŁASKA, MARYJA, MĘKA, MSZA, NAWRÓCENIE, NIEPOKALANY, OBJAWIENIE, ODPUSZCZENIE (grzechów), OŁTARZ, PAPIEŻ, PAN (w odniesieniu do Boga), PAWEŁ (apostoł), PIOTR (apostoł), PONCJUSZ PIŁAT, POST, PROROK, RÓŻANIEC, SAKRAMENT, SPOWIEDŹ, SUMIENIE, TRÓJCA ŚWIĘTA, UKRZYŻOWAĆ, WCIELENIE, WNIEBOWSTĄPIENIE, WNIEBOWZIĘCIE, WSKRZESZENIE, ZBAWIENIE, ZMARTWYCHWSTANIE, ŻYD.

Do badania wybrano przekłady dokonane przez dziewięciu tłumaczy. Spośród nich siedmiu działało dla konkretnej wspólnoty rzymskokatolickiej, tłumacząc na żywo i poza jednym przypadkiem będąc w miejscu sprawowania nabożeństwa. Poza jednym wyjątkiem poszczególne osoby nie przekładały same całej liturgii. Dla każdej z nich wybrano wszystkie tłumaczone przez nią fragmenty wyekscerpowane z jednej mszy świętej. Msze wybrano tak, że każda z nich była odprawiana w innym mieście Polski, aby uwzględnić ewentualne różnice regionalne leksyki. Kolejne dwie osoby były tłumaczami telewizyjnymi i dokonywały przekładu koncertów kolęd, najczęściej całości. Tylko w jednym przypadku dany tłumacz przekładał same kolędy, a inny to, co mówili prowadzący koncert. Ponieważ koncerty kolęd miały mniejszy zakres tematyczny (głównie przedstawienie historii narodzenia Jezusa Chrystusa, czasem z odwołaniem do znaczenia teologicznego tego wydarzenia lub do późniejszej męki Chrystusa) niż liturgia mszy świętej (w czasie której samo wyznanie wiary czy modlitwa eucharystyczna przywołują całe życie Chrystusa i wszystkie najważniejsze prawdy wiary) dla każdego z tych tłumaczy wybrano po dwa koncerty kolęd, aby zwiększyć liczbę wystąpień wyszukiwanych słów. Wybrano następujące tłumaczenia:

1. Części stałe i zmienne mszy oraz czytanie Ewangelii i kazanie w czasie mszy Duszpasterstwa Niesłyszących Diecezji Sandomierskiej w Rudniku nad Sanem w dniu 3 czerwca 2020 roku.
2. Części stałe i zmienne mszy oraz czytanie i kazanie w czasie mszy Duszpasterstwa Osób Niesłyszących i Słabosłyszących Diecezji Bydgoskiej w dniu 13 grudnia 2020 roku.
3. Całość mszy w parafii św. Kazimierza w Pruszkowie w dniu 9 maja 2021 roku.
4. Części stałe i zmienne mszy oraz kazanie w czasie mszy Duszpasterstwa Głuchych w Warszawie w dniu 30 maja 2021 roku.
5. Części stałe i zmienne mszy oraz słowo wstępne mszy Duszpasterstwa Niesłyszących we Wrocławiu w dniu 13 czerwca 2021 roku.
6. Części stałe i zmienne mszy oraz słowo wstępne i czytanie Ewangelii w czasie mszy Duszpasterstwa Niesłyszących i Niewidomych w Poznaniu w dniu 15 grudnia 2024 roku.
7. Kazanie w czasie mszy Duszpasterstwa Niesłyszących i Niewidomych w Poznaniu w dniu 15 grudnia 2024 roku.
8. Kolędy z koncertu we Lwowie w 2021 roku, transmitowanego w 2021 roku w TVP1.
9. Koncert kolęd w Częstochowie w 2019 roku, transmitowany w 2022 roku w TVP1.
10. Koncert kolęd we Fromborku w 2022 roku, transmitowany w 2022 roku w TVP1.
11. Koncert kolęd we Fromborku w 2022 roku, transmitowany w 2023 roku w TVP3 Gdańsk.

Wielokrotnie trudno ocenić, czy dana osoba tłumaczyła na polski język migowy, czy na system językowo-migowy, systemy te ulegają bowiem mieszanii nie tylko w tłumaczeniach, lecz także w codziennej komunikacji samych Głuchych (por. Wojda, 2010: 136–138; Tomaszewski, Piekot, 2015: 64). Decydując się jednak na próbę nazwania tych systemów, należy stwierdzić, iż dwie osoby tłumaczyły na system bliski czystemu polskiemu językowi migowemu (tłumaczki telewizyjne), jedna tłumaczka – na system bliski czystemu systemowi językowo-migowemu, zaś pozostali tłumacze – na system mieszany mieszczący się w tak zwanym kontinuum migowym, aczkolwiek była u nich zauważalna tendencja, że części stałe i zmienne mszy przekładali raczej na system językowo-migowy z elementami polskiego języka migowego, natomiast takie części mszy, jak czytania, kazanie, słowo wstępne – na polski język migowy z elementami systemu językowo-migowego.

W badaniu wzięto pod uwagę użyte leksemy w tłumaczeniu na język migowy, a nie słowa polskiej wersji, na przykład gdy tłumacz przetłumaczył *przyjął ciało* jako WCIELENIE, wówczas traktowano je jako znak WCIELENIE, albo *sakrament* na KOMUNIA, wówczas traktowano je jak znak KOMUNIA. Oznacza to także, że gdy jeden z tłumaczy przełożył z *Twojej łaski* jako DZIĘKI TOBIE, nie traktowano słowa DZIĘKI jako ŁASKA. W badanych tekstach wystąpiło 51 z 70 wyszukiwanych pojęć. Znaki, których użyto do ich wyrażenia podzielono na trzy grupy:

1. Znaki tożsame z formą zamieszczoną w słowniku. Wśród tych znaków wystąpiły słowa, które wszyscy tłumacze migali tak samo. Należą do nich między innymi JEZUS (il. 3) i CHRYSZTUS (il. 4).

Il. 3. Znak JEZUS

Il. 4. Znak CHRYSTUS

2. Znaki nawiązujące do formy słownikowej. Do tej grupy przypisano dwa rodzaje znaków. Pierwszy to znaki, których artykulacja różni się od słownikowej, lecz w na tyle ograniczonym stopniu, że pozostaje zauważalne podobieństwo do formy słownikowej. Najczęściej wówczas zmienia się tylko jeden parametr znaku. Na przykład w znaku ZBAWIENIE zmieniał się tylko układ dłoni w końcowej fazie artykulacji: w wersji słownikowej po rozłożeniu rąk palce prostują się (il. 5), natomiast część tłumaczy po rozłożeniu rąk pozostawiała pięści zaciśnięte (il. 6).

Il. 5. Znak ZBAWIENIE według *Słownika liturgicznego języka migowego*

Il. 6. Znak ZBAWIENIE migany przez część tłumaczy

Drugi rodzaj dotyczy znaków złożonych, w przypadku których tłumacze używali jednego ze znaków składowych słowa zaczerpniętego wprost ze słownika: samodzielnie lub w kombinacji z innym znakiem. Na przykład znak PROROK według słownika składa się z pierwszej części będącej znakiem MĄDROŚĆ i z drugiej artykułowanej poprzez wsunięcie palców jednej dłoni pomiędzy palce drugiej (il. 7). Tymczasem część tłumaczy migłała tylko drugą część znaku (il. 8) albo łączyła go ze znakiem MĘŻCZYŻNA (w odniesieniu do jednego proroka – il. 9) lub LUDZIE (w odniesieniu do więcej niż jednego proroka – il. 10).

Il. 7. Znak PROROK według *Słownika liturgicznego języka migowego*

Il. 8. Znak PROROK migany przez część tłumaczy

Il. 9. Znak PROROK (jeden) migany przez część tłumaczy

Il. 10. Znak PROROK (kilku) migany przez część tłumaczy

3. Znaki całkowicie różne od formy słownikowej. Jako przykład można podać antroponim oznaczający Józefa męża Maryi, który w słownikowej wersji przybiera formę znaku DRZEWO (zapewne jako odniesienie do zawodu św. Józefa, który był cieślą – il. 1), zaś część tłumaczy migiała w tym znaczeniu znak PIŁOWAĆ/STOLARZ (il. 2). W tej grupie można znaleźć również kalki z języka polskiego. Na przykład znak ZMARTWYCHWSTANIE w formie słownikowej nie nawiązuje do pojęć *martwy* ani *wstanie* (il. 11), natomiast niektórzy tłumacze użyli do wyrażenia tego pojęcia słowa złożonego ze znaków ZMARŁY i STAĆ (il. 12).

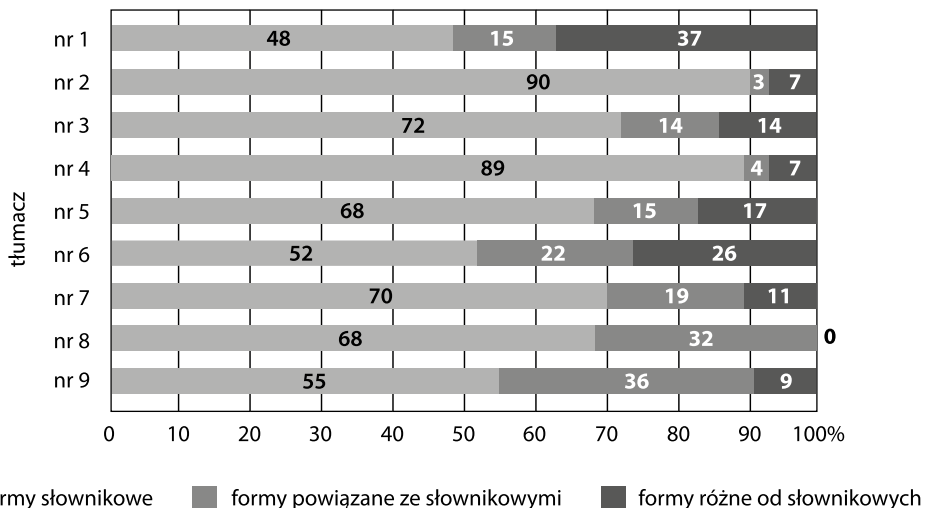

Il. 11. Znak ZMARTWYCHWSTANIE według *Słownika liturgicznego języka migowego*

Il. 12. Znak ZMARTWYCHWSTANIE migany przez część tłumaczy

Na wykresie 1 zamieszczone są informacje odzwierciedlające, jaki procent znaków, w różnym stopniu nawiązujących do form słownika, został użyty przez poszczególnych tłumaczy. Tłumaczy oznaczono numerami w kolejności losowej.

Wyk. 1. Procent użytych przez poszczególnych tłumaczy form leksemów: słownikowych, powiązanych z formami słownikowymi oraz różnych od form słownikowych

Źródło: opracowanie własne.

U każdego z tłumaczy największą grupę słów stanowią formy słownikowe. Tylko u jednej osoby jest to mniej niż połowa (48%) analizowanych znaków. U większości liczba ta waha się między połową a trzema czwartymi (od 52 do 72%). Powyżej trzech czwartych występuje u dwóch tłumaczy (89 i 90%). Ponadto można zsumować liczbę wystąpień form słownikowych i form powiązanych ze słownikowymi, gdyż podobieństwo form może sprawiać, iż będą również zrozumiałe. Wówczas użycie obu grup słownictwa u poszczególnych tłumaczy waha się od 63% do aż 100%. Formy ustandaryzowane w 1991 roku i pokrewne stanowią zatem istotną część leksyki religijnej języka migowego.

Podsumowanie

Celem niniejszego badania nie było wskazanie form poprawnych lub zalecanych słownictwa religijnego języka migowego. Badanie przeprowadzono, aby porównać standard przyjęty na Konferencji Unifikacyjnej w 1991 roku ze współczesnym uzusem tłumaczy religijnych. Analiza pokazała ich silne powiązanie, gdyż u wszystkich tłumaczy, których przekład omawiano w tej pracy, ponad połowa użyć pojęć religijnych wiązała się z użyciem form tożsamyh lub zbliżonych do form zunifikowanych w 1991 roku. Występowanie samych form tożsamyh z formami ustandaryzowanymi w 1991 roku wahało się u poszczególnych tłumaczy od 48% do 90%. Pokazuje to, iż starania Konferencji Unifikacyjnej przyniosły w znacznym stopniu zamierzony efekt (przynajmniej w zakresie tłumaczeń).

Niniejsze badanie podejmuje zagadnienie, które warto poddać głębszej analizie w przyszłości. Kolejnym możliwym krokiem mogłoby być porównanie zunifikowanego słownictwa z tekstami oryginalnie powstającymi w języku migowym, a więc w kazaniach miganych przez księży, katechezie prowadzonej w języku migowym oraz innych tekstach religijnych tworzonych przez specjalistów i niespecjalistów posługujących się językiem migowym, aby pełniej zaobserwować powiązania standardu z uzusem. Osobną kwestią do zbadania pozostaje to, które formy są bardziej znane i zrozumiałe dla adresatów takich tekstów. Odpowiedź na to pytanie pozwoliłaby lepiej dobierać formy leksykalne w wypowiedziach i tłumaczeniach religijnych oraz na kursach kształcących ze słownictwa w tym zakresie, co wpłynęłoby na podniesienie poziomu zrozumienia tych tekstów przez odbiorców.

Bibliografia

Batko-Tokarz B. (2008), *Tematyczny podział słownictwa w „Wielkim słowniku języka polskiego”*, [w:] P. Żmigrodzki, R. Przybylska (red.), *Nowe studia leksykograficzne*, t. 2, Kraków: Lexis, s. 31–48.

Batko-Tokarz B. (2018), *Kwalifikacja tematyczna w WSJP PAN*, [w:] P. Żmigrodzki i in. (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN: geneza, koncepcja, zasady opracowania*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, s. 79–92.

Bryła J. (1998), *Głusi słyszą*, Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM.

Hollak J., Jagodziński T. (1879), *Słownik mimiczny dla głuchoniemyh i osób z nimi styczność mających*, Warszawa: Instytut Głuchoniemyh i Ociemniałych.

Kalata-Zawłocka A. (2017), *Společne i językowe konteksty tłumaczenia języka migowego w Polsce*, Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Linde-Usiekiewicz J., Łozińska S. (2023), *In Quest of Influences of Polish Language Dictionaries on the Oldest Polish Sign Language Dictionary*, „International Journal of Lexicography”, vol. 36, s. 447–465.

Systematyczny sposób wykładu nauki religii i moralności dla głuchoniemyh używany i opisany przez nauczycieli religii Warszawskiego Instytutu Głuchoniemyh i Ociemniałych. Część I (1874), Warszawa: Instytut Głuchoniemyh i Ociemniałych.

Systematyczny sposób wykładu nauki religii i moralności dla głuchoniemych używany i opisany przez nauczycieli religii Warszawskiego Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych. Część 2 (1876), Warszawa: Instytut Głuchoniemych i Ociemniałych.

Szczepankowski B. (2000), *Słownik liturgiczny języka migowego*, Katowice: Księgarnia św. Jacka.

Szczepankowski B., Sokalski G., Panas A., Cis K. (2005), *Effatha! Język migowy*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

Tomaszewski P., Piekot T. (2015), *Język migowy w perspektywie socjolingwistycznej*, „Socjolingwistyka”, nr XXIX, s. 63–87.

Trębicka-Postrzygacz B. (2011), *Szkoły dla dzieci niesłyszących na ziemiach polskich w latach 1817–1914*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Wojda P. (2010), *Transmission of Polish sign systems*, [w:] D. Brentari (red.), *Sign Languages*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 131–147.

Źródła materiału badawczego

Koncert kolęd w Częstochowie:

Pawica B. (24.12.2022), *Rodzinne kolędowanie na Jasnej Górze* [materiał wideo], TVP1.

Koncert kolęd we Fromborku (TVP1):

Szymańska-Masny B. (24.12.2022), *Gdy śliczna Panna syna kołysała... Cz. 2* [materiał wideo], TVP1.

Koncert kolęd we Fromborku (TVP3 Gdańsk):

Szymańska-Masny B. (6.01.2023), *Gdy śliczna Panna syna kołysała... Cz. 1* [materiał wideo], TVP3 Oddział w Gdańsku.

Koncert kolęd we Lwowie:

Pawica B. (24.12.2021), *Wielkie kolędowanie we Lwowie. Cz. 1* [materiał wideo], TVP1.

Msza w diecezji bydgoskiej:

Duszpasterstwo Osób Niesłyszących i Słabosłyszących Diecezji Bydgoskiej (13.12.2020), *III niedziela adwentu*, <https://www.facebook.com/100079724143335/videos/1002999493531094> [dostęp: 15.01.2025].

Msza w Poznaniu:

Duszpasterstwo Niesłyszących i Niewidzących w Poznaniu (17.12.2024), *Arcybiskup Tomasz Gryś dzień skupienia 15.12.2024 r.*, <https://www.youtube.com/watch?v=j8rRsEG8c0E> [dostęp: 15.01.2025].

Msza w Pruszkowie:

Parafia św. Kazimierza (12.05.2021), *I Msza św. z tłumaczeniem j. migowego i napisami 9.05.2021 z kościoła pw. św. Kazimierza w Pruszkowie*, <https://www.youtube.com/watch?v=FcyhrVUzXM&t> [dostęp: 15.01.2025].

Msza w Rudniku nad Sanem:

Duszpasterstwo Niesłyszących Diecezji Sandomierskiej (3.06.2020), *Msza św. ku czci św. Filipa Smaldone. Rudnik nad Sanem 3 czerwca 2020 godz. 20*, <https://www.facebook.com/100064364035509/videos/258897762022890> [dostęp: 15.01.2025].

Msza w Warszawie:

Duszpasterstwo Głuchych – Warszawa (30.05.2021), *Transmisja na żywo*, <https://www.facebook.com/100069315639329/videos/3739323536206556> [dostęp: 1.04.2025].

Msza we Wrocławiu:

Duszpasterstwo Niesłyszących we Wrocławiu (13.06.2021), *Transmisja na żywo*, <https://www.facebook.com/100076153644252/videos/963895574435079> [dostęp: 15.01.2025].

Barbara Grobelna <https://orcid.org/0000-0001-5042-6948>
Akademia Finansów i Biznesu Vistula
e-mail: b.grobelna@vistula.edu.pl

Domy seniora w języku i świadomości Polaków: spokój czy utrata tożsamości?

Senior care homes in the Polish language and social consciousness of Poles: Peace or loss of identity?

Streszczenie

Niniejszy artykuł podejmuje temat językowego obrazu instytucjonalnej opieki nad osobami starszymi w Polsce poprzez analizę percepcji terminów *dom opieki* i *dom seniora*. Celem badania jest identyfikacja dominujących skojarzeń leksykalnych, nacechowania emocjonalnego oraz wpływu osobistego doświadczenia na językowe reprezentacje tych pojęć. Badanie miało formę badania ankietowego, obejmującego 80 respondentów, którzy wskazywali maksymalnie trzy swobodne skojarzenia związane z tymi terminami. Uzyskane dane poddano analizie leksykalno-semantycznej, uwzględniającej częstość występowania jednostek leksykalnych, ich wartościowanie emocjonalne oraz wpływ osobistego doświadczenia respondentów z tego typu placówkami. Wyniki wskazują na silne nacechowanie obu terminów – najczęstsze skojarzenia to *samotność*, *smutek*, *choroba* i *śmierć*. Analiza pokazuje również istotne różnice w językowym obrazowaniu tych instytucji w zależności od doświadczenia respondentów: osoby mające kontakt z domami opieki w kontekście opieki nad osobami starszymi częściej używają terminów pragmatycznych i neutralnych, podczas gdy osoby bez doświadczenia odwołują się do silnie negatywnych i często metaforycznych określeń. Uzyskane wyniki poszerzają wiedzę na temat językowych reprezentacji domów opieki w języku polskim. Wnoszą wkład w badania nad językowym obrazem instytucjonalnej opieki nad osobami starszymi, prezentując mechanizmy leksykalne utrwalające stereotypy i negatywne wartościowanie tego typu opieki nad seniorami oraz wskazując na potrzebę świadomego kształtowania dyskursu publicznego wokół opieki długoterminowej.

Słowa kluczowe: domy seniora, domy opieki, stereotypy językowe, skojarzenia leksykalne, nacechowanie emocjonalne, stylizacja starości

Abstract

This article addresses the linguistic representation of institutional care for older people in Poland through an analysis of the perception of the Polish terms *dom opieki* (senior care home) and *dom seniora* (nursing retirement home). The aim of the study is to identify the dominant lexical associations, emotional connotations and the influence of personal experience on the linguistic representations of these concepts. The study used a questionnaire completed by 80 respondents, who provided up to 3 free associations for each of these terms. The data obtained were subjected to lexical-semantic analysis, taking into account the frequency of occurrence of lexical units, their emotional valence, and the influence of respondents' personal experience with such facilities. The results indicate a strong connotation of both terms – the most common associations are loneliness, sadness, illness and death. The analysis also shows significant differences in the linguistic representation of these institutions depending on respondents' experience: people with experience in nursing homes for older people are more likely to use pragmatic and neutral terms, while those without experience are more likely to use strongly negative, often metaphorical expressions. The results obtained broaden the state of knowledge of linguistic representations of nursing homes in Polish. They contribute to research on the linguistic image of senior care homes, presenting lexical mechanisms that reinforce stereotypes and negative attitudes towards this type of care for seniors, and potentially pointing to the need for conscious shaping of public discourse around long-term care.

Keywords: senior care homes, nursing homes, stereotypical linguistic representations, lexical associations, emotional connotations, stigmatization of old age

Wstęp

Społeczeństwa na całym świecie, w tym także Polska, stają wobec wyzwania związanego ze starzeniem się ludności. Zwiększający się odsetek osób starszych w strukturze demograficznej jest efektem wieloletnich zmian w zakresie umieralności, dzietności oraz migracji, a także naturalnego przesuwania się rozkładu wieku. W Europie, w tym w Polsce, w ostatnich latach zjawisko to nasila się (Adrianowska, 2022). Domy opieki, stanowiące kluczowy element systemu wsparcia seniorów, często obciążone są jednak negatywnymi stereotypami i stygmatyzacją w świadomości społecznej. Postrzeganie tych instytucji, ukształtowane przez historyczne uwarunkowania, medialne narracje oraz brak bezpośredniego doświadczenia, ma istotny wpływ na decyzje o wyborze formy opieki nad bliskimi, a także na ogólny dyskurs wokół starości i opieki długoterminowej. Niniejszy artykuł naukowy ma na celu zbadanie percepcji terminów *dom seniora* i *dom opieki* w języku polskim, wykorzystując analizę leksykalno-semantyczną, ilościową i jakościową skojarzeń respondentów. Poprzez identyfikację dominujących kolokacji, nacechowania emocjonalnego słów oraz wpływu osobistego doświadczenia na te reprezentacje badanie dąży do zbadania istniejącego obrazu i zrozumienia mechanizmów językowych, które przyczyniają się do utrwalania lub zmiany społecznych postaw wobec instytucjonalnej opieki nad osobami starszymi.

Wizerunek domów opieki

Pojęcia *dom opieki*, *dom spokojnej starości* oraz *dom seniora* funkcjonują w języku jako nazwy obiektów, które są silnie nacechowane konotacyjnie. Jak zauważa Ryszard Tokarski (2013), znaczenie wyrazu nie ogranicza się do jego definicji słownikowej,

lecz obejmuje także cały zespół skojarzeń, emocji i wartości, które użytkownicy języka przypisują danemu wyrażeniu. Z perspektywy semantyki leksykalnej oba wyrażenia różnią się stopniem nacechowania emocjonalnego i aksjologicznego (por. Puzyńska, 2004). Leksyka odnosząca się do starości i związanych z nią instytucji często podlega tabuizacji, co prowadzi do poszukiwania eufemizmów mających na celu złagodzenie negatywnego obrazu starości w języku (Grzenia, 2006). W tym kontekście określenie *dom seniora* może pełnić funkcję eufemistyczną wobec bardziej dosłownego i emocjonalnie obciążonego *domu opieki*. Kwestia wartościowania związana jest z teorią prototypów, zgodnie z którą użytkownicy języka organizują pojęcia wokół typowych przykładów (Rosch, 1973). Prototypowy *dom opieki* może przywoływać obraz instytucji o niższym standardzie, finansowanej publicznie i postrzeganej jako ostateczność, podczas gdy *dom seniora* jest kreowany na prototyp nowoczesnego, często prywatnego ośrodka oferującego kompleksowe usługi i aktywizację mieszkańców.

Z perspektywy językoznawczej kluczowym problemem jest sposób, w jaki język konstytuuje i utrzuca negatywne skojarzenia, prowadząc do stygmatyzacji oraz wpływu na postawy społeczne. Powszechne poczucie wstydu i winy towarzyszące decyzji o umieszczeniu bliskich w tego typu placówkach znajduje swoje odzwierciedlenie w dyskursie. Jurek (2012: 96–97) pokazuje narrację, w której dom pomocy społecznej jawi się jako instytucja, „do której oddanie członka rodziny jest decyzją ostateczną, budzącą silne poczucie winy”, podkreślając, że „nadal pokutuje obiegowa opinia, że najgorsza rodzina jest lepsza od domu pomocy społecznej”. Dom pomocy społecznej w stereotypowym wyobrażeniu rysuje się jako miejsce „skoszarowanego” życia, obwarowanego regulaminami i symbolizującego „jednokierunkowy korytarz bez wyjścia, na którego końcu czai się śmierć”. W tych ujęciach język nie jest jedynie narzędziem opisu, lecz aktywnym czynnikiem kształtującym negatywne ramy poznawcze. Wyobrażenie opinii publicznej w Polsce na temat domów pomocy społecznej jest w dużej mierze negatywne, a ten silnie utrwalony obraz jest efektem zjawiska określanego jako fiksacja wizerunku (Jurek, 2012 za: Iwankiewicz-Rak, 2006). Z perspektywy językoznawczej fiksacja wizerunku oznacza utrwalanie negatywnych reprezentacji mentalnych poprzez powtarzalne wzorce leksykalne i kolokacyjne. Proces ten może odbywać się na dwóch płaszczyznach: przenoszenia wizerunku z przeszłości na teraźniejszość oraz rozciągania wizerunku, czyli budowania opinii o całym sektorze na podstawie jednej organizacji lub odwrotnie (Zalejski, 2013).

Korzenie tych skojarzeń sięgają średniowiecza, kiedy pierwsze instytucje opiekuńcze były utożsamiane z biedą i społecznym marginesem (Zbyrad, 2014). Nazywane często przytułkami, występowały w różnych formach. Termin *szpital* pochodzi od łacińskiego *hospitium*, oznaczającego ‘dom dla gości’, przy czym początkowo nie rozróżniano podróżnych zdrowych i chorych. W Bizancjum pierwsze tego typu instytucje, później nazywane xenodochiami, oferowały opiekę pielgrzymom i wędrowcom, a także mieszkańcom miast. Na ich podstawie powstawały następnie przytułki dla sierot, starców i porzuconych dzieci (Staniszewski 2004: 77–78). W języku opisu takich instytucji dominowały metafory wykluczenia i kontroli – mówiono o *gniazdach grzechu* czy *więziennych warunkach* (Jurek 2012 za: Geremek, 1989; Radwan-Pragłowski, Frysztacki, 1998). Te negatywne obrazy

wpłynęły na rozwój metafor współczesnych, w których domy opieki postrzegane są jako *przechowalnie* lub *wysypiska dla ludzi-odpadów* (Jurek, 2012 za: Bauman, 2004).

Współczesne media utrwalają ten wizerunek, eksponując skandale i nadużycia w domach opieki dla starszych osób za pomocą emocjonalnie nacechowanego języka (na przykład *afery*, *upokorzeni pensjonariusze*), co prowadzi do rozciągania negatywnego obrazu na cały sektor instytucjonalnej opieki (Jurek, 2012). Tym samym język nie tylko odzwierciedla rzeczywistość, lecz także ją kształtuje, wpływając na społeczne wyobrażenia i emocje związane z domami pomocy społecznej.

Pytania badawcze i hipotezy

Z perspektywy językoznawczej niniejsze badanie koncentruje się na tym, jak język konstytuuje i utrwalą negatywne skojarzenia związane z domami opieki, prowadząc do ich stygmatyzacji i wpływając na postawy społeczne. Postawiono następujące pytania badawcze:

1. Jakie są dominujące kolokacje i skojarzenia językowe Polaków z terminami *dom seniora* i *dom opieki*?
2. Jakie jest wartościowanie tych skojarzeń w polskim dyskursie publicznym?
3. W jaki sposób osobiste doświadczenie (rodzinne lub zawodowe) z domem opieki koreluje z percepcją i językowymi skojarzeniami respondentów?

Na podstawie postawionych pytań badawczych sformułowano następujące hipotezy badawcze:

H1: Dominujące skojarzenia językowe z terminami *dom seniora* i *dom opieki* w języku polskim będą miały przeważająco negatywne nacechowanie emocjonalne.

H2: Respondenci posiadający osobiste doświadczenie z domami opieki (rodzinne lub zawodowe) będą częściej niż osoby bez takiego doświadczenia wskazywać na pragmatyczne i funkcjonalne aspekty opieki oraz pozytywne konotacje.

Metodyka

Niniejsza analiza leksykalno-semantyczna miała na celu zbadanie kolokacji, skojarzeń oraz wartościowań związanych z terminami *dom seniora* oraz *dom opieki* w języku polskim. Źródłem danych empirycznych był zbiór 80 indywidualnych odpowiedzi pozyskanych przez badanie ankietowe z wykorzystaniem kwestionariusza. Każda odpowiedź zawierała podstawowe informacje demograficzne respondenta, takie jak płeć, wiek i wykształcenie, oraz kluczową zmienną w postaci listy maksymalnie trzech słów-skojarzeń. Dodatkowo zbierano dane dotyczące osobistego doświadczenia respondentów z domem opieki dla seniorów (rozdzielając doświadczenie w rodzinie z domami opieki, w pracy zawodowej lub brak takich doświadczeń) oraz faktu odwiedzenia takiej placówki. Spośród 80 respondentów 77 dostarczyło użytecznych danych tekstowych w kolumnie poświęconej skojarzeniom, które stanowiły podstawę analizy leksykalno-semantycznej. Trzy puste odpowiedzi w tej kolumnie zostały wykluczone z etapu przetwarzania i analizy skojarzeń.

Proces przygotowania danych oraz metodyka analizy

Przed przystąpieniem do właściwej analizy dane tekstowe zostały poddane rygorystycznemu procesowi przygotowania. W pierwszej kolejności przeprowadzono normalizację leksykalną, polegającą na sprowadzeniu wszystkich słów do ich formy podstawowej (lematu), co umożliwiło agregację synonimów i form fleksyjnych. Przykładowo *choroba* i *choroby* były traktowane jako to samo słowo, podobnie jak *opieka* i *opieką*. Normalizacja ta jest zgodna z założeniami językoznawstwa korpusowego, w którym lematyzacja pozwala na ujednolicenie jednostek leksykalnych i redukcję wariantywności formalnej (Leech, 2005). Następnie dokonano ujednolicenia wariantów terminologicznych. Różne nazwy instytucji, takie jak *dom seniora*, *dom opieki*, *dom pomocy społecznej*, *dom spokojnej starości* czy *dom starców*, ujednolicono i potraktowano jako odniesienie do tego samego konceptu instytucjonalnej opieki nad osobami starszymi. Działanie to mieści się w ramach operacjonalizacji kategorii pojęciowych w analizie dyskursu (van Dijk, 1998), w której różnorodne powierzchniowe realizacje językowe są sprowadzane do wspólnego znaczeniowego mianownika. W celu zachowania czystości danych asocjacyjnych słowa te były wykluczane z analizy częstości skojarzeń, ponieważ stanowiły element samego bodźca, a nie swobodnej asocjacji. W celu uniknięcia sztucznego zawyżania częstości zastosowano również procedurę usunięcia duplikatów w odpowiedziach indywidualnych; w przypadku, gdy respondent dwukrotnie podał to samo słowo w ramach swojej trójki skojarzeń (na przykład *samotność*, *samotność*, *smutek*), zostało ono policzone tylko raz w obrębie tej konkretnej odpowiedzi. Odpowiedzi, które zawierały frazy (na przykład *dom pomocy społecznej*, *brak rodziny*), zostały manualnie rozdzielone na pojedyncze słowa, a następnie poddane procesowi lematyzacji, o ile to było możliwe i celowe dla analizy. Postępowanie to odpowiada praktyce stosowanej w badaniach z zakresu psycholingwistyki i semantyki leksykalnej, gdzie agregacja danych ma na celu wyodrębnienie głównych komponentów pojęciowych i emocjonalnych (Nelson, McEvoy, Schreiber, 2004). Finalnym etapem przygotowania danych była korekta literówek, dokonana manualnie w celu zapewnienia poprawności leksykalnej danych, co stanowi standardowy krok w przetwarzaniu danych tekstowych (Biber, Conrad, Reppen, 1998).

W analizie zastosowano podejście zintegrowane, łączące metody ilościowe i jakościowe, zgodnie z założeniami metodologii badań mieszanych (por. Dörnyei, 2007). Celem takiego podejścia było uzyskanie wielowymiarowego obrazu reprezentacji leksykalnych i semantycznych związanych z pojęciem.

Analiza ilościowa objęła zliczanie częstości występowania znormalizowanych, zlematyzowanych słów w całym zbiorze odpowiedzi. Uwzględniono również dane demograficzne respondentów (płeć, wiek, wykształcenie, kontakt z tego typu instytucją), które posłużyły do interpretacji różnic w danych jakościowych. Na tej podstawie opracowano listę najczęściej pojawiających się słów kluczowych, traktowanych jako wskaźniki dominujących konceptów mentalnych (por. Brysbaert, Warriner, Kuperman, 2011).

Analiza jakościowa koncentrowała się na badaniu typowych kolokacji i związków leksykalnych (por. Stanulewicz, Radomyski, 2022; 2024), a także na semantycznej klasyfikacji skojarzeń – z podziałem na kategorie, takie jak emocje, funkcje, relacje

społeczne, zdrowie czy aspekty ekonomiczne. Następnie przeprowadzono analizę wartościowania, klasyfikując skojarzenia jako pozytywne, negatywne, neutralne (por. Taboada i in., 2011). Dodatkowo zestawiono odpowiedzi osób mających osobiste doświadczenie z domem opieki (rodzinne lub zawodowe) z odpowiedziami osób takiego doświadczenia nieposiadających, co pozwoliło na zidentyfikowanie różnic w postrzeganiu i językowej konceptualizacji analizowanego zjawiska.

Wyniki

1. Charakterystyka demograficzna respondentów

Badana grupa składała się z 80 respondentów, wśród których dominowały kobiety, stanowiące 90% próby (72 respondentki). Mężczyźni stanowili pozostałe 10% (8 respondentów). W rozkładzie wiekowym najlicniejszą kategorię stanowiły osoby w wieku 35–54 lata, to jest 55% badanych (44 respondentów). Grupa w wieku 18–34 lata stanowiła 37,5% (30 respondentów), natomiast osoby w wieku 55 i więcej lat były najmniej liczne, reprezentując 7,5% próby (6 respondentów). W aspekcie wykształcenia zdecydowana większość respondentów (87,5%, czyli 70 osób) miała wykształcenie wyższe, natomiast 12,5% (10 osób) legitymowało się wykształceniem średnim.

Odnosząc się do doświadczeń z domami opieki, 57,5% respondentów (46 osób) nie miało osobistego doświadczenia z takimi placówkami. Doświadczenie w rodzinie zgłosiło 22,5% badanych (18 osób), natomiast doświadczenie w pracy zawodowej – 16,3% (13 osób). Jeden respondent (1,3%) wskazał na doświadczenie zarówno w rodzinie, jak i w pracy zawodowej. Dwie odpowiedzi (2,5%) pozostały puste. Odnośnie do faktu odwiedzin w domu seniora 57,5% respondentów (46 osób) potwierdziło taką wizytę, podczas gdy 40% (32 osoby) nie odwiedziło domu seniora. Dwie odpowiedzi (2,5%) również pozostały puste.

2. Najczęściej występujące skojarzenia

Analiza częstości słów-skojarzeń, bazująca na 77 użytecznych odpowiedziach, pozwoliła na identyfikację dominujących pojęć. W tabeli 1 przedstawiono pięć najczęściej pojawiających się słów wraz z ich bezwzględną częstością występowania.

Tab. 1. Najczęściej występujące skojarzenia

Słowo	Częstość wystąpień
<i>starość</i>	30
<i>opieka</i>	29
<i>samotność</i>	22
<i>choroba</i>	11
<i>smutek</i>	11

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi respondentów.

Słowa *starość* i *opieka* są najczęściej padającymi skojarzeniami, występują odpowiednio 30 i 29 razy. Bezpośrednio za nimi plasuje się *samotność* z 22 wystąpieniami. Kolejne pod względem częstotliwości występowania są *choroba* i *smutek* (po 11 wystąpień), co wskazuje na silne negatywne konotacje.

3. Rodzaje skojarzeń i wartościowanie

Analiza jakościowa ujawniła trzy główne kategorie skojarzeń, które determinują ogólne wartościowanie terminu *dom opieki/dom seniora*. Dominującą grupą są skojarzenia o wyraźnym negatywnym nacechowaniu emocjonalnym i społecznym. Obejmują one emocje i stany, takie jak *samotność* (22), *smutek* (11), *bezradność* (4), a także pojedyncze wystąpienia słów, takich jak *lęk*, *strach*, *przerażenie* i *zapomnienie*. W aspekcie społecznym i funkcjonalnym negatywnie postrzegane są *zaniedbanie* (2), *wyzysk* (1), *złe traktowanie* (1), *nadużycia* (1), *przechowalnia* (1), *brak rodziny* (1), *obcość* (1), *pozbawienie tożsamości* (1), *przerzucenie problemów na innych* (1), *porzucenie przez rodzinę* (1) i *ograniczenie dla rodziny* (1). Te skojarzenia wskazują na głębokie obawy dotyczące jakości opieki, aspektów moralnych oraz roli rodziny. Wśród aspektów biologicznych i fizycznych często negatywnie konotowane są *starość* (30), *choroba* (11), *niedoleżność* (4) oraz *śmierć* (3), co podkreśla związek z etapem życia charakteryzującym się schorzeniami i końcem egzystencji.

Mniej liczne, lecz istotne, są skojarzenia o pozytywnym nacechowaniu, odzwierciedlające idealny lub pożądany obraz placówki. Wśród emocji i stanów znajdują się *spokój* (6), *ciepło* (2) i *miłość* (1). Aspekty funkcjonalne i społeczne obejmują *opiekę* (29), *pomoc* (9), *bezpieczeństwo* (3), *towarzystwo* (4), *profesjonalizm* (1), *godność* (2), *wsparcie* (1), *rozmowę* (1), *wygodę* (2) i *animację* (1). Te słowa wskazują na potencjalne korzyści płynące z profesjonalnej opieki i środowiska społecznego.

Kategorię neutralnych i pragmatycznych skojarzeń tworzą słowa opisujące realistyczne aspekty funkcjonowania domów opieki, pozbawione silnego nacechowania emocjonalnego. Wśród aspektów strukturalnych i organizacyjnych wymienić można terminy, takie jak: *kadra* (1), *pielęgniarka* (3), *lekarstwa* (1), *opieka medyczna* (1), *opieka całodobowa* (2), *łóżka rehabilitacyjne* (1), *duża liczba seniorów* (1), *dom spokojnej starości* (1) oraz *dom pomocy społecznej* (1). Aspekty finansowe, takie jak *drogo* (1) i *pieniądze* (1), podkreślają ekonomiczny wymiar. Aspekty demograficzne to *seniorzy* (3) i *starsi ludzie* (1). Wreszcie, aspekt sensoryczny to *zapach* (2), stanowiący specyficzne, lecz neutralne zjawisko sensoryczne. Ogólne wartościowanie terminu *dom opieki/dom seniora* jest w przeważającej mierze negatywne. Pomimo obecności pozytywnych skojarzeń, takich jak *opieka* czy *spokój*, dominują koncepty związane z samotnością, chorobą, smutkiem i poczuciem odrzucenia.

4. Korelacja między doświadczeniem z domami opieki a skojarzeniami

Analiza ilościowo-jakościowa wskazuje, że osobiste doświadczenie z domem opieki (zarówno w kontekście rodzinnym, jak i zawodowym) oraz fakt odwiedzenia takiej placówki korelują ze zróżnicowaniem w słowach-skojarzeniach respondentów. Tendencje te są zauważalne w dystrybucji częstości słów kluczowych między grupami respondentów z doświadczeniem ($n = 32$) i bez doświadczenia ($n = 45$).

Respondenci posiadający jakiekolwiek doświadczenie z domami opieki (rodzinne lub zawodowe) częściej wskazywali na bardziej pragmatyczne i funkcjonalne aspekty opieki. W tej grupie pojawiały się słowa, takie jak *opieka medyczna*, *opieka całodobowa*, *profesjonalizm*, *ciągłość opieki*, *bezpieczeństwo*, *wygoda* czy *towarzystwo*. Obserwowano również występowanie słów o pozytywnym nacechowaniu, takich jak *spokój* (4 wystąpienia w opozycji do 2 bez doświadczenia), *pomoc* i *miłość*. Chociaż nadal notowane były skojarzenia negatywne, na przykład *smutek*, *choroba* czy *bezzadność*, a w niektórych przypadkach nawet *przechowalnia* czy *złe traktowanie*, osoby z doświadczeniem rzadziej posługiwały się skrajnie abstrakcyjnymi i pesymistycznymi terminami, które były częstsze, a czasem wyłączne, w grupie respondentów bez doświadczenia.

W grupie osób, które nie miały osobistego doświadczenia z domem opieki ($n = 45$), dominowały skojarzenia o silnie negatywnym i często abstrakcyjnym charakterze. Oprócz częstych terminów, takich jak: *samotność* (17 wystąpień), *smutek* (8 wystąpień) i *choroba* (7 wystąpień), pojawiały się tu terminy, takie jak *śmierć*, *zaniedbanie*, *wyzysk*, *brak rodziny*, *obcość*, *pozbawienie tożsamości*, *przerzucenie problemów na innych*, *ograniczenie dla rodziny*, *prerażenie* czy *nadużycia*. Sugeruje to, że brak bezpośredniego kontaktu z rzeczywistością domów opieki sprzyja utrzymywaniu się stereotypów i ogólnych obaw społecznych, które są mniej oparte na konkretnych doświadczeniach.

Dyskusja

Wyniki niniejszego badania jasno wskazują, że terminy *dom opieki* i *dom seniora* w języku polskim są obciążone silnymi, w dużej mierze negatywnymi konotacjami. Dominujące skojarzenia, takie jak *starość*, *opieka* i *samotność*, odzwierciedlają powszechną percepcję tych instytucji. Podczas gdy starość i opieka są naturalnymi asocjacjami z placówkami dla seniorów, wysoka częstość występowania słowa *samotność* (22 wystąpienia) oraz innych słów nacechowanych negatywnie, takich jak *smutek* (11 wystąpień), *choroba* (11 wystąpień), *bezzadność* (4 wystąpienia) czy *śmierć*, sygnalizuje głęboko zakorzenione obawy społeczne. Szczególnie uderzające są pojedyncze, lecz silnie nacechowane negatywnie skojarzenia, jak *zaniedbanie*, *wyzysk*, *złe traktowanie*, *nadużycia* czy *przechowalnia*, które sugerują dehumanizujące postrzeganie osób starszych w takich placówkach.

Analiza demograficzna wskazała na dominację w badaniu kobiet w wieku 35–54 lata z wyższym wykształceniem w grupie respondentów. Jest to kategoria demograficzna często odpowiedzialna za podejmowanie decyzji dotyczących opieki nad starszymi członkami rodziny, co podkreśla znaczenie ich percepcji dla kształtowania ogólnego obrazu domów opieki.

Kluczowa dla badania jest korelacja między osobistym doświadczeniem respondentów a charakterem ich skojarzeń. Osoby posiadające jakiekolwiek doświadczenie z domami opieki (rodzinne lub zawodowe), choć nadal świadome negatywnych aspektów (*samotność*, *choroba*), częściej wskazywały na bardziej pragmatyczne i funkcjonalne elementy, takie jak *opieka medyczna*, *profesjonalizm*, *bezpieczeństwo* czy *spokój*. To sugeruje, że bezpośredni kontakt z rzeczywistością domów opieki może prowadzić do bardziej

zróżnicowanej, ale czasem nawet pozytywnej percepcji, różniącej się od ogólnych, często stereotypowych, obaw. Z kolei respondenci bez osobistego doświadczenia, bazując prawdopodobnie na informacjach medialnych i ogólnych stereotypach, częściej używali słów o silnie negatywnym i abstrakcyjnym charakterze, takich jak *śmierć*, *zaniedbanie*, *wyzysk* czy *porzucenie przez rodzinę*. Ta dysproporcja podkreśla rolę informowania i edukowania społeczeństwa, co może przyczynić się do złagodzenia dominujących, negatywnych stereotypów.

Warto również zauważyć, że choć *opieka* jest jednym z najczęściej wymienianych słów, jej konotacje bywają ambiwalentne. Pojawia się w kontekście zarówno pomocy i bezpieczeństwa, jak i *przechowalni*, co wskazuje, że sama obecność opieki fizycznej nie zawsze równa się zaspokojeniu potrzeb emocjonalnych i godnościowych. Aspekty sensoryczne, takie jak *zapach*, choć neutralne, mogą odgrywać rolę w ogólnej ocenie placówki, często wzmacniając negatywne wyobrażenia.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonej analizy można sformułować kilka kluczowych wniosków dotyczących percepcji domów opieki w języku Polaków. Po pierwsze, obraz domów opieki jest w polskim społeczeństwie w dużej mierze negatywny, z silnymi konotacjami związanymi z samotnością, chorobą, smutkiem i śmiercią, a także obawami o zaniedbanie, wyzysk i utratę godności. Po drugie, posiadanie osobistego doświadczenia (rodzinnego lub zawodowego) z domami opieki koreluje ze zróżnicowaniem w percepcji tych instytucji. Osoby doświadczone rzadziej posługują się skrajnie negatywnymi i abstrakcyjnymi terminami, częściej koncentrując się na pragmatycznych i funkcjonalnych aspektach opieki, a nawet na pozytywnych elementach, takich jak spokój czy profesjonalizm. Po trzecie, dysproporcja w skojarzeniach między grupami z doświadczeniem i bez niego wskazuje na lukę informacyjną i potrzebę zwiększenia transparentności funkcjonowania domów opieki. Kampanie informacyjne, dni otwarte czy programy edukacyjne mogłyby pomóc w przełamywaniu negatywnych stereotypów i budowaniu bardziej realistycznego obrazu tych placówek. Po czwarte, mimo że opieka jest kluczowym skojarzeniem, wyraźna obecność słowa *samotność* i negatywnych konotacji społecznych sugeruje, że domy opieki są oceniane nie tylko pod kątem zapewnienia opieki medycznej, ale również pod kątem zaspokojenia potrzeb emocjonalnych, społecznych i psychologicznych seniorów.

Dalsze kierunki badań mogłyby pogłębić analizę korelacji demograficznych, takich jak wpływ wieku, wykształcenia czy płci na szczegółowe skojarzenia, a także zastosować bardziej zaawansowane metody analizy sentymentu i modelowania językowego, aby uzyskać jeszcze precyzyjniejszy obraz percepcji społecznej.

Bibliografia

- Adrianowska J. (2022), *Ocena procesu starzenia się ludności krajów Unii Europejskiej za pomocą modelu konwergencji beta*, „Wiadomości Statystyczne. The Polish Statistician”, nr 7, s. 35–53.
- Bauman Z. (2004), *Życie na przemiał*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Biber D., Conrad S., Reppen R. (1998), *Corpus linguistics: Investigating language structure and use*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Brysbaert M., Warriner A.B., Kuperman V. (2011), *Concreteness ratings for 40 thousand English words*, „Behavior Research Methods”, vol. 46(3), s. 904–911.
- Dörnyei Z. (2007), *Research methods in applied linguistics*, Oxford: Oxford University Press.
- Geremek B. (1989), *Litość i szubienica. Dzieje nędzy i miłosierdzia*, Warszawa: Czytelnik.
- Gries S.T. (2009), *Quantitative corpus linguistics with R: A practical introduction*, London–New York: Routledge.
- Grzenia J. (2006), *Słownik nazw własnych. Pochodzenie, znaczenie, poprawna odmiana*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Iwankiewicz-Rak B. (2006), *Sila wizerunku organizacji pozarządowej*, „Trzeci Sektor”, nr 5, s. 30–36.
- Jurek Ł. (2012), *Wizerunek domów pomocy społecznej w Polsce*, „Nauki o Zarządzaniu”, nr 11, s. 96–110.
- Leech G. (2005), *Adding linguistic annotation*, [w:] M. Wynne (red.), *Developing linguistic corpora: A guide to good practice*, Oxford: Oxbow Books, s. 17–29.
- Nelson D.L., McEvoy C.L., Schreiber T.A. (2004), *The University of South Florida free association, rhyme, and word fragment norms*, „Behavior Research Methods, Instruments, & Computers”, vol. 36(3), s. 402–407.
- Puzynina J. (2004), *Problemy wartościowania w języku i w tekście*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury”, t. 16, s. 179–190.
- Radwan-Pragłowski J., Frysztacki K. (1998), *Spoleczne dzieje pomocy człowiekowi: od filantropii greckiej do pracy socjalnej*, Katowice: Wydawnictwo Śląsk.
- Rosch E.H. (1973), *Natural categories*, „Cognitive Psychology”, vol. 4(3), s. 328–350.
- Staniszewski P. (2004), *Szpitalnictwo kościelne w archidiakonacie łęczyckim i łowickim do 1795 roku*, Warszawa: DiG.
- Stanulewicz D., Radomyski K. (2022), *Tok Pisin words for red used in the press: A corpus study*, [w:] D. Dziadosz, E. Komorowska, D. Stanulewicz (red.), *Oblicza języka, przekładu, kultury i edukacji. Wybrane zagadnienia*, Szczecin: Wydawnictwo Volumina.pl Daniel Krzanowski, s. 85–97.
- Stanulewicz D., Radomyski K. (2024), *Colour terms in astrophysical texts: A corpus study*, „Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 9. Current Trends in Language Development”, vol. 27, s. 72–91.
- Taboada M., Brooke J., Tofiloski M., Voll K., Stede M. (2011), *Lexicon-based methods for sentiment analysis*, „Computational Linguistics”, vol. 37(2), s. 267–307.

Tokarski R. (2013), *Znaczenie słowa i zasada wewnętrznej motywacji cech semantycznych*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza”, t. 20, nr 2, s. 195–204.

van Dijk T.A. (1998), *Ideology: A multidisciplinary approach*, London: Sage.

Zalejski J. (2013), *Kształtowanie wizerunku organizacji*, [w:] J.S. Jaskevich (red.), *Transformacja systemowa społeczeństwa: Innowacje i tradycje. Zbiór prac naukowych wydziałów nauk społecznych i humanistycznych*, Brześć: Brzeski Państwowy Uniwersytet Techniczny, s. 59–71.

Zbyrad T. (2014), *Od instytucji totalnej ku demokratycznej? Domy pomocy społecznej w Polsce*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.

Monika Rarak <https://orcid.org/0009-0007-6201-0158>
Uniwersytet Warszawski
e-mail: m.rarak@uw.edu.pl

Celebracja codzienności oczami młodzieży – językowa analiza wypowiedzi uczniów¹

Celebrating everyday life through the eyes of the youth – a linguistic analysis of students' statements

Streszczenie

W artykule zostały przedstawione wyniki badań, które miały na celu z jednej strony ustalenie stosunku młodych ludzi do codzienności, z drugiej – zbadanie ich kompetencji językowych. Analiza była możliwa dzięki przeprowadzeniu ankiet wśród uczniów szkół średnich. Nastolatkom – odpowiadając na pytania zamknięte i krótkie pytania otwarte – wyrazili poglądy związane z funkcjonowaniem na co dzień, pokazali, w jaki sposób się wypowiadają, a ponadto zobrazowali tendencje językowe, które obecnie panują wśród młodzieży. Rezultaty badań wykazały, że większość respondentów nie celebrowa codzienności, nie skupia się na niej ani jej nie docenia. Uczniowie w swoich wypowiedziach popełnili wiele błędów językowych i raczej nie dbali o poprawność i jasność komunikatu. Udowodnili także, że duży wpływ na ich wyrażanie się ma moda językowa.

Słowa kluczowe: analiza językowa, poprawność językowa, moda językowa, badanie ankietowe, stosunek do codzienności

¹ Tekst niniejszego artykułu jest pokłosiem wystąpienia pod takim samym tytułem; referat wygłosiłam podczas Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej *Dzień jak co dzień. Ludzie – historia – współczesność*, która odbyła się 29 listopada 2024 roku.

Abstract

This article presents the results of a study that, on the one hand, attempts to determine young people's attitudes toward everyday life and, on the other hand, examines their linguistic competence. The analysis was made possible by conducting surveys among high school students. Teenagers – answering closed-ended and short open-ended questions – expressed views on functioning in everyday life, revealed how they express themselves, and, in addition, illustrated the linguistic tendencies that currently prevail among young people. The survey results showed that most respondents do not celebrate, focus on, or appreciate everyday life. The students made numerous linguistic errors in their statements and tended not to consider the message's correctness and clarity. They also proved that their expressions are heavily influenced by language trends.

Keywords: linguistic analysis, linguistic correctness, linguistic trend, survey, attitude to everyday life

Wprowadzenie

Obserwacja zachowań uczniów (nastolatków uczących się w szkole średniej) pozwala zauważyć, że współcześnie młodzież w coraz mniejszym stopniu koncentruje się na otaczającej ją codzienności, a nawet niemal całkowicie nie zauważa tego, co odbywa się w najbliższym środowisku (w tym przypadku głównie w środowisku szkolnym, uczniowskim, koleżeńskim), częściej skupia się na tym, co figuruje w sieci. Postanowiłam zatem zastanowić się i zbadać, w jaki sposób sami nastolatkwie mówią o codzienności. Analiza tych wypowiedzi pozwoli dotrzeć z jednej strony do obrazu życia młodego człowieka na co dzień (tym samym umożliwi zweryfikowanie, czy młodzież celebryje codzienność), z drugiej – do kompetencji językowych respondentów².

Założenia teoretyczno-metodologiczne

W zakresie kompetencji językowych respondentów analizuję wykorzystane przez młodzież elementy językowe pod względem ich użycia umijętnego, tj. poprawnego, sprawnego, ale też etycznego i estetycznego. Odwołuję się przy tym do tradycyjnego ujęcia kultury języka i jej składników³. Pojęcie kultury *języka* w ujęciu Andrzeja Markowskiego to – najogólniej – „dbałość o język, wynikająca ze świadomości jego znaczenia w życiu społecznym, a przejawiająca się w rozmaitych działaniach, odnoszących się zarówno do samego języka, jak i do ludzi, którzy się nim posługują” (Markowski, 2005: 14–15). Wspomnianą dbałość o język można rozumieć jako dążenie do mówienia i pisania bezbłędnego, dostosowanego do tematu i sytuacji, zgodnego z przyjętymi w danym środowisku normami językowymi. Ważne jest tutaj rozróżnienie dwóch poziomów normy – wzorcowej i użytkowej. Zakładam, że uczniowie wypełniający kwestionariusze ankiety powinni używać elementów języka świadomie, zgodnie z regułami gramatycznymi i semantycznymi polszczyzny. Uwzględniam jednak też

² W obrębie badań znajdują się nastolatkwie – licealiści i uczniowie technikum, uczący się w szkołach położonych w niewielkich miastach województwa lubelskiego (Radzyń Podlaski, Międzyrzec Podlaski).

³ Por. Buttler, 1976; Buttler, Kurkowska, Satkiewicz, 1971; 1982; Kurkowska, 1985; Markowski, 2005.

to, że respondentami są nastolatki, szczególnie biorę zatem pod uwagę tendencje rozwojowe języka.

Odpowiedzi uczniów rozpatruję pod kątem właściwego – wolnego od błędów i usterek – posługiwania się językiem, dlatego w moich badaniach kluczową rolę odgrywa poprawność językowa. Jeśli dana wypowiedź narusza kryteria poprawności⁴, tzn. jakiś element tekstu jest oceniany negatywnie, prowadzi to do uznania go za błąd językowy. Błędy rozumiem jako „nieświadome odstępstwa od obowiązującej w danym momencie normy językowej, czyli takie innowacje, które nie znajdują uzasadnienia funkcjonalnego” (Markowski, 2005: 55). Zanotowane w odpowiedziach respondentów odstępstwa od normy dzielę na odrębne kategorie – przyjmuję typologię błędów i usterek językowych zaproponowaną przede wszystkim przez A. Markowskiego (2005: 55–60), podczas analizy błędów leksykalnych biorę pod uwagę także bardziej szczegółową klasyfikację Danuty Buttler (1970a: 79–84; 1970b: 151–156; 1970c: 215–221; Buttler, Kurkowska, Satkiewicz, 1982).

W zebranych wypowiedziach młodego pokolenia warto zauważyć innowacje językowe – stanowiące przesłanki do analizy tendencji rozwojowych polszczyzny. Nastolatki coraz częściej wprowadzają do języka nowe formy, które w danej grupie społecznej (zdefiniowanej przede wszystkim pod względem podobnego – tutaj: nastoletniego – wieku) stają się przy tym także modne (nadużywane). Innowację językową można rozumieć jako każdy nowy element językowy, który w pewnym czasie pojawia się w uzusie, normie, systemie lub konkretnym tekście.

Innowacją jest więc zarówno nowy sposób wymawiania głosek czy połączenia głosek, nowa końcówka fleksyjna, nowy sposób odmiany bądź wprowadzenie zasady nieodmienności pewnego wyrazu, nowy typ połączenia składniowego, jak i nowy wyraz, znaczenie wyrazu czy nowy frazeologizm (Markowski, 2004: 1581).

Takie innowacje mogą powstawać zarówno nieświadomie – jako skutek nieznamośności normy językowej i przyjętych reguł⁵, jak i świadomie – jako skutek określonych potrzeb użytkowników języka, między innymi konieczności nazwania nowego elementu czy zjawiska⁶, chęci wyrażania się w sposób szybszy, często bardziej skrótowy⁷, także dostosowany do współczesnych realiów życia – na przykład w kontekście wymagań nakładanych przez różne media. Jeśli chodzi o modę językową, śledzenie zmian w języku

⁴ W językoznawstwie polskim dokonano kilku klasyfikacji zakładających stosowanie kilkunastu kryteriów oceny elementów językowych. Według Witolda Doroszewskiego do mierników poprawności należy zaliczyć następujące kryteria: historyczne, formalno-logiczne, narodowe, estetyczne, a także – zdaniem autora mniej ważne – geograficzne i literacko-autorskie (por. Doroszewski, 1950). Inny podział zaproponowała Halina Kurkowska, która wyodrębniła kryteria oceny wewnętrznojęzykowe i zewnętrznojęzykowe (por. Buttler, Kurkowska, Satkiewicz, 1971: 22–45). Wnikliwy przegląd kryteriów dał Bogdan Walczak, wyróżniając ponad 20 kategorii, jednak 6 z nich ma najlepsze uzasadnienie teoretyczne, są to kryteria: wystarczalności, ekonomiczności, funkcjonalności elementów językowych, uzualne, autorytetu kulturalnego oraz estetyczne (por. Walczak, 1995). Z kolei według Andrzeja Markowskiego do kryteriów B. Walczaka warto dołączyć także kryterium narodowe (por. Markowski, 2005: 49–55).

⁵ Innowacje niezaaprobowane w normie i systemie – ze względu na brak uzasadnienia funkcjonalnego – są równoznaczne z błędami językowymi.

⁶ Taką innowację można uznać za uzupełniającą, wypełniającą lukę w systemie nazewniczym (Markowski, 2004: 1581).

⁷ Jest to innowacja skracająca (Markowski, 2004: 1582).

młodzieży umożliwiają popularne inicjatywy, takie jak plebiscyt na Młodzieżowe Słowo Roku⁸, za pomocą którego są wyłaniane słowa wzbudzające duże zainteresowanie wśród ludzi młodych oraz – dzięki rozpowszechnieniu finałowych wyrazów czy sformułowań – wśród ludzi starszych. Podczas oceny wypowiedzi uczniów zwracam zatem uwagę nie tylko na samą poprawność językową, lecz także na współczesne tendencje językowe. Wykorzystany w tytule artykułu wyraz *celebracja* stanowi właśnie odbicie zauważonych w ostatnim czasie tendencji rozwojowych współczesnego języka polskiego (w zakresie słownictwa i frazeologii) wśród młodych ludzi – ci coraz częściej mówią (i zapisują) bowiem, że coś: sukces, czas, życie – celebują.

Próba dotarcia do obrazu życia nastolatków na co dzień (tj. sposobu postrzegania przez nich codzienności) jest analiza otrzymanych odpowiedzi pod względem zawartości treściowej. W analizie tej przykładałam wagę do znaczenia przekonań wyrażanych przez badanych (odniesienie do semantyki), a także do interpretacji i poznania sensu tych wypowiedzi, uwarunkowanych kontekstowo (odniesienie do pragmatyki). Współczesne badania z dziedziny pragmatyki wskazują bowiem na duży wpływ kontekstu wypowiedzi na jej interpretację; „istnieje zależność własności semantycznych, takich jak znaczenie czy warunki prawdziwości od sposobu i kontekstu użycia wyrażenia oraz od interpretacji, jaką nadaje wyrażeniu odbiorca wypowiedzi” (Buczkowska, 2014: 26). Ważne podczas próby przesłedzenia poglądów badanej młodzieży wydaje się proponowane przez Paula Grice’a rozróżnienie między literalnym znaczeniem wyrażenia (wiąże się ono bezpośrednio z tym, co zdanie mówi) a myślą, jaką chciał wyrazić mówiący (za pośrednictwem tego zdania) (Grice, 1977: 85–99).

Charakterystyka badań – przebieg, materiał badawczy, wyniki

Badania przeprowadziłam w październiku 2024 roku na grupie respondentów w wieku około 16–18 lat. Do zaprojektowanych badań – zakładających poznanie stosunku młodych ludzi do codzienności (i prób jej celebacji), a tym samym przeanalizowanie ich zdolności językowych – wykorzystałam metodę ankiety. Dzięki kwestionariuszowi, który rozesłałam do grup nastolatków uczących się w szkołach średnich (liceum oraz technikum), uzyskałam 118 odpowiedzi⁹ – taką próbę uznałam za wystarczającą do analizy i osiągnięcia wyznaczonych celów badawczych.

Kwestionariusz ankiety składa się z dwóch części. Część pierwsza zawiera cztery podpunkty – są to pytania zamknięte; wymagałam od respondentów jedynie zaznaczenia odpowiedniego punktu na zamieszczonych skalach odpowiedzi. Część druga także zawiera cztery podpunkty – są to tym razem pytania otwarte; oczekiwałam od respondentów zapi-

⁸ To coroczny plebiscyt organizowany od 2016 roku przez Wydawnictwo Naukowe PWN. Celem plebiscytu jest wyłonienie najpopularniejszych słów, określeń, wyrażań w grupie młodzieży; organizatorzy podkreślają dużą wagę kreatywności języka w opisywaniu rzeczywistości.

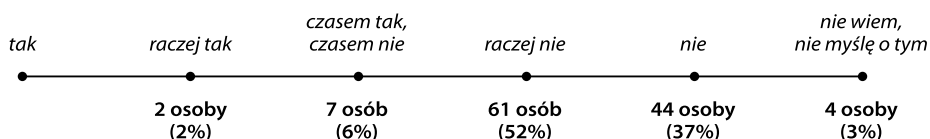
⁹ Jest to duża próba badawcza – grupa respondentów składa się bowiem z więcej niż 100 osób (por. Łobocki, 2009: 174–175).

sania ich przemyśleń na temat codzienności. Poniżej podaję skierowane do respondentów polecenia/pytania oraz przywołuję i analizuję otrzymane odpowiedzi.

Część I

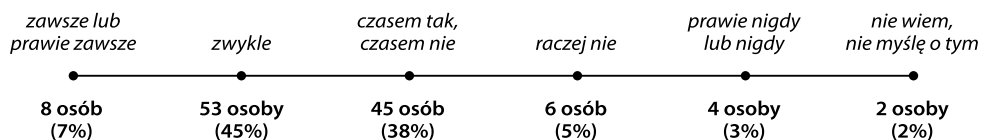
Odpowiedz na poniższe pytania – w tym celu zaznacz właściwe miejsce na skali odpowiedzi (wybierz jeden punkt).

1. Najpierw oceń ogólnie – czy uważasz, że celebrujesz codzienność?

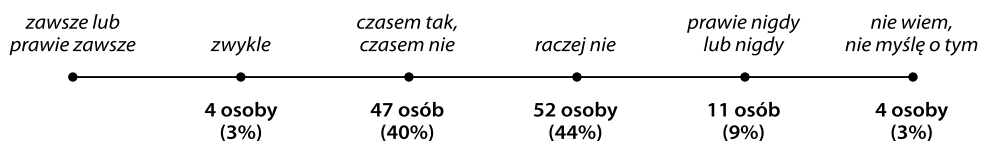
Odpowiedzi pokazują, że uczniowie raczej nie celebrują codzienności. Być może czasownik *celebrować* jest zdaniem badanych wyolbrzymiony w odniesieniu do codzienności.

2. Czy przywiązujesz wagę do tego, co otacza Cię na co dzień? Czy dbasz o to?

Jak się okazuje, uczniowie – mimo że nie celebrują codzienności – to w znacznym stopniu przywiązują wagę do tego, co otacza ich na co dzień, zwykle o to dbają.

3. Czy zdarza Ci się analizować to, jak wygląda Twoja codzienność (na przykład czy wygląda tak, jak chciałbyś, aby wyglądała)?

Uczniowie przeważnie nie analizują tego, jak wygląda ich codzienność – robią to czasami, pewnie w zależności od sytuacji.

4. Czy uważasz, że to ważne, aby zwracać dużą uwagę na codzienność (szkolną, domową...)?

Badani uważają jednak, że (niezależnie, czy tak jest w ich przypadku) raczej warto zwracać dużą uwagę na codzienność.

Część II (krótkie pytania otwarte)

1. Czym jest dla Ciebie codzienność? Z jakimi obszarami życia się ona wiąże?

Przykładowe odpowiedzi¹⁰:

- Codzienność jest dla mnie tym co się dzieje na codzien czyli nic ciekawego. Można pomyśleć czemu – a bo nic ciekawego się w tej szkole nie dzieje, a w niej spędzam 6/8 życia. Pozdrawiam z rodzinką.
- Codzienność to wstawanie o 6, siedzenie w szkole do 15 i bycie zmęczonym do końca dnia. Kolejny dzień powtórz schemat, a sobota niedziela wsiadam do śpiulkolotu i włączam spanko.
- Codzienność to teraz bardziej życie w sieci niż w realu i ja też na tym się skupiam.
- Codzienność teraz dzieje się głównie w internecie więc żeby żyć naco dzień nie trzeba nawet wychodzić z domu.
- Codzienność to niestety szkoła za którą nie płacą.
- Codzienność? A to głębokie pytanie i trzeba się zastanowić ale myślę że codzienność to jest wszystko co mnie otacza znajomi, moi rodzice i wgl zwierzęta szkoła takie podstawowe nie ciekawe rzeczy.
- Codzienność u mnie wiąże się głównie z wczesnym wstawaniem rano, ogromną ilością nauki oraz jazdami do mojego konia i późnych powrotów.
- Codzienność to realne doświadczanie rzeczywistości czyli nudy.
- Codzienność to szkoła i nauka bo na nic innego nie ma czasu.
- Dla mnie codzienność to to co na codzien robię czyli szkoła i dom.
- Codzienność jest dla mnie codziennością po prostu, czymś co po prostu jest takie jakie teraz jest, kiedyś się zmieni, kiedyś za codziennością zatęsknię. Zazwyczaj nie zastanawiam się nad nią, ale im bliżej jestem do zmiany swojej codzienności, tym bardziej zaczynam ją doceniać. Więc w sumie pomimo że na pozór nie ma w codzienności nic ciekawego, to jednak jest ważnym aspektem życia. A teraz wiąże się ona głównie ze szkołą, znajomymi z którymi spędzam czas i z tym że dalej mieszkam z rodzicami i dalej podobnie gospodaruje wolny czas.
- Uważam, że codzienność połączeniem rutyny i przyjemności jest. Każdy dzień obejmuje zarówno chwile odpoczynku, ale też obowiązki szkolne, spotkania z bliskimi czy rozwijanie swoich zainteresowań. Czasami bywa ona trochę powtarzalna, lecz właśnie dzięki temu mogę dostrzec chwilę szczęścia, które wzbogacają moje życie i nadają mu koloru.

Zdecydowana większość młodych ludzi negatywnie wypowiada się o codzienności – w odczuciu nastolatków wiąże się ona głównie ze szkołą, obowiązkami, a także tym, co dzieje się w świecie wirtualnym.

2. Który obszar codzienności jest dla Ciebie najważniejszy? Dotyczy on raczej środowiska domowego, szkolnego, koleżeńkiego – a może jeszcze innego? Uzasadnij swój wybór.

¹⁰ Wszystkie cytowane odpowiedzi przywołuję w takiej formie, w jakiej zostały do mnie nadesłane; nie poprawiam błędów ani usterek językowych czy edytorskich.

Przykładowe odpowiedzi:

- *Żaden a napewno nie jest to szkoła.*
- Dotyczy środowiska online, teraz większość co robię i jak z kimś rozmawiam to w internecie. Nawet uczę się tylko z telefonu i czytam tylko pdfy.
- Najważniejsze jest idealne kreowanie swojego życia na Instagramie.
- Najważniejsi są chyba koledzy i znajomi i też rodzina, bo tylko dzięki nim jeszcze trwam w tym marnym świecie i oni mnie wspierają.
- W codzienności najlepsze jest dobre jedzenie i dobre trunki i dobrze się wyspać slaaaay.
- Napewno nie tak jak myślą nauczyciele że dobre oceny w szkole, najważniejsze jest zdrowie, pieniążki i obszar mojego pokoju.
- Raczej najbardziej dotyczy środowiska poza realnego czyli życia w sieci.
- Najważniejszym obszarem codzienności jest dla mnie obszar koleżeński. Uzasadnia to moja dobra relacja z kolegami, miło spędzony z nimi czas i wiele historii.
- Dom bo tu jakoś się najlepiej czuje.
- Najważniejszy napewno powinien być obszar domowy między rodziną współmieszkańcami i tym podobne, ale taki najbardziej komfortowy jak dla mnie jest ten koleżeński, bo jednak przyjaciółom mogę bardzo zaufać, pogadać na wszystkie tematy tak mi się wydaje. Więc dla mnie najważniejszy jest Koleżeński!
- Szkoła jest ważna bo spędzam w niej kilka godzin dziennie, znajomi również, bo to jednak osoby którym się ufa i przeżywa się z nimi wiele rzeczy, również poraż pierwszy.
- Najważniejszy obszar codzienności to chyba jednak czas spędzony w tygodniu w domu, gdyż jest go zdecydowanie najmniej, dlatego bardzo go doceniam.

Młodzież przywiązuje dość dużą wagę do relacji koleżeńskich, rodzinnych, za ważny obszar życia uważa dom. Z drugiej strony wielu nastolatków jako kluczowe traktuje środowisko internetowe. Ponadto znaczna część badanych podkreśla ważność najprostszych czynności (być może w wieku nastoletnim często zaniedbywanych), takich jak spanie.

3. Czy uważasz, że to, co dzieje się w Twoim życiu na co dzień, jest ważne? Dlaczego?

Przykładowe odpowiedzi:

- Niezbyt bo na codzień nie dzieje się nic ważnego, tylko nuda, szkoła i ciągle to samo czyli kartkóweczki sprawdzianiki nauka cały czas czyli przed i po lekcjach.
- Zależy co się dzieje, szkoła to nie jest aż taka ważna ale teraz robię na przykład prawo jazdy i to to tak oczywiście jest ważne i przykładam się do tego oporowo.
- Ogólnie nie, chyba że jest coś ciekawego, ważne wydarzenia, dramy, ale w szkole do jakiej chodzę mało się dzieje.
- Raczej nie, teraz wszyscy kreują swoje życie głównie dla szpanu nakręcanego przez różne media.
- Nie, wszystko przemija niczym reelsy na instagramie. I tak wszyscy umrzemy.
- Nie wiem ale domyślam się że chyba tak bo mnie dotyczy.
- Ja uważam że wszystkie rzeczy nawet głupie dzień dobry do 70 letniej kobiety która wepchała się na pasy bez rozglądania gdy miała czerwone zmienia cały dzień człowieka. Jest bardzo ważne!
- Tak ponieważ szkoła w życiu codziennym jest bardzo ważna gdyż przyda mi się potem w przyszłości.

- To co się dzieje w moim życiu jest super tak powinno być dalej i to jest ważne.
- Tak – każdy dzień jest ważny. Nawet najmniej pamiętliwe sytuacje mogą przyczynić się w ogromnym stopniu na przyszłość.
- Raczej tak, bo każdy dzień który teraz traktujemy jako codzienność może być ważną lekcją na całe życie.
- To, co dzieje się w moim życiu ma ogromne znaczenie na moją przyszłość. Jestem w okresie kluczowym dla mojego rozwoju osobistego oraz edukacyjnego. Liceum jest czasem, który stawia na mojej drodze zarówno wyzwania, jak i sukcesy. Pomaga mi to lepiej poznać siebie, swoje mocne oraz słabe strony, a także obszary w których chce się rozwijać.

Wszystkie zebrane odpowiedzi pokazują, że badani nastolatki dzielą się na dwie grupy: jedni nie uznają za ważne tego, co dzieje się na co dzień, inni uważają z kolei, że codzienne wydarzenia są ważne, ponieważ wpływają nie tylko na teraźniejszość, lecz także na przyszłość.

4. Czy uważasz, że warto cieszyć się nawet z najmniejszych sukcesów codziennych – *celebrować* je? Jak to wygląda w przypadku Twoich sukcesów? Co, Twoim zdaniem, można do takich zaliczyć?

Przykładowe odpowiedzi:

- Nie mam czasu na nic re!! jak miałbym niby mieć czas na celebrowanie codzienności? nie byłaby to zbyt inteligentna decyzja.
- Nie warto, z czego mam się cieszyć niby z piątki na przykład? XD no chyba nie.
- Nie warto psze pani, nie ma się z czego cieszyć w tym momencie bo same jedyńki w dzienniku. nie mam sukcesów, mam nudne życie bo siedzę cały dzień w szkole.
- Myśle że do moich sukcesy można zaliczyć dobre oceny których nie mam lub inne sukcesy np. sportowe których też nie mam > krótko mówiąc ale ze mnie bambik.
- Warto celebrować bo co byśmy pokazywali w internetach? Trzeba się mieć czym pochwalić c'nie.
- Oczywiście, że tak powinniśmy się cieszyć nawet z najmniejszych rzeczy np. z 2 z polskiego.
- Warto się cieszyć nawet z najmniejszych rzeczy. Ja mam na przykład ogromny problem z matematyką, także jak dostanę tróję ze sprawdzianu to cieszę się jak osoby które dostały szóstkę.
- Tak ale trudno mi cieszyć się każdego razu z małych rzeczy. Moje sukcesy hmm chyba dobra ocena bo to rzadkość XD.
- Warto celebrować że się wstało z łóżka w ogóle kolejny dzień wtedy już jest się sigmą.
- Warto. A czemó? jak na przykład konkursy wygrywam to jest miło, jak zrobie jakieś zadanie za pierwszym razem, dostane lepszą ocenę, przejdę poziom w gierce itp wtedy wiem, że robię to prawidłowo i to może czynić codzienność lepszą.
- Warto się cieszyć że się z łóżka wstało, warto się radować z tego że kolano boli jak boli znaczy że istnieje, cieszyć się trzeba że wszystkiego nawet z gorszego dnia, nie wyszło coś to trudno jutro będzie lepiej, nie ma co się użalać nad sobą i swoimi problemami kiedyś znikną, Carpe diem chwytaj dzień filozofia epikurejska wszystko jest po coś w życiu człowieka. Celebrować warto wszystko nawet

nieudane matury zgadać się ze znajomymi wyjść na piwo. I trzeba kontynuować dalej te sukcesy!!!

- Uważam, że z pewnością warto cieszyć się nawet z najmniejszych sukcesów i je celebrować. W życiu codziennym często nie dostrzegamy drobnych osiągnięć, ale to właśnie one sprawiają że mamy motywację do dalszego działania. Małymi sukcesami w moim życiu mogę nazwać codzienne proste czynności, takie jak np. pomoc innym, skuteczne planowanie dnia, utrzymanie aktywności fizycznej czy nawet zadowalające oceny.

Także w tym przypadku zdania młodzieży są wyraźnie podzielone: część zdecydowanie nie cieszy się ze spraw codziennych (uważa, że nie ma ku temu wystarczających powodów), część natomiast stara się doceniać nawet zwyczajne czynności (takie jak dobre wyniki w szkole, małe sukcesy w grach internetowych).

Językowa analiza zebranych wypowiedzi pokazuje, że uczniowie wykazali się raczej niskimi kompetencjami językowymi. Popelnili wiele błędów:

- a) błędy składniowe – zdania są złe, niedbale zbudowane; tutaj przede wszystkim:
 - błędy szyku (inwersje w obrębie uporządkowania elementów zdania, np. „Uważam, że codziennność połączeniem rutyny i przyjemności jest” – poprawnie: Uważam, że codziennność jest połączeniem rutyny i przyjemności¹¹;
 - błędy w zakresie związku zgody (niedostosowanie formy orzeczenia do podmiotu w zdaniu, np. „najważniejsze jest zdrowie, pieniądze i obszar mojego pokoju” – poprawnie: najważniejsze są: zdrowie, pieniądze i obszar mojego pokoju);
 - błędy w zakresie związku rzędu (np. „trudno mi cieszyć się każdego razu z małych rzeczy” – poprawnie: trudno mi cieszyć się za każdym razem z małych rzeczy);
 - niepoprawne skróty składniowe (np. „nauka cały czas czyli przed i po lekcjach” – poprawnie: nauka cały czas, czyli przed lekcjami i po nich);
 - błędy w użyciu wyrazów funkcyjnych (np. „w szkole do jakiej chodzę mało się dzieje” – poprawnie: w szkole, do której¹² chodzę, mało się dzieje);
- b) błędy fleksyjne – w odmianie wyrazów (np. „do moich sukcesy można zaliczyć” – poprawnie: do moich sukcesów można zaliczyć);
- c) błędy leksykalne:
 - w syntagmatycznym doborze wyrazów – przede wszystkim błędy w łączliwości (np. „nie byłaby to zbyt inteligentna decyzja” – poprawnie: nie byłaby to zbyt rozsądna decyzja);
 - w paradygmatycznym doborze wyrazów – tutaj przede wszystkim:
 - nadużywanie wyrazów modnych (np. „to głębokie pytanie i trzeba się zastanowić – poprawnie: to ważne pytanie i trzeba się zastanowić);
 - konstrukcje redundantne (np. „trzeba kontynuować dalej te sukcesy” – poprawnie: trzeba kontynuować te sukcesy);
 - kalki semantyczne z języków obcych (np. „wtedy wiem, że robię to prawidłowo i to może czynić codzienność lepszą” – poprawnie: wtedy wiem, że robię to właściwie i to może czynić codzienność lepszą);

¹¹ Moja propozycja poprawy. Podaję je także w kolejnych przykładach.

¹² Jest bowiem mowa o konkretnej szkole.

- d) błędy stylistyczne – przede wszystkim nieuzasadnione powtórzenia wyrazów (np. „Codziennosc jest dla mnie codziennoscia po prostu, czymś co po prostu jest takie jakie teraz jest, kiedyś się zmieni, kiedyś za codziennoscia zatęsknię. Zazwyczaj nie zastanawiam się nad nią, ale im bliżej jestem do zmiany swojej codziennosci, tym bardziej zaczynam ją doceniać. Więc w sumie pomimo że na pozór nie ma w codziennosci nic ciekawego, to jednak jest ważnym aspektem życia”); także niewłaściwy dobór środków językowych – niedostosowanie ich do wypowiedzi pisemnej (np. „Nie warto, z czego mam się cieszyć niby z piątki na przykład? XD no chyba nie”);
- e) błędy interpunkcyjne – przede wszystkim brak właściwego znaku interpunkcyjnego; rzadziej użycie znaku interpunkcyjnego, głównie przecinka, w niewłaściwym miejscu (np. „Nie wiem ale domyślałem się że chyba tak bo mnie dotyczy” – poprawnie: Nie wiem, ale domyślałem się, że chyba tak, bo mnie dotyczy.);
- f) błędy ortograficzne – przede wszystkim pisownia łączna i rozdzielna (np. „na co dzień” – poprawnie: na co dzień).

Warto zwrócić uwagę na następującą zależność (a raczej brak zależności): mimo że w poleceniach wielokrotnie pojawiło się poprawnie zapisane sformułowanie *na co dzień*, uczniowie w odpowiedziach zapisywali je błędnie: *na codzień*, *nacodzień*, co świadczy nie tylko o nieznanym zasad, lecz także o całkowitym niezwracaniu uwagi na poprawność zapisu. Szczególnie rażące są takie błędy, jak: łączna pisownia popularnych wyrażen *na przykład* oraz *na pewno*, niepoprawny zapis cząstki *nie* z różnymi częściami mowy (np. *nie ciekawe*), nieoddzielanie przecinkami (ani innymi znakami interpunkcyjnymi) części składowych zdań, a nawet nieoddzielanie od siebie poszczególnych zdań, niekończenie ich kropką, bardzo liczne nieuzasadnione powtórzenia. Należy przy tym zaznaczyć, że respondenci odpowiadali na zadane pytania z wykorzystaniem telefonów lub komputerów, które z pewnością w wielu przypadkach podpowiadały właściwy zapis.

Przeanalizowanie odpowiedzi pod kątem innowacyjności stosowanych wyrazów, sformułowań i ich form ujawnia, jak wielu młodych ludzi wykorzystuje w swoich wypowiedziach słownictwo slangowe, młodzieżowe, modne w danej grupie i konkretnym czasie. Kiedy przeprowadzałam badania wśród uczniów, trwał plebiscyt na Młodzieżowe Słowo Roku 2024¹³. W wypowiedziach uczniów odnotowałam te wyrazy i ich połączenia, które znalazły się na finałowej liście dwudziestu słów i wyrażen plebiscytu. Wśród nich znajdują się:

- *sigma* – ‘określenie osoby odnoszącej sukcesy, pewnej siebie, wybitnej, którą można podziwiać’ (*Słownik języka polskiego*, b.r., hasło: *sigma*); wyraz ten został Młodzieżowym Słowem Roku 2024 (zajął pierwsze miejsce w plebiscycie ze względu na największą liczbę oddanych na niego głosów);
- *czemó* – ‘oznacza to samo, co w języku ogólnym *czemu*, wydaje się jedynie mocniej podszyte zdziwieniem’ (*Słownik języka polskiego*, b.r., hasło: *czemó*);

¹³ Głosowanie trwało od 8 października do 30 listopada 2024 roku, a 10 grudnia 2024 roku odbyła się finałowa gala, podczas której zostały ogłoszone wyniki.

- *bambik* – ‘pogardliwie bądź pobłaźliwie o kimś, kto nic nie wie, jest w czymś słaby, niedoświadczony, niedojrzały, wyśmiewany’ (*Słownik języka polskiego*, b.r., hasło: *bambik*);
- *oporowo* – ‘robić coś bardzo intensywnie, z zaangażowaniem, najmocniej, najlepiej, całym sobą, do końca’ (*Słownik języka polskiego*, b.r., hasło: *oporowo*);
- *slay* – ‘świetnie, znakomicie, doskonale; określenie czegoś, co robi wrażenie, albo wyrażenie podziwu dla kogoś, kto imponuje, „poraża”, np. atrakcyjnym wyglądem lub jakąś umiejętnością’ (*Słownik języka polskiego*, b.r., hasło: *slay*).

Inne wyrazy, wyrażenia, które można określić jako typowe dla języka młodzieży (oraz dla środowiska szkolnego, uczniowskiego), modne w tej grupie, to: *pozdrawiam z rodzińką, śpiulkolot*¹⁴, *spanko* (*włączać spanko, iść w spanko*), *żyćko, rel!*, *c’nie, XD*¹⁵, *psze pani, reelsy* (np. na Instagramie). Takiego słownictwa nie należy uznawać za błędne lub naruszające normę – jest ono po prostu inne, wyróżniające się na tle języka ogólnego. Jak zauważa językoznawca Jerzy Bralczyk: „Język młodzieży jest oryginalny, bo taki jest zresztą zamiar i idea tego języka” (Kruszyńska, 2023).

Zebrane wypowiedzi umożliwiają zbadanie nie tylko kompetencji językowych respondentów, lecz także sposobu patrzenia przez nich na codzienność. Uogólniając: większość uczniów wyraża przekonanie o tym, że nie celebruje codzienności (takie znaczenie można bezpośrednio wyczytać z odpowiedzi na pytania tworzące kwestionariusz). Przy uwzględnieniu kontekstu nasuwają się możliwe przyczyny takiej przewagi odpowiedzi, do których trzeba zaliczyć: wczesne wstawanie przez nastolatków na co dzień, wiele godzin spędzonych w szkole, prace domowe i naukę po lekcjach, stres. Być może młodzi ludzie – spytani o celebrację codzienności w czasie dnia pełnego zajęć i obowiązków – próbowali odzwierciedlić swoje tymczasowe zmęczenie, mimo że w innym momencie spojrzeliby na najbliższe otoczenie pozytywnie i uwzględniliby inne aspekty życia.

Konkluzje

Ankietowani nastolatkwie przywiązują bardzo małą wagę do tego, co otacza ich na co dzień – dotyczy to nawet sytuacji typowo szkolnych: lekcji, sprawdzianów i kartkówek (przygotowań do nich oraz otrzymywanych wyników), spotkań towarzyskich, życia rodzinnego. Nie dbają też o sposób, w jaki się wypowiadają. Przeprowadzenie badań przynajmniej w niewielkiej mierze miało skłonić młodych ludzi do refleksji na temat tego, jak wygląda ich codzienność, a także – być może – co warto w niej zmienić i jak o niej mówić. Wykonana analiza odpowiedzi pokazuje, że opis językowych cech wypowiedzi badanych osób w znacznym stopniu pozwala wyjaśnić ich niejęzykowe postawy, przekonania, oceny – w tym przypadku z uwzględnieniem podejścia do postrzegania szeroko pojętego życia na co dzień i prób jego celebracji.

¹⁴ Wyraz ten został wybrany Młodzieżowym Słowem Roku 2021.

¹⁵ Jest to emotikon popularny już od wielu lat, jednak ciągle często używany przez młodzież.

Odniesieniem wartym zwrócenia uwagi podczas rozpatrywania odpowiedzi jest przypisywanie dużej roli światu wirtualnemu w życiu nastolatków. Można uznać, że właśnie internet (także język internetu) stanowi obecnie ważne źródło nadawania znaczeń codzienności. „Współcześnie, w wyniku gwałtownych przemian technologicznych, których jesteśmy świadkami, internet staje się dla wielu ludzi społecznie istotnym «miejscem», w którym odbywa się ich życie codzienne” (Nowakowska-Kutra, 2010: 36) – dotyczy to przede wszystkim ludzi młodych. Świat kreowany w sieci coraz bardziej przenika do językowego, społecznego funkcjonowania w codzienności, nadając jej przy tym nowe znaczenia.

Bibliografia

- Buczkowska J. (2014), *Znaczenie wyrażenia a sens wypowiedzi. Semantyczne i pragmatyczne składniki komunikacji*, „Studia Philosophiae Christianae”, t. 50, nr 2, s. 25–45.
- Buttler D. (1970a), *Typy błędów leksykalnych. I. O niecelowych użyciach wyrazów*, „Poradnik Językowy”, z. 2, s. 79–84.
- Buttler D. (1970b), *Typy błędów leksykalnych. II. Naruszenie społecznej tradycji w zakresie znaczeń i łączliwości wyrazów*, „Poradnik Językowy”, z. 3, s. 151–156.
- Buttler D. (1970c), *Typy błędów leksykalnych. III. Kryterium funkcjonalne a uzualne w ocenie metaforycznych zastosowań wyrazów*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 215–221.
- Buttler D. (1976), *Zagadnienia ogólne*, [w:] tejsze, *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny (walencja wyrazów)*, Warszawa: PWN, s. 8–107.
- Buttler D., Kurkowska H., Satkiewicz H. (1971), *Teoretyczne zagadnienia kultury języka*, [w:] tychże, *Kultura języka polskiego. T. 1. Zagadnienia poprawności gramatycznej*, Warszawa: PWN, s. 11–79.
- Buttler D., Kurkowska H., Satkiewicz H. (1982), *Kultura języka polskiego. T. 2. Zagadnienia poprawności leksykalnej*, Warszawa: PWN.
- Doroszewski W. (1950), *Kryteria poprawności językowej*, Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Grice H.P. (1977), *Logika i konwersacja*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 6, s. 85–99.
- Kruszyńska A. (2023), *Prof. J. Bralczyk: język młodzieży jest oryginalny, bo taki musi być*, <https://naukawpolsce.pl/aktualnosci/news%2C99684%2Cprof-j-bralczyk-jezyk-mlodziezy-jest-oryginalny-bo-taki-musi-byc.html> [dostęp: 10.02.2025].
- Kurkowska H. (1985), *Teoria kultury języka polskiego i jej podstawowe pojęcia*, „Prasa Techniczna”, nr 2, s. 10–25.
- Łobocki M. (2009), *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków: Impuls.
- Markowski A. (red.) (2004), *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa: PWN.
- Markowski A. (2005), *Kultura języka polskiego. T. 1. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa: PWN.
- Nowakowska-Kutra A. (2010), *Internet w języku jako źródło nadawania znaczeń codzienności*, [w:] J. Mucha (red.), *Nie tylko Internet: nowe media, przyroda i „technologie społeczne” a praktyki kulturowe*, Kraków: Nomos, s. 36–46.

Słownik języka polskiego PWN (b.r.), hasło: *bambik*, <https://sjp.pwn.pl/mlodziejowe-slowo-roku/haslo/bambik;9286073.html> [dostęp: 10.02.2025].

Słownik języka polskiego PWN (b.r.), hasło: *czemó*, <https://sjp.pwn.pl/mlodziejowe-slowo-roku/haslo/czemo;9395149.html> [dostęp: 10.02.2025].

Słownik języka polskiego PWN (b.r.), hasło: *oporowo*, <https://sjp.pwn.pl/mlodziejowe-slowo-roku/haslo/oporowo;9286079.html> [dostęp: 10.02.2025].

Słownik języka polskiego PWN (b.r.), hasło: *sigma*, <https://sjp.pwn.pl/mlodziejowe-slowo-roku/haslo/sigma;9285770.html> [dostęp: 10.02.2025].

Słownik języka polskiego PWN (b.r.), hasło: *slay*, <https://sjp.pwn.pl/mlodziejowe-slowo-roku/haslo/slay;9285771.html> [dostęp: 10.02.2025].

Walczak B. (1995), *Przegląd kryteriów poprawności językowej*, „Poradnik Językowy”, z. 9–10, s. 1–16.

Magdalena Kądzioła <https://orcid.org/0000-0002-7751-2843>
e-mail: magda.kadziola@gmail.com

Wykorzystanie metody TF-IDF w badaniu wypowiedzi mówców z różnych grup wiekowych

TF-IDF method in the analysis of utterances of Polish speakers: A comparative study of different age groups

Streszczenie

Artykuł przedstawia analizę leksyki występującej w wypowiedziach użytkowników języka polskiego należących do dwóch grup wiekowych: 18–25 oraz 65–80 lat. Celem badania jest identyfikacja i porównanie słów charakterystycznych dla obu pokoleń z wykorzystaniem metod lingwistyki korpusowej. Materiał badawczy stanowi korpus współczesnego języka mówionego liczący ponad 2,5 mln wyrazów, obejmujący teksty pochodzące m.in. z korpusu Spokes, napisów z serwisu YouTube, relacji biograficznych Archiwum Historii Mówionej oraz wystąpień sejmowych. Do analizy wybrano po 25 tekstów z każdej grupy wiekowej. Do wyłonienia leksemów charakterystycznych zastosowano miarę TF-IDF (Term Frequency – Inverse Document Frequency), obliczoną w środowisku R z wykorzystaniem pakietów tidytext i dplyr. Wyniki pokazują wyraźne różnice w warstwie leksykalnej wypowiedzi obu pokoleń. W grupie młodszej dominują elementy typowe dla mowy potocznej, takie jak wulgaryzmy, pauzy wypełnione oraz zwroty fatyczne. W wypowiedziach osób starszych częściej pojawiają się leksemy odnoszące się do przeszłości, doświadczeń biograficznych oraz relacji rodzinnych. Analiza wskazuje jednak, że różnice te wynikają nie tylko z wieku mówców, lecz także z odmiennych sytuacji komunikacyjnych reprezentowanych w badanym korpusie.

Słowa kluczowe: język mówiony, lingwistyka korpusowa, TF-IDF, leksyka polska, różnice pokoleniowe

Abstract

This article presents a lexical analysis of utterances produced by Polish speakers from two age groups: 18–25 and 65–80 years. The aim of the study is to identify and compare words characteristic of the two generations using corpus-based methods. The research material consists of a corpus of contemporary spoken Polish containing over 2.5 million tokens and including texts from several sources: the Spokes conversational corpus, subtitles from YouTube videos, biographical narratives from the Oral History Archive, and parliamentary speeches. A total of 25 texts were selected for each age group. Characteristic lexical items were identified using the TF-IDF (Term Frequency–Inverse Document Frequency) measure calculated in the R environment with the tidytext and dplyr packages. The results reveal clear lexical differences between the two groups. In the speech of younger speakers, the most prominent items include colloquial expressions, filled pauses, phatic markers and functional vulgarisms. In contrast, the speech of older speakers is characterized by words referring to the past, biographical experiences and family relations. The findings suggest that lexical differences between the groups are influenced not only by speakers' age but also by the communicative contexts represented in the corpus.

Keywords: spoken Polish, corpus linguistics, TF-IDF, lexical analysis, generational variation

Wstęp

Tradycyjnie w badaniach lingwistycznych wydziela się trzy grupy pokoleniowe:

- 1) pokolenie młode (najmłodsze) – do 30. roku życia,
- 2) pokolenie średnie – 30–60 lat,
- 3) pokolenie najstarsze (starsze) – po 60. roku życia (Dubisz, 2015: 70).

Wypowiedzi formułowane przez przedstawicieli poszczególnych pokoleń zazwyczaj się od siebie różnią, między innymi w warstwie leksykalnej (por. Kita, 2006). Przytoczony podział na grupy pokoleniowe jest umowny, bazuje na wieku metrykalnym, a granice poszczególnych kategorii mogą się zmieniać w zależności od przyjętej perspektywy badawczej (por. Zaśko-Zielińska, 2009: 118). W przedstawionych w tym artykule badaniach opieram się na wieku kalendarzowym (daty urodzenia mówców). Porównuję ze sobą słownictwo dwóch skrajnych pokoleń, a więc osób najmłodszych w korpusie z seniorami.

W literaturze przedmiotu można spotkać niekiedy rozbieżne stanowiska badaczy na temat różnic między językiem osób młodych a językiem najstarszej generacji. Niektórzy skupiający się na leksyce badacze podkreślają, że mowa ludzi młodych jest bogata w innowacje i zapożyczenia, z kolei w mowie seniorów występują słowa wychodzące już z powszechnego użycia (Gebreselassie, Godlewska, 2017: 26). Jednocześnie inni poloniści wskazują na następujące cechy wypowiedzi u osób młodych: ubóstwo środków językowych, czerpanie z angielszczyzny, humor i wulgarność (por. np. Ożóg, 2017), stosowanie strategii *mówić inaczej* i *mówić wyraziście* (por. Wileczek, 2020), u starszych zaś zauważają bogatszy zasób słów i większą kulturę słowa (por. np. Kataryńczuk-Mania, Gebreselassie, 2018) obok zjawisk takich jak: *Tip-of-the Tongue* (TOT), *Off Target Verbosity* (OTV), *Off-Topic Speech* (OTS)¹.

¹ Małgorzata Rutkiewicz-Hanczewska przedstawiła zarówno początki badań nad zjawiskiem TOT, jak i przywołała jego istotę: „Syndrom TOT pojawia się w sytuacji, gdy nie można wyszukać nazwy «własnej lub pospolitej», lecz ma się poczucie, że za chwilę to się uda” (2018: 244) (Majewska-Tworek, Zaśko-Zielińska, 2020: 177). Kolejną cechą wyróżniającą mowę seniorów jest zjawisko OTV. Po raz pierwszy zostało ono opisane w latach 80. na podstawie szeroko zakrojonych badań osób w wieku 60–90 lat (za: Świątek, 2007: 69). Zauważono, że mowa starszych osób charakteryzuje się przesadnie dużą liczbą słów oraz niewielką koncentracją na temacie wypowiedzi (OTS) (tamże, 178).

Mając do dyspozycji metody językoznawstwa korpusowego, sprawdzę, jakie cechy leksykalne wykazują wypowiedzi obu grup wiekowych, a następnie przedstawię i omówię uzyskane wyniki.

Materiał badawczy

Teksty korpusu użytego w przedstawionym badaniu pochodzą głównie ze źródeł publikowanych w internecie w ramach otwartego dostępu lub na licencji CC BY-SA 3.0, a niektóre treści zostały wykorzystane na mocy art. 27 ustawy z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych², ponadto część z nich zaczerpnęłam ze zbiorów prywatnych poddanych optycznemu rozpoznawaniu znaków (ang. *optical character recognition*, OCR) i zapisanych do plików tekstowych. Materiał badawczy w całości zebrałam i wyselekcjonowałam w latach 2016–2019, składają się zaś na niego teksty języka mówionego oraz teksty prymarnie pisane.

Na korpus użyty do badań omawianych w tym artykule składają się teksty wyekstrahowane z czterech źródeł: korpusu polszczyzny konwersacyjnej Spokes (skrótowo: SP), serwisu YouTube (skrótowo: YT), bazy Relacji biograficznych Archiwum Historii Mówionej (skrótowo: RB) oraz treści wystąpień sejmowych (skrótowo: SM). Będę odnosić się do poszczególnych typów tekstów zamiennie jako: kanał, grupa, typ lub podkorpus. Poniżej przedstawiam pokrótce poszczególne kanały.

SP

Baza danych z wyszukiwarką Spokes (Pęzik, 2015) powstała na Uniwersytecie Łódzkim w ramach polskiej infrastruktury CLARIN³. Zawiera ponad 200 godzin nagrań mowy spontanicznej przetranskrybowanej i posegmentowanej, co daje około 2,3 mln jednostek leksykalnych. Dostęp do bazy jest możliwy z poziomu przeglądarki internetowej pod adresem: <http://spokes.clarin-pl.eu>. Poza wyszukiwarką PELCRA (znaną m.in. z Narodowego Korpusu Języka Polskiego) do dyspozycji użytkowników zostaje oddany także cały zestaw metadanych mówców, takich jak wiek, wykształcenie, pochodzenie. Przy pomocy udostępnionego API⁴ (ang. *application programming interface*) badacze mogą wydobyć z bazy interesujące ich rekordy. Do tej pory przy użyciu bazy Spokes powstały liczne prace naukowe z zakresu językoznawstwa korpusowego i komputerowego (np. Wiercińska, 2018; Bocale, 2019; Ginzburg i in., 2019; Guz, 2019; Lewandowska-Tomaszczyk, 2019; Łysik, 2020). Ponadto jest ona wymieniana w artykułach przeglądowych na temat stanu badań i perspektyw lingwistyki komputerowej w Polsce (np. Pałka, Kwaśnicka-Janowicz, 2017; Ogrodniczuk, 2017; Duda, Lisczyk, 2018) obok takich zasobów jak

² Tekst jednolity Dz.U. z 2019 r., poz. 1231 z późn. zm.

³ Common Language Resources & Technology Infrastructure, <http://clarin-pl.eu/pl/o-projekcie/> [dostęp: 1.06.2023].

⁴ <http://clarin.pelcra.pl/apidocs/spokes> [dostęp: 1.03.2017].

Narodowy Korpus Języka Polskiego (NKJP) czy Słowność, co świadczy o jej wysokiej randze wśród polskich zasobów językowych.

YT

Wielu wlogerów⁵ dodaje do swoich materiałów napisy, między innymi w celu umożliwienia odbioru swoich filmów osobom niesłyszącym. Takie napisy stanowią wierne transkrypcje wypowiedzi utrwalonych w nagraniu, choć należy zaznaczyć, że w niektórych przypadkach ich autorzy pomijają na przykład omyłki jutuberów czy pauzy wypełnione. Można jednak stwierdzić, że treści takich napisów są wystarczająco szczegółowe, aby je uznać za reprezentatywne teksty współczesnego polskiego języka mówionego⁶.

Do stworzenia podkorpusu YouTube wykorzystałam treści napisów dodawanych do filmów z 34 kanałów YouTube (17 wlogerek i 17 wlogerów). Dla każdego z mówców zebrałam około jednej godziny nagrań. Niemal 74% mówców, których wypowiedzi zostały wykorzystane w podkorpusie YouTube (YT), to przedstawiciele tak zwanego pokolenia Y⁷ i pokolenia Z⁸, dla których nagrywanie wlogów stanowi naturalny sposób wyrażania siebie i komunikowania się ze swoimi widzami.

Vlogsfera to przestrzeń nie tylko rozrywkowa, lecz także komunikacyjna. Jej konstytytywnym elementem jest interaktywność, czyli wzajemne oddziaływanie na siebie podmiotów komunikacji, przykładowo w postaci reakcji na określony materiał audio-wizualny (Gorlewska, 2021: 47).

⁵ W odniesieniu do materiału pochodzącego z serwisu YouTube stosuję następujące określenia wlog, wloger, wlogerka oraz jutuber, jutuberka w pisowni spolszczonej. Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego (<http://nowewyrazy.uw.edu.pl/>) notuje następujące wyrazy związane z omawianym zjawiskiem (w kolejności chronologicznej rejestracji hasła): VLOGGER (WLOGGER) – autor bloga internetowego, którego główną treścią są krótkie filmy, zwykle dotyczące aktualnych wydarzeń lub problemów związanych z różnymi dziedzinami życia codziennego, nauki, kultury itd. (rejestracja hasła: 25.07.2014); WIDEOBLOG – blog internetowy, którego zasadniczą treść stanowią pliki filmowe (rejestracja hasła: 26.09.2014); YOUTUBER (JUTUBER, rzadziej JUTIUBER) – osoba zajmująca się tworzeniem i umieszczaniem filmów w serwisie internetowym YouTube (rejestracja hasła: 5.11.2014); YOUTUBERKA (JUTUBERKA, rzadziej JUTIUBERKA) – dziewczyna lub kobieta zajmująca się tworzeniem i umieszczaniem filmów w serwisie internetowym YouTube (rejestracja hasła: 26.07.2015); WLOGOWAĆ (rzadziej WLOGOWAĆ) – tworzyć blog internetowy lub prowadzić kanał w serwisie wideo, którego główną treścią są krótkie filmy dotyczące aktualnych wydarzeń czy problemów z życia twórcy lub różnych dziedzin życia codziennego, nauki, kultury itd. (rejestracja hasła: 23.09.2016); VLOGGERKA (rzadziej WLOGGERKA) – autorka bloga internetowego lub prowadząca kanał w serwisie wideo, którego główną treścią są krótkie filmy dotyczące aktualnych wydarzeń czy problemów z jej życia lub różnych dziedzin życia codziennego, nauki, kultury itd. (rejestracja hasła: 5.10.2016); YOUTUBOWAĆ – WYYOUTUBOWAĆ (JUTUBOWAĆ – WYJUTUBOWAĆ) – 1) szukać filmów w serwisie internetowym YouTube, 2) zajmować się tworzeniem i umieszczaniem filmów w serwisie internetowym YouTube (rejestracja hasła: 20.10.2017).

⁶ Choć wypowiedzi osób prowadzących wlogi bywają przygotowane wcześniej, często jednak są to nagrania spontaniczne – badania z 2010 roku wykazały, że wlogerzy, prowadząc swoje kanały, zachowują się podobnie, jak podczas naturalnej rozmowy twarzą w twarz (por. Biel i in., 2011).

⁷ Pokolenie Y jest charakteryzowane również jako hashtagnation czy pokolenie selfie. Są to osoby urodzone między 1981 a 1994 rokiem, używające internetu do zdawania relacji ze swojego codziennego życia, komunikacji ze znajomymi, zakupów i wielu innych aktywności. (por. np. Stopeżyńska, 2018).

⁸ Pokolenie Z to osoby urodzone po 1995 roku, dla których „świat wirtualny i realny to ta sama rzeczywistość. Nie potrafią funkcjonować bez Internetu i mediów elektronicznych, gdyż są dla nich czymś zwyczajnym i codziennym” (Hysa, 2016: 389–390).

Możemy więc mówić o nastawieniu mówców na kontakt z widzami/słuchaczami i nieformalnym charakterze większości tych wypowiedzi. Niektóre wlogi poświęcone są jednak tematyce specjalistycznej, dlatego treści wypowiedzi z podkorpusu YT można zaliczyć do typu nieoficjalnych tekstów towarzyskich i specjalistycznych.

RB

Cyfrowe repozytorium Archiwum Historii Mówionej Domu Spotkań z Historią i Ośrodka KARTA umożliwia dostęp do ponad 5500 nagrań wywiadów biograficznych wraz z ich szczegółowymi transkrypcjami. W ramach projektu pod nazwą „Relacje biograficzne” udostępniany jest zbiór wywiadów biograficznych obejmujący tematycznie niemal cały XX wiek. Jak zaznaczają autorzy repozytorium: relacje biograficzne to linearne, subiektywne narracje o całościowym indywidualnym doświadczeniu. Świadkowie opowiadają o swoich przeżyciach od czasów dzieciństwa, okresu dorastania przez kluczowe dla nich doświadczenie wojenne po teraźniejszość⁹.

Wywiad narracyjny, który powstaje w nurcie *oral history* (por. np. Paćławska, 2008), można śmiało porównać z wywiadem indywidualnym we współczesnej etnolingwistyce (por. Bartmiński, 2008) czy dialektologii (por. np. Grochola-Szczepanek, 2006). We wszystkich wymienionych przypadkach po nagraniu materiału dokonuje się jego szczegółowej transkrypcji, a rola badacza sprowadza się do roli słuchacza. Informator własnymi słowami opowiada historię, a jego wypowiedź może zawierać omyłki czy momenty namysłu lub zawahania. Należy przy tym pamiętać, że choć wywiad narracyjny cechuje się swobodną kompozycją, to w samym założeniu różni się od spontanicznych wypowiedzi konwersacyjnych. Odróżnia go od „zwykłej rozmowy” oficjalna sytuacja komunikacyjna. Ten typ wypowiedzi można zaliczyć do spontanicznych tekstów oficjalnych (por. Majewska-Tworek, 2014). Rozmówcą informatora jest w tym przypadku badacz, który ma za zadanie, jak najbardziej ograniczyć swój udział w konstruowaniu wywodu, a informator sam nadaje bieg swojej opowieści i decyduje o jej dynamice (por. Lewandowska, 2004).

Na potrzeby omawianego podkorpusu zgromadziłam treści wypowiedzi 40 osób – 24 kobiet i 16 mężczyzn w wieku od 71 do 104 lat.

SM

Do stworzenia podkorpusu sejmowego posłużyły treści wypowiedzi posłów i posłanek z lat 2017–2018 zebrane metodą tak zwanego *web scrapingu*, czyli ekstrakcji danych na podstawie częściowo ustrukturyzowanego źródła, jakim jest strona internetowa (Maślankowski, Brzezicki, 2020: 34). W odróżnieniu od niektórych podejść do badań języka parlamentarnego (por. np. Szczyszek, 2019) nie brałam pod uwagę treści całych stenogramów z posiedzeń sejmu, ale uwzględniałam kolekcje wypowiedzi poszczególnych

⁹ Za: <https://relacjebiograficzne.pl/projekt> [dostęp: 20.12.2018].

osób, wyekscerpowane z tekstów udostępnianych na stronie internetowej Sejmu RP¹⁰. Tym sposobem zebrałam wypowiedzi 46 podmiotów – 23 kobiet i 23 mężczyzn w wieku od 33 do 73 lat. Przy pomocy wyrażeń regularnych z ich wypowiedzi usunęłam wtrącenia innych osób i określenia sytuacyjne typu „dzwonek”, „oklaski”. Rozmiary tekstów należących do tego kanału wahają się od ponad 3 tys. do ponad 25 tys. słów, a cały podkorpus sejmowy liczy ponad 509 tys. segmentów. Tematy podejmowane w wystąpieniach sejmowych dotyczą spraw publicznych i w większości reprezentują język oficjalny. Należy jednak podkreślić, że jest to reprezentacja języka oficjalnego prymarnie pisanego, choć zawiera też elementy języka mówionego. W treści występują niekiedy sformułowania potoczne, niedokończone zdania, powtórzenia czy bezpośrednie zwroty do innych osób¹¹. Z tego względu autorzy typologii NKJP zaklasyfikowali treści wystąpień sejmowych jako teksty quasimówione (por. Górski, Łaziński, 2012: 20) i w taki sposób będę się odnosić do tekstów z kanału SM.

Całkowity rozmiar omawianego korpusu przekracza 2,5 mln słów, jest więc mały¹², ale wystarczający do przeprowadzenia rzetelnych badań metodami ilościowymi (por. Eder, 2015; 2017).

Baza mówców wybranych do badania

Do przedstawionych poniżej badań potrzebne były zapisy wypowiedzi osób w konkretnych, arbitralnie założonych przedziałach wiekowych, to jest 18–25 oraz 65–80 lat¹³. Z tego powodu wybrałam z całego korpusu po 25 tekstów pochodzących od osób mieszczących się w określonych przedziałach wiekowych. Do grupy młodszej trafiły teksty z kanałów SP i YT, ponieważ są reprezentowane przez przedstawicieli najmłodszego pokolenia. Z kolei najstarsi mówcy należą do podkorpusu RB. Aby jednak uniknąć skrzywienia tematycznego w grupie starszej, dodałam do niej teksty z quasimówionego podkorpusu SM oraz jeden tekst spełniający kryteria wieku z podkorpusu YT. Określenie wieku mówców było możliwe dzięki metadanom dostępnym w bazach źródłowych (dotyczy to kanałów SP i RB) lub informacjom podanym w źródłach internetowych (odnosi się to do kanałów YT i SM). Krótkie charakterystyki obu grup przedstawiam poniżej.

¹⁰ <http://www.sejm.gov.pl/> [dostęp: kwiecień 2019].

¹¹ Przykładowo: Ile rodzina teraz musi płacić średnio? Jak ma być po zmianach? Zarzucano państwu... że nie było żadnych konsultacji co do tego projektu. A więc pytam: Z kim były przeprowadzane konsultacje? Nerwy proszę trzymać na wodzy, drodzy państwo. To nie jest tak... że wy możecie mówić wszystko, a my nie możemy mówić nic. Możemy i będziemy mówić. Z kim proponowane zmiany były konsultowane, pani minister? Jaka jest ocena tego projektu? (sejm_mazurek_beata_pos [dostęp: kwiecień 2019]).

¹² Dla porównania: NKJP ma ponad 1,5 mld słów (por. <http://nkjp.pl/> [dostęp: 18.05.2021]), a niemiecki korpus referencyjny (DeReKo) 50,6 mld słów (por. <https://www.ids-mannheim.de/en/s/corpus-linguistics/projects/corpus-development/> [dostęp: 18.05.2021]).

¹³ Należy uściślić, że ograniczam w tym badaniu pojęcie „osób najstarszych” do mówców w wieku 65–80 lat, mimo że najstarsza osoba w korpusie RB miała 104 lata, ponieważ w 2020 roku przeciętne trwanie życia mężczyzn w Polsce wyniosło 72,6 roku, natomiast kobiet 80,7 roku (Trwanie życia w 2020 roku, raport GUS: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-w-2020-roku,2,15.html> [dostęp: 27.04.2022]).

Do grupy młodszej zaklasyfikowałam 25 tekstów od 18 osób z podkorpusu SP i 7 osób z podkorpusu YT. Znalazło się tu 16 kobiet i 9 mężczyzn, a średnia ich wieku wynosiła 23 lata. Do grupy starszej wybrałam 25 tekstów pochodzących od osób z podkorpusów RB – 10 osób, SM – 14 osób i YT – 1 osoba. Do tej grupy zakwalifikowałam 10 kobiet i 15 mężczyzn, a średnia ich wieku to 70 lat. Charakterystyka statystyczna tekstów z obu grup wiekowych została przedstawiona w tabeli 1.

Tab. 1. Charakterystyka statystyczna grupy tekstów pochodzących od osób z przedziału wiekowego 18–25 i 65–80 lat (w słowach)

Grupa	Liczba tekstów	Min.	Mediana	Średnia	Maks.	Łącznie
18-25 lat	25	2271	5592	6352	15585	158789
65-80 lat	25	4364	11836	16822	57773	420555

Źródło: opracowanie własne.

Korpus użyty do prezentowanych badań jest dostępny online w serwisie Korpusomat (Kieraś, Kobylński, Ogrodniczuk, 2018) pod linkiem: <https://korpusomat.pl/corpus/4785> dla zarejestrowanych użytkowników (nazwa korpusu: *age_age*).

Metoda TF-IDF

Miara TF-IDF (ang. *Term Frequency - Inverse Document Frequency*) jest wykorzystywana w różnych narzędziach do automatycznego przetwarzania tekstów, na przykład przy generowaniu streszczeń (por. np. Christian i in., 2016) czy tak zwanej ocenie wydźwięku (ang. *sentiment analysis*) (por. np. Das, Chakraborty, 2018). Również w polskich zasobach udostępnianych w ramach infrastruktury CLARIN-PL miara TF-IDF znalazła zastosowanie w aplikacji *WebSty* (Piasecki, Walkowiak, Eder, 2018). Miara ta skonstruowana jest z dwóch członów – miary TF (ang. *Term Frequency*), która wskazuje, jak często określone słowo występuje w danym tekście, oraz miary IDF (ang. *Inverse Document Frequency*), czyli odwrotnej częstości występowania słowa w tekstach korpusu. Można więc skrótowo powiedzieć, że TF-IDF działa poprzez zmniejszenie wagi słów powszechnie używanych i zwiększenie wagi słów, które nie są używane zbyt często w zbiorze lub korpusie dokumentów (Silge, Robinson, 2016). Z formalnego punktu widzenia wartości TF-IDF oblicza się następująco:

Suppose we have a collection of N documents. Define f_{ij} to be the frequency (number of occurrences) of term (word) i in document j . Then, define the term frequency TF_{ij} to be: $TF_{ij} = f_{ij} / \max_k f_{kj}$. That is, the term frequency of term i in document j is f_{ij} normalized by dividing it by the maximum number of occurrences of any term (perhaps excluding stop words) in the same document. Thus, the most frequent term in document j gets a TF of 1, and other terms get fractions as their term frequency for this document. The IDF for a term is defined as follows. Suppose term i appears in n_i of the N documents in the collection. Then $IDF_i = \log_2(N/n_i)$. The $TF.IDF$ score for term i in docu-

ment j is then defined to be $TF_{ij} \times IDF_j$. The terms with the highest TF.IDF score are often the terms that best characterize the topic of the document (Leskovec, Rajaraman, Ullman, 2010: 8–9).

W prezentowanym tu badaniu do obliczenia wartości TF-IDF dla słów w poszczególnych tekstach z obu grup wiekowych użyłam pakietów *dplyr* (Wickham i in., 2021) i *tidytext* (Silge, Robinson, 2016) w środowisku programistycznym R (por. Eder, Rybicki, Kestemont, 2016). Ponadto do szczegółowej analizy występowania wybranych leksemów korzystałam z wyszukiwarki Korpusomatu (Kieraś, Kobyliński, Ogrodniczuk, 2018; Kieraś, Kobyliński, 2021).

Przedstawienie i omówienie wyników

Osiągnięte na podstawie badanego materiału wartości TF-IDF zostały przedstawione na rysunku 1. Na wykresach zaprezentowano po 50 ważnych wyrazów dla poszczególnych grup wiekowych. Należy zaznaczyć, że prezentowane leksemy, ważne dla obu grup wiekowych, zostały poddane tylko lekkiemu czyszczeniu. Na listach stop-words¹⁴ znalazły się słowa zestawione w tabeli 2, usunięte z początków otrzymanych list wyrazowych, już po obliczeniu wartości TF-IDF dla poszczególnych słów. Decyzja o usunięciu tych konkretnych słów była umotywowana między innymi chęcią wyeliminowania powtarzających się wyrażen o tym samym brzmieniu, a różnym zapisie (np. usunięto *yy* i *y*, ale na liście zostało *yyy*; podobnie *acha* i *aha*), liczb, imion czy też zwrotów stanowiących części stałe wystąpień sejmowych.

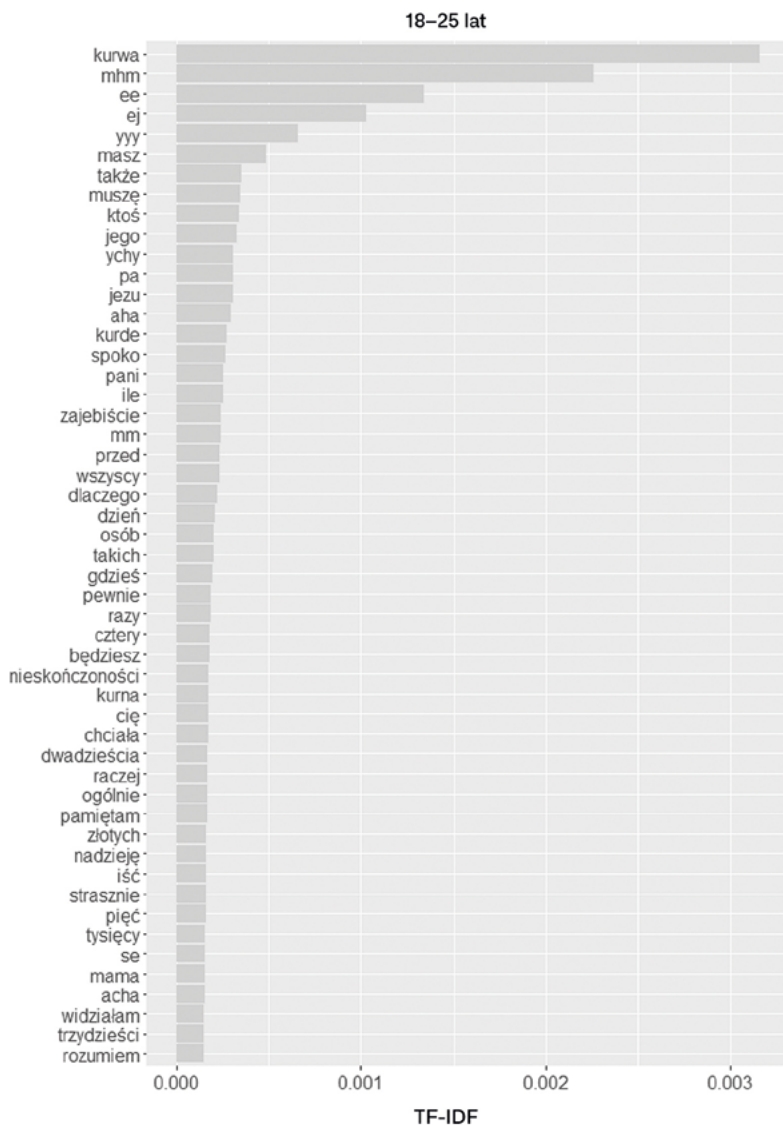
Tab. 2. Wyrazy usunięte z list wyrazów ważnych dla poszczególnych grup

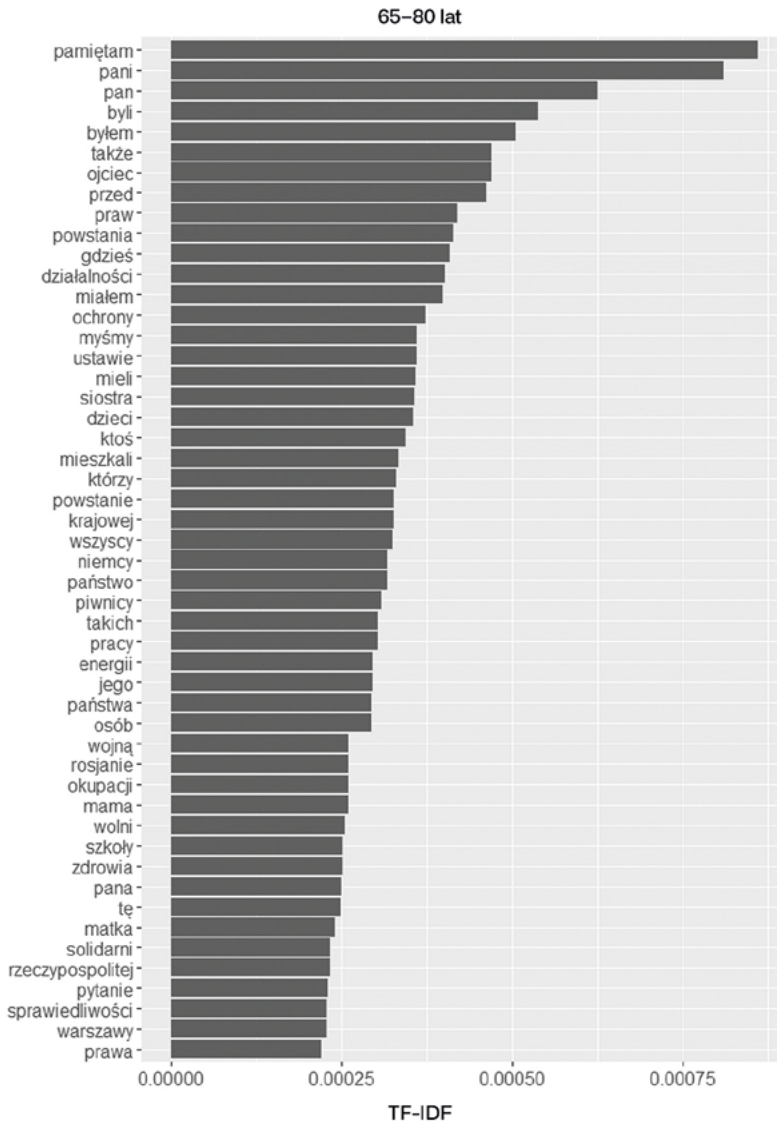
18–25 lat	65–80 lat
yy, y, iks, marcin, pani, asia, cztery, dwadzieścia, sylwia, acha, pięć, trzydzieści	wysoka, izbo, marszałku, pani, ustawy, panie, pan, ministrze, r, projekcie, sądownictwa, nr, pana, zł, ustawie, mld, 2, marszałek, 2018

Źródło: opracowanie własne.

W pierwszej kolejności zajmę się analizą poszczególnych list – grupy młodszej i grupy starszej. Następnie omówię w perspektywie porównawczej przykłady słów, które pojawiły się równocześnie na obu listach, a więc okazały się w jakimś stopniu ważne dla obu generacji.

¹⁴ Stop-words to nazwa określająca zbiór słów najczęściej występujących w danym języku (lub w danym zbiorze tekstów), tzw. słów synsemantycznych, czyli nieniosących żadnej treści informacyjnej.

Rys. 1. Wartości TF-IDF uzyskane przez poszczególne słowa ważne w obu grupach wiekowych

Źródło: opracowanie własne.

Na liście grupy młodszej zwracają uwagę przede wszystkim wulgaryzmy, pauzy wypełnione i zwroty o charakterze fatycznym, a więc słowa należące do leksykalnych wyznaczników mówioności¹⁵. Wśród wyrazów ważnych w wypowiedziach młodych

¹⁵ Wyznacznikami mówioności nazywam zestawy słów, ich bigramów i trigramów, które – według tradycyjnych opisów polszczyzny – są charakterystyczne dla spontanicznego języka mówionego. Wyodrębniam siedem ich

ludzi pojawiły się następujące funkcjonalne wulgaryzmy: *kurwa, jezu, kurde, zajebiście, kurna, pierdole*. Taki wynik jest zgodny z tradycyjnymi obserwacjami dotyczącymi języka młodzieży (por. Kowalikowa, 2008b; Ożóg, 2017), a także ze współcześnie notowaną ekspansją wulgaryzmów do języka ogólnego, co widać na przykładzie mediów (por. Kowalikowa, 2008a; Taras, 2011; Żmigrodzki, 2012; Sikora, 2016). Na marginesie warto odnotować, że choć na liście 50 wyrazów ważnych u grupy starszej nie znajdujemy leksemów wulgarnych, to w badanych wypowiedziach seniorów pojawiły się dwa funkcjonalne wulgaryzmy. Jeden wystąpił w wypowiedzi cytowanej przez informatora, za co mówca nawet wprost przeprosił: *Matka Boska była w jakiejś takiej grocie czy czymś wmontowana. I on mówi: – A kto to? A my mówimy, że to jest Matka Boska. – A gdzie ona? A my mówimy, że w niebie. A on mówi: – A na chuj ona tam wleza? Przepraszam, ale to fakt. To był pierwszy przejaw wojującego ateizmu, z jakim ja się zetknąłem*. Z kolei drugi przypadek funkcjonalnego wulgaryzmu, jaki wystąpił w grupie starszej, to powszechne *Jezus Maria*¹⁶ stosowane ekspresywnie: *O Jezus Maria, mnie już język boli, kochani!*

Badacze współczesnej polszczyzny wskazują na brak związków między wulgarnością a wiekiem, poziomem wykształcenia czy nawet płcią¹⁷, wiążą ją zaś raczej z realizacją określonego stylu życia i używaniem tak zwanego kodu ograniczonego (por. Ożóg, 2001; Kowalikowa, 2008b, 45; Bednorz i in., 2011: 45). Co do parametru płci odmienne wnioski przedstawiają socjologowie: mężczyźni częściej od kobiet stosują wulgaryzmy w życiu codziennym (por. Mróz, Szulc, 2009). Jednak na podstawie analizowanej listy wyrazów ważnych (por. rysunek 1) można stwierdzić, że w naszym przypadku grupa młodsza była bardziej wulgarna w swoich wypowiedziach od seniorów.

Kolejnymi licznie reprezentowanymi wyrazami na liście osób w wieku 18–25 lat są pauzy wypełnione *ee*, *yyy*, *mm*¹⁸ i zwroty o charakterze fatycznym *ej*, *ychy*, *aha*. Ponadto

rodzajów: 1) ekspresywne, na przykład *uuu*, *ho ho ho*; 2) funkcjonalne wulgaryzmy, na przykład *cholera*, *boże*; 3) pauzy wypełnione, na przykład *y*, *eee*; 4) fatyczne, na przykład *m*, *aha*, *no wiecie co*; 5) bezpośrednie zwroty: a) do rozmówcy/słuchacza, na przykład *wie*, b) do rozmówców/słuchaczy, na przykład *Ślucicie*; 6) eksplicytne wskaźniki mówienia, na przykład *mówię*, *opowiem* (*ci/wam*); 7) najczęstsze słowa wspólne dla kanałów SP, RB i YT: *ja*, *no*, *ten*.

¹⁶ Por.: „Chociaż na skali między modlitwą a przekleństwem *Jezus Maria!* jest też dalekie od bieguna przekleństwa [...]. Podobnie jak okrzyk *Matko Boska!* wyraża ono nie tylko bezradność [...], ile dezorientację i niepewność [...]. W odróżnieniu jednak od *Matko Boska!* okrzyk *Jezus Maria!* sugeruje jednocześnie impuls do działania, który w połączeniu z ową niepewnością sugeruje frustrację czy irytację. Jest przy tym rzeczą charakterystyczną, że ze wszystkich wspomnianych wyrazów *Jezus Maria!* jest jedynym sformułowanym w mianowniku raczej niż w wołacz; zdenerwowany czy sfrustrowany człowiek nie zwraca się tutaj wprost do Jezusa i Marii, ale wspomina ich imiona w swoim myślowym zamieszaniu i frustracji” (Wierzbicka, 1996: 37–38).

¹⁷ Por. przykładowo: „[...] nie pojawia się – jakkolwiek zmanifestowana – korelacja między posługiwaniem się tymi słowami a wiekiem, płcią czy wykształceniem, jak również miejscem, sytuacją i scenariuszem komunikacyjnym ich użytkowników. Obserwowane przez nas sytuacje codzienne wskazują na korzystanie z tych słów niezależnie od wspomnianych wyżej czynników demograficznych czy społecznych. Jedynym obserwowalnym czynnikiem wyróżniającym jest realizacja kodu określonego stylu życia (lifestyle)” (Bednorz i in., 2011: 45).

¹⁸ Jednostka *mm* była przez Korpusomat interpretowana jako [milimetr:brev:npun], a więc skrót od wyrazu milimetr. Jednak przykłady użycia tego wyrazu potwierdzają, że występował on każdorazowo w funkcji pauzy wypełnionej czy też tak zwanego jęku namysłu, por.: *nie nie wiem o co chodzi bo ogólnie mamy jeszcze mieć przekład ustny ale to nie ale to chyba później mhm no mm mhm chodnikiem? mhm mm no uuu dziękuję dziękuję yhyhym spoko i tak mi się bardzo podoba dziękuję ci bardzo* (sp_lzpv).

wśród młodzieży pojawiły się wyrażenia potoczne lub nieoficjalne: *spoko*, *se*, *pa*, jak również bezpośrednie zwroty do rozmówcy: *masz*, *widzisz*, *daj*, *będziesz*, *cię*, *ciebie*. Wszystkie te zwroty występują w liczbie pojedynczej, a więc wskazują na bezpośredni kontakt rozmówców.

Ciekawe wyrazy, warte nieco szerszego omówienia, znajdujące się na liście grupy młodszej, to *normalnie* i *raczej*. Oba te leksemy występowały w badanych tekstach w dwóch funkcjach: 1) tradycyjnej, czyli przysłówka lub partykuły; 2) metatekstowej. Druga funkcja służy do komentowania spełnianego właśnie aktu mowy, a nie – jak standardowe przymiotniki i przysłówki – do charakteryzowania obiektów zewnętrznych w stosunku do samego procesu mówienia, to jest obiektów z rzeczywistości pozajęzykowej (por. Danielewiczowa, 2012; Maryn-Stachurska, 2019). Może też sygnalizować językową ostrożność i odpowiedzialność za słowo (Danielewiczowa, 2006: 92). Tradycyjne użycie formy *normalnie* w roli przysłówki ilustrują następujące przykłady z wypowiedzi przedstawicieli grupy młodszej: *ale już idź normalnie na koc*; *mi się wydaje że normalnie kasę dostają*; *i ona jak z mamą rozmawia to normalnie przeklina*. Z kolei na użycie drugie, częstsze w tej grupie, wskazują następujące zdania: *no coś nie wiem normalnie w sumie nawet zapomniałam*; *Marta to jest normalnie uosobienie spokoju*; *i tak to kurwa normalnie aaa to jest*. Podobnie dzieje się w przypadku formy wyrazowej *raczej*. Tradycyjnemu użyciu w funkcji partykuły, na przykład: *wiec raczej inne dni nie wchodzi w grę*; *Dobra, raczej nikt tak nie myśli*; *Smaku raczej to nie będzie miało*, towarzyszyła funkcja komentarza metatekstowego, często występującego razem z *no*: *ychy no raczej*; *no to fajnie. nasz jest... no raczej*; *o jesus nie nie nie. no raczej. kurwa nie, ja myślę że ten człowiek to powinien być hospitalizowany i to w zamkniętym ee zakładzie jakimś takim*¹⁹.

Listę grupy starszej otwierają czasowniki: *pamiętam*, *byli*, *byłem*, które można łatwo skojarzyć z podkorpusem RB, składającym się ze wspomnień i opowieści o przeszłości. Patrząc na listę wyrazów ważnych dla seniorów, da się z łatwością wskazać słowa zaczerpnięte z wywiadów biograficznych (np. *powstanie*, *okupacji*, *piwnicy*) i te z wystąpień sejmowych (np. *komisji*, *projektu*, *krajowej*), jednak są też leksemy, które mogą pochodzić z obu tych typów tekstów (np. *państwo*, *dzieci*, *szkoły*, *rzeczypospolitej*), stąd trudno je przyporządkować do któregoś z kanałów bez szczegółowej analizy wystąpień.

Wśród słów ważnych dla grupy wiekowej 65–80 lat znalazły się także nazwy członków rodziny: *ojciec*, *siostra*, *mama*, *matka*. Co ciekawe, na tej liście nie pojawia się forma *tata*. Gdy porównamy występowanie tych symetrycznych form w korpusie osób starszych, to dostrzeżemy dużą dysproporcję: wyraz *matka* występował 184 razy, *mama* – 207 razy, podczas gdy forma *ojciec* – 366 razy, a *tata* – tylko 26 razy. Nawet w obrębie jednej wypowiedzi mówcy stosowali formy niesymetryczne, na przykład: *Mało zarabiał ten ojciec, mama też*; *Ojciec przed wojną nie mógł kontynuować nauki, bo jak zmarł dziadek, to on musiał utrzymywać młodsze rodzeństwo, to znaczy, siostrę Helenę, brat chyba też, Henryk, to już pracował i jeszcze była ciocia Stasia i mama i babcia*. Z kolei forma *matka* rzadko była używana dla określenia własnej matki, a raczej posługiwano się nią w stosunku do osoby obcej, na przykład: *A ta matka jeszcze niosła tą córkę na rękę*; *Drugim*

¹⁹ We wszystkich cytatach autentycznych wypowiedzi z korpusu zachowano zapis oryginalny.

takim moim kolegą z tego podwórka był Jurek P. Ojciec jego był murarzem, matka nie pracowała, lub też sięgano po ten leksem do formułowania ogólnych stwierdzeń typu: Najgorsza matka jest lepsza od najlepszego ojca.

Interesujące wydaje się również wystąpienie formy *tę* na liście wyrazów ważnych. Intuicyjnie można założyć, że ten zaimek jest nadreprezentowany przez wypowiedzi z kanału sejmowego i dlatego znajduje się na omawianym wykazie. Jednak szczegółowa analiza występowania tego słówka w korpusie osób starszych wskazuje na powszechne użycie leksemu również przez mówców z kanału Relacji biograficznych, na przykład: *No i w tę straszną zimę, jednak powinni rodzice poczekać do wiosny; chodziliśmy tam codziennie selekcionować amunicję na tę, która była jeszcze gładka i można było załadować i strzelić, i na tę pogniecioną, a nawet jednego jutubera: są dwa sposoby na to, żeby tę sytuację zmienić; jeżeli to Cię jakoś zainspirowało, kliknij koniecznie tę łapkę, żebyś wiedział, że to Ci się podobało i że chcesz takich rzeczy więcej.* Oczywiście przywołana forma występowała też w treściach przemówień sejmowych, o czym świadczą następujące wypowiedzi: *Proszę, poprzyjcie tę poprawkę. Ona jest potrzebna tym biednym ludziom w tych biednych gminach; I wszystko wskazuje na to, że przedstawiona Wysokiej Izbie propozycja w najwyższym stopniu ma tę ważką cechę.* Warto jeszcze dodać, że w grupie młodszej wyszukiwanie [orth="tę"] dało jedynie 29 wyników, podczas gdy wśród osób starszych takich wystąpień było aż 250. Można by podejrzewać, że mamy tu do czynienia z nadreprezentacją formy *tę* spowodowaną wysoką starannością transkrypcji wykonywanych przez badaczy historii mówionej i chęcią użycia poprawnej formy słownikowej w zapisie. Jednak kontrolne zapytanie [orth="tą"] dało następujące wyniki: *była maszynka do robienia papierosów: układało się tytoń i były gilzy tak zwane, czyli to były papierosy z munsztukiem, nakładało się tą maszynkę i wciskało się ten tytoń w to; Boże kochany. Jakies takie robili, że wbijało się w rurę tą łuskę i jakoś się podpalało, i potem z wielkim hukiem ta huska wyskakiwała i leciała; jak strzelali, to krew pryskała i mnie na tą rękę napryskała, dużo krwi miałem zsiadniętej.* Na tej podstawie można zatem przyjąć, że osoby spisujące treści nagrań nie poprawiały form *tą* na *tę* w sytuacjach, gdy informatorzy rzeczywiście mówili w ten sposób.

Przykłady współwystępowania leksemów w obu grupach wiekowych

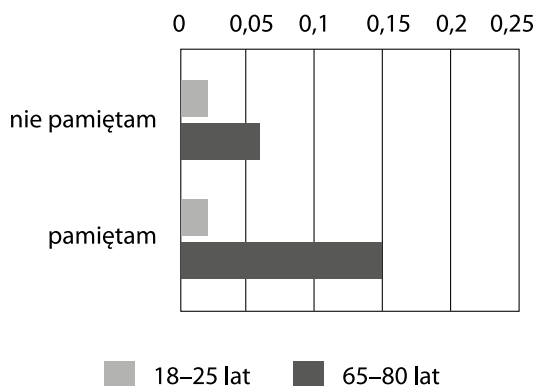
Na obu omawianych listach znalazły się jednocześnie następujące formy:

- 1) *pamiętam,*
- 2) *także,*
- 3) *mama.*

Poniżej porównuję ich użycie w poszczególnych grupach wiekowych pod względem ilościowym i ilustruję to przykładami pochodzącymi z wypowiedzi badanych mówców. Wszystkie wykresy prezentowane w tej części przedstawiają procentowy udział poszczególnych form dla korpusów grupy młodszej i starszej.

1. Pamiętam/Nie pamiętam

Przykład użycia wyrazu *pamiętam* omówię wraz z jego formą zaprzeczoną *nie pamiętam*. Porównanie występowania omawianych form w obu grupach wiekowych przedstawia rysunek 2. Widać, że zarówno *pamiętam*, jak i *nie pamiętam* były liczniej reprezentowane w korpusie seniorów. Warto zwrócić uwagę na fakt, że w grupie młodszej obie formy występowały z porównywalną częstością, z kolei wśród starszych przewagę miał wyraz *pamiętam*.

Rys. 2. Procentowe udziały form *pamiętam* i *nie pamiętam* w obu grupach wiekowych

Źródło: opracowanie własne.

Większość wystąpień formy *pamiętam* w grupie wiekowej 65–80 lat pochodzi z Relacji biograficznych (por. niżej). W przemówieniach sejmowych leksem ten pojawił się tylko raz, w wypowiedzi ministra Piotra Glińskiego: *Można różnie logikę pojmować, pamiętam to jeszcze ze szkoły*. Podobnie dzieje się w wypowiedzi wlogera Krzysztofa Litwińskiego: *Kiedy wsiadam do samochodu, włączam silnik i jadę, to zawsze pamiętam, że raz na jakiś czas muszę zrobić przegląd*. Z kolei w grupie młodszej forma *pamiętam* występowała znacząco rzadziej niż wśród osób starszych. Wybrane przykłady użycia tego wyrazu w badanym materiale przedstawiono w tabeli 3.

Tab. 3. Przykłady występowania formy *pamiętam* w obu grupach wiekowych

grupa 65–80 lat	grupa 18–25 lat
w nocy odzywały się syreny i trzeba było zbiegać do piwnicy, i znów były te modlitwy i krople walerianowe. Ja zasadniczo nie bałem się, ale zęby mi latały tak, bezwiednie, bez mojej... bezwolnie. Tak jak dziś pamiętam . Aaaaa. Nie mogłem opanować tego. (Bogdan Balcer – RB)	Szczerze mogę powiedzieć, że były to jedne z najlepszych urodzin jakie pamiętam , w sensie wiadomo, że jak byłem dzieckiem to wszystkie urodziny były super, ale odkąd pamiętam , w moim dorosłym życiu, były to naprawdę najlepsze urodziny. Dziękuję serdecznie za oglądanie. Dziękuję wam za wszystkie życzenia i oczywiście widzimy się w kolejnym filmie, w środę. Papa. (Agnieszka Grzelak – YT)

grupa 65–80 lat	grupa 18–25 lat
Bo myśmy gdzieś tam mieszkali blisko Bugu. Ja pamiętam, że do szkoły to chyba chodziłam te pierwsze dni do tak zwanych Putkowic. To jest tu zaraz za Bugiem z tamtej strony, gdzieś tam w okolicach. Bo jak się jedzie tą szosą do Drohiczyzna, pomost się mija, to tam jest drogowskaz Chorłowice i tam dalej Putkowice. To gdzieś było blisko Bugu i Niemcy kazali się odsunąć z dala od Bugu. Tak po prostu przekwaterowali ludzi, przenosili gdzie indziej. I ja pamiętam, że do tej szkoły chodziłam kilka miesięcy zaledwie. Później już pierwszej klasy nie skończyłam. Drugą zaczęłam, znowu nie skończyłam, bo takie przesiedlanie różne. (Jadwiga Czorniej – RB) Wielkanoc jak wyglądała? Wielkanocny stół to była duża rzecz. Wielkanocny stół. Te baby! Pamiętam olbrzymie baby stojące. Potem te szynki. Całe takie szynki były niepokrojone. Potem się tak kroilo po kolei. Potem, nawet pamiętam kiedyś była głowa świni, głowa prosiaka takiego, też stała. Tak, tak że pamiętam ksiądz proboszcz przychodził, pamiętam i poświęcał stół. Ale też obchodziliśmy zasadniczo w rodzinie. (Juliusz Karski – RB)	dziś kochani to wy jesteście tą gimbazą, no przecież pamiętam jak ty jeszcze chodziłeś do szkoły, pamiętam jak na lekcji opowiadałeś znajomym, że oglądałeś nowe Zapytaj Beczkę, odcinek 15, a dziś popatrz na siebie, pracujesz w korpo. (Krzysztof Gonciarz – YT)

Źródło: opracowanie własne.

Forma *nie pamiętam* była w grupie starszej mniej licznie reprezentowana niż forma niezaprzeczona. W wypowiedziach seniorów znalazł się tylko jeden przykład realizacji [orth="nie"] [] [orth="pamiętam"], mianowicie *nie bardzo pamiętam*. Pozostałe wystąpienia miały formę [orth="nie"] [orth="pamiętam"]. Ponownie w grupie wiekowej 18–25 lat występowanie tej formy było rzadsze niż wśród starszych, co może świadczyć o tym, że młodszy rozmówcy nie odnoszą się w swoich wypowiedziach do wspomnień i czasów minionych. Należy jeszcze odnotować, że w młodszej grupie wiekowej pojawił się tylko jeden przykład z leksemem występującym pomiędzy badanymi formami [orth="nie"] [] [orth="pamiętam"]: *nie nie pamiętam*. Wybrane zastosowania formy *nie pamiętam* w obu grupach wiekowych przedstawiono w tabeli 4.

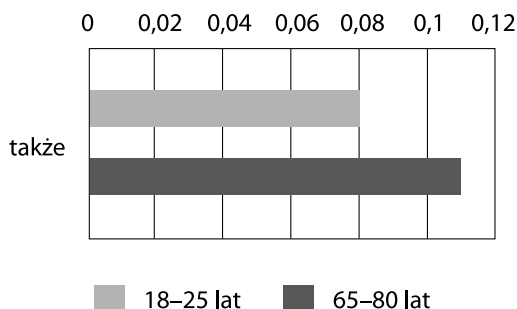
Tab. 4. Przykłady występowania formy *nie pamiętam* w obu grupach wiekowych

grupa 65–80 lat	grupa 18–25 lat
To tak 31 lat pracowałam. I potem poszłam na rentę, bo ciśnienie miałam wysokie. No i na tej rencie siedzę, i tak do tej pory siedzę. Mama żyła przy ojcu. Ojciec robotnik. Nic takiego nie było... Nie wiem, bo była wojna, a ja tak jak małe dziecko, to nie pamiętam, gdzie pracował. W jakiejś firmie, ale nie wiem gdzie. (Lucia Kowalska – RB) Za wyżywienie było tak: rano kromka chleba i nie pamiętam, chyba krążek margaryny, ale takiej podłej, i kubek czarnej kawy niesłodzonej. Chleb był jakby pieczony z takiego... cholera wie, czego, mówili, że to są trociny, ale nie czuło się trocin specjalnie. Gliniasty był bardzo, więc się na śniadanie zjadało tą skórkę, a z tego mięszu się lepilo kulki i się chowało do kieszeni, żeby w ciągu dnia żuć te kulki, oszukiwać głód. (Ryszard Szabelak – RB) To teraz warto zastosować tzw. Regułę 5 Sekund. W lutym 2017 roku Mel Robbins, prawniczka ze Stanów, opublikowała książkę „Zasada 5 Sekund”. Zasadę 5 sekund odkryła przypadkiem. Miała jakiś kryzys zawodowy straciła pracę, rozpadł się jej związek – nie pamiętam, coś bardzo poważnego. Mówiąc krótko: wpadła w depresję. Nie chciało się jej rano wstawać. Coraz trudniej było jej się zmusić do czegokolwiek. Nie miała z życia żadnej satysfakcji, żadnej radości. (Krzysztof Litwiński – YT)	a ty nie był eś na grobach nigdzie? ja mówię nie. no to będzie tak jak mówiłem mamie jak my umrzemy to nie będzie miał nam kto świeczek stawiać. ja się tak patrzę i mówię nie nie będzie. nie nie wiem co mam kurwa powiedzieć. mam napierdalać bo akurat święto zmarłych bo normalnie nie pamiętam kurwa no normalnie nie pamiętam o zmarłych kurwa. pamięć no. no. o ja! ale tak jest. (aa5a - SP) te galerianki inne idiotki i i idioci robią ale autentycznie robią sobie imprezy typu jakieś zgadnij kto to i inne takie słoneczka kurwa ee ale mówię poważnie teraz jakieś jakieś jakieś kuźwa ee dzikie ee dzikie historie nie pamiętam. jak się nazywa ten chłopak bo to też ja ja go nie znam osobiście taki taki z lekką brodą taki dosyć wysoki który jest organizatorem zawsze tego wszystkiego (mzog - SP)

Źródło: opracowanie własne.

2. Także/Tak że

Kolejną formą wspólną dla obu grup wiekowych jest wyraz *także*. Porównanie częstości jego występowania w obu grupach wiekowych przedstawia rysunek 3. Leksem ten był liczniej reprezentowany w wypowiedziach osób z przedziału wiekowego 65–80 lat.

Rys. 3. Procentowe udziały formy *także* w obu grupach wiekowych

Źródło: opracowanie własne.

Szczegółowa analiza wystąpień prowadzi do interesujących obserwacji: podczas gdy w korpusie starszej grupy wiekowej wszystkie zastosowania formy *także* były poprawne, co znaczy, że zapisano je w transkrypcji, zgodnie ze słownikowym znaczeniem (jako *również*), to nie można tego samego powiedzieć o grupie młodszej. W zapisie wypowiedzi osób z przedziału wiekowego 18–25 lat częstszy był błędny zapis *także* w znaczeniu *tak że* niż faktyczne użycie formy *także* (w sensie *również*). Należy zatem uznać, że ta forma znalazła się na liście wyrazów ważnych dla młodzieży na skutek błędu w zapisie.

W grupie wiekowej 65–80 lat poprawne użycia *także* pojawiły się przede wszystkim w wystąpieniach sejmowych (por. rysunek 6). Ciekawy przykład, poświadczający wysoką jakość transkrypcji, znajdujemy w podkorpusie RB w wypowiedzi Bogdana Balcera.

Z kolei wśród osób w wieku 18–25 lat ponad 75% wszystkich wystąpień leksemu *także* to błędnie zapisany zwrot *tak że* (w znaczeniu *tak więc*) w funkcji spójnika. Ilustruje to rysunek 6.

Tab. 5. Przykłady występowania formy *także* w obu grupach wiekowych

grupa 65–80 lat	grupa 18–25 lat
Takie metody walki politycznej były i są przez państwa używane. Pani Marszałek! Wysoki Sejmie! Panowie, igracie z ogniem. To wy stosujecie te metody i teraz także próbujecie tę obrzydliwą, haniebną metodę wykorzystać w walce politycznej, kłamiąc na temat moich intencji i mojej wypowiedzi. (Piotr Gliński – SM)	I to jest super. Super ten film jest także ... Głupie słowo. W kontekście takiego filmu zwłaszcza, ale jest świetny pod względem samej realizacji, to znaczy jego się ogląda, jak dobrą fabułę. Bo punkty ciężkości są idealnie osadzone. Mamy punkt kulminacyjny, który prowadzi do wielkiego finału, do puenty tego wszystkiego. Więc... Nie będę mówiła konkretów bo to by były spoilery w kontekście tego, naprawdę. Ale też reżyser wiedział, co robi. (Aga Skrzypek - YT)

grupa 65–80 lat	grupa 18–25 lat
...natomiast dzisiaj na blokach, na domach pojawiają się banery terroryzujące ją, zastraszające jej rodzinę, wzywające innych do bojkotowania jej, zastraszania, a także żądające od niej, żeby opuściła Krajową Radę Sądownictwa. Mam nadzieję, że taka ustawa dla gangsterskich, nieuczciwych, chuligańskich i zastraszających celów nigdy nie będzie wydana i nikt z państwa już takiego prawa nie dostanie. Mścić się będziecie w innych okolicznościach. Na pewno nie na sędziach. (Krystyna Pawłowicz – SM) On chyba bał się przyjąć uciekiniera, dziecko uciekinierki z Warszawy. I moim losem zainteresowała się pani Kraczkiewiczowa, nauczycielka gimnazjalna, która była żoną przedwojennego profesora na Uniwersytecie Warszawskim, słynnego chemika chyba. Tak że ta także uchodźczyni z Warszawy, która tam niedaleko mieszkała, jakieś piekła placki na sprzedaż i była po prostu oburzona: – Jak można było dziecku odmówić? To... I powiedziała: – Ja będę go uczyć. (Bogdan Balcer)	wiesz te osoby które zawsze mają dobre oceny no to miały dobre oceny także nie wiem w ogóle nawet jak on wygląda wiesz yy mąż stary dziad młodszy jest trochę od niej no nie wiem to znaczy no kojarzę nazwisko ale w ogóle nie wiem co to za goście także się okaże yy też nie znam w ogóle nie wiem (Izabela - SP) Także moja opinia o usunięciu Lorda Kruszwiła z sieci LifeTube jest, że nie ma to znaczenia. Dziękuję bardzo, z miejsca zdarzenia, Krzysztof Gonciarz. Dobranoc państwu! Wyluzujcie, naprawdę! (Krzysztof Gonciarz)

Źródło: opracowanie własne.

Jedynie niecałe 25% wystąpień leksemu *także* w grupie młodszej to realizacje prawidłowo zapisane. Użycie formy *także* synonimicznej ze spójnikiem *również* wśród osób mających 18–25 lat poświadczają następujące przykłady:

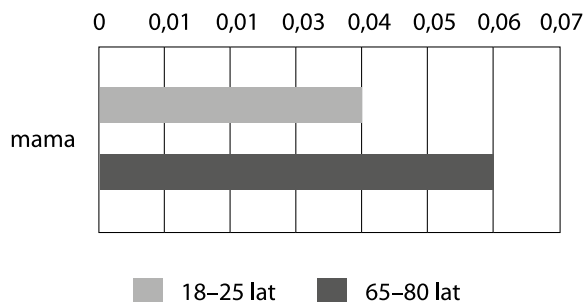
Sesja dotyczy wyspecjalizowanych dziedzin, które przynajmniej teoretycznie powinny nas interesować. A więc teoretycznie powinno nam się łatwiej do nich uczyć. Łatwiej niż na przykład wkuwać na pamięć przebieg wydarzeń z lektury, kiedy swoją przyszłość wiążemy z matematyką. Dlatego mam wrażenie, że te cechy, które różnią maturę i sesję, ale **także** sposób przygotowania do tych egzaminów będą determinowały to który z nich uznamy za trudniejszy. Bo wydaje mi się, że to nie jest sprawa obiektywna (Aleksandra Strzelecka – YT).

Obecnie wielu przedsiębiorców, **także** w Polsce, zamiast zatrudniać księgowych nabywa programy komputerowe, które w dużej mierze prowadzą za nich rachunkowość firmy (Emce Kwadrat – Huyen Pham – YT).

Na podstawie badanego materiału trudno określić, czy błędny zapis w tekstach pochodzących od najmłodszych mówców był wynikiem nieznanomości zasad ortograficznych, niechlujności językowej czy może nieumyślnej pomyłki.

3. Mama

Ostatnim przykładem współwystępowania formy na listach słów ważnych dla obu grup wiekowych jest wyraz *mama*. Na rysunku 4 przedstawione jest porównanie udziałów procentowych tego leksemu w obu badanych korpusach. Po raz kolejny omawiana forma była częstsza wśród seniorów.

Rys. 4. Procentowe udziały formy *mama* w obu grupach wiekowych

Źródło: opracowanie własne.

W grupie starszej wyraz *mama* pojawiał się tylko w treściach Relacji biograficznych. Najczęściej informatorzy określali w ten sposób własną matkę (por. wyżej). Odnosząc się do ludzi młodych, zauważymy takie realizacje, które poprzedzone były zaimkami dzierżawczymi: *twoja, moja, jego*. Przykłady występowania omawianego wyrazu w obu grupach wiekowych zaprezentowano w tabeli 5.

Tab. 5. Przykłady występowania formy *mama* w obu grupach wiekowych

grupa 65–80 lat	grupa 18–25 lat
Ale mój ojciec, taki niezamożny, zakochał się w dość takiej posażnej pannie i to było nie do przyjęcia. Wobec tego, jak w powieści, urwała się moja mama z domu, poszli gdzieś tam na stóg siana. Wróciła o określonej godzinie i była awantura, ale nie było już wyjścia. Oczywiście nie było skutków z potomstwem z tego zbliżenia, ale tak to się odbyło. Tak, tak. Oczywiście wie pani, że to były takie straszliwe, purytańskie zachowania, że na przykład – to ja już wiem z opowieści moich rodziców – moja mama miała tutaj szramę na brwi. Okazało się, że tą szramę to było tak, jak mój ojciec już przyszedł się zaręczyć – już trudno, już trzeba było to oficjalnie – to mama usiadła mu na kolanach i dziadek ją wtedy tak rąbnął, że całe życie miała tą szramę. No w każdym razie... (Alina Kałczyńska-Rodziejewicz – RB)	Karolina pojechała do biedronki i kupowała i kupiła typowo biedronkowy płyn i wszystkie klawiatury puściły z tego brudu tak na pewno no ja no no a zobacz co twoja mama przyniosła płyn do mycia podłóg nie z yyy no tak śmierdzi taką choinką nawet no no to my mamy taki tu tak je je jego mama chodzi po wszystkich yyy marketach po sklepach i wszystko kupuje co na przykład ma dzień yyy do przeterminowana się tak i ona kupuje na przykład serek danona takie jak za dwa złote są i to dzień przed terminem na przykład do końca jest trzydzieści dziewięć groszy na przykład (Apjz - SP)

grupa 65–80 lat	grupa 18–25 lat
Ja kupiłem tą bułeczkę, no i szedłem do domu. I po drodze sobie zrobiłem w niej dziurkę i tak sobie skubałem, skubałem, że, tak pamiętam, aż zwolniłem trochę, żeby jeszcze raz, jeszcze raz. No i tam nie było tego, zostało z tej bułki niewiele. Doniosłem do domu. Mama mnie ani nie zbiła, nie skrzyczała, tylko się rozplakała, jak nacisnęła i zobaczyła, że to wierzch jest, a środek nie. Ale wzięła, w tym mleku trochę co miała, rozpuściła. Po drugą nie poszedłem, nie tylko, że nie dowierzała mi, ale nie było na drugą. (Janusz Karpiński – RB) Była taka dziewczynka, może z dziewięć lat miała, z matką była. Matka była ubrana w futrze. Bo to było ciepło, bardzo ciepło, ale każdy brał to, co mógł ciepłego, bo wiedział, że nie wróci prawdopodobnie. Dziewczynka nie wytrzymała już nerwowo. Kiedy jej matkę zabili, jak oni się zbliżyli do niej po raz tam któryś, wstała i zaczęła płakać. Mówi: – Tu moja mama leży. A gdzie twoja mama? (Czesław Adamusik)	Ja doszłam do wniosku, że będę z tym żyć. I siedzę sobie przed komputerem, coś robię no i oczy mi płaczą, ja się tam przyzwyczaiłam do tego. No i wchodzi do mojego pokoju moja mama i pyta - Sylwia czemu płaczesz? - Mamo no mam alergię! - Nie, nie! To na pewno Rafał Ci coś zrobił! Co pokłóciłaś się ze swoimi znajomymi? - Mamo mam alergię! To przez alergię! Same mi oczy płaczą... - Nie! Ja Ci nie wierzę, pewnie coś ukrywasz. (Sylwia Lipka - YT) No i pewnie tak powinno być, oddzielnie, a nie. Oj, kiedyś mówiłam tak samo. A ty teraz jak? Podwójnie? Nie czy się wymienia? Podwójnie wymienia się po prostu, no to się ciesz, a nie. Ale mama daje, nie? No właśnie. No ale jak masz rachunki popłacane i wszystko... No ja wiem, tylko że widzisz, twój Michał na pewno nie je tyle, co mój Michał, bo mój Michał potrafi zjeść wszystko, co jest w domu i... No, no. (6mw5 – SP)

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Wśród wyrazów ważnych dla grupy młodszej znalazły się formy potoczne, wulgaryzmy i zwroty wskazujące na bezpośredni kontakt z rozmówcą. Z kolei dla grupy starszej istotnymi leksemami okazały się słowa odnoszące się do przeszłości i nazwy członków rodziny. Wyniki te częściowo pokrywają się z tradycyjnymi opisami współczesnej polszczyzny mówionej (por. *Wstęp*), jednak należy stwierdzić, że na różnice w warstwie leksykalnej treści badanych wypowiedzi wpływ miało więcej czynników niż tylko wiek mówców.

Trzeba brać także pod uwagę odmienne sytuacje komunikacyjne, a więc sytuacje o różnych stopniach oficjalności, w jakich powstały teksty należące do obu podkorpusów. W grupie młodszej mamy do czynienia z nieoficjalnymi rozmowami towarzyskimi i familiarnymi (SP) oraz potocznym stylem wypowiedzi wlogerów (YT), z kolei wśród seniorów z wywiadami biograficznymi (RB) i wystąpieniami sejmowymi (SM), które zasadniczo reprezentują różne odmiany stylu oficjalnego wypowiedzi. Sytuacja komunikacyjna oddziaływała na częste występowanie wyznaczników mówioności w korpusie osób mających 18–25 lat, a w grupie starszej – form czasu przeszłego i wyrazów związanych ze sprawami publicznymi.

Omówione wyniki ukazały jeszcze jeden problem, który w badaniach korpusowych jest niebagatelny, mianowicie jakość transkrypcji. Najlepiej uwidoczniło się to podczas omawiania formy *także*, która w korpusie osób młodych w 75% wystąpień była błędnym zapisem wyrażenia *tak że*.

Na koniec wyraźnego podkreślenia wymaga jeszcze fakt, że zgromadzone na potrzeby zaprezentowanych badań teksty odzwierciedlają jedynie niewielki wycinek ogólnej współczesnej polszczyzny mówionej, a wnioski formułowane na ich podstawie trzeba przyjmować z tym zastrzeżeniem.

Bibliografia

- Bartmiński J. (2008), *O wartościach słowa mówionego*, [w:] S. Niebrzegowska-Bartmińska, S. Wasiuta (red.), *Historia mówiona w świetle etnolingwistyki*, Lublin: Wydawnictwo Polihymnia, s. 9–16.
- Bednorz M., Fąka P., Fleischer M., Grech M., Jankowska K., Siemes A., Wszolek M. (2011), *Słownik polszczyzny rzeczywistej*, Łódź: Wydawnictwo Primum Verbum.
- Biel J.I., Aran O., Gatica-Perez D. (2011), *You are known by how you vlog: Personality impressions and nonverbal behavior in youtube*, [w:] *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*, Barcelona, t. 5, nr 1, s. 446–449.
- Bocale P. (2019), *Deictic and epistemic distance in Polish*, [w:] I. Krapova, S. Nistratova, L. Ruvoletto, *Studi di linguistica slava Nuove prospettive e metodologie di ricerca*, Venezia: Edizioni Ca' Foscari – Digital Publishing, s. 93–110.
- Christian H., Agus M.P., Suhartono D. (2016), *Single document automatic text summarization using term frequency-inverse document frequency (TF-IDF)*, „ComTech: Computer, Mathematics and Engineering Applications”, nr 7(4), s. 285–294.
- Danielewiczowa M. (2006), *Do czego służy słowo „raczej”?*, „Polonica”, t. XXVI–XXVII, s. 83–100.
- Danielewiczowa M. (2012), *W głąb specjalizacji znaczeń. Przysłówkowe metapredykaty atestacyjne*, Warszawa: Wydawnictwo BelStudio.
- Das B., Chakraborty S. (2018), *An improved text sentiment classification model using TF-IDF and next word negation*, arXiv: preprint arXiv:1806.06407.
- Dubisz S. (2015), *Kategoria pokolenia w dialektologii*, [w:] P. Stalmaszczyk, I. Jaros (red.), *Amor verborum nos unit. Studia poświęcone pamięci Profesora Sławomira Gali*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 67–78.
- Duda B., Lisczyk K. (2018), *Narzędzia cyfrowe w polonistycznej dydaktyce akademickiej – zastosowania, możliwości, perspektywy*, „Forum Lingwistyczne”, nr 5, s. 143–154.
- Eder M. (2015), *Does size matter? Authorship attribution, small samples, big problem*, „Digital Scholarship in the Humanities”, nr 30(2), s. 167–182.
- Eder M. (2017), *Short samples in authorship attribution: new approach*, „Digital Humanities 2017: Conference abstracts”, Montreal: McGill University, s. 221–224.
- Eder M., Rybicki J., Kestemont M. (2016), *Stylometry with R: a package for computational text analysis*, „R Journal”, nr 8(1), s. 107–121.

- Gebreselassie J., Godlewska D. (2017), *Komunikacja językowa osób starszych*, „Język. Religia. Tożsamość”, nr 15(1), s. 21–33.
- Ginzburg J., Yusupujang Z., Li C., Ren K., Łupkowski P. (2019), *Characterizing the Response Space of Questions: a Corpus Study for English and Polish*, [w:] *Proceedings of the 20th Annual SIGdial Meeting on Discourse and Dialogue*, Stockholm: Association for Computational Linguistics, s. 320–330.
- Gorlewska E. (2021), *Wypowiedzi wartościujące jako istotny aspekt dyskursu wideoblogowego na przykładzie kanału „Stanowo” o tematyce kryminalnej*, „Białostockie Archiwum Językowe”, nr 21, s. 43–66.
- Górski R.L., Łaziński M. (2012), *Typologia tekstów w NKJP*, [w:] A. Przepiórkowski, M. Bańko, R.L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk (red.), *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 13–23.
- Grochola-Szczepanek H. (2006), *Badania fokusowe mowy mieszkańców wsi*, „Socjolingwistyka”, nr 20, s. 19–35.
- Guz W. (2019), *Direct quotation strategies in conversational Polish*, [w:] A. Bondaruk, K. Jaskuła (red.), *All around the word. Papers in honour of Bogdan Szymanek on his 65th birthday*, Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 193–222.
- Hysa B. (2016), *Zarządzanie różnorodnością pokoleniową*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej”, seria „Organizacja i Zarządzanie”, nr 97, s. 385–398.
- Kataryńczuk-Mania L., Gebreselassie J., 2018, *Kompetencje komunikacyjne seniorów – wybrane wątki*, „Dyskursy Młodych Andragogów/Adult Education Discourses”, nr 19, s. 151–161.
- Kieraś W., Kobyliński Ł. (2021), *Korpusomat – stan obecny i przyszłość projektu*, „Język Polski”, CI(2), s. 49–58.
- Kieraś W., Kobyliński Ł., Ogrodniczek M. (2018), *Korpusomat – a tool for creating searchable morphosyntactically tagged corpora*, „Computational Methods in Science and Technology”, nr 24(1), s. 21–27.
- Kita M. (2006), *Komunikacja między generacjami w perspektywie stylistycznej*, „Stylistyka”, nr 15, s. 295–218.
- Kowalikowa J. (2008a), *O wulgaryzacji i dewulgaryzacji we współczesnej polszczyźnie*, „Język a Kultura”, nr 20, s. 81–88.
- Kowalikowa J. (2008b), *O wulgaryzmach w świadomości językowej młodzieży*, „Poradnik Językowy”, nr 2, s. 3–15.
- Leskovec J., Rajaraman A., Ullman J.D. (2010), *Mining of massive data sets*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lewandowska I. (2004), *Wywiad jako technika zdobywania informacji źródłowych w badaniu historii najnowszej*, „Echa Przeszłości”, nr 5, s. 279–299.
- Lewandowska-Tomaszczyk B. (2019), *Thumaczeniowa ekwiwalencja rozproszona: polskie coś ty i ich angielskie odpowiedniki*, „Humanitica 21”, nr 3, s. 23–38.
- Łysik M. (2020), *Wybrane funkcje pragmatyczne operatora nie wiem w języku mówionym (analiza korpusowa)*, „Prace Filologiczne”, t. LXXV(2), s. 101–114.
- Majewska-Tworek A. (2014), *Niepłynność w oficjalnej odmianie polszczyzny. Propozycja typologii*, Wrocław: Wydawnictwo QUAESTIO.

- Majewska-Tworek A., Zaśko-Zielińska M. (2020), *Mowa najstarszego pokolenia użytkowników polszczyzny. Badanie z wykorzystaniem metody językoznawstwa korpusowego – wstępne informacje o projekcie*, [w:] S. Milewski, K. Kaczorowska-Bray, B. Kamińska (red.), *Starość, język, komunikacja: nowe obszary logopedii*, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, s. 171–187.
- Majewska-Tworek A., Zaśko-Zielińska M., Pęzik P. (2020), *Polszczyzna mówiona miast – kontynuacja badań z lat 80. XX wieku z wykorzystaniem narzędzi lingwistyki cyfrowej*, „Forum Lingwistyczne”, nr 7, s. 71–87.
- Maryn-Stachurska D.N. (2019), *O znaczeniu przedmiotowym i metatekstowym jednostek normalny i normalnie*, „Polonica”, nr 39, s. 179–191.
- Maślankowski J., Brzezicki Ł. (2020), *Wykorzystanie mediów społecznościowych w szkolnictwie wyższym*, „Wiadomości Statystyczne. The Polish Statistician”, nr 65, s. 30–42.
- Mróz A., Szulc M. (2009), *Wulgaryzmy wśród studentów a płeć*, „Miscellanea Anthropologica et Sociologica”, nr 10(11), s. 130–143.
- Ogrodniczuk M. (2017), *Lingwistyka komputerowa dla języka polskiego: dziś i jutro*, „Język Polski”, t. I, s. 18–28.
- Ożóg K. (2001), *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, Rzeszów: Wydawnictwo Otwarty Rozdział.
- Ożóg K. (2017), *Uwagi o języku współczesnej młodzieży – między kodem ograniczonym a kodem rozwiniętym*, „Słowo. Studia Językoznawcze”, nr 8, s. 163–181.
- Paćławska E. (2008), *Zróżnicowanie gatunków mowy w tekstach historii mówionej*, [w:] S. Niebrzegowska-Bartmińska, S. Wasiuta (red.), *Historia mówiona w świetle etnolingwistyki*, Lublin: Wydawnictwo Polihymnia, s. 47–62.
- Pałka P., Kwaśnicka-Janowicz A. (2017), *Przewodnik po elektronicznych zasobach językowych dla polonistów*, „Biblioteczka TMJP”, nr 28.
- Pęzik P. (2015), *Spokes – a Search and Exploration Service for Conversational Corpus Data*, [w:] J. Odjik (red.), *Selected Papers from the CLARIN 2014 Conference*, Soesterberg: Linköping University Electronic Press, s. 99–109.
- Piasecki M., Walkowiak T., Eder M. (2018), *Open stylometric system WebSty: integrated language processing, analysis and visualisation*, „Computational Methods in Science and Technology”, nr 24(1), s. 43–58.
- Sikora K. (2016), *Kilka uwag na temat wulgaryzacji i brutalizacji polszczyzny*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, nr 32, s. 105–115.
- Silge J., Robinson D. (2016), *tidytext: Text Mining and Analysis Using Tidy Data Principles in R*, „The Journal of Open Source Software”, nr 1(3), 37.
- Stopczyńska K. (2018), *Wykorzystanie influencer marketingu w kreowaniu relacji z klientami pokolenia Y*, „Studia Oeconomica Posnaniensia”, t. 6, nr 5, s. 104–115.
- Szczyszek M. (2019), *Emocje w parlamencie parlament w emocjach: ujęcie statystyczne. O projekcie słownika polskiego parlamentaryzmu XX wieku (lata 1918–2018)*, „Prace Językoznawcze”, t. XXI, nr 3, s. 203–218.
- Świątek A. (2007), *Specyficzne zjawiska komunikacyjne w wieku senioralnym*, „Sztuka Leczenia”, t. XIV, nr 1–2, s. 69–78.
- Taras B. (2011), *Ekspansja wulgarności w języku i kulturze*, „Język Polski”, nr 5, s. 372–380.

Wickham H., François R., Henry L., Müller K. (2021), *dplyr: A Grammar of Data Manipulation*, R package version 1.0.6, <https://CRAN.R-project.org/package=dplyr> [dostęp: 20.06.2025].

Wiercińska K. (2018), *Op zoek naar perceptieverschillen bij directieftaalgebruik in het Pools en het Nederlands: een onderzoeksvoorstel*, „Acta Universitatis Carolinae Philologica”, nr 4, s. 169–178.

Wierzbicka A. (1996), *Między modlitwą a przekleństwem: O Jezu! i podobne wyrażenia na tle porównawczym*, „Etnolingwistyka”, nr 8, s. 25–39.

Wileczek A. (2020), *Kod młodzieży czy kod młodości? Społeczno-kulturowe aspekty „mediatyzacji” młodomowy*, [w:] A. Hącia, K. Kłosińska, P. Zbróg (red.), *Polszczyzna w dobie cyfryzacji*, Warszawa: Polska Akademia Nauk, s. 169–186.

Zaśko-Zielińska M. (2009), *Próba charakterystyki biolektu – język a wiek*, „Studia Linguistica”, t. XXVIII, s. 117–123.

Żmigrodzki P. (2012), *Wulgaryzmy jako problem dla leksykografa (nie tylko w związku z pracami nad Wielkim słownikiem języka polskiego PAN)*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura”, nr 135, s. 123–131.

Krystyna Ratajczyk Неологизмы с префиксоидом *кибер-* и их польские эквиваленты в сопоставительном аспекте

Karolina Jankowska, Mikołaj Pieniowski Domain linguistics resources for discovering criminal activities in Polish texts

Zuzanna Bodziony Between form and meaning: Translating nursery rhymes

Julia Matysiak, Michalina Piotrowska Visualizing through language: A study on generative language models

Angelika Lis *Malina* in Poland – reception and translation analysis of selected fragments of the Polish translation

Piotr Owsieński Die Stimme hinter dem Stein. Eine sprach- und kulturwissenschaftliche Analyse ausgewählter gegenwärtiger Epitaphe als Spiegel individueller und kollektiver Identitätskonstruktion

Łukasz Kocira Preglotalizacja serii lenis jako możliwe źródło przydechu w językach germańskich

Arkadiusz Piętak „Tryb bezokoliczny nagi” oraz „słowa nieprawidłowe” – analiza rozwiązań językoznawczych, gramatycznych i glottodydaktycznych zawartych w *Samouczku polsko-niemieckim* autorstwa Plato v. Reussnera z 1910 roku

Leon Żółty Próba standaryzacji słownictwa religijnego języka migowego w 1991 roku

Barbara Grobelna Domy seniora w języku i świadomości Polaków: spokój czy utrata tożsamości?

Monika Rarak Celebracja codzienności oczami młodzieży – językowa analiza wypowiedzi uczniów

Magdalena Kądzioła Wykorzystanie metody TD-IDF w badaniu wypowiedzi mówców z różnych grup wiekowych

